

VIIPURIN
SUOMALAISEN KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

14

Kansikuvan piirtänyt
Helena Helkama

VIIPURIN
SUOMALAISEN KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

14

Viipurin Suomalaisen
Kirjallisuusseuran
toimitteita
14

HELSINKI 2003

ISSN 1236-4304

Lappeenrannan Kirjapaino Oy 2003

Sisällys

Alkusanat	5
ADAM WILKEN RAHASTON VAIHEISTA, Aarni Krohn	6
HAVEMANIN YLISTYS VIIPURILLE, toim. H.K. Riikonen	13
VIIPURIN KULTTUURISTA 1750-1850 - HISTORIANKIRJOITUSTA JA ONGELMIA, Rainer Knapas	43
HERMAN ZEIDLER JA KRONSTADTIN KAPINA, Kalle Meurman	58
LEO PESOSEN MUISTELUKSIA VIIPURIN VUOSILTA, toim. Pirjo Manninen	66
LAPSUUTENI AIKAINEN VIIPURI 1870-1890 LUVUILLA, Roosa Hurmalainen	170
MIKSI KULIKOFF EI TULLUT HULLUKSI, Kalle Meurman	182
VIIPURIN LASTEN YSTÄVÄT RY, Päivi Linnala	184
VIIPURIN KOULUT KESKIAJALLA SEKÄ VIIPURIN LUKION SYNTY JA SEN JATKO PORVOOSSA, Kalevi Tilli	197
VIIPURIN KOULUPOJAT TALVISODAN TULIKASTEESSA, Kalevi Tilli	209
MITÄ VIIPURIN KAKSOISLYSEON POJISTA TULI, Aulis E. Hakkarainen	217
KOTINA VIIPURI. Exlibris kokoelma, toim. Eero Helme	225

Alkusanat

Tämän vuotinen toimitte 14 on jo toinen Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran kustantama teos vuoden aikana. Keväällä 2003 julkaisimme nimittäin seuran aloitteesta Viipurilaisen osakunnan 350-vuotisjuhlien kunniaksi osakunnan vuosia 1917-2003 kuvaavan, pääasiassa muistelusten kautta muotoutuvan historiikin Myrskyn silmässä. Lisäksi olemme tänä vuonna lyöttäneet uuden sarjan Adam Wilke -mitaleja. Hopeisista mitaleista luovutimme ensimmäisen eduskunnan pitkäaikaiselle puhemiehelle Riitta Uosukaiselle. Pronssisia mitaleja voivat seuran jäsenet ja ystävät lunastaa seuran rahainvartijalta.

Kädessänne oleva toimitte 14 muodostuu jälleen kahdesta pääosastosta, nimittäin Viipurin varhaishistoriaan liittyvistä artikkeleista ja tutkimuksista, kuten Rainer Knapaksen, Kalevi Tillin tai Georg Havemannin kirjoitukset, sekä ryhmästä lapsuuden muisteluksia. Mukana on myös Viipuri-aiheisia exlibriksiä kuvaava artikkeli.

Toimituskunnan ovat muodostaneet allekirjoittaneen lisäksi professori Jaako Paavolainen sekä käytännön toimitustyöstä vastannut dosentti Merja Meras.

Helsingissä 24.4.2003
Aarni Krohn
esimies

Aarni Krohn

Adam Wilken rahaston vaiheista

VSKS vuosikokousesitelmä 6.3.2001

Kun seuramme edellisessä vuosikokouksessa 2000 kunniapuheenjohtaja Erkki Rautvuori jäsenistön toivomuksesta lyhyesti kertoi suurlahjoittaja Adam Wilken testamentista Viipurin Suomalaiselle Kirjallisuusseuralle, pyydettiin minua jossakin seuraavassa kokouksessa kertomaan hiukan lisää. Teen sen nyt. Onhan luonnollista, että kiinnostus on seuramme piirissä suuri, sillä esiintyyhän Adam Wilken nimi historiamme koko 155-vuotisen kauden ajan eri yhteyksissä, siis vielä tänäänkin.

Itse Adam Wilkestä, joksi Lappeenrannan koulun opettaja keksi muuttaa hänen vanhan sukunimensä Kiisken, ei ole historiallisesti paljon kerrottavaa. Hän syntyi Lappvedellä 1798 ja kuoli Viipurissa 1847, vain kaksi vuotta Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran perustamisen jälkeen. Hän oli käynyt hetken Viipurissa saksalaista koulua, mutta varojen puutteessa joutui lopettamaan sen. Onnekseen hän pääsi kutienkin Hackmannin firmaan töihin ol- len lopulta kirjanpitäjä ja hyvin arvostettu työntekijä. Hänen suomalaisuus- harrastuksensa olivat vanhemmalla iällä varsin merkillepantavat ja hän oli- kin yksi seuran perustajajäsenistä ja ensimmäisistä allekirjoittajista yhdessä sellaisten suomalaisuustaistelijoiden kuin Jaakko Juteinin ja Pietari Hanni- kaisen kanssa.

Kuoltuaan 1847 hän testamentissaan lahjoitti "11000 Hop. ruplaa joko Viipuriin, Lapvedelle tai johonkin läheiseen paikkaan perustettavaa köyhän kan- san koulu-laitosta varten." Varojen hoidon ja testamentin toteutuksen hän us- koi Kirjallisuusseuralle ja testamenttiin oli kirjoitettu:

"Mutta tuntein näiden minulta määrättyjen varojen vähyyden, kehotan jokaista suomalaista tälle opiston alkeelle apua teke- mään, äidinkieltä ja isänmaan mänestystä edestyyttääkseen."

Testamentin lopuksi hän on kirjoittanut:

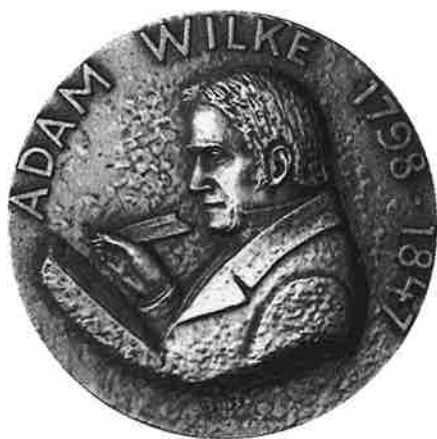
"Mänestyköön kaikkalainen hyvä työ, eläköön Suomen kieli, virkistyköön Suomen kansa, mutta minun nimeni unohtukoon!!! Sillä ei se mitään ole, joka istuttaa eikä se, joka kasvaa, vaan Hän joka kasvun antaa. Amen!"

Seura sai testamentin määräämät varat haltuunsa kaksi vuotta Wilken kuoleman jälkeen 1849. Tällöin todettiin ne koulun perustamista varten aivan liian vähäisiksi ja päätettiin anoa lupa sijoittaa ne korkoa kasvamaan sekä lainaamalla niitä vakuutta vastaan seuran olemassaolon ajan, josta on mm. todisteena ministerin ja Karjala-lehden päätoimittajan Erkki Paavolaisen kuitit maksetuista opintolainan lyhennyksistä 1920-luvulta. Kuitit seura on saanut haltuunsa valokopioina prof. Jaakko Paavolaiselta.

Tilanne jatkui varoja keräten aina vuoteen 1861 asti eli toistakymmentä vuotta ennen kuin saatettiin ryhtyä käyttämään Wilken rahaston korkovaroja koulun perustamiseen ja toimintaan. Pääomaan ei koskettu. Välinäytöksenä Oolannin-sodan ajalta 1855-1856 päätettiin velkakirjoille hankkia tukeva raudoitettu arkku, jonka piti kestää englantilaisten pommit ja ranskalaisten kranaatit. Samoihin aikoihin seuran julkaistessa Hubnerin Biblian, se joutui ottamaan Wilken rahastosta 600 hopearuplan lainan kulujensa peittämiseksi.

Wilken varat olivat tuolloin jo nousseet 11 000:sta 18 000:een hopearuplaan. Näin ollen parin vuoden kuluttua eli vuonna 1858 toiminta koulun aikaansaamiseksi voimakkaasti vauhdittui: erikoinen lohkokunta eli valiokunta määrättiin tekemään ehdotuksensa säännöiksi, mutta mielipiteet menivät niin pahoin ristiin, että lohkokunnan yhdeksästä jäsenestä teki jokainen oman ehdotuksensa. Asia jätettiin hautumaan. Vuoden loppuun mennessäkään ei saatu aikaan yhteistä ehdotusta, joten pienempi joukko, johon kuuluivat jäsenet Innain ja Malenius pystyivät saamaan aikaan yhteisen ehdotuksen. Koulun nimi oli oleva Wilken koulu ja se oli sijoitettava Viipurin kaupunkiin. Koulu oli oleva kaksiluokkainen, joista ensimmäinen 3-vuotinen ja toinen 2-vuotinen. Oppilaiksi otettaisiin 11 vuoden ikäisiä poikia, joiden tuli jo osata lukea, kirjoittaa sekä hallita neljä laskutapaa kokonaisluvulla ja tuntea Vähä katekismus. Oppiaiheina olisivat nykyisinkin normaalit ala-asteen aineet sekä ruotsin kieli. Koulun kulut tulisivat olemaan vuodessa noin 1500 hopearuplaa.

Seurasi kahden vuoden mittainen riitely ohjelmasta ja erityisesti koulun sijaintipaikasta, kunnes ratkaisu saatiin. Kenraalikuvernööri, kreivi Berg vielä vaati, että koulun johtajan nimittää ja erottaa Viipurin läänin kuvernööri. Nyt koulu pääsi alkamaan syksyllä 1860 johtajanaan pastori J.W. Murman.

Adam Wilken mitali, 56 mm, suunnitellut Viljo Savikurki. Kuva: Mauno Honkanen

Ensimmäinen lukukausi alkoi 9 oppilaan voimin, mutta kevätlukukaudella oli oppilaita jo 12. Seuraavana lukuvuonna oli oppilaita jälleen vain 9. Petymys oli luonnollisesti suuri eikä voitu muuta kuin todeta koulunkäynnin olevan ns. tavallisen kansan parissa varsin epäilyttävä toimi. Kolmen vuoden kuluttua tehtiin päätös pitää koulu vain yksiluokkaisena eli kolmivuotisena. Tällä riistettiin usko Wilken koulun kehittymismahdollisuuksiin ja se oli kohdalokas myös koulun perustajien ja ylläpitäjien kannalta.

Samaan aikaan seura toimi aktiivisesti ollen aloitteentekijänä 13 pitäjäkirjaston perustamisessa Karjalaan sekä ylläpitäen itse Wilken koulun kirjastoa. Tuo määrä oli kolmannes koko Suomessa perustetuista kirjastoista. Samaan aikaan julkaistiin lukuisia kirjoja sekä toiminnan alkaessa kuuluisaksi tullutta Wiipuri-aapista, josta otettiin vuoteen 1903 mennessä yhteensä 450 000 kappaleen painokset. Välillä julkaistiin omaa Otava-lehteä, jonka toivottiin voivan propagoida Karjalan ja Viipurin kansalle Wilken koulua, mutta voimat uupuivat ja lehti lakkasi kolmen vuoden kuluttua. Seura taisteli myös Suomen kielen asemasta julkisella tasolla ja oli mukana Mikael Agricolan muistopatsashankkeessa. Wilken rahasto oli kasvanut vuoteen 1963 mennessä jo 95 000 hopearuplaan ja näin pystyttiin pelkillä korkovaroilla ylläpitämään Wilken koulun nyt yksiluokkaista toimintaa. Se oli kuitenkin koulun loppuun asti kituliasta, sillä jopa seuran jäsentenkin lapsia nähtiin Viipurin vanhoissa kouluissa, erikoisesti Klassisessa lyseossa, jonka perustamiseen monet seuran jäsenet ottivat osaa.

Vuoden 1890 vuosikokouksessa kuultiin, että monet seuran jäsenet olivat mukana perustamassa Viipurin läänin kansanopistoseuraa. Uusi aate, laajempi vaikutuskenttä, väikkyi seuran johtokunnan silmissä kun se teki ehdotuksensa, että Wilken koulu lakkautetaan ja rahaston varat sijoitetaan kasvamaan, jotta myöhemmin voitaisiin perustaa Viipuriin tai Itä-Suomeen kansanopisto. Koulun viimeiseksi johtajaksi jäi runoilija J.H. Erkko, joka oli niin suosittu opettaja, että koulua myös kutsuttiin Erkon kouluksi. Wilken koulu sulki ovensa kevätlukukauden 1893 päättyessä toimittuaan 33 vuotta. Koulun viimeinen sijainti oli omassa huoneistossaan Panssarilahdenkatu 4:ssä. Viimeisinä vuosina kohosi oppilasmäärä jo yli neljäkymmenen, mutta kurssi toimi jakautuneena vain kaksivuotiseksi. Suurin osa oppilaista oli köyhän kansan lapsia Viipurin maalaiskunnasta ja itse Viipurista. Säätyläislasten pois-saolo selittyy sillä, ettei koulun kurssi johtanut mihinkään tutkintoon. Usein oppilaat siirtyivätkin sitten varsinaisten suomenkielisten oppikoulujen ensi luokalle. Suurena syynä Wilken koulun lopettamiseen oli luonnollisesti myös suomenkielisen kansakoululaitoksen yleistyminen.

Seuran viimeinen suuri kirjankustannushanke oli Nordenskiöldin tunnetun Koillisväylä-kirjan "Vegan matka Euroopan ja Aasian ympäri" suomennoksen julkaiseminen 1881-83. Itse kirjailija jo varoitti, "ettei käännöksen kustantaminen tule olemaan seuralle mikään hyvä affääri". Nordenskiöld oli oikeassa. Vaikka seura joutuikin ottamaan Wilken koulurahastosta suuren lainan selvittääkseen sitoumuksistaan, ei lainaa pystytty vuosikausiin maksamaan takaisin. Vielä vuoden 1903 vuosikertomuksessa sanotaan, että tuo laina vieläkin painaa seuran taloutta ja estää ryhtymästä uusiin kustannusyhtyräisiin. Myöskään Viipuri-aapinen ei enää tuottanut mitään, toteaa silloinen sihteeri Akseli Järnefelt. Velka jäi lopulta kokonaan maksamatta. Wilken koulun lopettamisen jälkeen anottiin senaatilta jälleen lupa saada rahastoida varat, n. 100 000 mk tulevan kansanopiston perustamista varten. Näin meneteltiin kahdesti aina vuoteen 1907 asti, jolloin saatiin lahjoituksena Tapiola-niminen tila Joutsenosta, sillä ehdolla, että sinne perustettaisiin Wilken kansanopisto.

Samaan aikaan saatiin myös Nuijamaan kunnan ehdotus ilmaisesta tontista ja avustuksista, jos opisto perustettaisiin kunnan alueelle. Toinenkin tarjous tehtiin Lappeen kunnan toimesta, että seura perustaisi opiston Lappeen pitäjän Vainikkalan kylään. Kolmantena kilpaili sijoituspaikasta Joutseno, joka voitti hetkeksi kilpailun, mutta hiukan myöhemmin todettiin selluloosa-tehtaan hajun vievän sen mahdollisuudet. Vuoteen 1912 mennessä oli pääoma kasvanut 300 000 mk:aan, mutta ei riittävästi opiston rakentamiseen.

Kaksi vuotta myöhemmin kansanopistokomitea kyllästyi jähkailuun ja päätti ostaa Lappeen pitäjän Vainikkalan kylästä noin kolmen hehtaarin pikkutilan ja ryhtyä rakentamaan opiston tiloja. Tuo aika 1914 keväällä olisi ollut

opiston synnylle vielä mahdollinen, mutta kun seuran rahastonhoitaja Juho Lallukka oli kuollut jouluna 1913, ei löytynyt tarpeeksi asiantuntevaa ja rikkakaa töiden ja rahoituksen johtajaa, ja niin pääsikin ensimmäinen maailmansota alkamaan ja taas saivat toiveet opistosta väistyä.

Suomen itsenäistyttyä perustettiin Lappeenrannassa 1920 "Wilkkeen kansanopistorahaston kannatusyhdistys", joka keräsi vuoteen 1925 mennessä 250 000 mk avustuksen. Kun silloin laskettiin Wilken koulurahaston kasvanneen jo 700 000 mk:aan, nousivat rahastot yhteensä jo lähes miljoonaan. Mutta kun taas pyydettiin kustannusarvio rakennusten osalta, jäivät varat jälleen liian pieniksi, vaikka päätös Vainikkalan rakentamisesta jäikin voimaan. Talvisotaan mennessä oli kannatusyhdistyksen rahasto kasvanut 600 000 mk:aan. Kun käytyjen sotien jälkeen päätettiin luopua opiston rakentamisesta, pyysi kannatusyhdistys vuonna 1946 Kirjallisuusseuralta varojaan takaisin, joka tapahtuikin, ja korkoineen viimeistä penniä myöten. Wilken koulurahasto oli juuri ennen talvisotaa kohonnut 1 600 000 mk:aan.

Talvisodan jälkeen 1940 saatiin kuulla rahainvartijan, rehtori F.P. Oinosen kuolleen evakkomatalla eikä kukaan tiennyt, minne varat oli talletettu. Todettiin vain, että Wilken koulurahaston tappio tai epävarmat saatavat olivat 60% seuran omaisuudesta ja että Viipurin kaupungille 1939 annettu 700 000 mk lainaa oli vaikea periä, kun ei koko kaupunkia enää ollut olemassa. Rahoja ja velkakirjoja oli säilytetty Viipurin Suomalaisen Säästöpankin holvisissa ja kun talvisodan loppuvaiheessa lähdettiin kassaholvin sisältöä evakuoimaan, joutui juna pommituksen kohteeksi. Pankkivirkailija Ensio Neuvonen, joka valvoi kuljetusta, sai surmansa, ja osa lähetystä tuhoutui, mm. Kirjallisuusseuran salkku katosi. Suuri oli yllätys, kun seuraavana keväänä rahavartijat löysivät lumen sulettua tämän salkun korvesta, toistakymmentä kilometriä tapahtumapaikasta ja läheltä uutta rajaa. Salkussa olivat kaivatut velkakirjat ja 30 000 mk seteleinä.

Viipurin kaupungin laina saatiin korkoineen takaisin vasta keväällä 1947, jolloin inflaatio oli nakertanut sen 9/10:aan reaaliarvosta. Rahainvartija, varatuomari Juho Kivi-Koskinen alkoi sitten 1950-luvulla sijoittaa loppuja varoja osakkeisiin. Nämä toimet ovat johtaneet nyt vuosien kuluttua onnelliseen lopputulokseen, sillä omaisuutemme on kiitettävästi kasvanut. Varat antoivat mahdollisuuden 20 vuotta myöhemmin eli 1976 aloittaa jälleen seuran tarkoituseriä palvelevan julkaisutoiminnan. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteiden sarja pääsi alkuun ja olemme nyt tänä vuonna, keväällä odottelemassa osan numero 13 ilmestymistä.

Tilien, kirjanpidon ja monien papereiden kadottua sodan aikana, sekä koko Viipurin ja Kannaksen menetyksen jälkeen tuo Wilken testamentin määräys koulun tai opiston perustamisesta katsottiin rauenneeksi ja seuran uudet

säännöt pitävät nyt omaisuutta Kirjallisuusseuran tavoitteiden mukaisessa oikeassa käytössä. Kunnioituksena Wilken testamentin historiaa kohtaan on seura tahtonut pitää jatkuvasti tileissään maininnan Adam Wilken rahastosta ja tuo summa on määrältään nyt 469 952 mk 58 p. Kunniaa tehtiin Wilkelle myös tämän kuoleman satavuotismuistojuhlissa 27.3.1947 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran huoneistossa. Varoja on jaettu sotien jälkeen myös moniin tarkoituksiin Kaakkois-Suomessa. Vuonna 1960 seura antoi Lappeenrannan kesäyliopistolle 100 000 mk apurahan, sillä olihan tuo kaupunki Adam Wilken ensimmäinen koulukaupunki. Vuonna 1959 lyötiin myös fil.lis. Lauri Simonsuuren aloitteesta Adam Wilken mitali, sillä tuolloin, sata vuotta aikaisemmin, oli Aleksanteri II allekirjoittanut Wilken koulun toimiluvan. Seuramme toimii edelleen ajatellen Wilken sanoja testamentissa: "Kukin aika neuvon keksittää, sentähden en ole tahtonut edeltäkäsien asian haaroja tarkemmin määrätä." Prof. Kauko Kyyrön ansiokas tutkimus Viipurin Kirjallisuusseuran vaiheista, josta tähänkin puheenvuoroon on saatu aineksia, esittää ja muistuttaa Wilken aatteellisesta lähtökohdasta:

"Jos uskomme on riittävän suuri, kenties Adam Wilken jalo lahja, joka aikoinaan jakoi oppia, valoa ja iloa sadoille, vielä toisenkin kerran muuttuu lahjoittajan tarkoituksen mukaiseksi rakennushirreksi Karjalan kansan ja koko isänmaan onnellisempaa tulevaisuutta luotaessa."

^{15.}
D. D.
ORATIO
De
Celeberrima Carelorum Civitate,
WIBURGO,
Quam,
In Regia Academia, quæ Dorpati
Livonorum ad Embeccam est,

Habuit
GEORGIUS HAVEMAN, *Herr. Fil.*
Wiburgensis,
Anno M. DC. XCIV. die 29. Aprilis.

DORPATI,
Excudit JOHANNES BRENDEN, *Acad. Typograph.*

Havemanin ylistys Viipurille

*Suomentaneet ja jälkisanat kirjoittaneet
H. K. Riikonen ja Marjatta Riikonen*

(I)

Jumalan johdolla

PUHE

Karjalan kuuluisasta kaupungista

VIIPURISTA

Kuninkaallisessa Akatemiassa

Liivinmaan Tartossa Emajoen varrella

pitänyt

viipurilainen Georg Henrikinpoika Haveman

huhtikuun 29. päivänä vuonna 1694

* * *

Tartossa

painanut Johan Brendeken
Akatemian kirjanpainaja

(II) Hänen Kuninkaallisen Majesteettinsa

suuresti uskotulle miehelle,

Karjalan maineikkaiden seutujen,

Viipurin, Kymenkartanon ja Savonlinnan, maaherralle, erittäin etevälle,

kuuluisalle ja jalosukuiselle Herralle

ANDERS G. LINDEHIELMILLE,

Foglestadin ja Ladewyckin vapaaherralle jne. Suurelle suojelijalle.

(III) Lahjoiltaan ja ymmärrykseltään loistaville ja erinomaisille miehille

PETER FREMLINGILLE ja HENRIK HAVEMANILLE,

pormestareille ja rakkaalle isälleni, joille on aina osoitettava syvintä kunnioitusta.

Samoin

SVEN MODERUKSELLE,
JOHAN VON BÖRGENILLE,
HENRIK SCHMIDTILLE,
JOHAN DAVID SESEMANNILLE,
PETER TESLEFFILLE

ja

JOHAN HINTZILLE,

ylistetyille VIIPURIN kaupungin raatimiehille.

Samoin myös vanhemmille ja etevämmille kauppiaille ja kansalaisille, suosijoille ja ylimmille ystäville.

* * *

(IV) Pohdin kauan mielessäni, olisiko minun sopivaa tarjota Sinulle, kuuluisa Maaherra, ja Teille, ylhäiset ja erinomaiset miehet, tämä puhe, jolla olen yrittänyt ylistää synnyinkaupunkiani, ja varustaa se Teidän nimillänne. Pel-

käsin näet, että minua syytettäisiin harkitsemattomuudesta, koska olin tällä lapsellisella ja sivistymättömällä kirjoitustavalla tullut vähentäneeksi kuuluisan, paljon kaunopuheisempaa airutta vaativan kaupungin mainetta toimittamalla tekstin julkiseen kirjapainoon. Lisäksi se arvoasema, johon hyveesi ja erinomaiset ansiosi isänmaata kohtaan ovat Sinut, kuuluisa Vapaaherra, asettaneet, ja Teidän arvonne, te erinomaiset miehet, näyttivät vaativan paljon muuta [V] kuin että tällä vähäpätöisellä lahjalla kääntyisin Teidän puoleenne. Kuitenkin tuo korkein humanisuus, jonka niin monta kertaa olen Teissä kokenut, voitti ja antoi aihetta toivoa, että arvioisitte palvelijaanne ja kansalaistanne mieluummin hänen tarkoituksensa ja harrastuksensa kuin hänen menestyksensä perusteella. Ja koska olen kotoisin tuosta kaupungista, jota hallitsette valppaasti ja uupumattomasti huolehtien, ohjaatte neuvokkaasti ja ylläpidätte järkevästi, niin että ei varjella ainoastaan muinaista kunniaa ja nimeä, vaan että kaupungin maine päivä päivältä myös runsaasti lisääntyisi, arvelin myös olevani Teille velkaa minkä tahansa puheen, jonka kykenisin kaupungin ylistämiseksi esittämään. Jos siis [VI] ystävällisin ja levollisin katsein pidätte sen vastaanottamista arvollenne sopivana, kaikki mitä siitä puuttuu, saa palkkansa Teidän humanisuudestanne. Niin ollen en myöskään koskaan lakkaa rukoilemasta Jumalaa, että Hän säilyttäisi Teidät mahdollisimman kauan terveisinä ja kukoistavina omaksi iloksenne ja kunniaksenne sekä kotikaupungin varmimmaksi hyödyksi.

VOIKAA HYVIN.

Liivinmaan Tartossa toukokuun 19. päivänä vuonna 1694

Georg Haveman

[VII] Lukijoille

Parhain tervehdys

Minkä sanoisin olevan syynä siihen, että hän, joka ei ole ollut sidottu yhteen ainoaan maankolkkaan vaan joka yhdessä Sokrateen kanssa on voinut pitää itseään koko maanpiirin asukkaana ja kansalaisena, kuitenkin loppuun asti rakastaa niin kovasti sitä maata, jossa hän on parkaissut ensimmäisen ker-

ran ja jota hän aina niin kovin hyväntahtoisesti kuvailee? Ei todellakaan voida löytää monia Krateen ja Rutiliuksen kaltaisia miehiä, jotka voisivat haihduttaa mielestään isänmaan kaipuun. Vieläpä arvelisin niidenkin, jotka ovat kehuskelleet unohtaneensa isänmaansa ja osoittaneet halveksuntaa sitä kohtaan, ilmaisseen sen kenties pikemminkin ulkoisesti kuin sisimmässään. Tämä ei näytä niin ihmeelliseltä niiden kohdalla, joilla on kuuluisa, erilaisista huvituksista ja kaikenlaisista tavaroista yltäkylläinen isänmaa, sillä sellaista kuka tahansa kaipaa kipeästi. Mutta onpa sellaisiakin, jotka pitävät hedelmätöntä ja hämärää sopukkaa erittäin vauraita maita parempana, koskapa se on heidän isänmaansa. Eikä tällaista mielen taipumusta havaita vain rahvaan keskuudessa, vaan yhtä lailla niissäkin, jotka maineeltaan järkevinä on asetettu korkeammalle ja kohotettu yli sen mikä tavallisesti tulee ihmisen osaksi. Mutta arveletko tuon harrastuksen ja alttiin hyväntahtoisuuden synnyinseutua kohtaan kumpuavan sen kaiken hyvän muistamisesta, jota jokainen on saanut osakseen isänmaalta? Yhtä kaikki useimpien kohdalla eivät raskaimmatkaan vääräydet ole kyenneet muuttamaan isänmaanrakkautta. Aina juuri ne ovat olleet jalomielisimpiä, jotka ovat mieluummin tahtoneet kestää mitä tahansa kurjuutta kuin moittia oloja millään tavoin. Vai liikuttaako meissä tätä hentoa tunnetta tottumus tuota paikkaa kohtaan, jonka ensimmäisenä silmämme tavoitti? Varmasti isänmaan ilman hengittäminen on erittäin mieluista. Mikä nautinto meidät täyttääkään joka kerran, kun pelkkä isänmaan ajatteleminen valtaa meidät, kun muistamme siellä vietetyn ensimmäisen ikäkauden tai kun palautamme mieleen rakkaimmat ystävyys-suhteet ja esi-isien muistomerkit. Tämä seikka näyttää jopa istuttaneen ihmismieliin sellaisen luonnon, että he rakastavat kerran [VIII] saamiaan asuinsijoja niin lujasti, etteivät he villieläinten lailla vaeltele ympäriinsä, vaan pysyttäytyvät yhdyskuntina, jotka turvaavat heidän koskemattomuutensa. Mutta mistä tahansa tämä isänmaan rakkaus sitten kumpuaakin, niin suuri on sen voima, että kukaan kunnan kansalainen ei kieltäydy sen kunnian ja menestyksen puolesta kestävästä mitä onnettomuuksia tahansa ja panemasta itseään alttiiksi. Hän etsii sen etua ja, mitä enemmän hän on kunniaa sille hankkinut, sitä arvokkaammaksi hän itsensä tuntee. Tämä näkemys on johdattanut tavoiltaan ja kirjalliselta esitystavaltaan hienoa nuorukaista GEORGHAVEMANIA. Vaikka hän ikänsä ja elämäntapansa puolesta näyttää olevan hyvin kaukana valtion huolista, hän on kuitenkin - ettei laiminlöisi hyvän ja kiitollisen kansalaisen velvollisuutta - päättänyt pitää julkisen puheen ja ylistää Viipuria, joka on hänen synnyinkaupunkinsa ja koko Karjalan kuuluisin kaupunki. Kukaanhan ei pidä hänessä vääränä tuota velvollisuudentuntoa, joten hän ansaitsee kiitoksen erityisesti siksi, että vaikka hän ponnistelee lainopintojen parissa, hän käsittelee varsin halukkaasti myös kirjallisuutta. Hän on näet op-

pinut yhdistämään nämä molemmat harrastukset hyödyllisellä ja miellyttävällä tavalla sekä suuren maineen ja lujan oppineisuuden menetyksen uhalakin saamaan levottomiksi niin julkisuudessa kuin Akatemioissakin nuo rahvaanomaiset lainsaivartelijat ja kömpelöt oikeustoimien airuet, jotka ovat vaila humanististen tieteiden tuntemusta ja osaavat hokea ainoastaan muutamia teennäisiä ja barbaarisia fraaseja. Sen vuoksi niille, joita tämäntapainen puheharjoitus miellyttää, suosittelen lämpimästi rukouksia tulevan puheen puolesta, niin että he tänään iltajumalanpalveluksen jälkeen tarjoaisivat Akatemian kateederista puhuvalle tämän ansaitseman kuulijakunnan puoleksi tunniksi; uskon että se tulee olemaan hänelle itselleen kunniaksi ja kuulijoiden mielihyväksi.

Voikaa hyvin.

Liivinmaan Tartossa huhtikuun 29. päivänä 1694.
O. Hermelin

[1] KUNNIANARVOISA REHTORI.

Kunnioitetuimmat, ylhäisimmät, kokeneimmat, arvossa pidetyimmät, kuuluisimmat, oppineimmat ja sivistyneimmät kuulijat:

Käsitykseni mukaan tuskin voidaan löytää ketään, jota ei johtaisi mitä pavalavin synnyinseudun rakkaus ja joka ei haluaisi kaikin tavoin kasvattaa sen etua ja mainetta. Jos kerran luonto itse kehottaa meitä kunnioittamaan ja rakastamaan vanhempiamme, joilta olemme saaneet elämän, kuinka paljon suurempi syy meillä onkaan kiitollisin mielin kuvata isänmaata, jota muutamat ovat aiheellisesti nimittäneet yhteiseksi ja suureksi vanhemmaksi, ylistää sen mainetta, juhliä sitä kaikkialla ja tarvittaessa asettaa henkemme alttiiksi sen puolesta? Juuri isänmaa on meidät [2] synnyttänyt ja saattanut päivänvaloon; isänmaa on meitä hoivannut ja ravinnon meille hankkinut. Juuri isänmaa on tarjonnut kentän, jolla harjoitamme miehuutta ja hankimme varallisuutta ja kunnioitusta. Juuri isänmaa on osoittanut esi-isillemme moninaista suopeutta ja pitää huomassaan sukulaisiamme ja ystäviämme sekä suojelee elämäämme ja omaisuuttamme vääryyksiltä, joille ne muuten joutuisivat alttiiksi. Niinpä ei ole ollut sellaista kansaa, joka olisi ollut niin barbaarinen ja niin etäällä kaikesta inhimillisyyden tunteesta, ettei sen keskuudesta olisi noussut esimerkiksi ja isänmaataan kohtaan vastuuntuntoisia henkilöitä. Joku on saanut tuntemattoman, hedelmättömän sekä ilmanalaltaan ja maaperältään tuotta-

mattoman isänmaan; kuitenkin hän ei epäröisi asettaa sitä viljavainioita ja kaikkea yltäkylläisyyttä uhkuvien maiden edelle.

Sillä mitä olemmekaan lukeneet Odysseuksesta, jota koko jälkimaailma on ylistänyt järkevyydestä? Hänen isänmaanaan oli Ithaka, vähäpätöinen Joonianmeren saari, joka ei ole viljavaa eikä kasvillisuudeltaan luonnonihanaa seutua, josta puuttuvat loistavat palatsit ja rakennukset ja joka pienen pesän kaltaisena on kiinnittynyt rosoisiin kallioihin. Kaikesta tästä huolimatta hänen kerrotaan asettaneen tuon saaren kuolemattomuuden ja vauraimman valtakunnan edelle, koska hän oli siellä nähnyt ensimmäisen kerran päivänvalon. Jos siis tuo viisas mies piti tuntematonta ja tyrskyävän meren aaltojen kätkemää paikkaa niin suuressa arvossa pelkästään sen takia, että se oli hänen isänmaansa, millä rakkaudella ja millä kunnioituksella onkaan kohtuullista pitää arvossa sitä maata, joka [3] - paitsi että se on synnyinseutumme ja elättäjämme - on myös valovoimainen ja kuuluisa, minkä vuoksi se ansaitusti on meille rakas ja meidän suosiossamme? Juuri tämä seikka nimittäin saattoi mainiot ja urhoolliset miehet, joiden ikuisiin aikakirjoihin kirjoitettuja nimiä ei mikään unohdus milloinkaan tuhoa, kestämään mitä tahansa vaikeuksia isänmaan puolesta. Tämän isänmaanrakkauden kannustamana Ateenan viimeinen kuningas Kodros vapaaehtoisesti tarjoutui vihollisten surmattavaksi. Lykurgos lähti vapaaehtoiseen maanpakoon velvoittaakseen spartalaiset säilyttämään ikuisesti muuttumattomina nuo valtiolle erittäin hyödylliset lait. Roomalaisten keskuudessa Curtius syöksyi kuiluun torjuakseen maanmiehistään tuhoisan ruton. Heittäytymällä vasten vihollisten taajaa rivistöä Decius uhraisi henkensä isänmaan pelastukseksi. Valtion ollessa sortumaisillaan Metellus ei kestänyt sitä, että hän itse jäisi eloon.

Mutta miksi viivähtäisin esimerkeissä, kun kävisi pitkäksi luetella kaikki ne, joille oli ollut mieluisaa lunastaa isänmaan vahingoittumattomuus kuolemallaan ja antautumalla alttiiksi kaikenlaisille onnettomuuksille? Eikä näitä mainioita näyttöjä isänmaanrakkaudesta löydy ainoastaan vanhojen kansojen keskuudesta, vaan myös meidän aikamme kykenee tarjoamaan niiden vertaisia. Eikä nykypäivänä ole lainkaan tavatonta eikä harvinaista mainioiden kansalaisten ylin uskollisuus, rakkaus ja kunnioitus isänmaata kohtaan. Yksi pitää mieluisana vuodattaa verta isänmaan puolesta taistelurivistössä, toinen [4] sitä että edistää sen hyvinvointia erinomaisella työllä; joku toinen jatkaa sen nimen ja maineen kohottamista kunniaan kirjoituksillaan ja työskentelemällä öisin. Ja vaikka elämänjärjestys näyttää asettaneen kauemmas valtiosta ne, jotka viettävät aikaansa Akatemioissa, he kuitenkin täyttääkseen jollakin tavoin kiitollisen ja kelpo kansalaisen velvollisuuden katsovat asiakseen ylistää sitä seutua tai kaupunkia, josta he ovat syntyperänsä juontaneet. Kun kerran kukaan ei tällaista menettelyä moiti, niin minulle ei ymmärtääk-

seni ole luettava viaksi, jos heidän esimerkkinsä houkuttelemana kokeilen joutain samanlaista. Vaikka minun täytyy panna syrjään ensimmäinen opin-
näytteeni, ryhdyn mieluummin käsittelemään aiheenani sen kaupungin ylis-
tystä, johon vanhempani ovat asettuneet asumaan ja jossa itse en ole aino-
astaan aloittanut elämääni vaan sittemmin myös ammentanut ensimmäiset
opastukset ja kasvatuksen elämän oikeaan viettämiseen. Tuo kaupunki on Vi-
puri, koko Karjalan pääkaupunki ja kuuluisa satamakaupunki, kansan ylpeys
ja noiden Ruotsin valtakunnan rajojen turvallisın varustus. Vaikka mielestä-
ni löydän siitä niin paljon kaikenlaista painavaakin sanottavaa, niin se saat-
taisi silti rasittaa sekä nuorukaista että myös niitä, joita pidetään mainioina
puhujina. En halua, että suunnitelmani vaikuttaisi hätiköidyltä, etenkin kos-
ka tarkoitukseni ei ole osoittaa lahjakkuutta, jonka tunnustan itsessäni hyvin
vähäiseksi, vaan teen sen vapaan harjoituksen tähden ja siksi että velvolli-
suuteni on samalla osoittaa kiitollisuutta rakkainta isänmaatani kohtaan. [5]
Jos sen tähden tämä puhe ei vastaa toiveitani eikä teidän odotuksianne, kun-
nienarvoiset kuulijat, minua lohduttaa se lempeys, jota olette tottuneet osoit-
tamaan muita tältä paikalta puhuvia aloittelijoita kohtaan. Siihen vakaasti
luottaen pyydän teitä kunnioittavasti ja kohteliaasti, ettette puolen tunnin ajak-
si kieltäytyisi kallistamasta hyväntahtoisesti korvaanne puoleeni, jotta teidän
suopeutenne tuulen kuljettamana voisin onnellisesti saapua satamaan.

Ne joilla on tapana selvittää kaupunkien alkuperää, juontavat sen tavalli-
sesti jostakin sankarista ja kuuluisasta miehestä, jotta myös kaupunkien var-
haisvaiheet tuottaisivat niille arvoa ja kuuluisuutta. Usein myös, kun kau-
pungin alkuperä on pitkän iän myötä hämärtynyt, tutkijat joko sanojen sa-
mankaltaisuuden pettäminä tai liiallisen isänmaanrakkauden innoittamina se-
pittävät perustajiksi ne, joiden arvellaan uroteoistaan kuuluisina enteilevän
jonkinlaista kunniaa kaupungille. Näiden mielivaltaa on varmasti moittimi-
nen. Ettei kukaan epäilisi minun noudattavan tällaista menettelyä, korostan
että aikakirjamme johtavat yhtäpitävästi nyt puheeni aiheena olevan Viipu-
rin kaupungin alkuvaiheet Torgils Knuutinpoikaan. Tosin hänen ylhäisyy-
tensä ei perustunut kuninkaalliseen arvoon, mutta asemaltaan hän oli kuiten-
kin lähinnä kuningasta. Sillä paitsi että hän oli syntyisin varsin loistavasta
suvusta, hän oli liittynyt kuninkaan sukulaisuuteen: hänellä oli vävynään Val-
demar, Maunu Ladonlukon, [6] kuninkaista kuuluisimman, poika. Puolison-
sakin hän oli ottanut saksilaisesta suvusta. Tämä on se samainen Torgils, jo-
ka Ruotsin sotajoukkojen ylipäällikkönä sotia menestyksellisesti käytyään
ylitti urhoollisuuden maineessa kaikki aikalaisensa. Rauhan taidoillaan ja jär-
kevyydellään hän voitti kuningas Ladonlukon siinä määrin puolelleen, että
kuollessaan tämä antoi hänen huostaansa sekä alaikäisen poikansa että val-
takunnan asioiden hoidon, josta hän piti huolta niin uskollisesti ja uutterasti,

että hän näytti toimivan samalla kertaa isänä ja hallitsijana. Kaikki oli kotimaassa hänen hallintonsa aikana turvallista ja rauhallista. Torgils on juuri se, joka lähdettyään sotaretkelle venäläisiä vastaan ei ainoastaan kukistanut itsepintaista ja Ruotsin rajoja jatkuvilla hyökkäyksillä uhannutta vihollista, vaan myös seurasi sitä sen paettua omille soilleen ja tuotti sille toisenkin tappion. Juuri hän kukisti karjalaiset, erittäin hurjan heimon, ja liitti nuo suunnattomat maa-alueet Ruotsin valtakuntaan. Karjalaiset näet olivat aiemmin tottuneet vain ryöstelemään ja jouduttuaan venäläisten vallan alle he tavan takaa hävittivät läheistä Suomea. He nousivat myös usein laivoihinsa ja kulkivat uskaliaasti jopa Ruotsiin asti, hävittivät kaikki pellot ja tuhosivat kaupungit, löivät laajoilta alueilta kuoliaaksi sekä ihmiset että karjan. Torgils heidät sitten taltutti uskomattomalla miehuudellaan niin, että he lopulta lupasivat olla kuuliaisia. Mutta etenkin tuotuaan maahan kristillisen jumalanpalveluksen [7] Torgils kitki kansasta inhottavan taikauskon ja muutti lempeämmällä sivistyksellä heidän tapojensa barbaarisuuden. Ja pitääkseen voitettut paremmin kuuliaisina hän rakensi sopiville paikoille linnoituksia suojaksi barbaarien äkillisiä hyökkäyksiä vastaan. Silloin niin ikään alettiin perustaa Viipuria, kun meneillään oli vuosi 1293 jälkeen Kristuksen syntymän. Rakennettuaan ensin linnan ja kaivettuaan kaupungin perustukset hän ympäröi sen muurilla ja siirtämällä sinne uudisasukkaita Ruotsin kaupungeista täytti uuden kaupungin väen paljoudella. Sen tähden, jos jollakin kaupungilla on mahdollisesti jotain etua perustajastaan, ymmärrätte, arvoisat kuulijat, miten erinomaisessa asemassa Viipuri on ylhäisimpiinkin kaupunkeihin verrattuna. Eikä se turhaan saanut ennusmerkkiä niin suuresta sankarista: kuten onni ei milloinkaan hylännyt Torgilsia missään niistä asioista, joita hän teki isänmaan menestyksen hyväksi, samoin se näyttää myös olleen hänelle suureksi avuksi tämän kaupungin perustamisessa.

Omasta puolestani en hyväksy niiden löyhäpäisyyttä, jotka lukevat niin ihmisten kuin kaupunkienkin kohtalot muuttumattoman lain tiliin. He arvelevat tähtien ohjaavan syntymähetkeä ja niiden asemasta he tyhässä uteliaisuudessaan päättelevät kohtalon, joka kullakin tulee olemaan. Mielestäni minun on kuitenkin sanottava se - enkä pelkää vakuuttavani sitä niin että saisin jumalattoman leiman - että Viipuri oli perustettu hyväenteisenä ja varsinkin koko isänmaalle suotuisana päivänä. Sillä siitä ajankohdasta lähtien [8] emme milloinkaan ole saaneet tietää, että alistettu heimo olisi kapinoinut tai naapurit olisivat tuottaneet niin suurta vahinkoa pelloille ja ihmisille. Kuka on niin tietämätön, ettei olisi kuullut, mitä aikaisemmin oli tapahtunut, tai niin kova mieleltään, ettei liikuttuisi heidän muistostaan? Sillä muistatte, mitä sanoin naapuriheimojen hyökkäyksistä. Kuka ei surisi niin monia kauheita tappioita, joita tuo hurja kansakunta on isänmaalle tuottanut? Kuka ei pi-

täisi kohtuuttomana sitä, että juuri svealaiset, joiden esi-isät olivat tottuneet käymään pitkiä sotia, eivät silloin kyenneet torjumaan ryöstöretkiä rajoiltaan? Mutta miksi muistelen rajoja, kun itse isänmaan sydämessä ryöstettiin kyliä ja kaupunkeja? Svealaisilla on kautta aikojen ollut vahvat laivastot, joiden avulla he ovat sekä helposti liittäneet hallintaansa Itämeren että saattaneet useimmat sen rannikot valtaansa. Mutta voisinko sanoa heidän silloin hallinneen merellä, kun ryöstelijöiden laivat tekivät meren vaaralliseksi? Uskoisinko heidän puolustaneen meren rannalla sijaitsevia maita merirosvoilta, kun nämä kulkivat järvillämme ja valtakunnan sisäosiin veneillään ja ryöstelivät ympäriinsä laajalla alueella? Kukapa ei tietäisi, että nämä rosvot surmasivat julmasti Almarestäketin maatilalla arkkipiispa Johanneksen, jolla oli tämä arvo järjestyksessä toisena Ruotsissa? Sigtunan, valtakunnan pääkaupungin ja koko Pohjolan vanhimman ja ylhäisimmän kaupungin, he hävittivät niin perusteellisesti, että se ei sen jälkeen koskaan [9] kyennyt toipumaan entiseen vaurauteensa. Noilta rajoilta käsin viholliset tuottivat muinoin isänmaalle niin monia tappioita, ettei niin kauheaa tuhoa ole Viipurin perustamisen jälkeen milloinkaan koettu. Sillä jos joku joukkio tekikin ryöstöretkiä avoimille alueille, sotilaat, jotka pitivät hallussaan linnaa, nujersivat sen ja usein myös tuhosivat sen tyystin.

Mutta tästä asiasta sanon enemmän toisaalla: nyt saakaa tietää hieman kaupungin edullisesta sijainnista, mistä johtuen se ylsi niin suuriin saavutuksiin ja minkä ansiosta se hankki huomattavan vaurauden.

Puhuessani sijainnin edullisuudesta en voi olla ihailematta perustajan suurta harkintakykyä ja korkeimmin kiitoksin ylistämättä hänen ansiokasta huolellisuuttaan kaupungin sijaintipaikan valitsemisessa. Sillä hän sijoitti sen niin edulliselle paikalle ja - luonnon suosiollisella avulla - lujitti sen linnoitustoilla niin että jo silloin oli selvää, miten suuri siitä tulisi. Sillä se on rakennettu kohtalaisen korkealle kukkulalle ja se katsoo kauas läheiselle merelle; mutta sen toisella puolella avautuvat alempana olevat peltomaat, jotka kesäaikaan ovat hyvin viheriöiviä ja kukkien ansiosta luonnonihania. Mutta se sijoitettiin hieman kauemmas merestä luullakseni siksi, ettei se olisi avoinna merirosvojen äkillisille hyökkäyksille kuten ennen ja lisäksi jotta kaupungin muureja huuhtelevaan jokeen johdettuina laivat olisivat turvassa myrskyiltä. Itse joki saa alkunsa Vuoksenjärvestä, joka on suunnilleen kahdeksan peninkulman päässä kaupungista. Kun monien muiden jokien vedet ovat laskeneet siihen, se jakautuu kaupungin lähellä kahdeksi suuhaaraksi [10] ja muodostaa saaren, jolle linna on rakennettu. Sieltä suuremmalle alueelle levittäytyen joki laskee hiljalleen Suomenlahteen. Kaikkialla joki soveltuu laivojen kulkuun, siinä on runsaasti kaikenlaisia kaloja ja se syytää rannoilleen myös mitä erinomaisimpia helmiä, jotka kooltaan voittavat intialaisetkin. Ennen ne

jäivät viljelemättä tai niitä halusivat käyttöönsä vain maalaisnaiset, mutta nyt, ylellisyyden korottaessa hintaa, paikalliset asukkaat keräävät niitä huolellisemmin ja myyvät kappaleittain kauppiaille melkoisella voitolla. Mutta mistään asiasta kaupunki ei ole niin muistamisen arvoinen kuin satamastaan; se tekee kaupungin niin erinomaiseksi, että vain harvat voidaan ansaitusti asettaa sen rinnalle. Sillä on näet syvä uoma eikä siinä ole lainkaan näkymättömiä kareja, jotka vahingoittavat laivoja. Edelleen sitä suojelevat rantoja kaikilta puolilta ympäröivät korkeat kalliot, niin ettei hurjempikaan tuulen voima voi tempoa sinne tänne ankkurissa olevia tai köydellä kiinnitettyjä laivoja. Sen tähden muinoin, kun Karjalaa ei vielä ollut kokonaan kukistettu, se oli kuuluisin venäläisiä vastaan vartiossa olevien sotalaivojen asemapaikka. Venäläisten uhkarohkeus taltutettiin täältä käsin monta kertaa. Kun Viipurilla on tällaiset edulliset luonnonolot, ei olekaan ihme, että meikäläiset pitivät sitä usein sodankäynnin asemapaikkanaan, olipa siellä sitten ryhdyttävä sotaan tai myös puolustauduttava.

Mitä sanoisin sekä tekotavaltaan että sijainniltaan mitä lujimmasta linnasta, joka seisoo vartiossa kaupungin pohjoispuolella? Sillä sitä ympäröivät joki ja erittäin vankat [11] muurit ja sen keskellä kohoaa ihmeen korkea torni, joka soveltuu torjumaan viholliset jo kaukaa. Torni on varsin hyvin varustettu kaikella sotaan tarvittavalla materiaalilla. Linnassa on myös avaria ja suurenmoisia saleja, ja se tarjoaa mukavan asuinsijan seudun päällikölle. Linnan alapuolella paalusilta yhdistää kaupunkiin esikaupungin, joka levittäytyy viehättävänä tasankona ja jota koristaa loistava pyhäkkö. Esikaupungilla on myös muuta sellaista, jota ei voida valaista pikaisesti silmäillen; puhumalla laajemmin minun katsottaisiin viipyneen liian kauan muurien ulkopuolella. Sen vuoksi johdatan teidät, hyvät kuulijat, itse kaupunkiin: siirtyessänne sinne en käske teidän katsoa hyvin korkeita muureja, joita ympäröivät joki ja syvyyksiin asti ulottuvat vallihaudat; en käske miettimään tornien sorakasoja, tornien, jotka meidän aikamme on tarpeettomina hävittänyt; en osoita teille vallien suojavaarustuksia tai seitsemää viehättävää kaariporttia. Tätä kaikkea ei näin lyhyessä ajassa voida kuvailla. Sen sijaan esittelen teille kaupungin erinomaiset koristeet, jotka muurien sisäpuolella tulevat näkyviin. Mutta en tiedä, mitä sieltä ensiksi ylistäisin. Mainitsenko kiittäen katurivistöt ja niiden puhtauden, katujen jotka liki suoraviivaisina jakavat kaupungin eri alueisiin? Vai avaran torin, jota koristavat ympärille pystytetyt erittäin kauniit rakennukset? Vaiko sitten torin laidalla olevan raatihuoneen, tuon oikeuden pyhäkön ja koko kaupungin sielun? Hienon ulkomuotonsa takia se olisi varmasti huolellisemman pohdinnan arvoinen, [12] mutta kun jäljellä on niin paljon muuta tarkasteltavaa, katson paremmaksi sivuuttaa sen kuin niukalla ylistyksellä vähentää sen mainetta.

Mutta näiden muiden kohteiden joukossa ansaitusti kaikkien katseet kääntää puoleensa tuo tuomiokirkko, joka on sekä kuuluisa uskonnon kannalta että huomattava tilansa ja rakenteensa suurenmoisuuden takia. Kuinka vuolaasti joutuisinkaan puhumaan, jos ryhtyisin hiemankin tarkemmin hahmottelemaan sen yksityiskohtia tai jos voisin kuvailla sen vankkoja holvikaaria, äärettömän painavia kirkonkelloja, erittäin loistavaa saarnastuolia, taiteellisesti valmistettuja urkuja ja lopulta koko sisätilan kauneutta, joka loistollaan häikäisee katselijoiden silmät. Mutta mitä väliä on viipyä niissä, kun käsittääkseni kuka tahansa itsenäisesti ajatteleva ymmärtää, että näin täytyy olla, kun kyseessä on erittäin kuuluisa kaupunki. Etkä hevillä löydä muualta kansalaisia, jotka auliimmin maksaisivat JUMALAN temppelin koristamisesta. Viipurilaisten mielestä on sopimatonta, että yksityistalot herättävät huomiota kaikin tavoin koreina ja hienoina, mutta korkeimman jumaluuden kunniaksi vihittyä rakennusta ei koristella. Paitsi että he näin ollen ansaitsevat tästä suuren kiitoksen, niin se ei myöskään ole vähäinen osoitus heidän suuresta harrastuksestaan uskontoa ja hurskautta kohtaan. Sitä paitsi tämän katedraalin lisäksi on nähtävillä toinenkin, niin ikään hieno ja sopusuhtainen pyhäkkö; siinä selitetään suomen kielellä JUMALAN pyhiä puheita. Kaupungin muurien juurelle on rakennettu kolmas temppeli köyhien ja heikkojen käyttöön, joita ylläpidetään Hospitaalissa.

[13] Temppelien lisäksi mainitsen aiheellisesti kimnaasin, jonka Kristiinan hallitessa hankki kaupungille varsin kuuluisa mies ja oppineista ystävällisin Erik Gyllenstierna, joka siihen aikaan oli alueen maaherra. Ja kuten kimnaasissa opettavia ylläpidetään kyllin anteliain tuloin, niin ei myöskään ole koskaan puuttunut erittäin oppineita miehiä opastamaan hyvissä taidoissa sinne aina runsaslukuisena kokoontunutta nuorisoa, kehittämään heitä hyvillä tavoilla ja kylvämään heihin kunniallisuuden ja velvollisuudentunnon siemeniä. Siellä nähdään myös hieno kirjapaino. Jos kohta julkisten rakennusten suurenmoisuus ansaitsee korkeimman kiitoksen, niin yksityishenkilöiden rakennukset tuovat kaupungillemme runsain määrin koristeellisuutta. Löydät useampia tiilirakennuksia, myös muutamia puisia, jotka on katettu tiilillä tai turpeella. Jos et voikaan ihailla niissä gallialaisten hienoutta, italialaisten komeutta tai bataavien siisteyttä, havaitset ne kuitenkin somiksi ja sellaisiksi, että ne ovat omalla tavallaan hienoja. Ne eivät ole suunnattoman väljä, niissä ei ole tyhjämpäiväistä hukkatilaa eivätkä ne toisaalta liiallisen ahtauden takia ole muotopuolia, vaan sopivia ja tarkoituksenmukaisia. Ne ovat myös kauniisti kalustettuja ja hyvin varustettuja: hopean, tinan ja kuparin koristamat seinät puhuvat kylliksi kansalaisten luonteenlaadusta, heidän taipumuksesta ja rakkaudesta siihen, mikä on hienoa ja koristeellista.

Mutta joku saattaisi sanoa, että vaikka tämä kaupunki on muissa suhteissa

kaunis ja sijainniltaan edullinen, [14] se näyttää kuitenkin joutuneen alttiiksi ankaralle ilmanalalle. Sillä sitä maata koettelee niin ankara talvi, että eläimet kärsivät siellä monista haitoista eivätkä ruoho ja maanhedelmät kasva niin runsaina kuin niillä seuduilla, jotka lämpenevät lähempänä aurinkoa. Tunnustan kyllä, että näistä asioista välillä muistutetaan, mutta yleensä huomautuksia esittävät henkilöt, jotka eivät tunne tuota seutua. Tällä meidän kaupungillamme on yhteistä lähes koko Ruotsin kanssa se, että se on lähempänä pohjoisnapaa. Senkö tähden emme näe sitä maaperältään hedelmälliseksi ja inhimilliselle viljelylle suotuisaksi? Talvi on kovempi ja ilmanala ankarampi: luonto on kuitenkin varannut meille runsaasti sellaista, millä samalla lievitämme ilmaston ankaruutta. Vaikka miksi on tarpeen enää turvautua niihin? Sillä jos tutkisit ilmaston lauhkeutta, huomaisit että Viipuri nauttii todellakin sen ihanuudesta ja asukkaiden kannalta sen huomattavasta terveellisyydestä. Kaupunki ei jähmety kohtuuttomasta pakkasesta eikä sitä kärkevää sietämätöntä kuumuus: sen ilma on puhdas ja kirkas eivätkä sitä haittaa kuumuuden vahingolliset höyryt. Sen tähden ihmiset kehittyvät ruumiiltaan vahvoiksi, luonteenlaadultaan lujiksi ja terveydeltään erittäin hyviksi; nämä ominaisuudet heillä säilyvät korkeimpaan ikään saakka. Viipurissa on erittäin harvoin kulkutauteja, ja jos ne joskus puhkeavat, ne eivät ole niin pitkäkestoisia ja tuhoisia kuin ne jotka raivoavat eteläisemmissä maissa. Sitä paitsi lukuisat puutarhat, joita on runsaasti kaupungin lähiympäristössä, [15] täyttävät ilman sulotuoksullaan.

Näin siis, hyvät kuulijat, olen esittänyt, millainen on kaupungin sijainti ja muoto; nyt puhun hieman kaupunkilaisten varallisuudesta, samaten siitä minä tapojen ja toimien perusteella he kukoistavat. Jos tässä sanoisin Viipurin kukoistavan varojensa ja kaupankäyntinsä perusteella, en luule esittäväni teille tuntematonta asiaa. Sillä toisaalta kaupunkia ympäröivällä seudulla on erittäin runsaasti kaikkea sitä, mitä ihmiset tarvitsevat käyttöönsä, toisaalta itse paikka tarjoaa erinomaisen tilaisuuden niiden vastaanottamiseen samoin kuin niiden vientiin. Kun tähän tulee vielä lisäksi ihmisten huomattava ututteruus, mitä voisi heidän onnellisuudestaan puuttua? Tuntuisi hädin tuskin uskottavalta, ellei joku olisi omin silmin nähnyt, mitä kauppatavaroita kuljetetaan talvisaikaan vaunuilla jäätyneitä sisävesistöjä pitkin samoin kuin myös meritse. Missään ei nähdä suurempaa määrää viljaa, talia, voita, hylkeenrasvaa ja kallisarvoisia eläintennahkoja – puhumattakaan tervasta, jota siellä on niin runsaasti, että sitä viedään lähes kaikkiin maanosiin. Jos joku pitää näitä halpa-arvoisina ja pelkkinä raaka-aineina sekä muiden kansojen tuotteisiin vertailukelvottomina, hänen minä sanon aliarvioivan inhimilliseen käyttöön erityisen soveliaita tavaroita ja asettavan etusijalle ne, joille vääristeltä taito ja ylellisyys on tuonut ansiotonta lisäarvoa. Sillä kuinka paljon parempi mei-

dän olisikaan olla ilman useimpia niistä tavaroista, jotka vain hämmentävät mielen ja lietsovat vikoja? [16] Kuinka paljon onnellisemmin elettiinkään sinä aikana, jolloin ei tunnettu senkaltaisia halun kiihottimia? Lisäksi täytyy myöntää, että luonto on erittäin kaukonäköisesti päättänyt, että kaupankäynti yhdistäisi eri kansat keskenään antamalla yhdelle seudulle runsaammin sitä, mikä täydentäisi muiden tarvetta. Siitä suunnattomasta laivojen paljoudesta, joita bataavit, germaanit ja britannialaiset vuosittain lähettävät tähän satamaan, voidaan havaita, kuinka kärkevästi vieraat kansat tavoittelevat meidän kauppatavaroitamme. Sillä tämä kaupunki nauttii myös siitä etuoikeudesta, joka Ruotsissa tulee vain harvojen osaksi, nimittäin että se voi laivoillaan mennä ulkomaisten kansojen luo ja puolestaan vastaanottaa luokseen tulevat vieraat kansat. Tämän johdosta kaupungin varallisuus on kasvanut ja sen maine on levinnyt kaukaisimpiinkin maanosiin.

Varmastikin se, joka haluaisi tutkailla väestön tapoja, pitää heitä tämän onnensa arvoisina. Heidän keskuudessaan vallitsee niin suuri rehellisyys, niin suuri vaatimattomuus ja kaikkien asioiden kohtuus, että ne näyttävät jonkun Lykurgoksen tai Solonin lakien asettamilta. Sillä kuolevaisten suvulla, joka viettää hyvätuloista elämää, on tapana tavallisesti ryvettyä halpamaisessa ahneudessa. Mutta merkkejä tästä tuskin havaitaan maanmiehissäni. He kyllä pitävät rikkaudesta, mutta kunniallisesta ja lakien sallimasta: rikkautta ei hankita muiden kustannuksella, vaan sitä hankitaan kovalla työllä. Mutta todistuksena siitä, että he ovat kaukana tästä viasta, on heidän mitä huomattavin anteliaisuutensa [17] niitä kohtaan, jotka joko selittävät jumalallisia ennustuksia tai opettavat nuorisoa. Siitä on todistuksena kristillinen rakkaus, jolla he hoitavat köyhiä ja heikkoja, joille he eivät ainoastaan ole hankkineet mukavan asuinpaikan, vaan myös toimittavat heille päivittäin sen, mikä tarvitaan elantoon ja vaatetukseen. Vieläpä siitä on todistuksena tuo vieraanvaraisuus ulkomaalaisia kohtaan, jotka heidän on tapana ottaa kunnioittavasti vastaan ja hyväntahtoisesti kutsua luokseen. Mikä onkaan ennenkuulumatomampaa kuin säilyttää elämäntavan kohtuus hienoissa ja yltäkylläisissä oloissa. Sillä rikkaudet herättävät ylimielisyyttä ja houkuttelevat varomattomat usein ylellisyyteen. Vaikka meikäläisistä monilla on runsaasti varallisuutta, he eivät juurikaan sillä rehvastele. He pukeutuvat säädyllisesti, eivät ylellisesti ja ylpeästi; pidoissa he noudattavat säästäväisyyttä eikä kuitenkaan voisi sanoa heidän olevan kurjuuden partaalla; kodeissaan he suosivat koristeellisuutta, mutta kaihtavat sen näyttämistä.

Muualla ylistetään kansalaisia lujuudesta ja urheudesta, mutta ehkä mistään ei löydetä sellaisia, jotka riistäisivät meikäläisiltä voitonpalmun tässä suhteessa. Sillä monta kertaa he ovat pitäneet pintansa suunnattoman vihollisjoukon piirittäessä muureja ja urheasti torjuneet sen. Vielä useammin itse koh-

ti vihollista edeten he ovat kukistaneet pienellä joukolla suunnattomat barbaarien sotajoukot. Vanhoilta ajoilta voisin mainita urheasti kestätyjä piirityksiä, voisin kertoa monista menestyksellisesti käydyistä taisteluista. Voisin kertoa [18] esi-isiemme muistitiedon välittämästä maineikkaasta voitosta, jolloin he eivät tyytyneet karkottamaan venäläisiä muureilta, vaan myös ahdistivat pakoon ajettuja vihollisia 20 peninkulman matkan ja tuhosivat heidät Raudun kylän lähistöllä niin perinpohjin, että suuresta sotajoukosta tuskin edes sanansaattaja palasi omiensa luo: mutta pidän oikeampana säästää nämä asiat uutta puhetta varten.

Arvelen, että tämä tavaton kansalaisten urheus, joka tähän asti on säilyttänyt kaupungin voittamattomana, on mahdollistanut tarinan maanalaisesta luolasta, jonka vanhat ihmiset ovat kertoneet löytyvän Viipurin läheltä. Käsittääkseni ei ole epämieluisia, hyvät kuulijat, jos tässä kohdin esitän, millainen se oli. Muistitiedon mukaan luolalla oli se hyvä ominaisuus, että kun sinne oli syösty härkä, seurasi niin kauhea ääni, että viholliset kuulonsa heikennettyä vaipuivat maahan kuin hengettöminä. Sitten luolaan linnoittautunut varusväki, joka oli tukkinut vahalla korvansa, syöksyi esiin ja teurasti viholliset niin kuin eläimet. Muistitieto kertoo tämän hämmästyttävän esimerkin luonnon mylvimisestä tapahtuneen 200 vuotta sitten, jolloin Erik Posse, joka oli syntyisin ylhäisestä Possen suvusta, Moskovan sotajoukon hävitettyään vapautti kaupungin piirityksen pelosta. Mutta kun nykyään mistään ei tuota luolaa löydy, en tiedä, onko tähän ihmeeseen luottamista, vaikka kirjailijat ovat kertoneet samanlaista tarinaa eräästä järvestä Reetian Alpeilla. [19] Hieman varmempana asiana kerrotaan, että tämä ääni oli saatu aikaan kuparisella kattilalla, olipa se sitten valmistettu maagisella taidolla, kuten eräät tahtovat väittää, tai - mihin enemmän uskoisin - se olisi ollut täynnä salpietaria tai jotakin muuta tunnettua kemiallista ainetta. Varmasti tiedämme, että siitä valmistetaan eräänlaista massaa, jota vähäinenkin ripaus kykenee paukkeellaan huumaamaan korvat. Mahdollisesti myös suuremman ammuksen päästävä ääni, jollaista moskovalaiset eivät aikaisemmin olleet kuulleet, herätti niin suurta pelkoa. Olemme lukeneet, että sellaista on tapahtunut myös uuden maailman asukkaille, jotka ovat sitä ihmetelleet. Uskokaa, hyvät kuulijat, sitä minkä olette itse nähneet; lisäksi vain sen, että linnassa säilytetään ihmeen suurta kattilaa, jota nykyäänkin näytetään uteliaille.

Olen tosin puhunut paljon tästä erittäin ylhäisestä kaupungista, mutta vielä paljon enemmän on sanottavaa jäljellä. En ole vielä esitellyt teille uskonnon harjoitusta, jota tästä kaupungista on menestyksellisesti levitetty koko Karjalaan. En ole kertonut raadin erittäin suuresta rehellisyydestä ja tasaapuolisuudesta, joka on ikään kuin sielu, jonka ansiosta tämä kaupunki kukoistaa. En ole sanonut mitään taitavasta laivojen valmistuksesta, johon äs-

kettäin täällä on ryhdytty. En ole kertonut niistä tuon mitä kuuluisimman kaupungin vaihtelevista kohtaloista, joita sillä on ollut 400 vuoden aikana. Kaikki ne ovat niin merkittäviä asioita, että olisi parempi antaa täysin kehittyneen puhujan niistä kertoa kuin sallia minun niukan lahjakkuuteni vähentää kaupungin ansaitsemia ylistyspuheita. Antakaa kuitenkin armo koruttomuudelleni, ystävälliset kuulijat, [20] samoin sinä, suloisin isänmaa, jonka iloiset kasvot näytän havaitsevani sielussani ja silmilläni. Terve, sinä suuri alkuunpanija, jonka niin monet lahjat ovat tehneet onnelliseksi ja niin monet ylitykset kuuluisaksi ja joka niin monien merkittävien nimien takia olet minulle mitä miellyttävin. Terve, sinä Karjalan kaunistus ja silmäterä. Terve, sinä ylhäisin satamakaupunki. Säilyköön sinussa rakkaus puhtaaseen uskontoon. Kukoistakoon sinun huomassasi oikeus ja pysyvä kansalaisten yksimielisyys. Lisääntyköön parhaimpien taitojen oppi. Kukoistakoot sinussa kauppatoimet ja lisääntykööt ne menestyksellisesti päivä päivältä. Torjukoon Jumala sinusta vihollisten hyökkäykset ja raivon ja säilyttäköön sinut maailman loppuun asti rauhallisena ja voittamattomana.

OLEN PUHUNUT

[IX]

VIIPURILLE

jota

sivistynyt ja erinomainen nuorukainen

GEORG HAVEMAN

on elegantilla puheellaan puolustanut ja jonka hän on saattanut teoksellaan julkisuuteen

Se joka haluaa tuntea Viipurin vanhan tyyssijan,
lukekoon itse oppineen puheesi.

Siinä esitetään kansan tavat ja kuinka suuri oli sen mahti sodassa
ja mikä oli sen uskollisuus isänmaata kohtaan.

Sinä näet osoitat, miten nämä kykenevät karkottamaan venäläiset
Herakleen voimin ja voittamaan heidät Marsin suosiolla.

Kaunein kiitoksin ja voittosaaliin kera vietät tämän johdosta triumfia,
HAVEMAN,

kun olet ottanut ajaaksesi isänmaan asiaa koko sydäimestäsi.

Jatka suopein enteitä pyrkimystä Kunnian temppeliin
pelkäämättä jyrkkää ja vaikeaa tietä!

Nämä siis suotuisin entein sekä mielihyvin ja hyvin perustein
mutta kaikessa kiireessä tahtoi kirjoittaa

Gabriel Siöberg

Moraali- ja siviilifilosofian professori

Akatemian tämänhetkinen rehtori

[X]

Mainiolle ja suuresti kunnioitetulle herralle GEORG HAVEMANILLE,
maanmiehelle ja verrattomalle ystävälle.

Ahkera pyrkii innokkaasti Boiotian puutarhoihin
ja kykenee jakamaan aikansa opinnoille.

Hän kehittää lahjakkuuttaan jo nuorella iällä,
jotta hän kykenisi harjoittamaan vapaita taiteita.

Niin kauan kuin Sinä, HAVEMAN, näet vaivaa oppiaksesi elävän puhetai-
don,

jotta kielen mahdollisuudet olisivat pohjana lainopin rikkaudelle,
olet Themiksen mieluisa vieras, Sinä joka pidät häpeänä sitä että oikeutta
käsitellään maallisin käsin.

N. Limatius

Kun ylistät isien henkiä huolitellulla puheella

ja samalla teet selkoa luotettavalla taidollasi

Viipurin alkuperästä, rakennuksista, sijainnista ja muureista sekä

sen sataman ja sitä ympäröivän maaseudun edullisuudesta,

samalla osoitat velvollisuudentuntoa kansalaisia ja isänmaata kohtaan,

niin että osoitat keskivertoa suurempaa lahjakkuutta.

Näillä muutamilla sanoilla osoitti suosiota
maanmiehelleen

Laurentius E. Thorwöste, Johanin poika

Samalle

Ateenassamme ei maanmiehistämme ja ystävistämme kukaan voi olla miel-
lyttävämpi ja samalla onnellisempi kuin se, jonka havaitaan menestyneen
opinnoissaan erinomaisesti. [XI] Sillä hänen edistymisestään eivät ole erit-
täin iloissaan ainoastaan muut ystävät, vaan se synnyttää suuren ilon myös
niissä, jotka ovat käyttäneet aikansa hyvin. Kun kerran itsekkin mielelläni ha-

luaisin kuulua niiden joukkoon, jotka Sinulle, hienosti sivistynyt Herra, toivovat hyvää, arvelen, ettei Sinun ylistyksestäsi pidä lainkaan vaieta. Esittämällä niin monen kuuluisan miehen läsnäollessa varsin virheettömän ja oppineen puheen Viipurista, koko Karjalan pääkaupungista, olet jättänyt parhaimman ja varmimman muistomerkin oppineisuudestasi, joka ei ole vähäisempi kuin Isänmaan rakkautesi. Vain muutamilla sanoilla mutta kuitenkin alttiilla mielellä onnittelen Sinua näistä lahjakkuutesi hedelmistä, jotta jatkaisit onnellisesti näitä erinomaisia harjoituksiasi niin, että voisit vihdoinkin toimia isänmaan ja valtion hyödyksi ja saisit palkintoja, jotka ovat opintojesi ja vaivojesi arvoisia; hartaasti rukoillen pyydän sitä Jumalalta.

Kirjoitin Tartossa toukokuun 21. päivänä vuonna 1694

Sinun suosiollisin
Simon Wallstrenius
Karjalan viipurilainen

Jälkisanat

1. Akateemiset puheet ja paikkakuntia koskeva kirjallisuus 1600-luvulla

Ajanjaksoa 1670-1700 on pidetty ruotsalaisen latinarunouden ja latinalaisen retoriikan huippukautena (Johannesson 1968, 13-55; Tengström 1973, 69). Tähän ajanjaksoon sijoittuu myös viipurilaisen Georg Havemanin Tarton yliopistossa, tuolloisessa Academia Gustavo-Carolinassa, vuonna 1694 pitämä puhe *Oratio de celeberrima Carelorum civitate Wiburgo*, joka edustaa tyypillistä 1600- ja 1700-luvun latinankielistä akateemista traditiota Ruotsin valtakunnan yliopistoissa Upsalassa, Lundissa, Turussa ja Tartossa. Ajankohtana kukoisti puheiden lajeista erityisesti ns. *genus demonstrativum*, jonka piiriin kuuluivat ylistyspuheet erilaisista aiheista, kuten juuri puhujan isänmaasta tai kotiseudusta (Tengström 1973, 67). Esimerkiksi Matti A. Sainio (1978) on luetellut Tartosta ajalta 1632-1656 kaikkiaan 218 puhetta. Kotiseudun ohella puheiden aiheina saattoi olla hallitsijan ylistys, politiikka, historia, hyveitä ja paheita koskevat moraalifilosofiset kysymykset sekä runousoppi. (Yliopistollisista oraatioista ks. myös Kajanto, s.a., 170-190; Klinge 1987, 442-462 ja Laine 1997, 24-44.) Paikkakuntaa ylistävissä, ns. *laus patriae* -tyyppisissä teksteissä, joiden lähtökohtia voidaan etsiä antiikin kirjallisuudesta alkaen, käsiteltiin Tartossa itse Tarttoa (Johannes Claudius Ri-

sing 1637), Smoolantia (Jonas Nicolai Bringander 1646), Riikaa (Jonas Nicolai Bringander 1649), Suomea (Johannes Schaeperus [Schäfer] 1650), Ruotsia (Daniel Petri Terserus 1650 ja Daniel Olai Mårngonstiärna 1651) ja Uplantia (Andreas Erics Lilonius 1650). Lisäksi tuli vastaavia, lähinnä paikkakuntien historiaan keskittyviä puheita. Näin ollen käsiteltiin Jerusalemia (Johannes Schlechter 1637), Liivinmaata (Jacobus Scott 1639), Moskovaa (Rudolphus Strauch 1640) ja Preussia (Ulricus Volbergen 1640). Suomen osalta ehkä merkittävin tämäntyyppinen puhe oli Johan Paulinuksen (Johan Paulinus Lillienstedt) Turussa esittämä *Magnus Principatus Finlandia* (1678; ruots. 1844, suom. 1910, 1931 ja 2000, viimeksi mainitussa sekä runo- että proosasuomennos), joka poikkesi edellä mainituista sikäli, että se oli runomittainen ja kreikankielinen (otsikko oli latinaksi). (Laus patriae -teksteistä ks. Sironen 2000.)

Paikkakuntien kuvaus ja niiden historia oli myös suosittua väitöskirjojen aihepiiriä. Tunnetuin on Daniel Jusleniuksen *Aboa vetus et nova* (1700, suom. 1929 ja 1988), mutta aiheena olivat myös esimerkiksi Helsinki, Oulu, Pori ja Porvoo. Hyödyn aikakaudella kirjoitettiin ruotsiksi vastaavia esityksiä eri pitäjistä. (Ks. Sironen 2000, 144-145, 220-226.)

Niin puheiden kuin väitöskirjojenkin esitystapa kaupunkia tai paikkakuntaa käsiteltäessä oli sängen konventionaalinen. Teksteissä toistuivat samantapaiset aihepiirit, kuten kaupungin alkuperä, nimen etymologia, sijainti, terveystilanne, keskeiset rakennukset, etenkin raatihuone ja kirkot, kaupungin kokemat sodat ja asukkaiden urhoollisuus sekä satama ja kaupankäynti. Tällaiset aiheet lueteltiin myös tuona aikana kirjoitetuissa retoriikan oppikirjoissa (ks. Sarasti-Wilenius 2000, 79). Kun kysymyksessä olivat ylistyspuheet, kaikki nämä tekijät pyrittiin näkemään positiivisessa valossa.

Havemanin puhetta ei ole aikaisemmin käännetty suomeksi muutamaa yksittäistä virkettä lukuun ottamatta. Ruotsiksi sitä on tarkastellut Gabriel Lagus, joka teoksensa *Ur Wiborgs historia* edellisessä osassa (1893, 174-177) esittää puheen keskeisestä jaksosta ruotsinkielisen referaatin. Lagus on esittänyt katsauksen myös Havemania edeltävään Viipuria käsittelevään kirjallisuuteen. Siitä hän tuo esille Michael Wexionius-Gyldenstolpen *Epitome descriptionis Sueciae, Gothiae, Fenningiae et subjectarum provinciarum* -teokseen sisältyvän Viipurin kuvauksen, Olaus Magnuksen kuvauksen Viipurin ihmeellisestä luolasta ja saksalaisen Paul Mojn kovin negatiivisen kuvauksen Viipurista; viimeksi mainittu oli eräänlainen häväistyskirjoitus. (Lagus 1893, 162-174.) Lagus (1893, 170-171) viittaa lyhyesti myös tuomiorovasti Petrus Carsteniuksen muutama vuosi ennen Havemanin puhetta esittämään Viipuria käsittelevään puheeseen, joka oli samalla lohdutuspuhe asukkaille kaupunkia kohdanneen palon takia.

2. Georg Haveman

Georg Haveman oli Saksasta kotoisin olleen Viipurin kauppapormestarin Henrik Havemanin (k. 1703) ja hänen vaimonsa Annan (o.s. Mums) poika (Lagus 1893 II, 32). Hän oli käynyt Viipurin kimnaasia, jonka opettajalta Matthias Martinukselta (ks. Alopaeus 1804-1817, 289-302) hän oli saanut todistuksen yliopistoa varten. Georg Haveman tuli ylioppilaana Turkuun 1690, mutta siirtyi pian Upsalan yliopistoon, jonka nimikirjaan hänet otettiin 16. toukokuuta 1691. Sieltä hän siirtyi Tarttoon 21.3.1692 sekä lopuksi uudelleen Upsalaan.

A.R. Cederbergin (1939, 13-15) laskelmien mukaan Tartossa oli ajanjaksona 1632-1665 193 ja ajanjaksona 1690-1710 112 suomalaista ja inkeriläistä opiskelijaa (ks. myös Leinberg 1900 ja 1902). Georg Havemanin tapaan eräät heistä opiskelivat myös Turussa ja/tai Upsalassa. Tartossa oli opettajina myös muutama sittemmin Suomessa hyvin tunnettu hahmo, ennen kaikkea Turun piispana toiminut Johannes Gezelius vanhempi (ks. esim. Kuldsepp-Seilenthal 1982, 12). Viimeksi mainitusta kirjoitti Mathias Salamnius suomenkielisen muistorunon "Surullinen ja Jumalinen Jälkimuisto", johon sisältyy eloisia, joskin kirjallisiin konventioihin ja lähteisiin (Johannes Flachseniuksen Gezeliukselta pitämään ruumissaarnaan) perustuva kuvaus Tartosta yliopistokaupunkina; Salamnius itse ei liene opiskellut Tartossa, vaikka hän toimi muutamia vuosia pappina Inkerinmaalla. (Ks. Sainio 1965, joka myös siteeraa laajasti Salamniuksen runoa; Väänänen 1987, 88, 267-268.) Georg Havemanin Tartossa opiskelusta tiedetään lähinnä se, että hän piti siellä kotikaupunkiaan Viipuria koskevan puheen. Tämä tapahtui Gabriel Siöbergin (ks. alempana) ollessa yliopiston rehtorina. Samaa aikaan oli kaunopuheisuuden (*eloquentia*) ja runousopin (*poesis*) professorina Olof Hermelin, joka oli ajankohdan merkittävimpiä ruotsalaisia latinisteja (ks. alempana).

Havemanin Tarton ajasta tiedetään myös se, että hän osallistui siihen valitusprosesiin, johon Tarton opiskelijat olivat ryhtyneet yliopiston hallintoa vastaan sen takia, että yliopisto ei heidän mielestään puolustanut heitä tarpeeksi varuskunnan sotilaita vastaan. Prosessissa oli osallisena myös toinen suomalainen, Peter Timmerman. (Ks. von Rauch 1945, 93; Timmermanista ks. myös Cederberg 1939, 130.)

Tarton jälkeen Haveman opiskeli Upsalan yliopistossa. Opiskelu sijoittuu mielenkiintoiseen vaiheeseen juridiikan kehityksessä Ruotsissa. Vuonna 1614 perustettua Svean hovioikeutta seurasivat Turun (1623), Tarton (1630) ja Götan (1634) hovioikeudet. Turun hovioikeus oli myös yhtenä Johan Paulinuksen ylistyksen kohteena edellä mainitussa runoelmassa (ks. Korhonen 2000, 113-114). Juridiikan opetus kehittyi Upsalassa voimakkaasti Johan(nes)

Locceniuksen ja Carl (Carolus) Lundiuksen myötä. Kumpikin kasvatti, kuten Lindroth (1997, 372) toteaa, pitkänä professorikautenaan monta ylioppilaspolvea kelpo virkamieheksi ja tuomareiksi. Lundiuksesta (1638-1715), joka opetti myös Havemania, Lindroth (1997, 372-373) toteaa: "Lundius var med alla sina vanskligheter en utmärkt och drivande katederlärare, mot slutet av sitt liv på 1700-talet också verksam som expert vid utarbetandet av den nya landslagen, vilken han ville kläda i gammaldags språkdräkt: af 'skuldfordrandom' osv." Juridisten ja pedagogisten ansioittensa ohella Lundius oli yhteistyössä Nils Rabeniuksen (1648-1717) kanssa, joka on saanut huonon jälkimaineen väärentäjänä. (Lundiuksesta ks. myös Jägerskiöld 1982-1984; Rabeniuksesta myös Sarsila 1988, 174-176.) Lundiuksen toimiessa esimiehenä (*praeses*) Haveman julkaisi 1697 väitöskirjan *De successione ab intestato* (Leinberg 1900, 380). Väitöskirjassa, joka on varsin tyypillinen Lundiuksen juridiselle toiminnalle, käsiteltiin perintöoikeutta sellaisissa tapauksissa, jolloin perinnönjättäjä ei ollut tehnyt testamenttia mukaan lukien tapaukset, jolloin ketään sukulaista ei ollut perimässä. Väitöskirjassa lähdettiin liikkeelle roomalaisista juristeista ja Justinianuksen *Corpus Juris Civiliksetä* ja päädyttiin kuningas Kristofferin maanlakiin ja 1600-luvun oppineisiin. Mukana on myös viittaus Petroniukseen, joka oli tullut Ruotsissa tunnetuksi Johannes Schefferuksen julkaistua selityksillä varustetun Petronius-edition 1665. Lundiuksen/Havemanin väitöskirjassa ei ole käytetty alaviitteitä, vaan viitteet ja sitaatit sisältyvät itse tekstiin. 53-sivuisen väitöskirjan alussa oli nimiölehden lisäksi 15 sivua sekä lopussa 3 sivua omistus- ja onnittelutekstejä, yksi niistä Lundiuksen kirjoittama. Väitöskirja oli omistettu kansleri, kreivi Nicolaus Gyldenstolpelle ja Lars Wallenstedtille, joka tuohon aikaan oli Turun hovioikeuden presidentti ja Turun akatemian kansleri. Mukana on lisäksi useita nimiä käsittävä lista henkilöistä, joille väitöskirja on omistettu. Näiden joukossa on myös Johannes Lillienstedt (Johan Paulinus Lillienstedt), asemaltaan tuolloin "supr. Jud. Reg. Secretarius" (sihteeri Svean hovioikeudessa). Paulinus oli edellä mainitun merkittävän kreikankielisen *Magnus Principatus Finlandian* kirjoittaja. Havemanille kirjoitetuissa onnitteluteksteissä mainittiin pariin kertaan, että hän oli aikaisemmin harjoittanut opintoja muissa akatemoissa.

Opintojensa jälkeen Georg Haveman toimi Turun hovioikeudessa. Siellä hän oli notaarina ainakin vuodesta 1705 lähtien. Hovioikeuden sihteeriksi hänet nimitettiin 23. marraskuuta 1709. Vuodesta 1705 hän oli naimisissa Turun hovioikeuden varakanneviskaali Henrik Schaeferin lesken Margareta Wittfoothin kanssa. Margareta Wittfooth oli turkulaisen kauppiaan Henrik Joachimipoika Wittfoothin ja tämän toisen vaimon Elin Bartholdintytär Festingin tytär; hän kuoli 1710. Haveman itse kuoli Tukholmassa 1716 tai 1717.

(Westerlund 1923, 521.) Georg ja Margareta Havemanin lapsia olivat Anna Margareta (1705-1775), Kristina (1707-1772), Katarina (1708-1778) ja Georg (1709-1774) (Carpelan 1890, 131-132). Georg Haveman nuorempi toimi kauppiaina Turussa ja hänet mainitaan eräissä 1700-luvun väitöskirjojen dedikaatioissa.

3. Viipuri-puheen rakenne ja sisältö

Georg Havemanin puheen painettu versio alkaa nimiölehdellä, jossa otsikon, puheen pitopaikan, tekijän ja ajankohdan ohella mainitaan kirjanpaina- ja Tarton yliopiston kirjanpainaja Johan Brendeken (ks. Tartu ülikooli 1982, 256-258 ja passim). Tämän jälkeen seuraa seitsemän sivua ajalle tyypillisiä kehystekstejä. Ensimmäisenä on tekijän *dedikaatio* (omistus) Viipurin maaherralle Anders G. (=Grelsson) Lindehielmille. Maaherra Lindehielm (1634-1705) oli toiminut aikaisemmin mm. aatelille annettujen maiden valtiolle palauttamista koskevan reduktiotoimikunnan jäsenenä. Viipurin maaherraksi hänet nimitettiin 1689, jossa virassa hän oli kuolemaansa saakka. Varsin pitkänä toimikautenaan hän kehitti Viipurin ja ympäröivän seudun toimintaa monin tavoin (Munthe 1948; Skoglund 1980-1981; Viipurin historia II, passim). Seuraavalla sivulla dedikaation kohteina ovat viipurilaiset raatimiehet Peter Fremling ja puhujan isä Henrik Haveman; molemmat toimivat myös kaupungin pormestareina. Kumpikin harjoitti monipuolista kauppatoimintaa. Fremling tuli tunnetuksi mm. laivaveistämön omistajana. (Ks. Viipurin historia II, 199, 221-222.) Samalla sivulla mainitaan kuusi muuta raatimiestä, joilla kaikilla oli merkittävä asema Viipurin taloudellisessa toiminnassa (ks. Viipurin historia II, 480-481.) Lisäksi omistus on esitetty nimiä mainitsematta laajemmalle piirille.

Kolme seuraavaa sivua sisältävät ilman erillistä otsikkoa tekijän esipuheen, jossa hän puhuttelee omistuksen kohteina olevia henkilöitä. Tällöin hän samalla vähättelee työtään ja taitoaan. Tällainen ns. *modestia* (vaatimattomuus) -topos oli tuon ajan puheissa yleinen (vrt. Korhonen 2000, 115; Sarasti-Wilenius 2000, 120-123).

Mukana on myös kahden sivun mittainen lukijoille (*lectoribus*) esitetty tervehdys, joka on kuitenkin samalla kutsu saapua seuraamaan Havemanin puhetta ja on dateerattu samaksi päiväksi, jonka iltana puhe oli tarkoitus pitää. Kutsun kirjoittaja Olof Hermelin (1658-1712) oli ajankohdan kenties merkittävin ruotsalainen latinan kielen käyttäjä hieman varhaisemman Petrus Lagerlöfin (1648-1699) ohella. Hermelin toimi Tarton yliopiston kaunopuheisuuden ja runousopin professorina 1690-1695, mutta siirtyi 1695 lainopin professoriksi, jota virkaa hän hoiti vuoteen 1699. Viimeksi mainittuna vuon-

na hän siirtyi Tukholmaan Petrus Lagerlöfin seuraajana valtakunnan historiografiksi (*historiographus regni*), mutta hänen aikansa kului lähinnä latinankielisten, ulkomaille suunnattujen poliittisten kiistakirjoitusten laatimisessa. Vuonna 1701 hänet nimitettiin Kaarle XII kenttäkanslian sihteeriksi. Myöhemmin hänet nimitettiin kanslianeuvokseksi ja valtiosihteeriksi. Poliittisten kiistakirjoitusten laatimisen ohella hänen tehtäviinsä kuului neuvottelemisen ulkomaisten lähettiläiden kanssa. Hermelin katosi Pultavan taistelussa, eikä hänen lopullista kohtaloaan tunneta. (Ks. Olsson 1953; Olsson 1971.) Hermelin oli myös merkittävä latinankielinen runoilija, jonka tuotantoa oli mm. laaja elegia *De miseriis vitae castrensium* (Sotilaselämän kurjuuksista). (Ks. Hermelin-Helander 1985.) Hermelinin tervehdys lukijoille Havemanin puheen alussa edustaa kehittyneempää ja kaunopuheisempaa tyyliä kuin Havemanin oma esitys.

Georg Havemanin puhe, jossa on 20 sivua, alkaa kuulijoiden puhuttelun jälkeen johdannolla (*exordium*, sivut 1-5), jonka aiheena on yleensä isänmaarakkaus. Aihetta valaistaan yleisluonteiselta kannalta ja antiikin mytologian ja historian tarjoamilla esimerkeillä (*exempla*). Tekijä viittaa siihen, että hän panee syrjään opintonsa ja ryhtyy ylistämään synnyinkaupunkiaan Viipuria. Hän vähättelee omia kykyjään ja sanoo luottavansa kuulijoiden hyvänsuopuuteen. Tässäkin esiintyy siis *modestia* -topos (vrt. edellä). Johdannon lopussa oleva purjehtimiseen liittyvä käänne on tyypillistä puheen laatimiseen liittyvää ainesta kotiseudun ylistyksissä (vrt. Korhonen 2000, 115).

Käsittelyjakso (*tractatio*, sivut 5-19) sisältää kotiseudun ylistysten tyypilliset aihepiirit, jotka mainittiin myös ajankohdan retoriikan oppikirjoissa (ks. edellä). Se alkaa katsauksella Viipurin alkuperään ja historiaan. Erityisesti korostetaan Torgils Knuutinpojan merkitystä ja painotetaan koko Viipurin alueen rauhoittamista. Historian jälkeen selvitetään kaupungin sijaintia ja korostetaan sen suojaisuutta ja edullisuutta. Sijainnin jälkeen esillä ovat linna, kaupungin asemakaava (erityisesti painotetaan asemakaavan regulariteettia) ja raatihuone. Tästä siirrytään esittelemään keskeisiä julkisia rakennuksia, erityisesti tuomiokirkkoa ja sen loistoa, mutta lisäksi mainitaan toinen kirkko, jossa saarnataan suomeksi, ja kolmantena Hospitaalissa hoidettavien käyttöön tarkoitettu kirkko sekä kimnaasi (myös sen perustaja Erik Gyllenstierna mainitaan) ja kirjapaino. Julkisten rakennusten ohella mainitaan myös yksityisten rakennuksista ja korostetaan niiden sopusuhtaisuutta ja kohtuullisuutta, mitä ulkoiseen komeuteen tulee. Jatkossa puhuja tarkastelee ilmastoa, joka talven ankaruudesta huolimatta on sittenkin edullinen ja terveellinen. Talouselämä on niin ikään virkeää, mutta se ei tapahdu muiden kustannuksella eikä johda ylellisyyteen. Puhuja ylistää myös ihmisten tapoja ja nostaa sitten esille erityisesti urhoollisuuden. Käsittelyjakso huipentuu kuvaukseen maan-

alaisesta luolasta ja selvittelee Erik (*sic!*) Possen (nimestä ks. alempana) aikaista kuuluisaa tapahtumaa ja sen selityksiä.

Tractatio-osassa Haveman ei käsittele latinankielisissä maantieteellisissä, historiallisissa ja etnografisissa teksteissä usein esillä ollutta paikkakunnan nimen etymologiaa. Hän ei myöskään anna - joitain poikkeuksia lukuun ottamatta - mitään yksityiskohtaisia numerotietoja. Tämä on ymmärrettävää, kun ottaa huomioon, että kyseessä on ylistyspuhe.

Lopuksi seuraa yhteenveto (*peroratio* l. *conclusio*, sivut 19-20), jossa puhuja luettelee vielä niitä asioita, joita hän ei ole voinut lähemmin käsitellä. Kuten tekijän *dedikaatio* ja johdanto, *exordium*, myös lopetusjakso sisältää *modestia*-topoksen, jossa puhuja vähättelee kykyjään. Lopuksi puhuja tervehtii kaupunkia ja esittää sille menestyksen toivotuksia. Lopetusjaksossa ei Viipuria mainita suoraan nimeltä; sen sijaan Karjalan nimi tulee esille kahdesti.

Puheen jälkeen seuraa vielä kolme sivua kehystekstejä. Ensimmäinen niistä on Tarton yliopiston rehtorin Gabriel Siöbergin runo. Otsikkonsa mukaisesti se on omistettu Viipurille, jota Georg Haveman on ylistänyt puheessaan. Itse runo on elegiamittainen. Gabriel Siöberg (? - 1704) oli Tartossa professorina 1690-1704. Hänen tunnetuin teoksensa on *Metaphysica contracta* vuodelta 1692. Tarton yliopiston historian mukaan se on "ainus oppeotstarbeline filosoofilinen teos Tartu-Pärnu ülikooli professorkonnalt" (Tartu ülikooli 1982, 188; Siöbergistä ks. myös von Rauch 1945, passim ja Recke-Napiersky 4, 1966, 198-202).

Kaksi viimeistä sivua sisältävät Havemanin suomalaisten opiskelutoverien tekstejä, hänelle esitettyjä onnitteluja eli *gratulationia*: mukana on N. Limatiuksen ja Lars E. Thorwösten elegiamittaiset runot (edellisessä viisi, jälkimmäisessä neljä distikhonia, jälkimmäinen runo koostuu yhdestä ainoasta virkkeestä) ja Simon Wallstreniuksen proosateksti. Rautalammillä syntynyt Nicolaus (*Nils*) Limatius (1664-1705) kävi koulua Uudessakaarlepyyssä ja tuli ylioppilaaksi Turussa 1684. Hän respondi Tartossa 1691 professori Olaus Mobergin toimiessa esimiehenä väitöskirjaa *Qua majestatem regiam non nisi a Deo dependere*, jossa käsiteltiin kysymystä, miten kuninkaanvalta on lähtöisin Jumalasta, ja seuraavana vuonna matematiikan professorin Sven Dimbergin ollessa esimiehenä pro gradu -väitöskirjaa *De apodixi mathematica* (Leinberg 1900, 468-469). Maisteriksi hänet promovoitiin 7.3.1693. Tarton yliopiston akateemisiin tilaisuuksiin hän kirjoitti neljä latinankielistä onnitelurunoa. Limatiuksesta tuli matematiikan lehtori Viipurin kimnaasiin ja hän oli myös tuomiokapitulin jäsen. Recke-Napierskyn (1961, 3, 71) mukaan häneltä jäi käsikirjoituksina jälkeen *Carmina lyrica* ja *Orationes Scholasticae*. (Ks. Alopaeus 1804-1817, 460; Cederberg 1939, 113, Leinberg 1900, 468.)

Turkulaisen kauppiaan Herman Thorwösten poika Lars (Lorentz) E. Thorwöste (Thorwest) opiskeli ensin Turussa, sitten Tartossa ja lopuksi Upsalassa. Tartossa hän kirjoitti kolme onnittelurunoa. Hänen muusta toiminnastaan tiedetään vain, että hänet mainitaan väliskärinkisällinä Turussa 1697-1700. (Carpelan 1890, 102; Cederberg 1939, 129.) Simon Wallstreniuksesta tiedetään lähinnä vain, että hän oli esittänyt stipendianomuksen konsistorille ja että hän oli kirjoittanut onnittelukirjoituksen Georg Havemanille (Cederberg 1939, 131).

4. Puheen tyylistä, kielestä ja käännöksestä

Georg Havemanin puhe edustaa tyyppillistä barokkityyliä, johon kuuluvat väliin monimutkaiset ja pitkät virkkeet. Niitä on käännöksessä jonkin verran katkottu, joskin on pyritty antamaan kuva alkutekstistä myös tässä suhteessa. Runsaat puolipisteet on monesti korvattu suomennoksessa pisteellä, minkä lisäksi teksti on jaettu kappaleisiin. Tyyppillisiä ovat myös maalailevat ja monisanaiset ilmaiset. Luonnehdittaessa eri asioita käytetään tavallisesti superlatiivisia ilmauksia. Ne on suurimmaksi osaksi säilytetty käännöksessä tavallisesti käyttämällä adjektiivia vahvistavia ilmauksia kuten hyvin ja erittäin. Toisinaan tekijä rakentaa virkkeen retorisen kysymyslauseen muotoon. Puheen viimeiset virkkeet ovat puhutteluja, jotka on kirjoitettu kehottavaan imperatiivimuotoon. Erilaiset kolmiosaiset sarjat, kolme kysymystä tai kolme paralleelista ilmausta ovat niin ikään tyyppillisiä. Intensiivisen sotatapahtumien kuvauksen yhteydessä (s. 8) esitys etenee pääasiallisesti kysymysten muodossa. Vertauksia ja metaforia on jonkin verran. Lähinnä huomiota herättää luonnonvertaus: Ithakaa verrataan pieneen pesään. Purjehtiminen puolestaan on esitetty puheen pitämisen vertauskuvana, mikä itsessään on ajalle tyyppillinen konventio (vrt. Korhonen 2000, 115).

Alkutekstin typografiseen asuun kuuluu erilaisten kirjasintyyppien käyttö sekä koristekuviot. Käännöksessä muutamat sanat on kirjoitettu isoin kirjaimin ja pari nimeä kursivoitu, mutta täydellistä alkutekstin typografista vaihtelevuutta ei ole tavoiteltu. Koristekuviot on myös jätetty pois. Tuolloisen akateemisen kirjoitustavan mukaiset lyhenteet on suomennoksessa kirjoitettu auki. Latinalaistetuista nimistä on käytetty suomalaisissa historiateoksissa ja Svenskt Biografiskt Lexikonissa esiintyviä muotoja.

Ajankohdan tyyliin kuuluvat myös viittaukset Kreikan mytologiaan ja Kreikan ja Rooman historiaan. Nämä viittaukset ovat tyystin sovinnaisia. Historiallisia nimiä mainitaan vain muutama; kehenkään nimeltä mainittuun kirjailijaan ei puheessa viitata.

Tässä ei ole mahdollista eikä tarkoituksenmukaista esittää yksityiskohtaisempaa Havemanin puheen kielellistä tarkastelua. Se edustaa ajankohdan suh-

teellisen tavanmukaista latiniteettia, humanistilatinää, jossa on pyritty klassisen latinan syntaksiin ja sanastoon (vrt. Benner & Tengström 1977, 6-9, 79-80; Sarasti-Wilenius 2000, 176). Uudempaa latinalaista sanastoa edustavat lähinnä paikan- ja henkilönnimet sekä eräät luonnontieteelliset ja tekniset termit.

5. Selityksiä

Seuraavassa on selitetty historialliset ja mytologiset nimet (ks. myös edellä) sekä eräitä asiasisältöön liittyviä seikkoja. Alkutekstin sivunumerointi on sisällytetty käännökseen ja seuraavissa selityksissä käytetään tätä numerointia.

s. I Kuuluisasta kaupungista: *laudes patriae* -tyyppisissä puheissa ylistetty paikkakunta on jo nimilehden mukaan tavallisesti 'erittäin kuuluisa'.

- Viipurista: maantieteellisiä kokonaisuuksia Havemanilla ovat kohteena olevan Viipurin ja puheen pitämispaikan Tarton ohella Viipuria ympäröivä Karjala sekä Ruotsin valtakunta. Suomi mainitaan vain kerran (ks. alempana).

s. VII Sokrates: kreikkalainen filosofi, joka esitettiin usein maailmankansalaisena, kr. *kosmopolites*, lat. *civis mundi*; tässä yhteydessä termi *orbis incolae et civis*, maanpiirin asukas ja kansalainen. Alunperin sana *kosmopolites* esiintyi Diogenes Laertioksen filosofielämäkerroissa, joissa kerrotaan (VI, 63) kyynikkofilosofi Diogeneen määritelleen itsensä 'kosmopoliitiksi'. Kosmopoliittisuuden ideasta ja Sokrateen hahmosta 1600-luvun latinankielisessä kirjallisuudessa ks. Sarasti-Wilenius 2000, 80, 143.

- Krates: Kreikassa oli useampia Krates-nimisiä kirjallisuuden ja filosofian alalla toimineita henkilöitä; tässä tarkoitettaneen n. v. 300 eKr. elänyttä kiertelevää elämää viettänyttä kyynikkofilosofia.

- Rutilius: tarkoittaa roomalaista, stoalaista filosofiaa harrastanutta ritarin Publius Rutilius Rufusta (n. vuoden 100 eKr. tienoilla), joka puolustettuaan provinssin asukkaita veronkiristäjiä vastaan joutui itse syytetyksi ja vetytyi Vähään-Aasiaan. Toinen Rutilius, Rutilius Namatianus (400-luvun alku jKr.) sen sijaan ylisti Roomaa runoelmassaan *De reditu suo*.

s. 2 Odysseus: Homeroksen Odysseian sankari, Ithakan kuningas, joka mainitaan usein isänmaan kaipuun ja maanpakolaisuuden yhteydessä.

s. 3 isänmaanrakkaus: lat. *pietas*, joka merkitsee mm. velvollisuudentuntoa isänmaata kohtaan, mutta samalla myös isänmaanrakkautta.

- Kodros: Ateenan tarunomainen kuningas. Oraakkeli oli ennustanut hänelle, että kuninkaan kuolema pelastaisi kaupungin. Tällöin Kodros itse uhautui.

- Lykurgos: Spartan lainsäätäjä.

- Curtius: roomalainen nuorukainen, joka varustuksineen ja hevosineen syök-

syi Forumille ilmestyneeseen kuiluun; ennustaja oli ilmoittanut, että sinne oli heitettävä se mikä oli kalleinta Roomassa.

- Decius: kolme Deciusta, isä, poika ja pojanpoika, toimivat konsuleina; kaikkien heidän kerrotaan vuorollaan uhrautuneen isänmaan puolesta.

- Metellus: useita Metellus-nimisiä toimi Rooman politiikassa; tässä tulee lähinnä kysymykseen Lucius Caecilius Metellus, jonka kerrotaan sokaistuneen hänen pelastettuaan ns. palladionin palavasta Vestan temppelistä. Metelluksesta retorisenä esimerkkihahmona ks. myös Sarasti-Wilenius 2000, 140.

- s. 5 Torgils Knutinpoika (k. 1306): lat. Torchillus Canuti, Ruotsin valtakunnan marski, teki kolmannen ristiretken Karjalaan 1293 ja perusti Viipurin linnan.

- Valdemar : Ruotsin kuninkaan Maunu Ladonlukon poika, Suomen herttua (k. 1318).

- Maunu Ladonlukko (Magnus Ladulås, lat. Magnus Ladulasius)) (k. 1290): Ruotsin kuningas, anasti kuninkuuden veljeltään Valdemarilta 1275.

- s. 6 Venäläisiä vastaan: venäläisistä käytetään tekstissä nimitystä ruteenit (*Rutheni*).

- Ruotsin: Ruotsista käytetään nimitystä Svedia ja ruotsalaisista nimitystä Sveones.

- Suomea: Suomen nimenä esiintyy tässä Finnia. Latinankielisissä teksteissä esiintyi myös muita nimiä Suomelle, Fennia, Fenningia ja Finlandia, ks. Korhonen 2000, 74. Haveman mainitsee jatkossa (s. 12) erikseen siitä, että yhdessä Viipurin kirkoista saarnattiin suomeksi.

- s. 7 Tähtien ohjaavan syntymähetkeä: 1600-luvun lopulla useissa akateemisissa yhteyksissä astrologia tuomittiin; silti sitä retoriikassa hyödynnettiin, jollei muuta niin konventionaalisina kuvina (ks. Kajanto 1989, 170-178).

- s. 8 Almarestäket: (lat. *praedium Almarstoechense*) Upsalan arkkipiispalle kuulunut maatila Mälarin Stäkesöllä; myöhemmin sinne rakennettiin linna.

- Arkkipiispa Johannes: Upsalan ensimmäisen arkkipiispan Stefanin seuraaja, jonka virkakausi jäi kuitenkin lyhyeksi; hänet surmattiin 1187 tai 1188; samaan aikaan rosvot hävittivät Sigtunan (Brilioth 1959, 60-61).

- s. 10 Helmiä: helmenpyynnistä ks. Viipurin historia II, 216-217.

- s. 11 Katurivistöt: Viipurin ruutuasemakaava oli 1600-luvun tuote (ks. Viipurin historia II)

- Raatihuoneesta ks. Viipurin historia II, 51-52.

- s. 12 Tuomiokirkko: (lat. *templum cathedrale*) Ruuth antaa arvoa Havemanin tuomiokirkon kuvaukselle: “/.../ innokas Viipurin kuvaaja ja ylistäjä Haveman [ei] suinkaan ollut väärässä, kun hän puhui kotikaupungin pääkirkon loistosta, sen mahtavista kelloista, komeasta saarnastuolista ja taidokkaista uruista.” (Viipurin historia II, 51-55.)

- Saarnastuoli: Viipurin tuomiokirkkoon oli Henrik Fleming lahjoittanut taidokkaasti valmistetun saarnastuolin, ks. Viipurin historia II, 52-53.

- Urut: 1636-1637 tuomiokirkkoon oli hankittu urut (Viipurin historia II, 52). Ensimmäisenä urkurina toimi saksalainen Detleff Hunnius (1615-1664), joka monin tavoin muutenkin osallistui kaupungin elämään (ks. Lagus 1893, II, 30-31).

- Suomalaisesta eli luostarikirkosta ks. Viipurin historia II, 55-56.

- Hospitaali: Hospitaalista käytetään tekstissä kreikkalaisperäistä sanaa Xenodochium. Panssarilahdessa sijaitseva hospitaali oli Viipurin historian mukaan "valtion ylläpitämä monipuolinen huoltolaitos /.../ jolla oli oma johtaja. Se oli samalla kertaa vanhainkoti, köyhäintalo, invalidihuoltola ja mielitautisten säilytyspaikka /.../ niinkään eräänlainen sairaala, kuitenkin ilman lääkinnällistä hoitoa." (ks. Viipurin historia II, 299-301).

s. 13 Kristiina (1626-1689): Ruotsin kuningatar 1632-1654.

- Kimnaasi: Lukio perustettiin Viipuriin 1641 (Viipurin historia II, 336-341).

- Erik Gyllenstiernalla (1602-1657) oli monipuolinen ulkomailla hankittu sivistys. Viipurin maaherrana hän toimi 1637-1641; sittemmin hänestä tuli valtaneuvos ja Turun hovioikeuden presidentti ja hänet korotettiin Oulun vapaherraksi. (Ks. Viipurin historia II, 338, 351.)

- Kirjapaino: Viipuriin perustettiin kirjapaino 1688 (Viipurin historia II, 368-369).

s. 14: Ilmanala: Ilmaston edullisuuden painottaminen oli yleinen topos paikkakuntia ylistävissä kirjoituksissa. Haveman jättää esimerkiksi mainitsematta 1657 riehuneen ruton. (Kulkutaudeista ks. Viipurin historia II, 301-302.)

s. 16 Lykurgos: ks. edellä.

- Solon: Ateenan lainsäätäjä.

s. 18 Rautu: tekijä viittaa Raudun kirkolla Kaarle X Kustaan aikana 1656 käytyyn taisteluun (vrt. Lagus 1893, I, 177).

- Erik Posse: tekijä tarkoittaa Knut Possea. Erik-etunimi lienee muistunut tekijän mieleen muista Erik-nimisistä miehistä, joilla oli merkittävä osuus Viipurin historiassa (Erik Akselinpoika Tott, Erik Tuurenpoika Bielke, Erik Gyllenstierna).

- Reetia: Raetia, Rooman provinssi nykyisen Tirolin ja Etelä-Baijerin alueella.

s. 18-19: Tiedot "luonnon mylvimisestä" ja ihmeellisestä luolasta esiintyvät muuallakin kirjallisuudessa. Esimerkiksi Olaus Magnus (XI, 4) kirjoittaa seuraavasti: "Luolalla on salainen voima: kun sinne heitetään elävä eläin, luolasta kajahtaa hirveä pamaus. Se lyö lukkoon lähellä olevien korvat eivätkä he voi kuulla, puhua tai edes seisoa. Tällainen luola tuhoaa tai ainakin la-

mauttaa hetkessä paljon useampia kuin tehokkainkaan tykki. Tämäkään luonnon ihmetyö ei näytä olevan vailla tarkoitusta. Vihollisen hyökätessä maahan seudun vouti käskee kaikkien tukkia korvansa vahalla ja piiloutua kellareihin ja luoliin, mikäli oma henki on heille kallis. Keihäs tai köysi varusteinaan hän työntää eläimen luolan suuaukkoon. Silloin syntyy niin hirveä pamaus, että piirittävä vihollinen kaatuu kuin teuraskarja. Viholliset makaavat kauan pökerryksissään, niin että paikalliset voivat halutessaan ryöstää vainoajansa.” (suom. Kimmo Linnilä, Meri Utrio, Kaari Utrio, Kai Linnilä). Jatkossa (XI, 5) Olaus Magnus mainitsee Pliniuksen kertomia esimerkkejä, joista yksi on Dalmatiasta.

- Kattilasta on säilynyt jälkimaaailmalle Viipurissa 1670-luvun alussa käyneen Elias Brennerin piirros.

s. 20 Olen puhunut: painetun puheen lopussa oli joko sana *Finis* (Loppu) tai *Dixi* (Olen puhunut).

s.IX Herakles: lat. Hercules, myyttinen sankari, joka oli kuuluisa kahdestatoista uroteostaan.

- Mars: roomalaisten sodanjumala, kr. Ares.

s. X Boiotian puutarhoihin: alkutekstissä *Aonios ad hortos*, Aonia on runollinen nimitys Boiotialle Kreikassa.

- Themis: oikeuden jumalatar; asianmukainen viittaus Havemanin lainopillisiin opintoihin.

- Ateenassamme: Tartto oli yksi niistä lukuisista kaupungeista, joita on kutsuttu Ateenaksi. Näkemys akatemiasta Ateenana oli myös yleinen; esimerkiksi Turun akatemiaa voitiin kutsua *Athenaeumiksi* tai Ateenaksi, ks. Korhonen 2000, 108-110.

Esitämme parhaat kiitokset fil. tri Sari Kivistölle, joka on käännöksestä esittänyt joukon tärkeitä huomautuksia ja kiinnittänyt huomiotamme eräisiin tärkeisiin lähteisiin. Myös dos. Erkki Sironen on antanut eräitä hyödyllisiä tietoja.

Helsingissä maaliskuussa 2003

MR

HKR

Kirjallisuutta

- Alopaeus, Magnus Jakob, Borgå gymnasii historia. Åbo: Frenckellska Boktryckeriet, 1804-1817.
- Benner, Margareta & Tengström, Emin, On the Interpretation of Learned Neo-Latin. An Explorative Study Based on Some Texts from Sweden (1611-1716). *Studia Graeca et Latina Gothoburgensia* XXXIX. Göteborg, 1977.
- Brilioth, Yngve, Medeltiden. Handbok i svensk kyrkohistoria I. Andra upplagan. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag, 1959.
- Carpelan, Tor, Åbo i genealogiskt hänseende på 1600- och början af 1700-talen. *Länsi-Suomi - Västra Finland* III. Helsingfors: Finska Litteratur-Sällskapetets tryckeri, 1890.
- Cederberg, A. R., Suomalaiset ja inkeriläiset ylioppilaat Tarton ja Tarton-Pärnun yliopistossa v. 1632-1710. Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja XVIII, 1939. S. 8-132.
- Hermelin, Ingeborg - Helander, Hans, Olof Hermelins Elegi om fältlivets vedermödor. *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok 1983-1984*. Uppsala 1985. S. 43-66.
- Johannesson, Kurt, I polstjärnans tecken. Studier i svensk barock. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1968.
- Jägerskiöld, Stig, Carl Lundius. *Svenskt Biografiskt Lexikon* 24. Stockholm: Norstedt, 1982-84.
- Kajanto, Iiro, Humanism in a Christian Society I. Suomalaisen Tiedeakatemian toimituksia 248. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1989.
- Kajanto, Iiro, Latina, kreikka ja klassinen humanismi Suomessa keskiajalta vuoteen 1828. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s.a.
- Klinge, Matti, Helsingin yliopisto 1640-1990. Ensimmäinen osa: Kuninkaallinen Turun Akatemia 1640-1808. Kirjoittaneet Matti Klinge sekä Rainer Knapas, Anto Leikola ja John Strömborg. Helsinki: Otava, 1987.
- Korhonen, Tua, Kommentaari: Nimiösivut, Ensimmäiseen ja toiseen painokseen sisältyvät liitetekstit, *Finlandia*. - Johan Paulinus (Lillienstedt), Magnus Principatus *Finlandia*. Suomen Suuriruhtinaskunta. Vuonna 1678 pidetyn kreikankielisen runopuheen editio, runosuomennos, suorasana-ain käännös sekä tausta ja selitykset. Toimittaneet Tua Korhonen, Teivas Oksala ja Erkki Sironen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2000. S. 68-119.
- Kuldsepp, Toivo - Seilenthal, Tõnu, Tarton yliopisto ja Suomi. *Suomi* 124:3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1982.
- Lagus, Gabriel, Ur Wiborgs historia. *Minnesskrift utgifven på Wiborgs stads bekostnad*. I-II. Wiborg: N. A. Zilliacus' tryckeri, 1893.
- Laine, Esko M., Turun akatemian oraatiokirjallisuus 1600-luvulla. - Vanhemman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja. Toimittanut Tuija Laine. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997. S. 24-44.
- Leinberg, K. G., *Dissertationes academiae Fennorum extra patriam*. Ett bidrag till Finlands kulturhistoria. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk 58, 199. S. 347-523.
- Leinberg, K. G., *Orationes academiae Fennorum extra patriam habitae*. Ett bidrag till Finlands kulturhistoria. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk 61, 1902. S. 243-303.

- Lindroth, Sten, *Svensk lärdomshistoria II. Stormaktstiden*. Stockholm: Norstedts, 1997 (Första upplagan utgiven 1975).
- Munthe, Arne, Anders Grelsson Lindhielm. *Svenska män och kvinnor 4*. Stockholm: Anders Bonniers förlag, 1948. S. 665.
- Olsson, Sven, Olof Hermelin - en karolinsk kulturpersonlighet och statsman. Lund: Gleerupska univ.-bokhandeln 1953.
- Olsson, Sven, Olof Hermelin. *Svenskt biografiskt lexikon XVIII*. Stockholm 1971. S. 703-706.
- von Rauch, Georg, *Die Universität Dorpat und das Eindringen der frühen Aufklärung in Livland 1690-1710*. Essen: Essener Verlagsanstalt, 1945.
- Recke, Johann Friedrich von - Napiersky, Karl Eduard, *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*. Band 3, Neudruck der Originalausgabe Mitau 1831; Band 4. Neudruck der Originalausgabe Mitau 1832. Berlin: Haude & Spenerische Verlagsbuchhandlung, 1966.
- Sainio, Matti A., Matthias Salamniuksen opiskelu Tartossa. *Historiallinen Aikakauskirja* 1965, s. 16-22.
- Sainio, Matti A., *Dissertationen und Orationen der Universität Dorpat 1632-1956*. Årsböcker i svensk undervisningshistoria 141. Stockholm, 1978.
- Sarasti-Wilenius, Raija, "Noster eloquendi artifex". *Daniel Achrelius' Latin Speeches and Rhetorical Theory in Seventeenth-Century Finland*. Diss. Helsinki 2000.
- Sarsila, Juhani, *Historian väärennöksiä ja väärennöksien historiaa*. Helsinki: Otava, 1988.
- Sironen, Erkki, *Ruotsin valtakunnan maanylistystekstien topiikasta*. - Johan Paulinus (Lillienstedt), *Magnus principatus Finlandia*. Suomen Suuriruhtinaskunta. Vuonna 1678 pidetyn kreikankielisen runopuheen editio, runosuomennos, suorasanaisten käännös sekä tausta ja selitykset. Toimittaneet Tuija Korhonen, Teivas Oksala ja Erkki Sironen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2000. S. 144-154.
- Sironen, Erkki, *Ruotsin valtakunnan 1600-luvun laus patriae -tekstejä*. - Johan Paulinus (Lillienstedt), *Magnus principatus Finlandia*. Suomen Suuriruhtinaskunta. Vuonna 1678 pidetyn kreikankielisen runopuheen editio, runosuomennos, suorasanaisten käännös sekä tausta ja selitykset. Toimittaneet Tuija Korhonen, Teivas Oksala ja Erkki Sironen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2000. S. 220-226.
- Skoglund, Lars-Olof, Lindehielm, Anders Grelsson. *Svenskt biografiskt lexikon XXI-II*. Stockholm 1980-1981. S. 365-368.
- Tartu ülikooli ajalugu I. 1632-1798. Koostanud H. Piirimäe. Tallinn: Valgus, 1982.
- Turun hovioikeuden presidentit, jäsenet ja virkamiehet 1632-1923. *Elämäkerrallisia ja sukuhistoriallisia muistiinpanoja koonnut A. W. Westerlund*. Turku: Turun kirjapaino ja sanomalehti osakeyhtiö, 1923.
- Viipurin kaupungin historia. II osa. Vuodet 1617-1710. Kirjoittanut J. W. Ruuth ja uudistanut Aimo Halila. Lappeenranta: Torkkelin Säätiö, 1974.
- Väänänen, Kyösti, *Herdaminne för Ingermanland I: Lutherska stiftsstyrelsen, församlingarnas prästerskaper och skollärare i Ingermanland under svenska tiden*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 1987.

Rainer Knapas

Viipurin kulttuurista 1750-1850 – historiankirjoitusta ja ongelmia

Viipurin historiaan liitetään perinteisesti itä-länsi-ulottuvuus, etuvartiona sekä lännestä että idästä katsottuna – sekä sotilaallisesti että kulttuurisesti – ja muista Suomen kaupungeista poikkeava monikulttuurisuus, esimerkiksi kielten ja uskontojen rinnakkaiselo: suomi, ruotsi, saksa, venäjä, tai luterilaiset, ortodoksiset, katoliset ja juutalaiset. Seuraavassa tarkastelen monikulttuurisuutta lähinnä historiankirjoituksen kannalta, viipurilaisuuden tyypillisiä mielikuvia ja soveltuvuutta 1700-luvun ja 1800-luvun alkupuolen Viipuriin. Kulttuurihistorian tutkimuksen varhaiset kansalliset koulukunnat niin Ruotsissa, Suomessa ja Venäjällä/Neuvostoliitossa ovat kaikki pyrkineet valloittamaan Viipurin omilla käsitteillään ja tutkimuslähtökohdillaan. Kuitenkin juuri tutkimuksen ongelmanasettelu on eniten sidoksissa tutkijan omaan aikaan, paikkaan ja taustayhteisöön ja saattaa siten etääntyä huomattavastikin tutkimuskohteen todellisuudesta ja sen aikalaisten omista käsityksistä. Tutkimuksessa voidaan satojenkin vuosien jälkeen nostaa esiin ajankohtaistuneita asioita tietyiltä aloilta, jotka ”löydetään” uudelleen. Viipurin historiankirjoituksessa on kautta vuosisatojen ollut nähtävissä voimakkaat poliittiset, melkein päpropagandistiset intressit julistaa kaupunki milloin ruotsalaiseksi, milloin suomalaiseksi ja milloin venäläiseksi. Ennakko-odotukset ovat usein määränneet lähtökohdat ja käsitteet, kirjallisuudesta ja historian lähteistä on haettu mieluusti juuri niitä vahvistavia tietoja.

Viipurin historian kohdalla esiintyy kansallisilta lähtökohdiltaan voimakkaasti ristiriitaisia ennakko-odotuksia, lähinnä Suomessa ja Venäjällä, samoin historiallisia kokemuksia. Nykyajankin Viipurin kävijöiden ristiriitaiset tunteet kaupungin asukkaiden, rakennusten tai muistomerkkien ääressä ovat peräisin muistojen ja historiallisen kokemuspiirin – omakohtaisen tai kirjoista

ammenntun – ja omien ennakko-odotusten kohtaamisesta paikallisen todellisuuden kanssa.

Vastaavatko historiankirjoituksen kautta saadut käsityksemme edes osittain Viipurin todellisuutta 1700- tai 1800-luvuilla? Voidaanko mitenkään tutkia kahdensadan vuoden takaisten kaupunkilaisten omaa maailmaa, heidän odotustensa ja kokemustensa kenttää? Seuraavat esimerkit ovat etupäässä kirjallisia lähteitä jälkeensä jättäneen ns. korkeakulttuurin tai säätyläiskulttuurin alueelta, mutta ongelma on periaatteessa sama kaikkia yhteiskuntaryhmiä tarkasteltaessa. Toimijoiden omakohtaisesti kirjaamia ensi käden lähdetietoja on kuitenkin tältä ajalta alemmista yhteiskuntakerrostumista tavattoman vähän. Muiden, etupäässä erilaisten viranomaisten muistiin merkitsemiä epäsuoria lähteitä on sensijaan runsaasti, kuvastaen ainakin viranomaisten käsityksiä eri ilmiöistä.

Viipurin historian periodijako

Viipurin – ja muunkin Suomen – historia on totuttu jakamaan periodeihin ”Ruotsin vallan aika”, ”autonomian aika” ja ”itsenäisyyden aika”. Tarkemman jaon pohjana on useimmiten kuninkaiden, keisareiden ja presidenttien hallituskaudet tai sotien rajaamat vuosilukujen jaksot. Viipurin ja Vanhan Suomen kohdalla tätä jakoa ei voi seurata, vielä vähemmän Ruotsin tai Venäjän historiassa. Ruotsin aika loppui Viipurissa 1710, ”Venäjän vallan aika” alkoi siten sata vuotta aikaisemmin kuin ”Uudessa Suomessa” 1809. ”Autonomian aika” taas alkoi vasta vuoden 1812 alusta, jolloin Vanha Suomi yhdistettiin muuhun Suomeen. Viipurilaisten hallitsijoita olivat Pietari Suuri 1710-1725, keisarinnot Katariina I, Anna, Elisabet, Katariina II 1762-1796, sen jälkeen Paavali I vuodesta 1796 ja Aleksanteri I vuodesta 1801. Ruotsin kustavilaisista kautta vastasi Katariina Suuren hallitus, Paavali I ja Aleksanteri I jatkoivat Venäjän suurvaltapolitiikkaa Euroopan näyttämöllä. Viipurin kulttuurin historiassa yleissuomalaista periodijakoa on tarkistettava ja uudistettava vastaamaan todellisia oloja ja kaupungin asemaa Venäjän keisarikunnassa – aivan sama periaate koskee sodanjälkeistä ja tämän päivän Viipuria. 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla on käännekohtana ja merkkivuotena usein mainittu Viipurin hovioikeuden perustamisvuosi 1839, jolloin itäsuomalaisen hallintokaupungin asema korostui entisen kuvernementin rajojen ylikin.

Viipurin kaupungin ja kuvernementin historiassa olisi perusteltua käyttää valloituksesta 1710 alkavaa ja yhdistämiseen 1812 päättyvää, muusta Suomesta poikkeavaa periodisointia, ja jakoa esimerkiksi kahteen pääjaksoon, 1710-1762 ja 1762-1801. Rajavuotena olisi tällöin Katariina II:n valtaantulo, joka aloitti uudistusten ja reformien kauden koko valtakunnassa. Aikai-

semmin 1700-luvulla oli Viipuri ja Vanha Suomi ollut enemmän uuden ”voitomaan” kaltainen erillishallinnon alue, tosin Pietarin kaupungin vaikutuspiirissä.

Kulttuurin rakenteet

1700-luvun Venäjä, johon Viipuri kuului, oli tyypillinen ruhtinasvaltio, josta jo Pietari Suuren reformeista alkaen oli menestyksellisesti tehty myös tehokas hallinto- ja sotilasvaltio länsieurooppalaisten esikuvien mukaan. Ruhtinasvaltion hyvän hallinnon periaatteisiin kuului hallitsijasta tai korkeimmista hallintoelimista lähtevä, kaikki yhteiskunnan kerrostumat läpäisevä käs-kjärjestelmä, valtion yhteiseksi hyväksi. Venäjän laajentuminen länteen Pietari Suuren ajoista alkaen oli tuonut valtakunnan piiriin yhä uusia kieleltään ja uskonnoiltaan ei-venäläisiä alamaisia omine paikallisine hallinto- ja yhteisöperinteineen. Paikallisella tasolla, kuten Viipurissa, kohtasivat siten ylhäältä annetut ukaasit, samoin kuin ylhäältä alaspäin suodattuvat tavat ja käytöksen säännöt, paikallisen perinteen. *Landessprache*, ”maankieli”, oli eri kuin pääkaupungin valtakunnankieli, samoin väestön etninen kokoonpano. Viipurin kuvernementissa ja Venäjän Itämeren provinsseissa, Viron- ja Liivinmaalla saksa oli myös sivistyskieli, *Bildungssprache*. Saksa oli Venäjän läntisten provinssien ja Pietarin kaupungin toinen valtakunnankieli, ”maankieliä” olivat Viipurissa talonpoikaisperäisen väestön valtakieli, suomi, sekä porvariston saksan rinnalla esiintyvä ruotsi.

Ylhäältä tuleva kulttuurimuoto määritteli normeja ja tavoitteita, määräysten, normien, kasvatuksen ja jokapäiväisten yhtyksien kautta. Alhaalta, paikallisesti muotoutunut, ei-kirjallinen kulttuuri lisäsi monimuotoisuutta ja kielellisiä siirtymiä sekä ylläpiti rinnakkaisia tapoja ja uskomuksia. Kohtaamispaikkana oli usein kaupunki, kuten Viipuri, mutta sama perusasetelma oli voimassa kaikkialla, jossa eri säädyt ja yhteiskuntaryhmät kohtasivat: kartanoissa, pappiloissa, sotaväessä, kauppalaivoilla.

Toinen Venäjän kulttuurihistoriassa tavallinen rakenteellinen, maantieteellinen vastakkainasettelu esiintyy pääkaupungin ja ”provinssin” välillä. Pääkaupunkejaakin oli kaksi, Moskova ja Pietari, mutta ”provinssi” määriteltiin ennen muuta suhteessa Pietariin, sen muotiin ja tapoihin, uutuuksiin ja päivänkohtaisiin puheenaiheisiin. Provinssikaupungin kulttuuripiirteet tavoittelivat pääkaupunkilaisuutta, maaseudun kartanot ja niiden talonpoikaiskylät muodostivat toisen kulttuurien kohtaamispaikan. Viipuri poikkesi venäläisestä provinssikaupungista historialtaan ja väestöltään, myös ulkoasultaan ja kielijakautumaltaan, mutta sen hallinnollinen asema oli muodollisesti sama kuin kaikilla muilla kuvernementinkaupungeilla. Linnoituslaitteet ja sotavä-

ki toivat juuri Viipuriin lisäksi oman kulttuuriementtinsä. Pääkaupunki-provinssi-asetelma satoi Viipurin lähimpään suurkaupunkiin, Pietariin ja sitä olisikin, ainakin 1700-luvun kulttuuripiirteidensä puolesta, verrattava Pietarin vaikutuspiirissä olleisiin muihin provinssikaupunkeihin.

Viipurilaisia esimerkkejä

Ylhäältä, viime kädessä hallitsijan päätöksillä ohjattua kulttuuria edustivat koko ”julkinen sektori” ja sen uudistukset 1700-luvulla: kuvernementinhallinto, oikeuslaitos, kirkkokunnat, koululaitos, ja sotilaallinen läsnäolo - varuskunta ja sen joukot - sekä varsinainen kaupunginhallinto. Viipurin kuvernementin hallinto järjestettiin pariin otteeseen sangen täydellisesti uudelleen Katariina II:n ja Paavali I:n aikana. Vuoden 1775 yleisvenäläinen kuvernementti-uudistus toteutettiin Viipurissa vasta vuoden 1784 alusta. Vuoden 1796 joulukuussa päätettiin tämä ns. käskynhaltijajärjestelmä suurelta osin lakkauttaa. Uusi keisari Paavali I lähti yleisimminkin kumoamaan edeltäjänsä hallintoreformeja. Alue- ja paikallishallinto sekä osin oikeuslaitos oli vuoteen 1784 saakka toiminut ”ruotsalaisen” vanhan mallin mukaan. Vuonna 1721 perustetun kuvernementinkanslian kielinä olivat olleet venäjä ja saksa, 1784 venäjän kielen asema vahvistui. Oikeuslaitoksen ylemmissä instansseissa käytettiin enemmän ruotsia ja saksaa, kihlakunnanoikeuksia vastavissa kuvernementtien piirioikeuksissa ruotsia.

Aateliston erioikeuksia vahvistettiin koko valtakunnassa Katariina II:n privilegikirjeellä 1785. Sitä oli edeltänyt aatelin vapauttaminen palveluspakosta sotilas- tai siviiliviroissa vuonna 1762. Aateliston ja aatelisten – kuten aatelittomienkin – lahjoitusmaiden haltijoiden asemasta ja oikeuksista Vanhan Suomen talonpoikiin nähden muodostui pitkäaikainen ongelmien ja konfliktien vyyhti, joka purettiin vasta 1800-luvun puolella. Ongelman lähtökohtana oli tässäkin valtakunnallisen lainsäädännön, käsitteiden ja käytäntöjen soveltaminen historiallisesti ”ruotsalaiselle” alueelle, jossa osittain olivat voimassa ei-venäläiset oikeuden lähteet. Pietarin läheisyys vaikutti taloudellisten intressien kautta taas kartanotalouden muotoihin, muodollisista seikoista riippumatta.

Venäjän kaupunkien hallintoa ja oikeudellista asemaa oli 1785 määritelty uudelleen valtakunnallisella kaupunkiasetuksella, johon sisältyi mm. kaupunkiasukkaiden jako varallisuuden perusteella kolmeen ns. kiltaan, luokkiin joilla oli eriaisteiset oikeudet ja velvollisuudet. Tämä oli täysi uusi piirre Viipurin perinteessä, jossa oli toimittu ruotsalais-saksalaisen kaupunginhallinnon mallien varassaa. Kiltajako otettiin käyttöön Viipurissa jo 1783. Raastuvanoikeuden ja pormestarin alaista kaupunkihallintoa laajennettiin Viipuris-

sa 1784 siten, että kaupungissa oli kaksi pormestaria ja neljä raatimiestä, jotka yhdessä muodostivat kaupungin maistraatin, oikeusasioissa sen yläpuolella toimi 1784-1796 erityinen kuvernementin maistraatti, jonka alaisia olivat kaikki kuvernementin kaupunkien maistraatit ja raastuvanoikeudet.

Kuvernementin ja kaupungin hallinnossa törmäsivät toisiinsa jatkuvasti ylhäältä annetut yleisvaltakunnalliset, ”venäläiset” määräykset ja paikalliset ”ruotsalaiset” perinteet käsitteistöineen, täydennettyinä Viipurissakin Venäjän Itämeren provinssien kaupunkien saksalaisvoittoisilla traditioilla. Kirkollisella alalla tilanne oli periaatteessa sama luterilaisen kirkon hallinnossa. Viipurin hiippakunta jatkoi toimintaansa vuoden 1721 jälkeen. Vuoden 1743 Turun rauhassa Venäjään liitetyistä alueista muodostettiin erityinen Haminan ”hiippakunta”, oikeammin tuomiorovastin johtama konsistoripiiri kuten Viipurissakin. Konsistoripiirit toimivat venäläisten keskusviranomaisten alaisuudessa, alkuun Oikeuskollegion, 1784-1797 osin Viipurin siviiltribunaalioikeuden ja vuodesta 1810 Kansanvalistuksen ministeriön ja vieraiden uskontokuntien kirkollisasioiden hallinnon alaisuudessa. Katariina II:n hallituskaudelle saakka konsistoripiirien vähäiset koulut ja kansanopetus olivat toimineet kirkon johdolla. Keisarinna ryhtyi heti hallitus kautensa alkuvuosina laajaan Venäjän koulujärjestelmän uudistustyöhön, alkuun lähinnä ranskalaisten valistusajatuksen mukaan, tärkeimpänä neuvonantajanaan I.I. Betskoi. Tavoitteena oli maallinen, kirkosta erillään oleva sekularisoitu koulujärjestelmä, ”ihanteellisen ihmisen ja täydellisen kansalaisen” kasvattaminen – *la fabrication de l’homme ideal et du citoyen parfait*, kuten koulu-uudistuksen arkkitehti I.I. Betskoi ilmaisi tavoitteensa.

1780-luvun kuluessa toteutettiin erityisen komission 1782-1786 valmistelema Venäjän koululaitoksen kokonaisuudistus, tässä vaiheessa lähinnä preussilaisten ja itävaltalaisen esikuvien mukaan. Koko maahan luotiin kolmiportainen yhtenäinen koulujärjestelmä (kyläkoulut, piirikoulut, kuvernementtikaupunkien keskuskoulut). Kokonaisuuteen kuuluivat opettajien seminaarit ja ns. normaalimetodin mukainen opetussuunnitelma. Kaikkiin kouluaineisiin vahvistettiin yhtenäiset oppikirjat ja oppisisällöt, Venäjän saksankielisten koulujen normaalikouluksi korotettiin Pietarin Petri-Schule.

Paikalliset koulut siirrettiin kirkollisilta viranomaisilta kuvernöörien alaisuuteen. Sekä Viipurissa että Haminassa kirkolliset konsistorit yrittivät säilyttää otteensa koululaitokseen, pyrkien mm. omaan pappiskoulutukseen.

Tähän ei kuitenkaan suostuttu ja Venäjän koulujen yleinen sekularisointiperiaate ulotettiin Viipuriin saakka. Aleksanteri I:n hallituskaudella järjestettiin Venäjän koko opetustoimi jälleen uudelleen, mutta edelleen maallisten viranomaisten alaiseksi, uuden Kansanvalistusministeriön johdolla. Valtakunta jaettiin uusien yliopistojen ja niiden yhteyteen perustettujen koulukomissioi-

den valvomiin opetuspiireihin. Vanha Suomi kuului tähän aikaan täysin saksankielisen, uuden Tarton yliopiston opetuspiiriin. Viipurin ”keskuskoulu” laajennettiin 1803-1805 saksankieliseksi kymnaasiksi ja kaupunkiin perustettiin erityinen koulujen valvojan, ”direktorin” virka.

Vanhan Suomen ja muun Suomen yhdistämisen jälkeen Porvoon hiippakunta ja erityisesti piispa Magnus Alopaeus pyrki määrätietoisesti lakkauttamaan Viipurin koulujen erikoisaseman ja siirtämään ne tavanomaiseen tapaan Porvoon tuomiokapitulin alaisuuteen. Viipurin silloinen kouludirektori E.G. Melartin puolusti kaikin keinoin kannattamaansa saksankielistä koulujärjestelmää ja kymnaasin opetuskielenä säilyikin saksa 1840-luvun koulujärjestelmän uudistusvaiheeseen saakka, jolloin se vaihtui ruotsiksi.

Viipurin kymnaasin liittäminen Venäjän saksankielisen normaalikoulujärjestelmän osaksi ja sen kehittäminen, nimenomaan siviiliviranomaisten alaisena, toi mukanaan lyhyen kirjallisen kukoistuskauden, ns. Viipurin romantiikan 1800-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Kirjallisuuden harrastajia ja runoilijoita löytyi ennen muuta kymnaasin opettajakunnan piiristä, saksan kielellä. Merkittävimpänä yksittäisenä teoksena on mainittava koulun inspehtori August Thiemen pitkä heksametrirunoelma ”Finnland” vuodelta 1808, jossa hän laajasti kuvailee Vanhan Suomen luontoa, oloja ja kansaa. Muita runoilevia lehtoreita olivat Ludwig Purgold ja Johan Tappe sekä entinen teatteriseureen johtaja, koulunopettajaksi asettunut J.C. Evert, joka vuonna 1816 julkaisi oman patrioottisten runojen kokoelman, *Huldigungen*.

Viipurin lehtorirunoilijat kuuluivat Saksan yliopistojen kasvattien Venäjälle ja Itämerenmaakuntiin suuntautuvaan lahjakkaiden nuorten miesten muuttovirtaan, joka Napoleonin sotien murrosvuosina hakeutuivat Saksasta muualle saksankielisen kulttuurin reuna-alueille. Esimerkiksi berliniläinen arkkitehti C.L. Engel kuului tähän samaan ryhmään; Tallinnan ja Pietarin kautta hän samoina vuosina päätyi Suomeen. Viipurin kymnaasin ”normalisointi” Tarton opetuspiiristä Porvoon piispan alaisuuteen vei pian myös lahjakaimmat opettajat muualle Venäjälle tai takaisin Saksaan. ”Viipurin romantiikka” on nimityksenä jälkeensä kehitetty itäiseksi vastapainoksi samanaikaiselle, Frans Michael Franzénin aloittamalle, A.I. Arwidssonin, A.G. Sjöströmin, J.G. Linsén ja muiden edustamalle ”Turun romantiikalle”. Todellisuudessa Viipurin kirjallinen kukoistuskausi oli monimuotoisempi, lähinnä saksalaisen valistusperinteen paikallinen muunnos.

Viipurin saksankielisistä runoilijoista tunnetuin oli kuitenkin vuosisadan alkuvuosina eläkkeelle siirtynyt ja pysvästi Monrepos’n kartanoonsa asettunut Ludwig Heinrich von Nicolay, joka kuolemaansa saakka (1820) julkaisi runoja, käännöksiä ja omia koottuja teoksiaan. von Nicolay oli paikallinen kuuluisuus ja nähtävyydeksi kohonnut puisto veti puoleensa korkea-arvoisia mat-

kailijoita ja vierailijoita. Hänen laaja, kuvaileva puistorunoelmansa ”Das Landgut Monrepos” vuodelta 1804 kuvastaa myös hyvin silloisia käsityksiä Suomen luonnosta ja erityispiirteistä. Monrepos’n omistajan tausta oppineena hovimiehenä Katariina II:n ja Paavali I:n lähipiirissä oli hyvin tiedossa, ja von Nicolayn kautta Viipuri tuli tunnetuksi Euroopan kirjallisessa maailmassa.

Saksankielisyyttä kirjallisessa kulttuurissa vahvistivat omalta osaltaan Viipuriin sijoitetut monet, usein Baltian maakunnista kotoisin olevat saksankieliset upseerit perheineen sekä erityinen Lukuyhdistys, *Leseverein*. Lukuyhdistykset lainakirjastoineen olivat 1700-luvun uuden, porvarillistuvan ajanviete- ja lukemiskulttuurin uusi ilmentymä ja niitä perustettiin eri puolille Eurooppaa. Viipurin lukuyhdistys ylläpiti saksankielistä lainakirjastoa 1800-luvun alkuvuosina, tukenaan ilmeisesti myös kaupungin saksankieliset johtavat kauppias- ja virkamiesperheet. Saksankielisyyden perinne jatkui vielä vahvana Viipurin hovioikeuden perustamiseen saakka 1839. Hovioikeus toi kaupunkiin uuden, etupäässä ruotsinkielisen virkamieseliitin ja hovioikeuden presidentti nousi kuvernöörin ohitsekin kaupungin virkamiesten arvojärjestyksen kärkeen.

Saksa, ruotsi, suomi

1800-luvun alkuvuosikymmenten kulttuurin kokonaiskuva muuttui myös nousevan suomalaiskansallisen liikkeen myötä, joka uutena kansalaismielipiteen ja julkisuuden alueena kilpaili saksan-, ruotsin- ja venäjänkielisen kaupunkiporvariston huomiosta. Kaupunkikulttuuriin kuuluivat kaikkialla yleiset hovit: teatteriesitykset, soiréet ja tanssiaiset, lukuyhdistykset ja lainakirjastot varsinaisen puhtaan ajanvietekulttuurin – käytännössä ravintoloiden ja kapakoiden – lisäksi. Julkisuuteen kuuluivat myös paikalliset ja valtakunnalliset sanomalehdet, aikakauslehdet ja niiden lukeminen. Saksan kieli hallitsi täysin Viipurin teatterielämää ja lukuisten vierailevien seurueiden laajaa ohjelmistoa 1700-luvun puolesta välistä alkaen. Teatteriseurueiden kannalta Viipuri oli Pietarin lähialuetta ja näyttelijät olivat useimmiten syntyisin Baltian provinseista. Ohjelmistoa hallitsivat samat suosikit kuin koko saksankielisessä maailmassa, näytelmäkirjailijoista Kotzebue ja Iffland, mutta myös esimerkiksi Schilleriä ja Shakespearea nähtiin paikallisversioina hyvin varhain Viipurissa. Ensimmäiset Viipurissa julkaistut pienet sanomalehdet olivat saksankielisiä: *Wiburgs Mancherley* vuonna 1821 ja *Wiburgs Wochenblatt* vuosina 1823-1832. Pitkin 1800-lukua Viipurissa kuitenkin luettiin myös eräänlaisena valtakunnan virallisena lehtenä saksankielistä *St. Petersburgische Zeitungia*.

Viipurin suomalaisuusliikkeen, suomenkielisen kirjallisuuden ja lehdistön

kaksi ensimmäistä suurmiestä, Jaakko Juteini ja Pietari Hannikainen, toimivat monikielisessä ympäristössä. Maistraatinsihteeri Jakob Judén hoiti virkatoimensa ja kirjoitti myös kaunokirjallisuutta ruotsiksi. Lehdistössä saksan kieli vaihtui 1800-luvun keskivaihetta kohti sekä suomeksi että ruotsiksi. Pietari Hannikainen julkaisi kaksikin omaa lehteä, *Sanansaattaja Viipurista* vuosina 1833-1836 ja 1840-1841 sekä *Kanava* vuosina 1845-1847. Viipurin suomalaisen kirjallisuusseuran perustaminen 1845 oli osa tätä varhaista suomalaisuusliikettä, ja seura toimi painokkaasti kansanvalistuksen ja suomenkielisten koulujen hyväksi. 1850-luvulla Viipuri oli edelleen myös ruotsinkielisen, urbaanin liberalismiin tärkeimpiä tukialueita. C.I. Qvistin toimittama *Wi-borg*-lehti oli tämän ryhmittymän pää-äänenkannattaja, jota seurattiin koko maassa.

Kaupungin rakentaminen

Viipuri oli siviilihallinnon silmin katsottuna kuvernementinkaupunki, mutta samalla sotilasviranomaisten kannalta merkittävä, vallien ja puolustuslaitteiden ympäröimä linnoitus, jossa lisäksi oli ajoittain sijoitettuna huomattavakin varuskunta. Linnoituksia koskivat monenlaiset yleisvaltakunnalliset säännökset, jotka vaikuttivat varsinkin asemakaavoitukseen ja rakentamisasioihin mutta myös jokapäiväiseen elämään. Kaikki liikenne kaupunkiin kulki vartioitujen, yöksi suljettavien linnoitusporttien kautta. Vartiorakennukset, kasarmit ja sotilasvarastot olivat näkyvä osa kaupunkikuvaa. Linnoitusvallien ulkopuolelle ei saanut rakentaa kivirakennuksia, linnoituksen sisäpuolella taas suositettiin nimenomaan kivirakennuksia, mahdollisten piiritysten palovaaran vuoksi. Kolmensadan venäläisen sylen säteellä uloimmista varuksista ei periaatteessa saanut rakentaa yleensäkään mitään, ja linnoituksen etumaastosta kaadettiin ajoittain puustokin. Linnoituksia koskevien määräysten mukaisesti kaikki linnoituspiirin ulkopuoliset asutus- ja tonttialueet nimettiin esikaupungeiksi, lopoteiksi, (ven. *sloboda*). Pienten tonttien ja vaatimattomien asumusten hallitsemia lopotteja syntyi Viipuriinkin itäisen ja läntisen ulosmenotien varrelle; täysin vastaava ilmiö esiintyi esimerkiksi Haminan linnoituksen kohdalla.

Kuten niin monessa muussa yhteydessä Katariina II:n hallituskausi merkitsi sekä linnoitusrakentamisessa että muussa kaupunkirakentamisessa keskusjohtoisuuden voimakasta lisäämistä 1770-luvulta alkaen. Linnoitusrakennustoimi keskitettiin Pietarissa toimivan sotilasinsinöörihallinnon ja sen johtajan, kenraali-insinöörin alaisuuteen. Sekä sotilas- että siviiliarkkitehtuurissa otettiin käyttöön valtakunnallisia tyyppipiirustuksia tavallisimmille julkisille rakennuksille. Tyyppipiirustuksia vahvistettiin myös linnoituspor-

teille, vartiorakennuksille, ruutivarastoille jne., sekä pieniäkin symbolisia yksityiskohtia varten, kuten vartiokojuille, porttien sulkupuomeille ja lipputangoille. Rakennusmateriaalina pysyville rakennuksille suosittiin kiveä, tyylinä oli eräänlainen yksinkertaistettu klassismi pylväineen, pilastereineen ja listoituksineen. Pylväsjärjestelmän lähtökohtana oli sotilasrakentamisessa kaikissa maissa käytetty tukeva ns. toskanalainen pylväs.

Vanhan Suomen linnoituskaupunkien sotilasrakennukset ja linnoitusportit uusittiin 1770-luvun puolestavälistä alkaen juuri tällaisten tyyppipiirustusten mukaisiksi. Sotilasrakentamisen alalla kuvernementin linnoitukset olivat vielä ennen Suomen sotaa 1808 kahdenkin uudisrakentamisaallon kohteina: keisari Paavali I:n aikana rakennettiin kasarmeja ja Aleksanteri I:n varustautuminen Ruotsia vastaan merkitsi yhä enemmän sotilasrakennuksia, etenkin lähempänä silloista Venäjän länsirajaa. Tyyliä oli Katariina II:n kauteen verrattuna yksinkertaistettu klassismi, mutta järjestelmän perustana olivat edelleen Pietarissa hyväksytyt valtakunnalliset tyyppipiirustukset, joita tosin saatettiin soveltaa paikallisina muunnoksina.

Viipurin kaksi tärkeätä tunnuskuva, linnan tornin kellomainen kattokupu ja Pyöreän tornin vastaavanmuotoinen, laakeampi kaartuva katto ovat peräisin jo Katariina II:n kaudelta, ja myöhemmissä rakenteiden uusimistöissä perinteinen muoto säilytettiin. Arkkitehtoninen alkuperä lienee tässäkin tapauksessa löydettävissä Venäjän sotilasinsinöörihallinnon piiristä. Linnan torni toimi myös koko Viipurin linnoituksen lipputornina, ja Venäjän linnoituksissa esiintyy useita hieman vastaavia, barokkimaisia esimerkkejä.

Siviilirakentamisen puolella yleiskehitys oli Venäjän kaupunkien kohdalla vastaavanlainen. Katariina II otti vuoden 1784 kaupunkiasetuksella haltuunsa oikeuden valmistella ja vahvistaa uusia kaupunkien asemakaavoja koko valtakunnassa. Keisarinna apuna toimi Pietarissa erityinen komissio, jonka tehtäviin kuului erityisesti molempien pääkaupunkien, Pietarin ja Moskovon uudisrakentamisen valvonta, mutta sama komissio kehitti kaavoituksen ja rakentamisen normeja koko kaupunkilaitosta varten. Arkkitehtuurin tyyliajattelun perustana oli nimenomaan klassismi, asemakaavoissa suosittiin suurten linjojen aukiosommitelmia, levitä katuja, istutuksia palovaaran torjumiseksi ja säännöllistä kortteliruudukkoa.

Katariina II:n kauden kaupunkirakennuspyrkimykset ajankohtaistuivat Viipurissa vuonna 1783, keisarinna vierailun yhteydessä. Tällöin matkaseuruuseen kuuluneen ulkoasiainministerin tehtäviä hoitaneen kreivi A.A. Bezborodkon oma arkkitehti, samalla matkalla mukana ollut arkkitehti N.A. Lvov sai tehtäväkseen suunnitella kaupungin venäläiselle väestölle uuden kirkon, korvaamaan aikaisempia tilapäisratkaisuja. Kristuksen Kirkastuksen kirkko edusti arkkitehtuuriltaan uusinta uutta, alkuperäisen suunnitelman mukaan

Paraatikentän laitaan rakennettiin kupolin kattama keskeiskirkko ilman kelotornia, italialaisen renessanssiarkkitehti Palladion esikuvia seuraten. Palladianismi 1700-luvun lopun arkkitehtuurissa oli Venäjällä muutenkin hyvin näkyvä suuntaus, Ruotsin puolella uusklassismi sai samaan aikaan hieman muita muotoja.

Viipurin Linnoituksen kaupunginosan osittainen palo vuonna 1793 toi Viipurin niiden lukuisten Venäjän kaupunkien joukkoon, jotka kaupunkipalojen jälkeen järjesteltiin jälleenrakentamisen yhteydessä uusien asemakavasuunnitelmien mukaan. Ehtona palo- ja uudisrakennusavustusten, verovapauksien ja vastaavien etuisuuksien myöntämiselle oli yleensä, että oli seurattava keisarinnan vahvistamaa uutta asemakaavaa ja tietyn ajan kuluessa rakennettava kaupungin julkiset rakennukset valmiiksi, vahvistettujen tyyppisuunnitelmien mukaisina. Näin tapahtui myös Viipurin kohdalla. Vuonna 1794 vahvistettiin Vallin kaupunginosalle uusi asemakaava julkisine rakennuksineen, lisäksi yksityiset tontinomistajat velvoitettiin rakentamaan kivistä tiettyjen säännösten mukaan. Paraatikentän alue suunniteltiin nyt uudelleen siten, että venäläistä kirkkoa vastapäätä tulisi kaupungin maistraatin uudisrakennus, jota kiertäisi puoliympyrän muotoinen, kaksikerroksinen pylväiköillä varustettu kauppahalli, *gostinnyj dvor*. Vanhempaa ”Käskynhaltijan palatsia” (sitten Ho-vioikeudentaloa) vastapäätä suunniteltiin saksalais-ruotsalaisen seurakunnan rakennuskompleksia, kirkkoa jonka molemmin puolin tulisi tuomiokapitulin ja koulun rakennukset. Kirkon viereiseen kortteliin kaavailtiin kuvernementin hallinnon keskusta, suurta kaksikerroksista päärakennusta sivurakennuksineen. Hallintorakennusten tyyppiinrustukset oli laatinut Katariina II:n suosikkiarkkitehti Giacomo Quarenghi. Uuden saksalais-ruotsalaisen kirkon piirustukset laati puolestaan Georg von Veldten, yhtä kuuluisa arkkitehti, joka oli tuottelias nimenomaan luterilaisten kirkkojen suunnittelijana myös Pietarissa ja lähiympäristössä. Kirkko nimettiin valmistuessaan Pietarin ja Paa-valin – Viipurin valloittajan ja hallitsevan keisarin – mukaan *Petri-Pauli-Kircheksi*.

Kirkkojen ja hallintorakennusten rakennusprojektit sekä vuoden 1793 palon jälkeinen asemakaavoitus keisarinnan vahvistaman suunnitelman mukaisesti toi Viipurin lähemmäksi venäläisen ja pietarilaisen arkkitehtuurin maailmaa. Suunnitelmista toteutettiin vain osa, mm. kauppahalli jäi vain alulle yksikerroksisena, saksalais-ruotsalaiselle seurakunnalle rakennettiin pelkästään kirkko ja suuren hallintokorttelin paikalle nousi 1790-luvun kuluessa uusien kasarmien rivistö. Kokonaisuutena suunnitelma kuitenkin kuvasti Katariina II:n hallitseman Venäjän tavoitteita: edustavien julkisten rakennusten kautta esiteltiin valistunutta, uudenaikaista ja keskitettyä hallitusvaltaa. Sotilasrakentaminen ja linnoitukset puolestaan osoittivat arkkitehtuurin keinoin

valtakunnan voimaa ja vakautta. Kokonaiskuvan koristeellisina lisinä olivat linnoitusportit ja näkyville paikoille kiinnitetyt valtakunnan tunnukset – kaksipäinen kotka ja hallitsijan monogrammit.

Rakentamistoiminnan taustalla käytiin kaupungissa jatkuvaa, eri intressipiirien välistä kiistelyä oikeuksista ja velvollisuuksista, toisaalta siviiliviranomaisten ja sotilasviranomaisien välillä, toisaalta yksityisten ja valtiovallan edustajien välillä. Kukin taho yritti parhaansa mukaan tulkita määräyksiä omien etujensa mukaisesti, keskushallinnosta tulleita normeja ja malleja ei ilman vastalauseita tai viivyttelyjä hyväksytty.

Viipuri oli väestömäärältään nykyajan mittapuun mukaan erittäin pieni kaupunki. Kaupungissa oli vuonna 1812 noin 2 900 asukasta. Tilastointi kaupunkilaisten arvioidun ”pääkielen” mukaan – joka ei huomioi muiden kielten taitoa – osoittaa Robert Schweitzerin laskelmien mukaan, että 44 prosenttia oli suomenkielisiä, 29 prosenttia venäjänkielisiä, ruotsinkielisiä oli 14 ja saksankielisiä 12,5 prosenttia. Vuonna 1870 kaupunki oli kasvanut väestömäärältään nelinkertaiseksi. Noin 13 500 asukkaasta oli suomenkielisiä 55 prosenttia, venäjänkielisiä 20 prosenttia, ruotsinkielisiä 18 ja saksankielisiä 5 prosenttia. Venäjän- ja saksankielisten viipurilaisten suhteellinen osuus oli siis laskenut, suomen- ja ruotsinkielisten noussut. Suuriruhtinaskunnan aikana Viipuri oli Suomen kaupungeista kielirakenteeltaan monipuolisin. Muissa Etelä-Suomen rannikkokaupungeissa oli havaittavissa samoja piirteitä, lähimpänä Haminassa. Muissa (Loviisa, Porvoo, Helsinki, Tammisaari) taas oli vielä tähän aikaan selvä ruotsinkielinen enemmistö, Helsingissä kuitenkin suomenkielisten lisäksi myös näkyvät venäjän- ja saksankieliset vähemmistöt.

Suuri linja: kansallisuusajattelun taakse

Viipurin historiaa ja kulttuuria on tavallisimmin viimeisen 150 vuoden aikana tarkasteltu kansallisesti värittyneiden käsitteiden kautta. Määritelmät, tilastointi ja ilmiöiden tarkastelu ovat lähteneet siitä, voidaanko kulttuuri-piirteitä luonnehtia kansallisuuslähtöisiksi, ruotsalaisiksi, venäläisiksi tai suomalaisiksi. ”Äidinkielen” tai muun pääkielen mukaiset laskelmat ja arvioinnit ovat sinänsä kaiken nationalismin yleinen lähtökohta. Kansallisuusaatteiden tutkijat puhuvat alan tunnetun auktoriteetin, Ernst Gellnerin tapaan kieliyhteisöstä (*linguistic community*) ja sen identiteetin luomisesta nationalismin tärkeimpänä määräävänä tekijänä, sekä aatteen että käytännön tasoilla.

Nationalistinen ajattelu on kuitenkin Suomen, Venäjän ja Viipurin historiassa perusteltu vain 1800-luvun kansallisen romantiikan jälkeisten kausien tarkastelussa, ei sitä edeltävien. Aikaväli 1750-1850 on alkupuoliskoltaan – ainakin yleistäen sanottuna – vielä täysin valistuskauden universalismin, yleis-

ten ja ihmiskunnalle yhteisten ihanteiden leimaama. 1800-luvun alkuvuosien saksalaisperäisen romantiikan filosofian ja Napoleonin vuosien jälkeisen varhaisen *Volk- ja Nation*-romantiikan vaihe siirtyi pian pohjoiseen, Skandinaviaan ja Venäjälle. Saksankielisessä muodossaan tämä esiromantiikka näkyi Viipurin kymnaasin lehtorien kirjoituksissa, suomenkielisenä Jaakko Juteinin tuotannossa.

Suuri kehityslinja kulki 1700-luvun universalismista 1800-luvun nationalismiin, suomalaiskansallisen liikkeen äärisuuntauksiin saakka. Muotoutumassa olevat kansallisuuskäsitykset eivät vielä ennen 1800-luvun puoliväliä esiintyneet erityisen ohjelmallisina ja ideologisesti suljettuina. Kulttuurien, kieliyhteisöjen ja uskonnollisten yhteisöjen rinnakkaiselo 1700-luvulla suosituksen valistuskauden toleranssi-ajattelun mukaisesti näyttää olleen eräänlainen normaalitila. Viipurilaisten ilmiöiden ja kulttuurin julkisuuden edustajien kohdalla esiintyy toisaalta voimakasta lojalismia Venäjää ja sen hallitsijoita kohtaan, toisaalta kielilähtökohdista riippumatonta, paikallista Suomea, Karjalaa ja asuinseutua kohtaan tunnettua mielenkiintoa, joskus ylpeyttäkin.

Jos historian tutkimuksessa haluaisi siirtyä 1700-luvun maailmaan ja ymmärtää silloista aikalaiskulttuuria, olisi siirryttävä nationalismin sävyttämän historiankirjoituksen kerrostumien taakse, aikakauden omien edellytysten äärelle. Historian lähdeaineiston alkuperä liittyy kiinteästi omaan aikaansa, ja sen tulkitseminen jälkimaailman tapahtumista käsin tuo väistämättä aina oman vääristymänsä.

Vanha ruotsalainen kaupunki

Suomen historiankirjoituksen suuri ja edellen jatkuva kiistakysymys Ruotsin ja Venäjän vaikutuksesta maassamme eri aikakausina herätettiin varsinaisesti 1800-luvun puolessavälissä. Valtiollisten pääkysymysten ohella nousi keskeiseksi teemaksi ”Suomen kansan” – suomenkielisen kansan – rooli ja tehtävä historiassa ja oman historiansa ja kulttuurinsa luojana, toistuvista vainon ja sorron kausista huolimatta. 1800-luvun äärikansallisten tulkintojen mukaan sotilaallinen vainolainen tuli Venäjältä, kulttuurinen sortaja Ruotsista.

Historiankirjoituksen yleinen ongelma siirtyi pian paikallishistorian ja alueellisen historian tasolle, kuten esim. kirjallisuuden ja taiteen historiaankin. 1800-luvun jälkipuolen alkavassa kaupunkihistoriallisessa tutkimuksessa oli näkyvissä sama kolmen päätekijän vastakkainasettelu: Ruotsi vastaan Suomi ja Suomen kansa vastaan Venäjä kuin valtiollisella ylätasollakin.

Suomen historian tutkijat, kuten koko akateeminen kenttä, jakautui joitakin

poikkeuksia (Z. Topelius) lukuun ottamatta, *linguistic community*-linjojen mukaan, varsinkin Yrjö Koskisen ja hänen ryhmäkuntansa kirjoitusten ja toimien seurauksena. Vanhan Suomen aikana pohjustettu itäsuomalainen ja monikielinen saksalais-ruotsalais-venäläinen toleranssisuuntaus jäi ilman suurempaa vaikutusvaltaa suomen- ja ruotsinmielisen (etelä- ja länsisuomalaisen sekä pohjalaisen) akateemisen eliitin valtataistelussa. Viipurin ja Vanhan Suomen varhemmista historiankirjoittajista esimerkiksi Ahvenanmaalle kirkkoherraksi päätynyt F.P. von Knorring, joka toimiessaan opettajana niinikään monikielisessä Suomen kadettikunnassa Haminassa kokosi tunnetun Vanhan Suomen olojen käsikirjansa 1833, edusti vielä täysin avointa ja neutraalia peruslinjaa kuvaillessaan alueen oloja ilman kansallisuusajattelun arvoasetelmia. Gabriel Laguksen kokoomateos *Ur Wiborgs historia I-II* (ilmestyi myös suomeksi 1893-1895) painottaa tekijänsä aatemaailman mukaisesti Viipurin historiassa Ruotsin vallan aikaa, keskiaikaa ja sen merkkihenkilöitä sekä paneutuu jo 1500-luvulla legendaksi tulleetseen Viipurin pamauksen historiaan, joka oli Ruotsin voittoisten Venäjän-sotien eräs varhainen sankari- ja ihmetarina.

Vanha suomalainen kaupunki

Kaupunkihistorian tutkijoiden ensimmäinen sukupolvi, ehkä ruotsinkieliseksi liberaaleiksi luonnehdittavat, kuten Carl von Bonsdorff (*Åbo stads historia under sjuttonde seklet*) ja Gabriel Lagus valmistelivat ja julkaisivat teoksensa aikana, jolloin Suomen ja Venäjän välisissä suhteissa ei ollut suurempia konflikteja. 1890-luvulta eteenpäin Suomen ja Venäjän väliset poliittiset ja perustuslailliset kriisivaiheet näkyvät voimakkaana asenteellisuutena kaikessa mikä sivuaa Venäjän tai venäläisten vaikutusta Suomen historiassa. J.R. Danielson-Kalmarin Vanhaa Suomea koskevat tutkimukset (mm. *Viipurin läänin palauttaminen muun Suomen yhteyteen*, 1911) ja O.A. Kallion *Viipurin läänin järjestämisestä muun Suomen yhteyteen* 1901 olivat samalla historioitsijoiden puheenvuoroja Venäjän suuntaan Suomen valtio-oikeudellista asemaa koskevassa kiistoissa. Vanhan Suomen historiallinen, katkeamaton ”yhteys” muuhun Suomeen on näissä jatkuvasti taustalla.

Paikallistasollakin sovellettiin suomalais-venäläistä konfliktiajattelua taannehtivasti ”kautta aikojen”-periaatteella. Esimerkiksi J.W. Ruuthin Viipurin historiassa (julk. 1904-1906) ja Sigurd Nordenstrengin Haminan historiassa (1908-1911), jotka molemmat ovat monessa muussa suhteessa paikallishistoriallisen tutkimuksen merkkiteoksia, haettiin mieluusti laillisuusnäkökulmia ja esimerkkejä Venäjän turmiollisesta vaikutuksesta paikallisiin oloihin.

Tyypilliseen paikalliseen tapaan suomalais-ruotsalaiset kielikiistat kär-

jistyivät Viipurissakin kohti 1800-luvun loppuvuosia, pääkaupunkipiirien ja -lehtien sekä paikallisten maistereiden agiteeraamina. Eri leirien tunnus-
kuviksi muodostuivat julkiset patsaat, ruotsinmielisten ”viikinkien” vuonna
1893 kaupungin 500-vuotisjuhliin pystyttämä Torkkeli Knuutinpojan patsas
sai kompensationsa suomenmielisten Mikael Agricolan patsaassa, joka pal-
jastettiin 1908. Kumpikaan suurmiehistä ei juuri ollut esiintynyt Viipurin ai-
kaisemmassa, ei-kansallismielisessä historiaperinteessä. Heidät ja heidän pat-
saansa tarvittiin nyt päivänkohtaisiin tarkoituksiin – vaihtoehtona oli varsin-
kin 1890-luvulta alkaen kilpailevan venäläisen historiakäsityksen esille-
tuominen.

Vanha venäläinen kaupunki

Venäläisen historiankirjoituksen perinteen kannalta katsottuna – jo 1700-
luvulta alkaen – Karjalan kannas, Viipuri ja Laatokan seutu oli ikivanhaa ve-
näläistä maata, *russkaja zemlja*, muinaisen *Rus’*-Venäjän ja sittemmin Nov-
gorodin kaupunkivaltion pohjoisia reunamaita. Ruotsin suunnalta tulleiden
valloitusretkien, ristiretkien, seurauksena ”vierasmaalaiset aggressorit” sai-
vat keskiajalla haltuunsa tätä venäläistä maata, ruotsalaiset pohjoisessa ja Sak-
salainen ritarikunta Baltian suunnalla. Tämän varhaisen etupiirijattelun mu-
kaisesti Pietari Suuri ”jälleenyhdisti” Karjalan ja Viipurin, kuten Baltiankin
maat Venäjän valtakuntaan. Sama ”jälleenyhdistämisen” tematiikka esiintyi
talvisodan ja jatkosodan jälkeisessä Neuvostoliiton virallisessa historiankir-
joituksessa. Venäläisessä Viipurin historiankirjoituksessa uudemmalla ajalla
Pietari Suuri oli sankarin roolissa jo 1800-luvulla. Johdonmukaista oli, että
valloituksen 200-vuotisjuhlien merkeissä 1910 kaupunkiin pystytettiin suu-
ri Pietari Suuren patsas, ryhdyttiin venäläisen muistokirkon rakentamiseen ja
perustettiin erityinen Pietari Suuren museo-osasto Viipurin linnaan. Patsas on
moninaisten vaiheiden jälkeen edelleen paikallaan. Kirkon perusmuureja hy-
väksi käyttäen rakennettiin Suomen itsenäisyyden aikana sen tilalle maakunta-
arkisto, suomalaisen historian tutkimuksen temppeleksi.

Venäläiskansallisen historiakäsitys Viipurin vaiheista siirtyi melko vaivat-
ta myös Neuvostoliiton käyttöön toisen maailmansodan jälkeen, täydennet-
tyinä Leninin ja vallankumousliikkeen ja sen merkkihenkilöiden suhteilla Vii-
puriin. ”Ikivanha venäläinen kaupunki”-määritelmä Viipurin kaupungista
vuonna 1964 vuoden 1944 valloituksen muistoksi paljastetussa ja nyttemmin
poistetussa marmorilaatassa linnan sisään tuloportin vieressä loukkasi monia
entisiä suomalaisia viipurilaisia, mutta oli venäläis-kansallisen pitkän linjan
katsannossa täysin tavanomainen.

Nationalismin purkaminen Euroopan itä-länsirajalla

1800-luvun nationalismin perinteen purkaminen yhdentyvän Euroopan kansainvälisessä politiikassa on ollut käynnissä viimeiset kymmenen vuotta. Historiankirjoituksessa, sekä akateemisessa tutkimuksessa että jokapäiväisessä käytössä nationalistinen käsitteistö on edelleen voimissaan, myös esinationalististen aikakausien kohdalla. Yksinkertaistaen voisi sanoa, että 1800-luvun termein ei voida muuten kuin tarkoitushakuisesti lähestyä 1700-lukua, ja yhtä huonolla menestyksellä nykyistä 2000-lukua. Kieleen ja kansallisuuteen tai uskontoon perustuva ajattelutapa on poliittisessa retoriikassa ja propagandassa jatkuvasti hyödyllinen, mutta historiallisen moninaisuuden ymmärtämiselle se tarjoaa pelkästään yksinkertaistavia välineitä. Etnisesti ja kielellisesti puhtaan kansallisvaltion ihannetta projisoidaan aivan liian usein menneisyyteen, jolloin monikielisyys ja monikulttuurisuus näyttäytyvät poikkeuksena. Jos kansallisvaltion ”yksi mieli – yksi kieli”-ajattelusta voitaisiin luopua, niin Euroopasta ja sen historiasta löytyy lukuisia monikulttuurisia siirtymävyöhykkeitä laajempien ja kansallisesti yhtenäisempien alueiden välissä ja niiden sisällä. Nykyistä Suomea lähimpänä ovat omat kaksikieliset ja vanhat ruotsinkieliset seutumme ja uudelleen monikielistyvät kaupunkimme, historiassa lähimpänä Viipuri, Pietari ja entiset Venäjän Itämerenmaakunnat. Laajalla Itä-Euroopan vyöhykkeellä, Viipurista Triesteen ja Balkanille, löytyy lukuisia Viipurin kaltaisen monikulttuurisen historian omaavia kaupunkeja. Samalla tavalla näitä kaupunkeja – kuten Vilna, Lvov ja Ljubljana – on historian tutkimuksen kautta vuoroin kansallistettu, vuoroin julistettu suurempien imperiumien ”ikivanhoihin” valta-alueisiin kuuluviksi.

Kalle Meurman

Herman Zeidler ja Kronstadtin kapina

Sattumalta osui käsiini Columbia yliopiston professorin Paul Avrichin teos "Kronstadt 1921" (Princeton University Press 1970). Kirjan hakemistossa kiinnitti huomiota nimi Tseidler, johon liittyi puolisen tusinaa sivuviitettä. Sen mukaan venäläinen professori G.F. Tseidler, Punaisen Ristin johtaja Pietarissa, oli paennut vallankumousta Viipuriin, mistä käsin hän oli tarmokkaasti toiminut avun hankkimiseksi Kronstadtin, jossa kärsittiin sekä kylmää että nälkää. Tseidler kuulosti viipurilaisittain tutulta, vaikka nimen oli meillä nähnyt kirjoittettavan Zeidler. Suomen lääkärimatrikkelista vuodelta 1946 löytyivätkin tiedot tohtori Gustav Richard Zeidlerista, tunnetusta viipurilaisesta lääkäristä, joka sodan jälkeen vielä oli jatkanut praktiikkaa Helsingissä. Gustav Zeidler oli syntynyt 1874 Viipurissa ja valmistunut lääkäriksi Pietarin sotilaslääkäriakatemiasta. Matrikkelin mukaan hän oli vuosina 1904-19 toiminut Pietarin Punaisen Ristin sairaalassa lääkärinä. Avioliitosta Emmy Bangin kanssa hänellä oli tytär. Torkkelin Killan kokouksessa kysyin, oliko joku läsnäolevista mahdollisesti tuntenut perheen. "Katarina oli luokkatoverini", kertoi Bror Hästö. Näin sain yhteyden Katarina Zeidleriin, joka vahvasti isänsä henkilötiedot oikeiksi muilta osin, mutta maininta toimimisesta Punaisessa Ristissä ei pitänyt paikkaansa. Sen sijaan se sopi isän vanhimpaan veljeen, kirurgiprofessori Hermann Zeidleriin. Sain vielä yhteyden Hermann Zeidlerin tyttären poikaan, Erik Saloon, joka ystävällisesti lähetti minulle perhettä ja sukua koskevaa tietoutta.

Kronstadt

Tsaari Pietari I oli aloittanut Kronstadtin merilinnoituksen rakentamisen Inkerinmaan Retusaarelle vuonna 1703. Pääsaaren ja pienempien linnakesaarien muodostama saariryhmä sulkee Suomenlahden perukan ja suojelee merireitin Pietariin. Ensimmäisen maailmansodan alkaessa Kronstadtin väkilu-

ku oli lähes 60 000 henkeä. Se oli Venäjän tärkein ja Itämeren suurin laivas-totukikohta. Suomalaisille tutuksi tuli rannikkoamme lähinnä oleva Tottlebe-nin linnake. Sen tykkien kumea jyrähtely marraskuun 30. päivänä 1939 ker-toi talvisodan alkaneen.

Mutta talvella 1921 Kronstadtin tykit oli suunnattu toiseen suuntaan - Pie-taria tulittamaan. Itämeren laivaston matruusit, "vallankumouksen lempilap-set ja etujoukko", olivat saaneet kyllikseen bolseviikkikomennosta ja nousi-vat kapinaan, johon Kronstadtin varuskunta yhtyi.

Venäjän sisällissota oli vihdoin päättynyt edellisenä syksynä. Valkoiset ken-raalit oli työnnetty rajojen taakse. Viimeinen separatistipesäke, menseviik-kien hallitsema Gruusia, kukistui helmikuussa. Valta ja valtakunta olivat nyt Leninin käsissä. Yli kuusi sota vuotta oli syössyt maan ennennäkemättömään elintarvikepulaan ja ahdinkoon. Ulkomaankauppa oli pysähdyksissä. Synti-pukiksi joutui bolseviikkihallitus.

Nälänhädän levitessä yli maan kaupungeissa puhkesi levottomuuksia. Maa-seudun kansa kapinoi. Bolseviikit turvautuivat pistimiin. Kansannousut ku-kistettiin armotta ja verisesti. Ruokkiakseen viiden miljoonan miehen vah-vuisen puna-armeijan ja pitääkseen kaupunkien työläiset rauhallisina, Lenin käynnisti maataloustuotteiden järjestelmällisen pakko-oton. Se oli lähinnä ryöstöä.

Melkoinen osa Venäjän meriväestä oli rekrytoitu maaseudulta, monet Ukrainasta. Lomillaan kotiseudulla miehet olivat omin silmin nähneet väes-tön ahdingon ja elintarvikkeiden väkivaltaiset takavarikot. Vielä syksyllä 1919, kun kenraali Judenits lännestä yritti hyökätä Pietariin, oli Kronstadt pysynyt uskollisena hallitukselle. Kun Krasnaja Goskan (Yhinmäen) linnoi-tus Suomenlahden etelärannikolla oli siirtynyt valkoisten puolelle, oli se kukistettu Kronstadtin tykein. Nyt syytettiin hallitusta avoimesti siitä, että se oli pettänyt vallankumouksen ihanteet. Matruusit nousivat kapinaan sitä hallitusta vastaan, jonka valtaannousua he itse olivat olleet toteuttamassa.

Kapina alkaa

Bolseviikkihallituksen suosio ei 20-luvulle tultaessa ollut kovinkaan suuri. Kronstadtin kapinaa oli edeltänyt jo monta muuta. Vaarallisin oli ollut Pieta-rin kapina myöhäissyksyllä 1920, kun kymmenet tuhannet työläiset yrittivät kaataa kommunistivallan. Hallitus kukisti sen kovin ottein, mutta joutui en-sin sulkemaan vähemmän luotettavina pidettyjä joukko-osastoja kasarmeihinsa. Kaupungissa toimivan kansainvälisen sotakoulun oppilaat, joukossa paljon suomalaisia kommunisteja, sen sijaan olivat kurinalaisia ja ehdotto-man luotettavia.

Helmikuussa olivat laivasto ja varusväki Kronstadtissa kypsiä kapinaan. Taistelulaiva Petropavlovskilla muodostettiin 28.2.1921 vallankumousneuvosto, joka laati julkilausuman ja vaati: "Valta pois puolueelta! Kaikki valta neuvostoilta!" Viidestätoista neuvoston jäsenestä neljä oli matruuseja ja loputkin tavalla tai toisella laivastoon liittyvissä tehtävissä. Kapinan johtajaksi nousi matruusi Petrishenko, tykinjohtaja Petropavlovskilta.

Aluksi uskottiin puolin ja toisin asian ratkeavan neuvottelemalla. Hallitus lähetti Kronstadtin neuvostojen presidentin, entisen tveriläisen tehtaan työmiehen Kalininin, ja Baltian laivaston komissaari Kutsminin. Kaupungin Ankuritorille kokoontunut kansa ei näille juuri puheenvuoroa antanut. Lähetti-läät jopa pidätettiin joksikin aikaa, mutta päästettiin sitten palaamaan Pietariin. Toisin kävi kapinallisten Pietariin lähetetylle valtuuskunnalle. Se vangittiin oitis, eikä siitä sen jälkeen kuultu mitään.

Maaliskuun 1. päivänä sanomalehti Karjala kertoi levottomuuksista Pietarissa ja seuraavana päivänä se tiedotti Kronstadtin kapinasta. Uusi bolseviikkivastainen liikehdintä oli käynnissä Siperiassa ja Etelä-Venäjällä kerrottiin 50 000 talonpojan kapinoivan. Nyt hallitus ilmoitti viljan pakko-oton lopettamisesta, mutta ryhtyi samanaikaisesti kukistamaan kapinoita. Tähän se käytti osin muualta, Siperiastakin, tuotuja joukkoja ja puna-upseerikoulun kadetteja.

Viidentenä maaliskuuta kerrottiin Kronstadtin olevan täydellisesti vallankumouksellisten hallussa. Paikallisia bolseviikkikomissaareja oli vangittu. Alussa onni suosi matruuseja. Komppania suomalaisia punakaartilaisia, jotka Pietarista käsin jättse yrittivät hyökätä linnoitukseen, tuhottiin tykkitulella. Yhinmäki liittyi kapinallisiin, mutta Pietarissa sotakomissaari Trotski vaati kaikkien ehdotonta antautumista.

Tuhatsevski operaation johtoon

Ensimmäisellä kapinaviikolla käytiin silti lähinnä hermosotaa. Lenin vuoroin lupaili, vuoroin uhkasi. Hallitukselle tuli kuitenkin kiire. Kronstadtin kapina uhkasi vakaasti horjuttaa sen asemaa ja Suomenlahden jäiden lähdettyä linnoitus olisi valloittamaton.

Maaliskuun 5. päivänä kapinanvastaisten sotatoimien johto uskottiin entiselle tsaarin armeijan upseerille. myöhemmin marsalkaksi ylennetylle 26-vuotiaalle Tuhatsevskille. Ensimmäinen vakava rynnäkkö maaliskuun kuu-dentena ei tuottanut tulosta. Lähipäivinä neuvostojoukot tekivät vielä useita epäonnistuneita hyökkäyksiä.

Kronstadtin tykistö puolestaan pommitti Pietaria. Kerrottiin, että ranskalainen laivasto-osasto olisi tulossa kapinallisten avuksi, mutta meri oli vielä

liian paksussa jäässä. Jää esti myös Kronstadtin satamassa kylki kyljessä talvehtivien taistelulaivojen, Petropavlovskin ja Sevastopolin käyttämästä täys-tehoisesti tykkejään.

Maaliskuun 16. päivänä käynnistyi Tuhatsevskin johtama suurhyökkäys linnoitusta vastaan. Se alkoi koko aamupäivän kestäneellä tykkitulella, jota lentopommituksin täydennettiin. Hyökkäyskolonnat eri suunnilta lähtivät kohti Kronstadtia pimeässä ja sumussa kello kolme seuraavana yönä. Ankarat taistelut jatkuivat koko vuorokauden, mutta 18.3.1921 oli kapinallisten tarina loppussa. Ensi kertaa sotahistoriassa jalkaväki oli kukistanut merilinnoituksen. Viimeisinä antautuivat Totlebenin ja Krasnoarmetskin linnakesaaret. Jälkimmäisen kukistivat kansainvälisen sotakoulun oppilaat.

Illalla, maaliskuun 17. päivänä vallankumousneuvosto Petrishenkon johdolla pakeni jättäen Suomen puolelle, minne muutkin pakoon päässeet pyrkivät takaa ajettuina. Terijoelta tuli jälle vastaan suomalainen joukko-osasto, jota suomalaisten punaupseerioppilaitten johtaja Kustaa Rovio ankarasti kielsi ampumasta, ettei aiheutettaisi selkkausta maitten välille. Kaikkiaan Suomen puolelle pelastautuneita arvellaan olleen noin 8000.

Suomen suhtautuminen kapinaan

Suomi oli vastikään, lokakuun 14. päivänä Tartossa, solminut rauhan Neuvostoliiton kanssa. Se ei halunnut sotkeutua asiaan ja hallitus kielsi tavara-toimitukset Suomen kautta. Kapinallisten asemaa pidettiin toivottomana. Siitä huolimatta bolseviikkipropaganda syytti suomalaisia valkoisten venäläisten rikoskumppaneiksi.

Linnoituksessa nälkä ja polttoaineen puute kävivät pian katastrofaalisiksi. Petrishenko lähetti avunpyyntöjä maailmalle, mutta länsivallat olivat parhaillaan rakentamassa suhteita uuteen Neuvostovenäjään ja haluttomia toimiin, jotka olisivat voineet ärsyttää bolseviikkihallitusta. Suomi suostui lopulta sallimaan humanitäärisen avun lääketoimitusten muodossa, mutta silloin kapina jo oli kukistettu.

Avun toiveet kohdistuivat ensi sijassa Punaiseen Ristiin, johon turvautumista vallankumouskomitea ensin vieroksui, mutta suostui apua pyytämään, kun Petrishenko oli selittänyt, että Punainen Risti oli filantrooppinen, eikä poliittinen organisaatio. Mitään mainittavaa konkreettista apua Kronstadtin tuskin pystyttiin antamaan ennen kapinan kukistumista. Sen jälkeen olikin kyseessä apu pakolaisille, joita jäitä myöten tulvi Suomen rannikolle. Avustustoimenpiteitten keskeinen organisaattori oli viipurilaissyntyinen lääkäri, professori Hermann Zeidler.

Papulan Zeidlerit

Saksalaissyntyinen Carl Behm oli vuonna 1853 perustanut saksankielisen internaattikoulun Viipuriin lähinnä kaupungin saksankielisen väestön tarpeisiin. Oppilaita tuli muualtakin, Baltiasta ja Pietarista. Kahdeksanluokkaisen koulua pidettiin erittäin hyvänä. Sen maine rakentui varsinkin laajalle kieltenopetukselle. Kreikan ja latinan lisäksi opetettiin saksaa, venäjää, ranskaa, englantia ja ruotsia. Koulu nautti Suomen valtion avustusta. Komea koulutalo torneineen valmistui Papulaan.

Carl Behm kuoli kolme vuotta myöhemmin, jolloin rehtoriksi kutsuttiin matematiikan opettaja, tohtori Ferdinand Zeidler Hildesheimista. Zeidler avioitui 1860 saksalaissyntyisen Bertha Kempen kanssa. Perheeseen syntyi kahdeksan lasta, viisi poikaa ja kolme tytärtä, kaikki Papulassa ja Suomen kansalaisina. Hermann oli lapsista vanhin, syntynyt 1861. Behmin koulun käytyään Hermann Zeidler jatkoi opintojaan Tarton yliopistossa ja valmistui lääkäriksi. Hänestä tuli kirurgi, sittemmin professori ja pietarilaisen Obuchowin sairaalan ylilääkäri. Ensimmäisen maailmansodan aikana Hermann Zeidler toimi Venäjän Punaisen Ristin johtajana. Vallankumouksen jälkeen hän siirtyi Suomeen ja asettui Viipurin maalaiskunnassa sijaitsevaan, sedältään valtioneuvos Ernst Zeidlerilta perimäänsä Vonkurin kartanoon, jossa jo aikaisemmin oli kesiään viettänyt. Von-

kurista hän teki mallitilan. Siellä tämä elegantti pietarilaisprofessori muuttui maalaiseksi, jonka nähtiin yksinkertaisesti pukeutuneena asioivan Viipurissa, vaikkapa Starkjohanilla.

Professori Hermann Zeidler kuvattuna Kirjolan kartanon (Johannes) päärakennuksen seinustalla joskus 30-luvun puolivälissä. Kuvan on ottanut kartanon omistaja, tohtori Martha Nobel-Oleinikoff. - Komean graniittilinnan räjäyttivät suomalaiset pioneerit Talvisodan sytyttyä. (Erik Salon kuva)

Mainittakoon, että Pietilän kartanoa Saimaan kanavan alajuoksun suulla isännöi samaan aikaan nuorempi veli Rudolf. Hermann Zeidler ei enää hankkinut itselleen lääkärintoimikuntaa itsenäisessä Suomessa, kuten Gustav-veli, josta tuli sisätauti- ja röntgenspesialisti. Laillistaminen Suomessa olisi vaatinut tenttien suorittamista, mihin ikämiesprofessori ei liene ollut halukas. Kerrottakoon vielä, että Albert, kolmanneksi vanhin Zeidlerin veljeksistä oli kemisti ja toimi panimonjohtajana Moskovassa, missä sai surmansa ventovieraan anarkistin kädestä vuonna 1908.

Zeidlerin toiminta Kronstadtin hyväksi

Kronstadtin kapina herätti toivoa emigranttien keskuudessa jo ennen kuin se oli alkanutkaan. He olivat perustaneet Pariisiin pakolaishallituksen. Siihen kuului entisiä ministereitä, poliitikkoja ja tiedemiehiä. Niin entinen pääministeri Kerenski kuin kadettipuolueen entinen johtaja Miljukov kuuluivat pakolaisten johtomiehiin.

Kaikki elättelivät toivoa bolseviikkihallituksen kukistumisesta. Pakolaishallituksen päämies oli kenraali Wrangel, joka taisteltuaan aluksi onnekaasti, lopulta joutui tappiolle Etelä-Venäjällä. Pietarin yliopiston entinen rehtori ja professori D. Grimm toimi Helsingissä emigranttien johtomiehenä ja oli Wrangelin edustaja Suomessa. Yhteistyössä Grimmin kanssa toimi Viipurissa Zeidler, joka näyttää olleen Kronstadtin asiassa kaikkein aktiivisin. Venäjän Punaisen Ristin johtajana hän kantoi erityistä huolta Pietarin seudun elintarvike- ja polttoainepulasta. Kronstadtissa vallitsevasta hädästä hänellä ilmeisesti oli tarkat tiedot. Pietarilaiseen emigranttisivistyestykseen kuuluvana hän halusi uskoa bolseviikkivallan väliaikaisuuteen. Columbia yliopiston arkistossa säilytettävää erittäin salaiseksi merkittyä muistiota pidetään Avrigin mukaan Hermann Zeidlerin laatimana. Se käsittelee Kronstadtin kapinan organisaatiota laajemmin kuin pelkästään lääkintä- ja muun huollon osalta, ja on tehty jo ennen kapinan alkamista.

On arveltu, että eräänä syynä Kronstadtin kapinan epäonnistumiseen oli se, että siihen ryhdyttiin liian aikaisin. Pari viikkoa myöhemmin olisivat jäät sulaneet ja avun tuonti linnoitukseen meritse olisi tullut mahdolliseksi. Zeidler tähdentää muistiossaan Kronstadtin elintarvikevarastojen täyttämistä nopeasti heti sen päätyttyä. Tässä hän, kuten Pariisinkin emigrantit, yritti vedota Ranskan hallitukseen. Länsimaista Ranska ainoana vielä tällöin tuki Wrangelin hallitusta. Kapinan ollessa parhaillaan Kronstadtissa käynnissä tekivät sekä Englanti että Yhdysvallat kauppasopimuksen Neuvostoliiton kanssa!

Heti kapinan puhjettua Hermann Zeidler kiiruhti Pariisiin hankkimaan tarvittavia varoja ja hänen tarmokkuutensa näyttää tuottaneen tuloksia. Emigrant-

tien johtama Kauppa- ja Teollisuusunioni luovutti 100 000 frangia ja venäläinen Aasian pankki 225 000 frangia. Suomeen palattuaan Zeidler Pariisin kansainväliseltä pankilta vielä sai vastaanottaa 5 000 sterling-puntaa. Kaikkiaan lieenee Zeidlerin hallitsemaan avustusrahastoon kertynyt noin 2 miljoonan suomenmarkan suuruinen pääoma, nykyrahassamme noin kolme miljoonaa markkaa. Luvut heijastavat paitsi Zeidlerin tarmokkuutta myös hänen keskeistä asemaansa ja nauttimaansa varauksetonta luottamusta. Kaikesta huolimatta toimet eivät tuottaneet tulosta kapinan kestäessä.

Punaisella Ristillä oli varstoja Stettinissä, Narvassa ja Viipurissa. Turhaan Zeidler vaati niiden avaamista. Ruhtinas Lvov, Venäjän entinen pääministeri yritti taivuttaa Amerikan Punaista Ristiä avaamaan Viipurin makasiinit, tuloksetta hänkin. Petrishenko lähetti avunpyyntösähkeitä myös professori Grimille Helsinkiin - turhaan. Läntinen maailma, jopa Punainen Ristikään, ei tässä vaiheessa uskaltanut mihinkään sellaisiin toimiin, jotka olisivat voineet heikentää Leninin hallituksen asemaa. Vasta kapinan kukistuttua avautuivat varikkojen ovet. Inoon ja Terijoelle perustettiin suuret pakolaisleirit. Niiden ylläpidon ottivat hoitaakseen Britannian ja Amerikan Punaiset Ristit. USA:n tulevan presidentin Hooverin suuri sodanjälkeisen Euroopan avustusooperaatio ulottui tännekin.

Pakolaiset hajaantuivat vähitellen mikä mihinkin. Osa uskoi Neuvostohallituksen seirenilauluja ja palasi Venäjälle vain joutuakseen teloitetuksi tai keskitysleireille. Kronstadtissa toimeenpantiin verilöyly. Taistelulaivat Petropavlovski ja Sevastopol kastettiin uudelleen. Edellisestä tuli Marat, jälkimmäisestä Pariisin Kommuuni. Kapina oli kestänyt vajat kolme viikkoa. Kapinanjohtaja Petrishenko jäi Suomeen ja sai vielä 25 vuotta myöhemmin tuta bolsevismin pitkän käden. Hän oli yksi niistä kahdestakymmenestä, jotka sisäministeri Leino Valvontakomission määräyksestä palautti Neuvostoliittoon.

Epilogi

Kronstadtin kapinan kukistuminen sinetöi Neuvostovallan pysyvyyden Venäjällä. Elintarvikepula näyttää kuitenkin edelleen huolestuttaneen ja askaruttaneen Hermann Zeidleria siinä määrin, että hän vielä kapinan jälkeen julkaisi Viipurissa lentolehtisen, jossa esitti uuden suunnitelman Pietarin alueen ravitsemiseksi siinä tapauksessa, että kansannousu kuitenkin vielä uusiutuisi. Tästä varsin epärealistiselta vaikuttavasta haaveesta ja toimesta ei suullista perimätietoa ole säilynyt.

Luovuttuaan lääkärin ammatin harjoittamisesta 60-vuotias Zeidler jäi viljelemään tilaansa Viipurin maalaiskunnassa. Pian hän kuitenkin luopui liian

suureksi ja työlääksi käyneestä Vonkurista ja hankki omakotitalon Säiniöltä vuonna 1925. Muutamaa vuotta myöhemmin hän siirtyi Honkaniemeen, josta oli hankkinut puutarhatilan Näykkijärven rannalta.

Vuonna 1936 professori Zeidler heikentyneen terveytensä takia muutti Viipuriin ja asettui asumaan Torkkeli Knuutinpojan tori numero yhteen, kivitaloon, jonka edessä oli ja on päävartio. Talvisodan sytyttyä hän sairauden jo merkitsemänä joutui evakkoon Janakkalan Turenkiin. Siellä hän kuoli tammikuun 19. päivänä 1940. Hänet on haudattu Janakkalan kirkkotarhaan.

Punaisen Ristin aatteen syvästi tiedostanut lääkäri, "Papulan Poika", joutui elämässään kirjaimellisesti toteuttamaan järjestön tunnuslausetta "Inter arma caritas", laupeus aseitten keskellä.

Painetut lähteet

KARJALA sanomalehti 5.3. - 16.3. 1921

Avrich, P. *La tragédie de Cronstadt 1921*. Editions du Seuil 1975.

Björkelund, B. *Stalinille menetetyt vuoteni. Elämäni vaiheet 1945 - 1955*. WSOY, Porvoo-Helsinki 1966.

Front, Hj. *Kremlin kiertolaisia*. Alea-kirja Oy, Forssa 1970.

Meurman, O-I, *Viipurin pitäjän historia III. Kartanot*. Viipurin pitäjäsäätiö, Mänttä 1985.

Muselius, G. *Rektor Ferdinand Zeidler und seine Nachkommen*. Deutsch Evangelisch in Finnland. 1964.

Tigerstedt, Ö. *Carl Behm och hans skapelse. Huset Hackman. Andra delen*. Söder ströms 1952.

Painamattomat lähteet

Salo, Erik, Henkilökohtainen tiedonanto

Zeidler, Katarina, Henkilökohtainen tiedonanto

Leo Pesosen muisteluksia Viipurin vuosilta

Toimittanut Pirjo Manninen

Saatteeksi

Isälläni Leo Johannes Pesosella (s. 1892 Viipurissa, k. 1964 Helsingissä) oli kolme ammattia: hän oli lakimies, palomies ja kirjailija.

Varsinaista lakimiehen ammattia – ellei oteta lukuun lainvalmistelutöitä – hän ehti harjoittaa hyvin vähän, sillä palontorjuntatyö, joka oli koko hänen elämänsä läpäisevä sydänharrastus, tempasi hänet jo varhain mukaansa. Kuusitoistavuotiaana hän oli innolla perustamassa Nuoraa-Alasommeen VPK:ta, ja kun hän 21-vuotiaana matkusti Ruotsiin hankkiakseen yliopiston kielikokeeseen vaadittavan ruotsin kielen taidon, hän kierteli samalla tutustumassa Tukholman, Uppsalan, Gävlen, Trondheimin, Bergenin, Oslon ja Göteborgin palokuntiin. Kun Suomen senaatti syksyllä 1918 asetti komitean laatimaan ehdotusta uuden itsenäisen valtakuntamme palosäännöksi, sai Leo Pesonen, vastaleivottu varatuomari, yllätyksekseen nimityksen

Leo Pesonen Helsingin kaupungin palopäällikön virkapuvussa 1950-luvulla.

tuon komitean puheenjohtajaksi. Hänen luonteensa keskeistä piirrettä, perusteellista asioihin paneutumista, osoittaa, että heti tehtävän saatuaan hän lähti omalla kustannuksellaan puolen vuoden opintomatkalle Saksaan – siitä ajasta hän vietti neljä kuukautta Berliinin palokunnassa. Joitakin vuosia myöhemmin hän teki – taaskin omalla kustannuksellaan – neljän kuukauden opintomatkan Yhdysvaltoihin. Hänen käsialaansa oli sitten vuonna 1933 – monen taistelun jälkeen – hyväksytty Suomen ensimmäinen palolaki siihen liittyvine asetuksineen. Lainsäädäntötyö johti hänet aktiiviselle palomiesuralle, johon kuuluivat mm. Palopäällystökoulun – ensimmäisen laatuaan Pohjoismaissa – perustaminen ja koulun johtajana toimiminen 1935-48, Valtion paloylitarkastajan virka 1940-44, ja viimein Helsingin kaupungin palopäällikkyys 1948-55. Leo Pesosta pidetään myös paloalan kirjallisuuden ”isänä”, sillä ennen häntä ei maassamme ollut suomenkielisiä alan kirjoja. Hänen kynästään niitä sitten syntyikin huomattava määrä, joitakin käännettiin myös ruotsiksi ja viroksi. Hän perusti myös alalla keskeisen lehden Palovartijan, toimi sen päätoimittajana ja käytännöllisesti katsoen yksin kirjoitti koko lehden v. 1925-48. Keksijäkin isäni oli, vaikkei insinööri ollutkaan vaan juristi jolla oli humanistin sielu. Erilaisia palokalustoon liittyviä keksintöjä syntyi hänen Palopäällystökouluvuosinaan useita kymmeniä. Kaiken kaikkiaan katson viisaimmaksi kuitata isäni poikkeuksellisen mittavan tulentorjujanuran lainaamalla Palotorjunta-lehteä, joka vuonna 1992 kunnioittaessaan isäni syntymän 100-vuotismuistoa otsikoi kirjoituksensa: ”Leo Pesosen ansiot ovat ylittämättömät yhden miehen elämäntyöksi”

Isäni kolmas ammatti, kirjailijan työ, sisälsi paitsi Leo Pesosen nimellä kirjoitetut paloalan kirjat, lehtiartikkelit ja pakinat, myös nimimerkillä Antti Eräs 1930- ja 40-luvuilla julkaistut pohdiskelevat ja yhteiskuntapoliittisesti kantaaottavat teokset. Niitä olivat mm. Valtiollinen tervahöyrymme, Kaukokuvastin, Perhepiireistä suurvaltoihin ja Täyttyvien toiveiden valtakunta. Kaukokuvastin nähtiin vuonna 1941 myös Turun Työväen Teatterin näyttämöllä Wilho Ilmarin ohjauksena. Antti Eräs oli myös tuottelias pakinoitsija, jonka Tupakkaturinoita julkaistiin 30-luvulla viikoittain Kansan Kuvalehdessä ja sittemmin Suomen Kuvalehdessä. Pakinat saivat paljon kiitollista palautetta, ja kovasti arvailtiin, kuka tämä salaperäinen nimimerkki oikein oli.

Tässä teoksessa julkaistut isäni lapsuus- ja nuoruusvuosien muistelmat olen koonnut neljästä eri käsikirjoituksesta, jotka ovat syntyneet eri aikoihin 30-, 40- ja 50-luvuilla ja jääneet osittain kesken. Vapausotaa käsittelevät luvut pohjautuvat paitsi edellä mainittuihin käsikirjoituksiin myös – ja suurimmalta osaltaan – kirjaan Sotanäyttämön kulissimiehenä, jonka Leo Pesonen kirjoitti vuonna 1923. Käsikirjoituksista yhtenäisin on saanut otsikon ”Kesäs-

tä kesään”, ja siinä isäni viitisen vuotta ennen kuolemaansa kertoo lapsilleen ja tuleville lapsenlapsilleen oman lapsuutensa onnellisista kesistä Viipurin maalaiskunnassa. Toinen, helmikuussa 1951 päivätty käsikirjoitus, sisältää seuraavan esipuheen:

”Tämä kirja ei ole historiaa eikä sisällä edes ainehistoa sellaiseen. En ole tehnyt, nähnyt enkä kokenut mitään sellaista, mitä ei kuka tahansa ikäluokkaan kuuluva olisi – muodossa tai toisessa – tehnyt, nähnyt ja kokenut.

Miksi siis olen sen kirjoittanut?

Etupäässä omaksi ajanratokseni, ammattiajatusten katkaisemiseksi, täysvanhuuteni iloksi ja tulevien lastenlasteni uteliaisuuden tyydyttämiseksi.

Jos siitä joku toinenkin jotain löytää, hyvä on. Ellei löydä, niin ei hänellä ole velvollisuutta tätä lukea, vaikka olisi saanut kirjan lahjakappaleena.

Tämä koskee myös lastenlapsiani.”

Varmaan isäni ilahtuisi, jos tietäisi, että aloite näiden muistelusten julkaisemiseen tuli juuri yhdeltä hänen lapsenlapsistaan. Mutta ehkä hän tietäinkin.

Helsingissä 21. huhtikuuta 2002

Pirjo Manninen

I. Vanha maailma

Hyvinvoinnin ja hyväuskoisuuden maailma

Tänä päivänä 29.1.1951 on kulunut tasan 33 vuotta siitä, kun virolahtelaisessa ns. vaatelahtareessa, isot turkit päällä, kapsäkit ajomiehen vieressä, yhdessä ystäväni V.H:n kanssa ajaa körötimme kohti Papulaa. Kadut olivat työpötyhjä ajoneuvoista, ja matkueemme herätti hermostuttavaa huomiota jalankulkijoissa. Yksi ja toinen tuttava nyökäytti merkittävästi päätään, ja vastaantulevat partiot loivat meihin tutkivia katseitaan. Vapaus sodan rintamat olivat alkaneet hahmottua. Junia ei enää kulkenut. Olimme matkalla Jääskeen liittyäksemme hallituksen joukkoihin.

No niin.

Sää oli suloinen. Oli tuollainen kevättä aavisteleva kirkas, lauha ja tyyni talvipäivä. Mitään seikkailuja ei sattunut. Onnellisesti tultiin perille. Ei siinä paljon kertomista ole.

Paitsi se vain, etten tuolta matkalta koskaan enää palannut.

Sodasta selvisin hengissä, mutta maailma, johon sen jälkeen havaitsin uutena miehenä jälleensyntyneeni, oli uusi.

Millainen sitten oli se ”vanha maailma”, jonka olin nyt jättänyt taakseni, ja jota olin 25 vuotta ehtinyt, etupäässä Vanhan Viipurin kehyksistä, katsella? Maailma sinänsä toki on, kuten tunnettua, aina vanha, vaikka se usein olettaakin olevansa ”uusi”.

Mutta tammikuussa 1918 peruuttamattomasti taakse jäänyt maailma?

Monessa mielessä se oli ollut *hyvinvoinnin ja hyväuskoisuuden maailma.*

Kuvitelkaa – taitaa olla vaikeaa – maailmaa, jossa ei olisi elokuvateattereita, ei radioita, ei lentokoneita eikä autoja.

Yksinpä pohjoisnavalle Andrée yritti tavallisella pyöreällä ilmapallolla, joka meni minne tuuli sen vei.

Ajatelkaa edelleen maailmaa, jossa ei olisi ollut ”maailmansotaa” sataan vuoteen. Krimin sotaa lukuun ottamatta, joka oli maattamme koskettanut vain kevyesti, oli eletty rauhassa, ja vaikkei elämän vauhti ollutkaan sama kuin nykyään, oli kuitenkin sata rauhan vuotta jättänyt perinnön, joka ei ollut pieni. Siirtomaissa – tai oikeammin siirtomaista – kyllä sodittiin silloin tällöin siellä ja täällä. Mutta se oli pientä. Antoi vain lehdille aiheita jännityskertomuksiin ja tunteellisille sieluille syitä hyväntekeväisyyskeräyksiin, sekä so-tavoittoilijoille hyviä tuloja.

Ei ollut konetuliaseita, ei tankkeja, ei vedenalaisia. Rakettiammuksista ja atomipommeista puhumattakaan. Sotamiehet ampuivat ”berdaaneilla ” yhden lyijykuulan kerrallaan enintään 600 metrin päähän.

Asunnoissa ei ollut sähkövaloa. Ei vesijohtoa. Ei kylpyammeita. Eikä WC:tä.

Vakinainen palokunta ajoi tulipaloon omilla hevosillaan. Mutta V.P.K:n miehet tulivat juoksemalla tai issikoilla. Ja kaluston toi tulipaloon se hevosmies joka kiireimmin kerkisi. Palotornissa tuuttasi palotorvi kunnes tulipalo oli sammutettu ja ”vaara oli oh”.

Polkupyörä oli juuri kehittynyt yksipyöräisestä kaksipyöräiseksi ja saanut ilmakumit ja kuulalakerit. Mutta siinä ei ollut vapaa-akselia eikä kunnollista jarrua. Kun tuli alamäki, niin jalat nostettiin etupyörän haarukassa oleville kannattimille ja – antaa mennä! Isot alamäet käveltiin.

Moottoriveneitä ei tietenkään ollut. Ei myöskään pölyimureita.

Yksikamarista eduskuntaa ei ollut, vaan valtiopäivillä, jotka kokoontuivat keisarin kutsusta joka kolmas, neljäs tai viides vuosi, tekivät aatelis-, papis-, porvaris- ja talonpoikaissäädyn päätöksiä säädettiin.

Kaikissa maissa, muutamaa tasavaltaa lukuun ottamatta, hallitsivat kuninkaat ja keisarit. Keisareita oli peräti kolme: Itävallassa vanha setä Frans Josef, Saksassa pystyviiksinen Wilhelm II ja Venäjällä Nikolai II eli Niku.

Suomessa oli voimassa kultamarkka, joka oli yli 200 kertaa arvokkaampi kuin nykymarkka. Hyvä ammattimiesmuurari sai neljä markkaa päivässä, ja kaikki olivat sitä mieltä, että kyllä muurarin muijan kelpaa elää. Ja kun oma Isäkköni otti apulaisekseen ”prokuristin” ja maksoi hänelle 500 markkaa kuussa, niin siitä kohistiin kaupungissa kovasti.

Opettajat olivat oppikouluissa miehiä. Lääkärit ja hammaslääkärit niin ikään. Miehiä olivat tietysti myös virkamiehet, konttoristit, kauppojen myyjät ja raitiovaunukonduktöörit. Äänioikeutta ei naisilla ollut muualla kuin keittiössä ja kahvipöydässä sekä ukon kanssa kahden kesken.

Naisilla oli pitkäluiset korsetit, pitkät hameet ja mahdottoman suuret, täytetyillä linnuilla tai ”plyymeillä” koristetut hatut, jotka kiinnitettiin tukkaan pitkällä ja terävällä neuloilla. Miehillä oli kovat ja korkeat tärkkikaulukset, irtorinnukset ja pyöreät irtokalvosimet. Yhteisiä uimarantoja uimapukuineen ei ollut. Pöksyt pidettiin hameiden alla piilossa.

Mutta ihmiset olivat tyytyväisiä ja iloisia. Elää ja antaa toisten elää. Tämä vanha ja viisas sääntö voidaan katsoa koko tuon ajan tunnuksiksi. Kun käytännöllisesti katsoen kaikilla oli melko hyvät oltavat, niin mitäpä turhia kirstellä hampaita, jos jollakulla osuivat asiat olemaan vähän paremmin kuin toisella.

Eikä valtiokaan ketään kadehtinut. Kuka mitä ansaitsi, sen hän sai pitää. Valtionveroja ei ollut. Ja kunnan verot olivat niin pienet, että eniten ”taksoitettujen” joukkoon pääsemisestä ylpeiltiin. Luotettiin myös siihen, että kun ihminen tekee työtä ja säästää, niin hän saa pitää säästönsä.

Uskottiin – ihan tosissaan – että sivistys tekee ihmiset viisaiksi. Ja ”edistys” onnellisiksi. Ja että sota Euroopassa nk. sivistyskansojen välillä olisi mahdoton.

Uskottiin kasvatukseen ja kansanvalistukseen. Uskottiin raittiusasiaan ja naisasiaan. Uskottiin sopimusten ja lupausten sitovuuteen. Uskottiin lakiin ja oikeuteen ja keisarin sanaan. Jotkut uskoivat jopa rokotuksenvastustamisasteeseen.

Ennen kaikkea uskottiin nk. kehitykseen, jonka piti mennä, aina ja yhä vain, eteen- ja ylöspäin.

Illalla ihmiset söivät tukevan illallisen.

Maata mennessään he lukivat iltarukouksensa ja nukkuivat yönsä hyvin. Aamulla he heräsivät terveisinä ja reippaina ja aloittivat uuden ja eilistäkin paremman päivän kunnon murkinan syötyään.

Tähän hyvinvoipaan ja hyväuskoiseen maailmaan synnyin juhannusyönä 1892.

Vanhemmat ja isovanhemmat

Siis juhannusyönä 1892 se alkoi, nk. elämä.

Yleistä liputusta ei tämän merkkitapauksen kunniaksi toimeenpantu kuten nykyään, sillä siniristilippuja ei vielä ollut. Mutta kokkotulet leimusivat kylä kautta Suomenniemen, ja syntymäpäiväkahvit meillä aina juotiin juhannusyönä kokolta kotiin palattuamme.

Isäukkonni Pekka Juho Pesonen¹, P.J.P., kuten hänen ystävänsä ja tuttavansa häntä kutsuivat, oli nuori aloittelevainen kauppias, ensimmäinen sen alan suomalainen yrittäjä Viipurissa. Äitini Emilia (Emmi), o.s. Mölsä (1869-1922) puolestaan oli vielä nuorempi entinen ”tyttökoululainen”, mikä merkitsi naissivistuksen huippua sen ajan suomalaismaailmassa Viipurissa, jossa koko koululaitos oli siihen saakka ollut yksinomaan saksalainen tai ruotsalainen. Suomalainen tyttökoulu oli niin äsken perustettu, että äiti kuului sen ensimmäiseen, läpi koko koulun käyneeseen oppilaspolveen. Koulu oli aloittanut kaksiluokkaisena, ja vanhemmat oppilaat aloittivat heti toiselta.

Koulun tienraivaaja-asema oli ilmeisesti ollut sekä oppilaita että opettajia voimakkaasti velvoittava. Sen huomasi vielä vuosikymmenien kuluttuakin, kun niistä asioista tuli puhe.

Isäukko oli savolaista sukua. Säämingissä, lähellä Savonlinnaa, oli P.J.P:n isoisän talo. Se oli suuri talo, koska siinä asuva ihmismäärä

*Tukkukauppias P.J. Pesonen
1920-luvun lopulla.*

¹ Pekka Juho Pesonen (1863-1933) oli paitsi liikemies myös tilanomistaja ja innokas maanviljelijä. Hän otti aktiivisesti osaa Viipurin kaupungin kunnalliselämään kuuluen mm. kaupunginvaltuustoon 1908-16 ja kirkkovaltuustoon. Toiminnallaan ja varoillaan hän tuki useita yleishyödyllisiä laitoksia – hän esim. oli Raivolan sotaorpokodin perustajia ja lahjoitti Nuoraan kylälle tontit nuorisoseurantaloa ja kansakoulua varten.

Pesosen perhe ajalta, jolloin lapsia oli vain kaksi, Leo ja Laila.

oli kaiken kaikkiaan 60. Siihen aikaan asuivat veljekset kaikkine perheineen kauan yhdessä, ja muitakin sukulaisia ja niin sanottuja loiseläjiä liittyi yksiin lämpimiin. Perheen päämies oli isoisästä taaksepäin ollut kolmessa polvessa herastuomari. Isoisän aikana oli perhe kuitenkin kasvanut jakamattoman talon kantokyvyllä liian suureksi, ja vanhin veli oli ollut heikko mies. Talo oli joutunut pakkomyyntiin, ja siinä rytäkässä meni myöskin P.J.P:n isän, Ukko Anteron, osuus. Niin oli isoisäni joutunut talottomaksi Isäukkoni ollessa tuolloin vielä pojannappula.

Siitä olivat Isäukon seikkailut alkaneet.

Ensin jokunen vuosi koulunkäyntiä vanhemman sisaren luona Käkisalmissa, sitten kauppaharjoittelua puotipojasta alkaen Viipurissa ja Räisälässä, mutta jo hyvin pian oma yritys Hiitolassa, Kirvussa ja sitten Viipurissa. Aluksi liike oli Isäukon ja hänen Iikka-veljensä yhteinen. Veljekset olivat ahkeria poikia, kulkivat markkinoilla ja kävivät kauppaa kaikenlaista, ja muutaman vuoden päästä he alkoivat jo olla tekijämiehiä. Mutta sitten Iikka tuli uskoon, otti osuutensa liikkeestä ja vetäytyi vallan nuorena koroillaan eläjäksi Tuusulaan.

Viipurissa, jossa kaupankäynti oli aikaisemmin ollut vain vanhojen Hansa-sukuisten kauppahuoneiden ja venäläisten kupetsojen huostassa, P.J.P:n lii-

ke menestyi. Se toimi ensin vuokrahuoneessa – eräässä ansarissa – Papulan sillan korvassa, koska siihen aikaan ei parempia liikehuoneistoja ollut saatavilla. Sieltä se pian muutettiin Karjalankadulle Smirnoffin taloon, mutta 1890-luvun puolivälin tietämissä, jolta ajalta varhaisimmat muistoni ovat, isäukolla oli oma liiketalo Pietarin- ja Karjalankatujen kulmassa. Varhaisessa lapsuudessani rakennettiin sitten kulmaan uusi ja varsin komea puinen kaupparakennus viisikerroksisine kivisine varastorakennuksineen.

Viipuri oli kasvava kaupunki ja kauppapaikka, kahden tien risteyksessä, erinomainen. Ennen pitkää Ukolla oli kaksi kivitaloa ja kaksi tonttia käsittävä kiinteistöryhmä, josta oli tarkoituksena luoda kaikenlaisia kauppvoja, omia tai vuokrattavia, käsittävä liikekeskus, ja lisäksi hänellä oli maatila Nuoralalla. Kunnes sitten vanhan maailmansodan jälkeinen vuokra- ja valuuttasäännöstely, rahan arvon muutokset, entisten kauppayhteyksien katkeaminen ja lopuksi ns. pula-aika tekivät 30-luvun alussa suunnitelmista jyrkän lopun.

Isäukko oli siis ammatiltaan kaupppamies, mikä ammatti oli siihen aikaan melkeinpä ainoa tie eteenpäin sille, joka aloitti ilman opillista tai taloudellista alkupääomaa, ja taitava kaupppamies hän olikin. Mutta todellisuudessa hän ei ollut ns. liikemies. Talojensa rakennuttaminen ja niiden hyvä, melkein helppä hoito, ja etenkin huvilamaatilan loppumaton myllääminen ja rakentaminen, ne olivat Ukon varsinaista elämää.

Myös hevoset olivat hänen lemmikkejään. Ne olivat kaikki priimalajia, hyväväkenteisiä, vireitä ja vahvoja, ja niitä hoidettiin hyvin. Työhevosetkin olivat kiiltäväkarvaisia kuin parhaat juoksijat. Minkä tahansa niistä olisi milloin tahansa voinut häpeämättä valjastaa hienojenkin ajopelien eteen.

Ennen kaikkea Ukko oli ahkera, liikkeellä aamuvarhaisesta aina iltaan saakka. Mutta koskaan hän ei hosunut eikä hätäillyt. Aikaa on kaikkeen, kun sitä vain otetaan. Ja Ukko otti – nukkuma-aikaa lukuun ottamatta täyden päivän.

Selkeät ajatukset Ukolla oli, ja hän paneutui kaikkeen, mitä eteen tuli, perusteellisesti. Ukolla oli myös aika annos luontaista tahdikkuutta, joka esti häntä hairautumasta monen vastaavalla tavalla menestyneen miehen mauttomuuksiin ja liioitteluihin. Ja elämäntavat olivat säännölliset. Jokunen tarinatuutinki silloin tällöin, kotona ja hyvässä seurassa, mutta siinä kaikki. ”Kokouksissa” Ukko kävi harvoin.

Sitä vastoin hän ei osannut kiinnittää ihmisiä itseensä.

Hän kasvatti liikkeessään joukon tulevia tukkukauppiaita, kauppaneuvoksia ja konsuleita, kaikki samalla tavalla ”omatekoisia” miehiä kuin Ukko itsekin, mutta yksikään heistä ei jäänyt pysyvästi hänen mieheksensä. Kaikki aloittivat oman yrityksensä sitä mukaa kun olivat konstit oppineet, ken miestenkin onnistuen, aina miestä myöten, monet, kuten jo totesin, oikein mainostikin.

Ajan mittaan ja etenkin Ukon vanhetessa tämä kävi tietysti kalliiksi, paljon kalliimmaksi kuin parhaatkaan palkat, osavoitot ja liikekumppanuudet.

Mutta kukapa on kaikessa täydellinen. Se joka tyhjästä aloittaa ja hyvin menestyy, tottuu luottamaan itseensä ja, mikä ehkä vahingollista joskaan tuskin väärin, vain itseensä.

Kolme Juhoa

Vuosisadan vaihteen aikana ilmestyi Viipuriin kolme ensimmäistä suomalaista suurkauppiasta, kolme Juhoa, Juho Lallukka, Pekka Juho Pesonen ja isäni Juho Hallenberg. Kaikki nämä kolme asuivat myös samassa kaupunginosassa. – Nämä Juhot ja Juhojen perheet olivat hyviä ystäviä, ei minkäänlaista keskinäistä kilpailua näkynyt. Lallukat olivat lapseton perhe, mutta Pesosilla löytyi ikätoveri melkein meille jokaiselle.^{2,3}

Äitini isä David Mölsä oli lasinpuhaltajasukua Rokkalasta, ja äidinäiti, re-vonsaarelainen Anna, puolestaan ruotumiessukua, oikein ”Tapper”, vaikka olikin suomalainen, kuten – näin oletan – kaikki muutkin esivanhempani. En ole kyllä erityisemmin sukututkimukseen syventynyt.

Äidin isä oli muuttanut Rokkalasta Viipuriin, tullut siellä J.A. Schuschinin omistaman viinatehtaan johtajaksi, rakennuttanut pari puutaloa ja vanhemmilla päivillään ostanut samaiselta tehtailija Schuschinilta pienehkön ”hovin” Säiniöltä, miltä ajalta tämän kertoja vasta oppi hänet tuntemaan harmaapartaisena, joskaan ei vielä läheskään vanhana ”Vaijana”. Hän ei ollut vain hyvänahkainen vaan todella hyvä mies, joka seurasi tarkoin yleisiä asioita, mutta ei kuitenkaan itse ottanut niihin osaa. Sellaista ei Mummo – jota Vaija kaikessa totteli – sallinut.

Talon asiat Mummo hoiteli toimekkaasti ja piti kaiken erinomaisessa kunnossa, mutta lisäksi hän oli itseoppinut, voisipa sanoa, naisarkkitehti. Mummo oli itse piirtänyt Vaijan rakennuttamat Viipurin talot. Ja hyviä taloja ne olivat kuulemma olleetkin, vaikkakaan en itse niihin tarkemmin päässyt tutustumaan, ne kun kuuluivat jo esihistoriaani. Mutta sen talon, joka aikamani rakennettiin Mummon omien piirustusten mukaan Säiniölle heidän vanhan päivän kodikseen, kun he olivat myyneet osan ”hovista” ja antaneet

²⁾ Meri Krohn, Saarelan kreivi ja sepän poika, Helsinki 1991.

³⁾ Pesosen perheen nuoremmat lapset olivat Laila (1895-1969), Pauli (1899-1902), Helvi (1902-47) ja Osmo (1904-78).

osan pojalleen, sen muistan hyvin ja voin todistaa, että se oli todella kaunis ja ennen kaikkea hyvin käytännöllisesti tehty talo. Paljon parempi kuin monet ammattioppineiden arkkitehtien aikaansaannokset.

Näillä kunnon vanhuksilla oli vanhan päivän ”Lepolassaan” pienikokoinen ja sieväruokainen hevonen, jonka ainoana virkana oli tuoda heidät kerran viikossa ostoksille kymmenen kilometrin matkan päähän Viipuriin. Rautatie kulki oman palstan vieritse, eikä asemakaan ollut kaukana, mutta Mummon elämäntyyliin kuului ajaa hätäilemättä omalla hevosella, joka lähti ja pysähtyi silloin ja siinä paikassa kuin Mummo määräsi. Ei hän halunnut hoppuilla kelloa ja aikataulun mukaan kulkevalla ”uudenaikaisella” junalla. Myös Vaija oli hevosestaan innostunut, sillä se antoi rattoisaa puuhailua.

Tämä hevonen oli moninkertaisin lupauksin määrätty kertojalle, ”sitten kun Mummo ja Vaija kuolevat”, mutta saamatta se jäi. Kumpikin eli niin vanhaksi, että ”hevoseni” piti pariin kertaan uusia nuoremmaksi. Ja kun sitten – aikanaan – sen saanti olisi ollut edessä, elettiin jo autojen aikakautta ja asuin Helsingissä, jossa hevosen pitäminen olisi ollut aika hankalaa.

Mutta palatkaamme menneisyyteen.

Näillä kultaisilla vanhuksilla, vaikka eiväthän he siihen aikaan vielä mitään vanhuksia olleet, oli tytär ja poika, ja tästä tyttärestä tuli siis äitini.

Kun Isäukko oli, vajaat 30-vuotiaana, saanut asiansa Viipurissa luistamaan ja alkoi katsella itselleen vaimoa, hän varsin järkevästi päätteli, että tytön pitää olla maalta, koska kaupungin tytöt hänen mielestään olivat vähän ”hepskeikkoja”, ja että tytön pitää myös olla hyvästä kodista ja kouluja käynyt.

Nämä määritelmät sopivat kuin valettu Äitimuoriin, ja Isäukko aloitti hänelle ominaisella ripeydellä heti sotatoimet ostamalla oikein tosikomean Pekka-nimisen oriin. Tämä Pekka eli niin vanhaksi, että itsekin ehdin siihen hyvin tutustua. Se oli väkevä ja sisukas hevonen. Valjaisiinsa se loppujen lopuksi kuolikin. Nuorena ja täystulisena se oli varmasti ollut jalo nähtävyys.

Tällä Pekalla ja kiiltävillä kieseillä Isäukko alkoi tehdä ahkerasti Säiniön matkoja, ja Pekka teki vaikutuksensa niin tuleviin appivanhuksiin kuin tytäreinkin. Eikä ollut miehessäkään mitään vikaa. Niin seurasivat hääjuhlat. Ja aikanaan sitten tuo aiemmin mainitsemani merkkitapaus juhannusyönä 1892.

Äitimuori, joka tällä tavalla – eikä suinkaan ilman kireää kilpailua – vallattiin, oli pieni ja vilkas, tarvittaessa tulinenkin, hyvin intelligentti ja ehkä vielä sitäkin sydämellisempi ihminen, jolla ei tietääkseni ollut ainuttakaan vihamiestä millään ilmansuunnalla. Hänen kodissaan viihtyivät ikäluokasta ja asemasta riippumatta poikkeuksetta kaikki, olivatpa millaisia ihmisiä tahansa, alkaen hänen vanhasta pikkutyttöaikaisesta yksityisopettajastaan,

J.H.Erkosta⁴ ja Juho Hurmalaisesta⁵, silloisen Karjalan aatteellisesta ”fyyreristä”, kaikkein vaatimattomimpiin ja yksinkertaisimpiin kansanihmisiin saakka.

Elämää kauppiaskodissa

Ei ollut varmaan helppoa nuorelle tytölle, joka oli kasvanut toimekkaan äidin ainoana tyttärenä oman kodin hiljaisessa ilmapiirissä, joutua emännäksi sen aikaiseen kauppataloon, jossa melkein koko henkilökunta, konttoristista nuorimpiin kauppa-apulaisiin ja hevosmiehiin saakka, oli talon täyshoidossa, ja jossa maaseudun liikeuttavat olivat usein nähtyjä pöytävieraita ja joskus vielä yöksikin majoitettavia.

Tavallisia ”maalaisia” varten oli ns. tupa, jossa he omine eväineen asuivat. Teetä, sokeria ja vesirinkeleitä tarjoiltiin talon puolesta jokaiselle asiakkaalle niin paljon kuin hän vain halusi, ostipa hän mitä tai ei, mutta tämä tarjoilu hoidettiin liikkeen puolesta. Sitä vastoin tärkeämmät vieraspaikkakuntalaiset kauppatuttavat olivat isännän henkilökohtaisia vieraita, ja niitä meillä oli usein.

Vuosisadan vaihteessa oli Isäukkoni liikkeessä puolisansataa apulaista, kaikki poikamiehiä. Kun uusi kauppa-apulainen tuli taloon, hänestä tuli samalla perheen jäsen, jonka asioista, aina sairauksia ja sydänsuruja myöten, emännän piti pitää murhetta.

Aina kivitalon rakentamiseen saakka melkein koko henkilökunta asui puutalomme yläkerrassa ja söi meillä. Konttoristit ja liikeapulaiset söivät isännän omassa pöydässä, hevos- ja makasiinimiehet keittiössä. Tavallisena arkipäivänäkin ruoka oli erinomaista, ja samaa ruokaa syötiin niin ruokasalin kuin keittiönkin puolella.

Jouluna olivat kaikki kuitenkin samassa pöydässä. Jokaiselle piti emännän osata ostaa oma henkilökohtainen joululahja, paitsi hevos- ja makasiinimiehille, jotka saivat kukin 10 markkaa kirjekuoressa. Äitini harrasti kirjallisuutta, ja hänen joululahjakirjansa olivat useimpien apulaistemme kirjastojen ensimmäinen siemen. Tuohon aikaan ei liikealalla juuri ollut koulutettua väkeä, vaan apulaiset kuten isäntä itsekin olivat ”omatekoisia” miehiä amerikkalaiseen tyyliin. Mutta he olivat valpasta ja tarmokasta väkeä, ja ainakin kymmenkunta sittemmin itsenäistä ja erinomaisesti menestyvää liikemiestä meillä oli jo varhaislapsuudessani. Luulenpa, että tässä oli äidilläni myös

⁴ Juhana Heikki Erko (1849-1906) runoilija, Wilken koulun johtaja Viipurissa 1884-1891.

⁵ Juho (Jussi) Hurmalainen (1867-1920) teki elämäntyönsä Uudenkirkon (Kanneljärven) kansanopiston johtajana.

Tukkukauppias P.J.Pesosen viisikerroksinen asuin- ja liiketalo Pietarinkatu 10 valmistui vuonna 1904. Jugend-julkisivuisen rakennuksen oli piirtänyt arkkitehti Emil Bertel Mauritz Mohell. Pesosen toinen talo, Paavo Uotilan suunnittelema Pietarinkatu 12, on vuodelta 1907. Pietarinkadun ja Karjalankadun kulmassa näkyvä puutalo rakennettiin v. 1902 ja toimi sekatavarakauppana. Sen vieressä Karjalankadulla näkyy Pesosen kangaskauppa.

oma suuri ansionsa. Hän ylläpiti koko talossa humanista ja hilpeää henkeä, josta ei tarvittaessa vakavuuskaan puuttunut. Yksitellen saapuvat tulokkaat, jotka aluksi tunsivat itsensä hieman orvoiksi, sulautuivat nopeasti joukkoon, ja maalaisnuorukaiset kehittyivät muutenkin kuin vain myymisen taidossa.

Tällaiseen puuhaan siis Äitimuorini joutui varsin nuorena tyttönä, ja kyllä hän minulle aikuiseksi tultuani tunnusti, että itku häneltä oli alussa useinkin päässyt. Mutta uljaasti hän kaiken kesti ja säilytti loppuun saakka sydämel-lisen suhtautumisensa kaikkiin ihmisiin. Hän kuoli vuonna 1922 vain 52-vuotiaana sairastettuaan useita vuosia sokeritautia, johon ei siihen aikaan ollut mitään parannuskeinoja.

Arvata saattaa, että tällainen elävä ympäristö oli pikkupojalle erinomainen jo ennen kuin oli ehtinyt kasvaa polvenkorkuiseksikaan.

Piha jokaisena arkipäivänä täynnä hevosia. Maalaisia rattaineen tai reki-
neen. Omat hevoset kuormineen tulivat ja menivät. ”Makasiiniin” vietiin ja
sieltä tuotiin tavaraa kaikenlaista. Kauppapuodissa vilkas hyörinä.

Pihasta muistan myös vesitynnyrin, josta vesi otettiin sankoihin. Vesityn-
nyri seiso i keskellä pihaa aisat tuettuina pukin päälle, ja takana oli vanha ve-
sihana. Kerran tai pari päivässä talosta taloon kulkeva vedenvetäjäu kko, van-
ha kumaraselkäinen vaari, talutti laihan hevoskaakkinsa pihaan, valjasti sen
tynnyrin eteen ja kävi täyttämässä tynnyrin kaivolla. Kaivot olivat Punai-
senlähteentorilla ja Rautatieaseman luona, ja niistä tuli vesi, kun pitkävar-
tista pumpputankoa heilutettiin edestakaisin.

Mutta ei kestänyt tätäkään olotilaa pitkälti. Rakennettiin vesijohto ja lika-
viemärit. Vesijohto oli mukava laitos, saihan siitä, kun pani sormen eteen, hy-
vän vesisuihkun, jolla oli hauska kastella pahaa-aavistamattomia lähim-
mäisiä, mutta likaviemäristä me pojat emme pitäneet. Se nielaisi kevätlu-
mesta kerääntyvät vedet nopeasti kaduilta ja tuhosi silloisella Pietarinkadul-
la kukoistaneen jokiliikenteen, jota olimme innolla ja hartaudella harjoitta-
neet kuorettomilla tulitikkulaatikoilla ja hätätilassa jopa tulitikuilla.

Talon ullakot, kellarit, talli ja tallinparvialuset taas olivat mainioita piilo-
paikkoja kuurupiiloleikissä, johon kokoontui varhaisnuorisoa naapuritalois-
takin. Oli eräs leikki, jossa me pojat olimme suorastaan kaukonäki jämäisiä
tulevaisuuden edelläkävijöitä. Tankit keksittiin vasta maailmansodan aika-
na, mutta meillä oli sotatankit jo vuosisadan vaihteessa. Ne olivat koulupo-
jan kokoon verrattuna äärettömän suuria pajuista punottuja huopikaskoreja.
Ne olivat niin suuria, että kun sellaisen korin käänsi alassuin, alle mahtui reip-
paasti kaksi jopa kolmekin poikaa. Eikä poikien tarvinnut olla paljon kuma-
rassakaan, vain sen verran, että pystyivät koria hyvin hallitsemaan. Sisällä-
olija näki pajujen raoista ulospäin, mutta kori oli niin tiivis ja luja, että se eh-
dottomasti suojasi lumipalloilta ja muilta heittoaesineiltä. Ja kun sisällä oli
kaksi jopa kolmekin poikaa, oli hyökkäävällä tankilla varsin varteenotettava
iskuvoima. Sitä oli paras väistyä.

Omalla pihallamme saimme myös seurata huimia sirkustemppejuja viidellä
tai kymmenellä pennillä – tai vaikkapa ilmaiseksikin –, sillä maksu oli va-
paaehtoinen. Muistan eräänkin taiturin, joka heitti ison metallivadin vinhas-
ti pyörimään kepin nenään. Sitä hän korotti vielä toisella kepillä ja näytti not-
kuttelemalla, etteivät kepit olleet tupessa. Koko hökötyksen hän sijoitti ne-
nänsä päälle. Vasta sitten alkoi varsinainen ohjelman suoritus eli terävien veit-
sien heittäly, joita oli ilmassa yhtä aikaa puolen tusinaa.

Entäpä elämä monikymmenpäisessä ”perheessä”, jossa ei kenelläkään sa-
laisuuksia juuri pystynyt olemaan, vaan kaikkien asiat otettiin hyväntahtoi-
sella leikinlaskulla yleisesti käsiteltäviksi, koskivatpa ne uusmallisen, kor-

viin saakka ulottuvan tärkkikauluksen ostamista tai tyttöasioita. Väki oli nuorta, ja kukin oli kovassa touhussa. Leikinlaskusta ja itsekunkin heikkouksien hymyilystä sai jokainen osansa, mutta en koskaan kuullut mitään varsinaisen riidan alkuakaan. Jos sellaista olisi ollut, varmasti olisin ollut siitä selvillä. Siksi tarkkaan kaikkea elämänmenoa seurasin.

Myös politiikkaa pohdittiin innokkaasti. ”Poprikohvi” ja ”Niku” saivat kuulaa kunniansa. Asevelvollisuuslakkojen aikana, jotka koskivat useitakin meidän nuoria miehiämme, tilanne kehittyi suorastaan jännittäväksi, sillä painostus lakkolaisia kohtaan oli kova, ja meikäläiset nuoret miehet olivat kaikki lakon kannalla.

Polkupyörä oli siihen aikaan valttia. Kaikilla puotimiehillämme – ja tietenkin myös konttoristi Apusella – oli omat pyörät, joilla tehtiin pitkiä retkiä kesäisin.

Muistan kun meille tuli uusi mies, Halinen, joka ei heti voinut ostaa itselleen pyörää, kun oli vasta työhön tullut ja kotona oli vanha äiti elätettävänä. Tämä miesparka tuns selvästi alemmuutta erilaisuudestaan ja oli vähän niin kuin muun joukon ulkopuolella. Kunnes sitten Isäukko myi hänelle oman vanhan pyöränsä – kymmenellä markalla.

Muistan myös Karkiaisen pyörän, joka oli uutuus alallaan, pitkä ja käyräsarvinen. Mutta mitä se olikaan Mälkiän pyörän rinnalla! Ei kerrassaan mitään! Mälkiä oli ostanut uuden ja oikein pyörien pyörän. Vielä pitemmän ja käyräsarvisemman. Ja värikin oli uusinta uutta – kirkkaanpunainen! Mälkiä valokuvattiinkin yhdessä morsiamensa Anna Ahokkaan ja upean pyöränsä kanssa.

Minullakin oli oma pieni polkupyörä, jonka Isäukko osti minulle kun olin seitsemänvuotias. Yhä vieläkin muistan tarkalleen, miten tuo kauppa tehtiin.

Olin kaupungilla kävelemässä Martensin Jaakon kanssa ja me kuljimme pitkän Torkkelin puistoa torille päin. Ja äkkiä näimme Itä-Suomen Rautakaupan ikkunassa riippumassa ihan oikean kaksipyöräisen mutta aivan pienen polkupyörän. Sellaiset polkupyörät olivat siihen aikaan hyvin harvinaisia. Itse en ollut sellaista koskaan nähnytkaan, olin vain kuullut puhuttavan, että niitä olisi olemassa, ja että mm. Pietisen pojilla olisi sellainen. Ja nyt sitten näin omin silmin, että huhu oli tosi.

Siinä silmänräpäyksessä pyörsimme ympäri ja lähdimme juoksujalkaa kohti kertomaan näkemästämme ihmeestä. Isäukko istui konttorissa, kun suurine uutisineni syöksyin sisään. Hetkeäkään vitkastelematta hän pani hatun päähänsä ja lähti mukaan. Ja niin mentiin Itä-Suomen Rautakauppaan, jossa pyörä onneksi vielä oli, eikä pitkään puhuttu, kun se ostettiin, ja aloin taluttaa sitä kotiin. Ajaa en tietystikään osannut. Enintään puoli tuntia, tuskin sitä oli ehtinyt kulua siitä kun pyörän havaitsin, siihen kun sitä jo talutettiin kotiin. Isäukko oli kauppamies ja tottunut nopeisiin otteisiin.

Niin innostunut olin pyörän ostamisesta, että lähtiessä unohdin lippalakki-ni puodin tiskille, ja olin jo kotiin menossa paljain päin, kun huomattiin, että lakki puuttui.

Että pyörää kotona kovasti ihmeteltiin, sen arvaa. Asuimme siihen aikaan puutalossa, jossa oli iso piha ja pihan puolella miltei koko rakennuksen pituinen lasiveranta, ja tälle verannalle pyörä sijoitettiin. Talossa oli parhailaan vieraita iltapäiväkahvilla ja uutisen kuultuaan kaikki tulivat lasiverannalle pyörää ihmettelemään.

Tuo pyörä maksoi tasan sata markkaa.

Sillä sitten ajelin, kunhan olin taidon ensin oppinut, jopa Saarelan ja Viipurin väliäkin. Enimmäkseen kuitenkin vain Saarenmäelle ja sen semmoisiin lähempänä oleviin paikkoihin. Ja eniten omassa pihassa, jossa leikin sillä juna. Olin veturinkuljettaja, ja takana oli kuvittelemanani pitkä vaunutroikka.

Väinölän ”kööriin”, joka oli siihen aikaan kuuluisa kuoro ja toi laulujuhli-lta kotiin kilpailupalkintoja, kuului meiltä niin monta miestä ja naista, että kuoron johtajan, Sivorin⁶, piti toisinaan tulla sopimaan konserttimatkoistaan Isäukon kanssa. Omasta talosta saatiin kokoon milloin vain, ei mitään ”kvar-tettia”, vaan oikein mukiinmenevä pienoislaulukuoro, joka silloin tällöin vie-raili kesähuvilallamme ja esiintyi muutenkin kaikissa juhlatilaisuuksissa. Se-renadi äidin syntymäpäivänä kuului jokavuotiseen ohjelmaan, ja joskus saa-pui Pekan päivänä maalle huvilalle vieraallakin väellä vahvistettu melkein konserttikuoro.

Voimistelu- ja näytelmäharrastukset kuuluivat taas eräiden miesten ohjelmaan, ja he pitivät talon sen alan rientojen ja virtausten tasalla.

Tapahtui paljon muutakin.

Säännöllisesti toistuvia olivat syys- ja talvimarkkinat. Silloin kaduilla oli kova tungos, piha mustanaan väkeä, ja kaupassa kävi kuhina. Punaisenlähteen torille oli pystytetty markkinakojut, ampumaputkat ja karusellit. Yhä vielä muistan sen itsestään kulkevan välkkyvän veturin, joka oli eräässä myyn-tikojussa Punaisenlähteentorin Torkkelinkadun puoleisessa reunassa. Se oli ihmeellisen komea ja iso veturi ja kävin sitä katsomassa monta kertaa. Sen ostamisen tarpeellisuudesta en kuitenkaan onnistunut saamaan esivaltaa va-kuuttuneeksi.

⁶ Johan Emil Sivori (1864-1929), viipurilainen kuoronjohtaja, säveltäjä, urkuri ja musiikkipedagogi.

Nykyajan ihmeitä

Markkinoilla saimme sitten tutustua myös ns. nykyajan ihmeisiin, ja ensimmäisenä ”nykyajan” airueena haluaisin mainita fonograafin.

Se oli silinterimäisillä rullilla toimiva vehje, jota kuunneltiin joko kuulotorvilla tai isolla torvella. Markkinoilla oli kuulotorvilla varustettuja fonograafeja maksua vastaan kuunneltavina, mutta meille hankittiin sellainen ihan yksityisesti. Ja se olikin ihmeellinen kapine, oikeastaan nykyaikaista gramofonia parempi. Siinä oli, paitsi valmiiksi täytettyjä rullia, jotka soitin niin moneen kertaan, että osaan vieläkin monet niistä ulkoa, myös tyhjiä rullia, jotka sai itse täyttää erikseen sitä varten varatulla terävällä neulalla. Niihin tyhjiin rulliin lauloi mm. Väinölän kuoro monia lauluja, ja opettaja Suhonen lausui yhteen rullaan suurella paatoksella runon Döbeln Juuttaalla.

Mutta tämä oli vain vaatimaton alkua. Alkoi kulkea huhuja, että ulkomailla oli keksitty liikkuvat kuvat! Oli kuulemma pimeä huone ja sen toisessa päässä valkea kangas. Ja sille kankaalle ilmestyi kuvia, jotka liikkuvat. Esimerkiksi: Juna tuli asemalle. Ihmiset tulivat junasta ja kävelivät kapsäkkeineen. Eikö se ole suuri ihme! Se kuulosti kyllä uskomattomalta, mutta kun ulkomailla matkustelleet ihmiset kertoivat itse omin silmin sellaisia nähneensä, niin täytyihän sitä uskoa. Mutta sitä ei sentään uskottu, että myöskin Viipurissa saataisiin sellaista nähdä.

Mutta tapahtuipa sellainenkin kumma.

Levisi huhu, että markkinoilla on ihmetelttojen joukossa myös sellainen telta, jossa näytellään liikkuvia kuvia.

Sillä kertaa minua onnisti paremmin kuin edellä kerrotussa veturiasiassa. Eräs markkinoille tullut setä, jota luultavasti vähän nolotti lähteä yksin katsomaan kuvia, olkoonpa sitten liikkuviakin, oikein rahan edestä, otti minut mukaansa voidakseen sanoa, että hän muka näyttää noita kuvia minulle. Ja niin sitä mentiin tuota ihmettä ällistelemään! Ja ihmettähän se olikin! Siellä näytettiin tosiaankin mm. junan tulo. Näytettiin myös kohtauksia siihen aikaan parhaillaan käynnissä olleesta ”Jaappanin” sodasta. Nuo kohtaukset näyttivät yksinpä minustakin, siihen aikaan noin 12-vuotiaasta, mutta sanomalehtiä innolla seuranneesta pojasta, ikään kuin keskiajan ritarisaduista oteuilta muurien yli kiipeämisineen ja miekalla huitomisineen. Mutta ei tämä ollut vielä mitään. Vetonumerona oli kiinalaisen mandariinin mestaus, joka näytti niin julmalta, että panin silmäni kiinni. Hiukan vain kurkistelin rip-sien raoista.

Niin. Uusi aika teki tuloaan ja elävät kuvat alkoivat tulla yhä tavallisemmiksi. Kansakoulun juhlasalissa annettiin oikein koko illan näytäntöjä, joissa esitettiin mm. matka kuuhun. Kaupungin arvokkaimmat kansalaiset is-

tuivat juhlallisina etummaisilla tuoliriveillä aivan valkoisen kankaan edessä, mutta me koulupojat kurkimme salin perältä.

Suuria ihmeitä olivat myös ilmapallot. Niistä kuultiin ulkomailla matkustaneilta ihmeellisiä kertomuksia, he kun olivat ihan omin silmin saaneet *nähdä* ilmapallon miehineen nousevan. Ja Jules Vernen ”Viisi viikkoa ilmapallossa” kuului sen ajan koulupoikien ”jännityslukemistoon”. Että joka markkinoilta ostettiin ilmapallo, se tietysti oli itsestään selvä asia.

Mutta sattuipa ihmeempääkin.

Kotikaupunkiini saapui eräänä kesänä – muistaakseni olin silloin päässyt kuudennelle luokalle – ruotsalainen ”ilmapallokapteeni”. Hän ilmoitti nousevansa pallossaan ilmaan kaupungin paraatikentältä silloin ja silloin, ja pääsymaksu näytökseen oli kokonaista kaksi markkaa. Huomatkaa kaksi kirjasta hopeamarkkaa, mikä oli huima pääsymaksu siihen aikaan.

Mutta se ihme oli nähtävä, maksoi mitä maksoi, eikä kotiväki sitä vastustanutkaan. Näytös arvosteltiin korkeimmaltakin taholta hintansa arvoiseksi. Ja niin me, koko perhe, soudimme näytösiltana kesäasunnolta kaupunkiin yli tunnin matkan päästä. Ylimääräisiä laivavuoroja ei näytös sentään ollut jaksanut aikaansaada.

Siellä se ilmapallo leijui köysistään kiinnitettynä paraatikentällä eli ”paratp-laanilla”, kuten paikkaa siihen aikaan nimitettiin. Näytöskenttä oli aidattu korkealla lankkuaidalla, jonka takana pikkupoikien parvi tirkisteli aidan raosta, kuten asiaan kuuluu, ja lähitalojen katot olivat mustanaan vapaakatselijoita.

Näytös alkoi torvisoitolla.

Sen jälkeen piti ”pallokapteeni” ruotsiksi puheen, jossa hän kehui olleensa itsensä Andréen ilmailuopettaja. Muuten puhe oli lyhyt ja sisälsi pääasiallisesti letkauksia naapuritalojen katolla oleville vapaakatselijoille, mutta tätä osaa puheesta eivät asianomaiset itse kuulleet. Se olikin ainoa osa ohjelmasta, joka meni heiltä hukkaan. Torvisoiton he hyvin kuulivat ja pallon he näkivät paremmin kuin me kentällä olevat.

Kun puhe oli päättynyt, komensi ”kapteeni” hellittämään köysiä, ja palomestari Aarnivaaran⁷ reippaat pojat toimivat taitavasti kuin vanha kenttähenkilöstö konsanaan. Pallo kohosi tasaisesti muutaman metrin, ja sitten – pienen jännitystä kohottavan taidetauon jälkeen – komennettiin: irti! Ja valokaasulla täytetty pallo kohosi, niin kuin luonnonlakien mukaista on, ja hiljaisen iltatuulen ajelemana pallo korissa kelluvine ”kapteeneineen” leijaili muistaakseni Säkkijärvelle.

⁷ J.V. Aarnivaara, ent. Anderson, Viipurin kaupungin palomestari 1903-26. Hänen aikanaan Viipurin palokunnasta kehittyi yksi Suomen parhaista vakinaisista palokunnista.

Semmoinen oli se näytös. Kaikki olimme siihen kovasti tyytyväiset ja katsoimme saaneemme täyden valuutan kaksimarkkasistamme.

Sama ”kapteeni” antoi Viipurissa vielä toisenkin näytöksen, jolloin hänellä oli mukanaan matkustajana tuomari Tesche, joka lienee niinä aikoina ollut Suomen ehkäpä ainoa ilmapallomatkustaja.

Nämä taisivat olla jokseenkin viimeisiä ilmapallonäytöksiä, mitä yleensä enää lainkaan annettiin, sillä zeppeliinit olivat jo olemassa ja ellen muista väärin, niin juuri samana kesänä lensi Bleriot kanaalin yli ilmaa raskaamalla koneellaan. Ja niin päättyi ilmapallonäytöksen aikakausi, joka suuressa maailmassa oli alkanut jo viitisenkymmentä vuotta aikaisemmin.

Vielä toisenkin kerran kerkesin kuitenkin joutua ilmapallojen kanssa tekemisiin, sillä eräänä kesäiltana lensi ilmapallo matalalta kesäasuntomme yli ja näytti olevan laskeutumassa.

Tietysti läksin sitä heti polkupyörällä takaa-ajamaan ja onnistuinkin niin hyvin seuraamaan sen jälkiä, että tapasin sen eräältä naapurikylän niityltä. Se oli venäläinen sotilasilmapallo, joka oli noussut ilmaan Pietarista ja jonka tuuli oli osunut kuljettamaan koulupoikavuosienei huolettomien kesälomieni laitumille.

Silloin sain ihan vierestä katsoen nähdä, miten pallo käärittiin kokoon ja pantiin kimpsuineen ja kampsuineen hevosrattaille, joilla eräs lähitalon isäntä vei ilmatatkailijat, kaksi venäläistä upseeria, ynnä heidän pallonsa Viipuriin.

Entäpä ensimmäiset urheilukisat Kelkkalan kilpa-ajoradalla, jossa kilpailujen huippunumero oli kolmen kilometrin – huomaa kolmen kilometrin eikä 3000 metrin – juoksu. Monet eläinten ystävät olivat pitäneet hevoskilpailujakin raakoina, kun hevosparka pakotettiin juoksemaan kokonaiset kolme kilometriä. Vanhempi väki nauroi makeasti, kun puhuttiin, että nyt ihmiset juoksevat saman matkan. Me koulupojat emme tietysti nauraneet, ja juoksijoita, jotka yleensä jaksoivat juosta kolme kilometriä, kunnioitettiin ajoista riippumatta ja katsottiin kuin ylikuonnollisia ihmeotuksia.

Mutta siihen aikaan ajettiin Papulasta Huusniemeen laivalla, ja moisen matkan kävelemistä pidettiin vallan hurjana hommana.

Tämmöinen oli siis lapsuuden ympäristöni ja olisi se helposti voinut huonompikin olla. Olisi tuolta pohjalta voinut tekevämpikin mies sukeutua.

Mikä siitä lienee parasta jäljelle jäänyt, on jonkinlainen ihmistuntemus ja ennakkoluuloton suhtautuminen erilaisiin ihmisiin. Sokeritoppia myös osaisin, jos sellaisia vielä olisi, heitellä ketjussa mieheltä miehelle. Ja sen takaan,

että jos kääräisen narun kantamuksen ympäri, niin varmasti pysyy, on helppo kantaa ja lähtee auki yhdellä nykäisyllä.

- - -

Seuraavassa muistelee viipurilainen tukkukauppias Vilho Karjalainen samoja aikoja:

Vuonna 1895 syyskuussa minulle tarjottiin paikkaa silloin suurinta vähittäiskauppaa Viipurissa harjoittaneessa liikkeessä, jonka tukku-myyntikin oli huomattava, tukkukauppias P.J. Pesosella. Otin tarjouksen vastaan tavanmukaisella 10 markan kuukausipalkalla. Entinen isäntäni tarjosi minulle jopa 50 markkaa kuukaudelta, jos jäisin hänen palvelukseensa. Mutta päätökseni osoittautui oikeaksi, sillä tukkukauppias P.J. Pesosen kaupat liikkui laajemmissa piireissä ja siellä oli paljon uutta opittavaa. Palkkakin nousi iän ja taidon mukana, niin että se oli vuonna 1911, lähes 16-vuotiaan palvelukseni päättyessä, 500 markkaa kuukaudessa, mitä sen ajan Viipurissa saattoi hyvin verrata korkeampien virkamiesten palkkoihin.

Vielä vuosisadan vaihteessa oli P.J. Pesosella puolisisarta apulaista, kaikki poikamiehiä. Suurin osa eli talon ruoassa ja asunnossa. - - - Ensimmäinen ateria oli ennen kello 7:ää aamulla ja illallinen kello 9:n jälkeen, jolloin liike suljettiin. Aamulla ennen aterian aikaa oli isäntä käynyt tallissa tarkastamassa, olivatko hevoset saaneet hyvän hoidon ja puhdistuksen. Myös nelipyöräisten rattaiden tuli aina olla hyvin puhdistetut ja hyvässä maalissa. Näistä seikoista sivullinen saattoi tehdä sen havainnon, että siinä talossa myös kauppatoiminta oli kunnossa. Tämä oli tavallaan mainontaa ja kilpailu oli tässäkin suhteessa eri tukkukauppiaiden kesken vallalla. – Isännän tapana oli ennen aamuateriaa myös tehdä kävely kaupungilla.

Isännän ja palveluskunnan välit olivat hyvät ja luottamukselliset. P.J. Pesonen oli samalla hyvä kasvattaja. Jos hän totesi vanhemmankin apulaisen joitakin töitä karttavan, saattoi hän ottaa tämän mukaansa esimerkiksi varastoja järjestämään, kun huomasi, etteivät kaikki tavarat olleet hyvässä järjestyksessä. Kun olin tullut taloon ja eräs vanhemmista apulaisista oli antanut minulle kenkänsä puhdistettaviksi, huomasin isäntä tämän ja kysyi, kenen kengät ne olivat. Kerrottua asiasta hän sanoi: ”Jätä siihen – saa se herra ne itsekin puhdistaa.” Kerran taas, kun olin puhdistamassa omia kovin kuluneita kenkiäni, hän katseli niitä, meni sisälle ja toi omat vähän käytetyt kenkänsä sanoen: ”Pane nämä jalkaasi, sillä omasi ovat jo täysin tehtävänsä täyttäneet.”

Vielä hyvä esimerkki hänen kasvatustietämisestään. Aivan ensi viikkoina taloon tultuani ja päästyäni tiskin taakse asiakkaita palvelemaan

eräs talonpoika tahtoi tinkiä minun määräämistäni hinnoista ja meni isännän luokse kysymään niitä. Isäntä osoitti hymyillen miehen luokseni sanoen: ”Siellä on mies, sopikaa vain hänen kanssaan.” Tämä isännän luottamus oli omiaan rohkaisemaan nuorta myyjää.

Apulaisten keskinäiset välit olivat myös erittäin hyvät ja avoimet. Vaikka meitä oli kuusi miestä asumassa samassa vinttikamarissa, kaksi aina nukkuen samassa vuoteessa, emme kärsineet ahtaudesta. Isäntäväen ansiota oli sekin, että saimme ottaa osaa ulkopuolisiin harrastuksiin, joihin he suhtautuivat erittäin myötämielisesti. Ne, joilla oli lauluun taipumuksia, olivat lauluseurassa, toiset, joilla ei ollut laulunään-
tää – niihin kuuluin minäkin – olimme nuorisoseuratoiminnassa mukana. Vaikka työpäivä oli pitkä, jäi meiltä aikaa myös muihin harrastuksiin, jotka kasvattivat ja kehittivät myöhempää ikää ja vastaista toimintaa varten.⁸

Mummolassa

Varhaisimmat kesäni aina viiteen ikävuoteen saakka vietin Mummolassa Säiniön hovissa.

Ne olivat KESIÄ.

Aina paistoi päivä. Ja aina oli lämmintä..

Eivät olleet vielä sortovuodet ja sodat alkaneet. Ja ruotsalaisista alettiin olla jo niin paljon voiton puolella, ettei kannattanut enää kiivailla.

Koska Vaija ei ollut maanviljelijä, vouti Korhonen hoiteli sen puolen. Niinpä Vaijalla oli hyvää aikaa seurustella minun kanssani, laitella onkia ja junalippuja ja jousipyssyjä ja hevosrattaita. Kaikkea mitä tarvittiin. Teettipä hän minulle pienen viikatteenkin, jotta voisimme mennä ”miehissä” heinäan.

Usein me Vaijan kanssa myös istuskelimme keinutuolissa ja tuumiskelimme asioita.

Muistan kun kerran – sattumalta – satoi, ja olin kärsimätön siitä, etten pääse ulos, Vaija sanoi salaperäisellä äänellä:

”Saksanmaalla on nyt tehty sateen varalta mainio keksintö. Siellä kun sataa, niin . . .”

Teroitin korvani kuulemaan, millaisen keksinnön ne siellä olivat tehneet. Kerkesin jo kuvitella jonkinlaista säänsäätelykonetta. Muistan hyvin, miten noloksi tulin, kun hän pienen taidepaussin jälkeen jatkoi:

”. . . ne antavat sataa!”

⁸⁾ Vilho Karjalainen: Miten Karjalan tukkukauppa suomalaistui. Tukkukauppiaiden muistelmia, julk. Suomen Tukkukauppiaiden liitto ry. Helsinki 1945. – Vilho Karjalainen (1880-1923) oli perustamansa Viipurin Kauppa Osakeyhtiön toimitusjohtaja.

Kesällä 1895 P.J. Pesosen perhe ja firma tekivät huviretken Säiniön Mummolaan. Alarivissä vasemmalta Matti Pyykkö, Ville Apunen, Emmi Jalkanen, Otto Mölsän ensimmäinen vaimo Lydia Mertala, 3-vuotias Leo Pesonen, joka on pyörähtänyt "haamuksi", äiti Emmi Pesonen, kangaskaupan johtaja Vanhanen ja P.J.P. itse. Keskirivissä Vaija eli David Mölsä, Mummo eli Anna Mölsä, Otto-eno eli Otto Mölsä, Emil Mälkiä, sylivauva Laila Pesonen ja Anna Ahokas. Ylärivissä oikealta vasemmalle Vilho Karjalainen, Aleks Karkiainen, Viki Tattari, Robert Leinonen ja asiapoi-ka.

Sellainen hän oli, pikkufilosofi, niin kuin vaimojensa tarmokkaasti mutta lempeästi hallitsevat miehet vanhemmilla päivillään usein ovat. Ja erinomaisesti me kaksi tulimme keskenämme toimeen.

Tuuhea, tasaiseksi leikattu parta Vaijalla oli. Siitä hän auliisti hieroi minunkin leukaani "parran juuria".

Entisenä "viinavapriikin tirehtöörinä" Vaija oli ammattiraitis. Vain joskus Vaija meni kaapille, kaatoi sieltä pikarillisen valkoista ainetta, ryyppäsi sen yhdellä kulauksella ja ähkäisi päälle. Nämä temput osasin matkia tarkalleen, aina sopivanpituista ja -syvyistä ähkäisyä myöten.

Ei talossa sen sukuisia aineita vieraillekaan tarjoiltu kuin joskus ihan ihmeeksi "spetsilasillinen" Madeiraa tai Portviiniä.

Vaijan palvelualttius parranistutuksineen ja kaikkineen oli kuitenkin pientä itsensä Mummon ja Minun (oikeinta on nyt käyttää kaksia isoja alkukirjaimia) suhteitten ehdottomuuden rinnalla, vaikkei Mummo joutanutkaan kovin paljon kanssani seurustelemaan. Hän oli puuhakas nainen.

Minulla oli suuret käsitykset Mummon mahtavuudesta. Kerrankin kun ajoimme reessä kuutamolla ja luettelin kaikkea, mitä tien varrella oli tai uskoin olevan Mummolle kuuluvaa, sanoin lopuksi kuuta osoittaen: ”Mummon kuu”. Muistan myös, kun kerran Mummon ja Vaijan ollessa johonkin ajelulle lähdössä ja olisin halunnut mukaan, valitin pettyneenä: ”Mie juokse jälest ku Ilo (koira) ikkää”. Kului viitisen minuuttia ja eivätkös Mummo ja Vaija palanneetkin takaisin ottaakseen minutkin mukaansa. Ei kestänyt Mummon luonto ajatusta, että hänen oma Lulinsa juoksisi perässä kieli pitkällä ”ku Ilo ikkää”, vaikka hän hyvin tiesikin, ettei jäljestä juokseminen tulisi kysymyseenkään.

Mummo oli siis talon ehdoton valtiass, ja minulla oli suuri valta tämän valtiaan ”yli”. Mutta – olen nyt myöhemmin koettanut oikein tuomarin silmillä asioita tarkastella – en muista yhtään tapausta, jolloin olisin tätä suurta valtaani väärinkäyttänyt. Vai pitäisikö kuitenkin varovaisesti sanoa ”vääryyteen” käyttänyt.

Ilmeisesti on hyvyyden kyllästämillä ilmapiirillä hyvä vaikutus lapsen mieleen.

Kaksi järkyttävää tapausta muistan noilta ajoilta. Toinen oli ”Skutnabbinn räjähdys”⁹ ja toinen oli Säiniön ”vaivaistalon” tulipalo.

Mikä tuon Skutnabbinn räjähdysten syy oikein oli ollut, jäi ikuisesti arvoitukseksi, sillä Skutnabb meni itsekin taivaalle. Hurja tärsky se kuitenkin oli ollut. Arveltiin, että tarkoituksena oli ollut räjäyttää juna Antrean sillalla, mutta paukku myöhästyi niin, että juna ehti sillan yli Antrean asemalle. Mutta siinä menivät tulisilla vaunuilla taivaalle sekä Skutnabb itse että hänen vauunsa.

Vielä niin myöhään kuin 1916 näytettiin Antrean aseman seinään kiinni iskeytynyttä sirpaletta, joka oli jätetty siihen muistoksi.

Siihen aikaan eivät ilmapommitukset ja Bikini-pamaukset olleet vielä jokapäiväistä, joten tapaus herätti kovaa kohua. Sanomalehtiä luettiin ääneen ja päiviteltiin. Minäkin lukea paukuttelin lehdestä Skutnabbinn juttua, ennen kuin tunsin vielä kirjaimiakaan. Ulkomuistista vain laskettelin, mitä olin kuullut aikuisten lukevan ja kertovan.

⁹28-vuotias rakennusmestari Theodor Skutnabb teki 1.3.1896 itsemurhan dynamiitilla junan saavuttua Antrean asemalle. Onnettomuudessa kuoli myös hänen seurassaan ollut nainen. S. oli edelliseltä asemalta potittanut isälleen ja veljelleen itsemurhaviestin.

Toinen tapaus sattui Säiniöllä, melkeinpä naapurissa. Ja se ehkä on – epäsuorasti – antanut suunnan koko myöhemmälle elämälleni.

Leikin eräänä kauniina kesäpäivänä pihalla jousipyssyineni ja nautin kestästä, auringosta ja elämän kaikinpuolisesta ihanuudesta, kun kartanon vellikello alkoi soida. En siihen aluksi kiinnittänyt huomiota, sillä asiaan kuului, että se soi useamman kerran päivässä. Mutta kun soitto jatkui, menin katsomaan vellikelloa ja havaitsin, ettei soittajana ollutkaan vouti Korhonen, vaan itse Mummo oli kellon narussa. Pari tukevaa piikaista ihmistä oli Mummon mukana, ja he vuorottelivat vellikellon soitossa. Ja kello soi ja soi, kovasti ja kauan.

Lapsen vaistolla havaitsin, että jotakin oli nyt hullusti, ja kaamea tunne hiipi mieleeni. Miesväki liikkui vilkkaan kiireisesti, rattaille kokoiltiin juoksujalassa sankoja ja työkaluja ja sitten kaikki hävisivät pihalta. Sanottiin, että vaivaistalolla, joksi siihen aikaan kunnalliskotia nimitettiin, oli tulipalo.¹⁰ Ja se tulipalo olikin oikein kamala.

Katon tervaaajat olivat tuoneet tervapatansa puisen mielisairasosaston oven eteen. Terva oli syttynyt ja tuokiossa olivat portaat ja eteinen liekeissä. Mitään muuta pääsyä ei rakennukseen ollut. Ikkunat olivat pienet ja rautaristikkoiset.

Kaikki sisällä olleet hoidokit kuolivat.

Aikuisten puheista sain tästä kaikesta selvän, ja niin juurtui mieleeni jo varhaisessa lapsuudessa, ettei tulen kanssa ole leikittelemistä. Epäsuorasti on tapaus voinut olla ”elämän rautatiellä” jonkinlaisena vaihteen kielenä, kun ”juna” on toisinaan ollut jollakin risteysasemalla, josta sen olisi voinut kääntää menemään sille tai tälle tielle.

Kukapa sen tietää.

Pikemminkin kuin palomies olisi minusta näiden vuosien harrastusten nojalla tullut rautatiemies, sillä lähellä Säiniön hovia kulki rautatie, eikä ollut sen innokkaampaa rautatieläistä kuin minä näinä varhaisvuosinani.

Valkoisesta kankaasta ja Vaijan punaisesta nenäliinasta tehtiin minulle omat junanlähettäjän liput. Ne minulla oli aina käsillä, ja kun juna kuului tulevan, junanlähettäjä juoksi pihalle näyttämään valkoisella lipulla ”selvää”.

Omalla leikkiasemallani oli aisakello aseman kellona, ja siellä näyteltiin kaikki junantulo- ja -lähtöjuhlallisuudet, jotka eivät siihen aikaan aivan vähäiset olleetkaan. Kolme kellonsoittoa, konduktöörin vihellys ja veturin vihellys tarvittiin, ennen kuin juna erinomaisesti puhkuen ja puhisten lähti asemalta. Monivärisillä laseilla varustettu lyhty ja konduktöörin vihellyspilli mi-

¹⁰ Tulipalo sattui kesällä 1895, ja siinä kuoli 10 ”vaivaistalon” hoidokkia.

nulla oli. Veturin vihellystä ja puhkumista osasin matkia ilman apuneuvoja-kin.

Aisakellon sain lopulta ihan ikiomaksi ja toin sen Viipuriin, jossa se myöhemmin palveli – en tätä kirjoittaessani paljasta enää mitään salaisuuksia – joulupukin kellona.

Sellaisia olivat Mummolan kesät.

Hyvän joukon ennen ensimmäistä maailmansotaa Mummo ja Vaija möivät hovinsa kunnalle 100 000 kultamarkasta ja rakennuttivat itselleen – taaskin Mummon piirustusten mukaan – ”Lepolan”, jossa he aikoivat viettää vanhuutensa levossa ja rauhassa kaikista maailman huolista vapaina.

Rahaministeri Mummo ehti kuolla ennen inflaatiota, mutta Vaija sai kokea senkin. Hän eli hyvin vanhaksi.

Kun viimeksi kävin Säiniöllä 1942, ei koko Säiniöstä ollut jäljellä mitään. Ei muinaista Mummolaa, ei vaivaistaloa, ei rautatieasemaa, ei vanhaa kosken siltaakaan. *Ei kerrassaan mitään.*

Ja nyt se on, maapohjakin, valtakunnan rajan takana.

Kämärän kesä

Kevätkesällä 1898 kulki Heinjoen maantietä kaksirattainen kumma kulkue. Ensimmäisillä rattailla, jossa ajajana oli hevosmies, matkusti Hallenbergin täti, hänen lapsensa Hilja, Harri ja Iiri sekä palvelustyttö. Meidän rattaillamme, joita veti siivo tamma Piiju, seurasivat Äiti-muori, Laila-sisko, Turusen täti ja Turusen Eero¹¹ sekä Metelisen Aino, ja istuinhan siellä minäkin.

Vaunuvanhimpana – tarkoitan miespuolisesti vanhimpana – olisi ollut oikein ja asianmukaista, että minä olisin hoidellut ohjaksia, mutta tällaista ehdotusta ei otettu harkittavaksikaan. Se torjuttiin tarmokkaasti ja heti.

Ohjaksissa oli – Turusen täti.

Mikä oli tämän matkueen tarkoitus?

Kyllä vain! Tarkoituksena oli siirtää edellä mainitut hyvin arvoisat persoonat kesäksi Kämärän järven rannalle, jossa oli Pilppulan hovista vuokrattu pieni rantahuvila.

Joka uskoo, että kolhoosi on uusi keksintö, hän erehtyy. Se oli keksitty ainakin jo vuonna 1898.

¹¹ Lauri Eero Antero Turunen (1893-1918), Leo Pesosen lapsuudenystävä, kaatui Antrean rintamalla.

Ei ollut silloin vielä Ukko Hallenbergilla Saarelan kartanoa eikä minun Isä-ukollani Tammenpäättä tai Rantalaa, vaan vuokrahuvilaan, vieläpä yhteiseen, molemmat perheet kesäksi sijoitettiin. Ja lisäksi leskirouva Hilma Turunen sekä hänen poikansa Eero.

Niin kauas mentiin, että isät tulivat hevospelillä vain kerran viikossa katsomaan.

Mitä tänä Kämärän kesänä tapahtui, siitä on muistiini tallettunut niin kalpea kuva, että voisin nimittää sitä vaikkapa Hämärän kesäksikin.

Yhden asian kuitenkin muistan selvästi ja varmasti: Sinä kesänä opin soustamaan.

Koska minua ei – häpeällistä kyllä – vielä yksinään vesille päästetty, vaan jonkun aikuisen oli oltava aina mukana, ja koska näillä aikuisilla oli omat puuhansa ja menonsa kullakin, niin intressiriitojen pilvet sumensivat usein sinikirkasta kesätaivasta.

Nämä olisivat kuitenkin olleet vain kuivia poutapilviä, ellei kolhoosin yhtenä osakkaana olisi ollut Turusen täti, joka oli Katariina Suurta vastaava – ehkäpä vieläkin suurempi – valtiatartytppi.

Minulla on vakavat epäilyt siitä, että kerran Äitimuori, yksinomaan perheen kunniaa Turusen tädin silmissä kirkastaakseen, antoi minulle selkäsaunan, kun oli taas sattunut käsitysten ja katsomusten eroavaisuuksia minun rannalle jättämisestäni. Perheessämme oltiin voimakeinojen käyttöön nähden paljon silloisesta ajasta edellä. Järjestys oli hyvä, mutta se pohjautui muihin seikoihin kuin ruumiilliseen kuritukseen.

Myös Hallenbergin perheen nuorison puolella tuntui elämää tummentavana Turusen tädin vaikutus. Ilmeisesti hänellä oli opettajaihmisenä eräänlainen asiantuntija-asema kurinpitoasioissa. Ja valitettavasti hänen menetelmänsä vetosivat enemmän takaliston tuntoon kuin ihmisen ylevämpiin tunteisiin.

No niin. Rauha hänen tomulleen. Enää en kannan kaunaa. Tämä täti eli hyvin vanhaksi, ja hyvin me myöhempinä vuosina tulimme keskenämme toimeen.

Kun meitä oli kuusi varhaisnuorison edustajaa, joiden ikäpresidentti, minä, olin vain kuusivuotias, niin touhu oli sangen vilkasta. Seurakunnan valitettavan alhaisesta keski-ikästä johtuen rientojen laatu oli kuitenkin melko alkeellinen. Etupäässä vain rantahiekassa pelmimistä ja yhteisen kenraalimme, Metelisen Ainon, johtamia retkeilyjä, joita varsinkin marja-ajan tultua suoritettiin ahkerasti.

Tuona kesänä syntyi mielessäni käsitys täydellisen naiskauneuden huipentumasta, jota edusti äskenmainittu kaitsijamme Metelisen Aino, punaposki-

nen, pyöreämuotoinen, hyvin näppärä tyttö, joka otti osaa myös yhteisiin uimahankkeisiimme.

Tälle missityypille olen pysynyt uskollisena halki elämäni. Poikkeukset ovat niin harvinaisia, että ne vain vahvistavat säännön.

Kesänviettoa Saarelan ”pytingeissä”

Vuonna 1898 Ukko Hallenberg, vajaan neljänkymmenen ikäinen kauppias, Saarelan kartanon sepän poika ja siihen aikaan vielä kaukana kauppaneuvoksesta, oli ostaa täräyttänyt Saarelan kartanon.

Se oli atomipommia vastaava paukku.

Lisätkää 300 000 kultamarkkaan kaksi nollaa ja kertokaa kaikki kahdella, niin saatte käsityksen, minkä suuruusluokan hankkeeseen uraansa aloitteleva nuori mies oli puuttunut.

Siihen aikaan ei tunnettu konjunktuurivoittoja vaan penni penniltä koottavia pääomia. Tavallisista kuolevaisista 300 000 kultamarkan kapitaali tuntui mahdottomalta edes ajatella, ja sen sitominen maatilaan konkurssin enteeltä.

Tosiasiassa siinä ei liene suuriakaan rahoja liikuteltu. Kartano, jolla oli kunnias historia ja kuuluisiakin omistajia, oli joutunut huonoihin käsiin ja menenyt melkoisesti rappiolle. Esimerkiksi karja oli niin nälkäistä, että lehmiä kuoli, kun ne rupesivat saamaan kunnan ravintoa.

Tuskinpa Ukko Hallenbergin paljon muuta tarvitsi kuin ottaa velat hoidattakseen, mutta hän oli – tunsinhan Ukon hyvin, ja hän puolestaan nimitti minua aina ”vävypojakseksi” – siinä suhteessa tavattoman ”nykyaikainen”, että ymmärsi kahvitanttojen päivittelyn suuren mainosarvon eikä siis sen enempää selvitetty, miten kaikki oli oikein tapahtunut. Hän antoi tanttojen hälistä ja haukkoa henkeään hämmästyksestä.

Rohkea tempaus se joka tapauksessa oli, vaikka hän kartanon sepän poikana tunsikin ostoksensa arvon ja tiesi tehneensä hyvät kaupat.

Metsää oli paljon ja hyvää. Ja kaiken muun lisäksi hän sai ikään kuin kaupantekijäisiksi Tammisuon alueen, johon tuli Viipurista lähdettyä ensimmäinen rautatieasema Karjalan radalla. Ei siinä tarvinnut monta tonttia myydä, kun oli kauppahinta taskussa.

No. Tämä on myöhemmän ajan viisautta, joka valkeni kansalle vasta vähitellen. Palatkaamme tuohon jymykauppaan ja sen seurauksiin, jotka siltä osin ulottuivat minunkin pieneen persoonaani saakka, että tulin viettäneeksi viisi kesää Saarelassa. Viisi ihanaa kesää. Lapsuuteni parhaat.

Ensimmäinen ei tosin vielä ollut täysin onnistunut, sillä edellisenä talvena olin ollut sairaana ja kesälläkin vielä hieman toipilas. Mutta pahinta oli, että taivaanrannalla väijyi uhkaava pilvi – *koulunkäynnin alkaminen*.

Lukutaidon olin kyllä jo hankkinut, niin ettei enää tarvinnut Skutnabbin kauhukertomuksia ulkomuistista paukutella. Sohvalla seisten otin itse selvää, mitä koukuun ripustetuissa lehdissä oli mielenkiintoista. Siinä suhteessa ei siis koulu pelottanut, mutta muuten olivat koulunkäynnistä saamani tiedot huolestuttavia.

Olin saanut selville, että koulussa opettaja ”kyselee” ja oppilaat ”vastavat”. Minulla ei ollut suuria luuloja tietojeni laadusta enempää kuin määrätäkään, ja arvailin, että tulisin olemaan pahassa pulassa kun opettaja alkaa kysellä. Siinä sitä sitten oltaisiin, opettaja vihastuisi ja antaisi laiskanläksyä. Pari kertaa kiersi kaikessa hiljaisuudessa ihan vedet silmiin, kun tätä kauheutta kuvittelin.

Sitä en arvannut, että ensin olisi läksyt ja vasta sitten laiskanläksyt, sillä olihan kansakoulun läpikäynyt ja siis täysoppinut luotettava kansalainen Aino Metelinen vilkkaasti kuvaillut vain laiskanläksyjä.

No. Nämä huolet haihtuivat, kun monta päivää koulua käytyäni vihdoinkin annettiin läksyksi i-kirjaimen tunteminen, ja sehän oli minulle vanhastaan tuttu kuin puurolusikka.

Saarelan kartano v. 1930. Pihalla Laila Järvinen, Anne-Mari, Osmo ja Marita Personen sekä Eeva Artti.

Sen koomin ei kouluhuolia sitten ole ollutkaan, paitsi että kieliopista en koko valmistavan koulun aikana ymmärtänyt yhtään mitään. En kerrassaan mitään! Järki oli umpisolmussa kun opetettiin ”nimentöjä” ja ”omantoja” ja muuta samanlaista täytä idiotismia.

Muuten menivät kouluvuodet – kerrottakoon se jo nyt tässä – ylioppilaaksi saakka ilman, että ehtoja oli yhtenäkkään kesänä sen sinitaivaan kirkkautta pilvestämässä.

Kymmenen täyshuoletona – koskaan palaamatonta – kesää oli edessä. Ja viisi niistä vietettiin Saarelassa. Kahdessa vaiheessa tosin. Välillä oli yksi erinomainen kesä Horttanassa.

- - -

Ensimmäinen Saarelan kesistä asuttiin ”Pihapytingissä” ja neljä kesää vuoroin ”Rantapytingissä”, ihan järven rannalla olevassa huvilassa, ja vuoroin maantiesillan korvassa olevassa ”Kivipytingissä”.

Rantapytingin vieressä kauniilla niemellä oli ”Bélvédère”, jossa Viipurin läänin kuvernööri, Ukko Rechenberg¹², vietti kesιάän istuen veneessä ja onkien ahvenia ja särkiä kuskilleen Blommendahlille, joka hänet aina aamuisin vei parivaljakolla kaupunkiin ja toi puolilta päivin takaisin.

Päinvastaisella suunnalla, mutta ihan oikean ”kävelyretken” tai ”soutumatkan” – eli vajaan 300 metrin – päässä oli Saarenmäki, johon Ukko Hallenberg oli rakennuttanut itselleen uudenuutukaisen ja huikean kookkaan kakikerroksisen hirsihuvilan.

Kartanossa oli myös ”Pääpytinki” pilareineen ja päätyineen sekä portaiden kahta puolta makaavine leijonineen. Näiden ylevien eläinten auringossa kuumentuneen graniittipinnan muistan vieläkin takapuolessani. Istuin usein niiden selässä, kun Pääpytingin väki oli muuttanut pois tai ei ollut vielä keväällä saapunut.

Keskikesällä siinä asui pietarilaisia diplomaattiluokan ylhäisyyksiä, joiden nimet olivat sellaiset, etten ole yrittänytkään niitä mieleeni painaa.

Saarelassa olivat siis seuraavat ihmisluokat:

1. Pääpytingin ylhäisyydet, 2. Bélvédèren kuvernööri, 3. Saarenmäen isäntäväki, 4. Ranta- ja Kivipytingin sekä muiden pytinkien tavalliset kuolevaiset vuokralaiset, 5. Pehtoori (Mummolassa oli ollut vain vouti), 6. Puutarhuri, karjakko ja kuski, 7. muu väki.

Näitä ”luokkaeroja” ei mitenkään alleviivattu. Ne olivat vain itsestään selviä tosiasioita. Maailmansota seurauksineen oli vielä kaukana horisontin takana. Buurisotakin syttyi vasta viimeistä edellisenä kesänä.

¹²⁾ Kenraalimajuri Nikolai von Rechenberg, Viipurin läänin kuvernööri 1900-02 ja 1905-07. Joutui vuonna 1902 eroamaan virastaan, koska ei taipunut Bobrikovin politiikkaan.

Elämä oli luokkarajoista riippumatta kaikissa ”pytingeissä” samanlaista kuin – mikroskooppimittakaavassa – P.G.Wodehousen lordilainnoissa.

Puutarhuri kävi keväisin istuttamassa koristekukkapenkitkin huviloiden pihoille ja rakennusten seinustoille. Oikealla hetkellä hän aina myös saapui kaksine kannuineen niitä kastelemaan. Ei siis tarvinnut kantaa huolta edes kukkapenkkiensä hyvinvoinnista. Senkun istut vain verannalla ja katselet kaiteen yli, miten kukat kukkivat ja kukoistivat.

Milläkö sitten ”herrasväki” sai aikansa kulumaan?

Ei mitään vaikeuksia.

Vieraita kävi ahkerasti, sekä naapureita (paitsi kuvernööri) että kaupunkilaisia. Myös Väinölän ”kööri” teki tuon tuostakin huviretkiä konserttikelpoisella vahvuudella.

Itsekin käytiin kylässä. Esimerkiksi Hallenbergien luo Saarenmäelle tehtiin usein kävely- ja soutuaretkiä.

Soudeltiin muutenkin, joskus jopa Juustilaan saakka. Uitiin. Pelattiin krockettia. Pari kertaa kesässä tehtiin oikein eväitten kera retki Konkkalan ”vuorelle” – kokonaisen kilometrin päähän! Sadepäivinä luettiin.

Joka päivä, jos sää salli, mentiin joukolla isäukkoja vastaan, jotka kumpikin saapuivat hevosella, hallenbergiläisten isä tavallisesti vähän aikaisemmin kuin meidän ahkera ukko. Vastaanmenoon ei meitä lapsia tarvinnut yllyttää, kun tiedettiin, että paluukyyti saadaan hevosella.

Kivipytingin kesinä, joita oli kaksi, istuttiin epävarmalla säällä verannalla ja leikittiin arvausleikkiä, ”kuinka mones kopina” läheiseltä puusillalta oli Isäukon hevosen.

Kuka keho sen on sanonut, että ihmisen pitää tehdä työtä saadakseen ”ajan kulumaan”. Kyllä se kului kuluttamattakin, ei siinä työtä tarvittu.

Näinä kesinä opin kaksi asiaa, mutta ne sitten kerrassaan pohjia myöten ja perusteellisesti, nimittäin krockettipelin ja veneasiat.

Krockettipelin taktiikan opin seurattessani silmä kovana aikuisten peliä ja heidän tekemiään munauksia. Lyöntitarkkuuteni taas saavutin pelatessani krockettia väsymättömästi, kenen kanssa vain. Pelasin sitä myös yksinäni kahdella pallolla, joilla kummallakin yritin vuoronperään ja puolueettomasti sortaa toista palloa minkä ikinä kykenin. Mikä ei ollut vähän.

Mutta luuletko, että tämä ammattitaidon suuri ylemmyys olisi antanut mitään nykykielellä sanottuna ”pallokapteenin” asemaa ja arvoa pelissä, kun joskus pääsin mukaan aikuisten peliin. Ei sinnepäinkään. Viisaat suunnitelmani hylättiin aina oman puolueemme suureksi tappioksi. Ja jos rohkenin ko-

rottaa ääneni protestoidakseni ihan ilmeisiä tyhmyyksiä vastaan, niin jopa-han enemmistövalta saattoi mennä niinkin pitkälle, että minut uhattiin ajaa pois koko kentältä.

Tosin olin viimeisenäkin Saarelan kesänä vasta 12-vuotias, mutta ikä on erikseen ja – ammattitaito erikseen. Valitettavasti maailma ei arvostele asioita ammattitaidon vaan arvon perusteella. Ja siihen aikaan ikä merkitsi vastaavaa arvoa.

Kireähköt olivat välit myös – ja etenkin – veneasioissa.

Meillä oli joka kesä soutuvene. Aluksi, Mummolan kesinä, se oli hovin vene, ja Horttanan kesän jälkeen ikioma hieno vene, jonka ylväs nimi oli Joutsen.

Tämä vene oli hoidossani, ja vesillä vietin kaikki päivät. Tiesin tarkalleen, miten alus oli kuormattava, jotta se uisi hyvin. Punnitsin siis heti silmämääräisesti veneeseen tulevat tädit ja määräsin istumapaikat tietenkin kilometrin mukaan.

Mutta harvoin näinkään järkiperäinen näkökohta saavutti asiaankuuluvaa ymmärtämystä. Tantat halusivat sijoittua veneeseen seurustelu- ym. aivan toisarvoisten näkökohtien mukaisesti.

Jos krokettipelissä vanhempi pelitoveri päätti, vastoin neuvoja, menetellä tyhmästi, niin minkäpä sille nuorempi mahtoi. Mutta merellä ja järvellä määrää kapteeni. Ja merikapteeni on toista kuin pallokapteeni.

Mutta ei tällekkään, kautta koko maailman tunnustetulle selviölle, osattu antaa arvoa. Vesillä minua pidettiin auttamattomana rähjäjäjänä. Ja niinpä ei monastikaan auttanut muu kuin soutaa tökerösti kuormattua tai – voi häpeä – jopa hieman kallellaan kulkevaa venettä.

Mikäli en olisi moiseen törkeyteen suostunut, olisivat ymmärtämättömät maakravut jättäneet minut rannalle.

Yhdeksäntenä syntymäpäivänäni sain Mummolta ja Vaijalta lahjaksi pienen ankkurin, jonka veroista syntymäpäivälahjaa en ole sittemmin saanut, ennen kuin 60-vuotispäivänäni sain – ankkurin!

Ankkurin saatuani kiinnitin veneen aina kotilaituriin ”ankkuroimalla” sen peräpuolestaan, vaikkakin paalu ja tavallinen häntänaru olisi tietenkin ollut yksinkertaisempi tapa. Mutta laiva kuin laiva. Jotakin juhlallisuutta täytyi rantaantulossa olla. Seisoin siis peräpenkillä, heilutin ankkuria ja viskasin, niin että sain sille kiinnipitävyyttä. Välilaitureihin ”laiva” tietenkin kiinnitettiin kupeettain heittämillä silmukalla varustettu ”rossi” pollariin.

Mutta eräänä päivänä sattui, kun laivaliikennettä eri laiturien välillä harjoitettuaani saavuin kotirantaan, että ankkurin koukku tarttui puseroni napinväliin. Sinne meni Herra Merikapteeni ankkurin mukana pohjaan.

Olin yksin, ja vaikka ranta oli melko matala, niin hullusti siinä olisi saattanut käydä, jos puseron napit olisivat olleet karhunlangalla lujasti ommeltuja. Mutta niin ei onneksi ollut, ja napit irtireväistyinä nousin pintaan ja kahlasin rantaan.

Veteen putoaminen kerran tai pari kuului joka kesän vakio-ohjelmaan, mutta ne sattuivat kaikki rantaantulo- tai rannastalähtöseremonioitten yhteydessä ja olivat tätä ankkuritapausta lukuun ottamatta vallan vaarattomia.

Vesillä ollessani en liikkunut veneessä. Enkä vieläkään salli kenenkään liikua ulkona vesillä olevassa soutuveneessä.

Jokin kuri pitää ainakin meriasioissa olla, vaikka kuivalla maalla kuinka demokratisoiduttaisiin.

Saarelan viimeisenä kesänä syttyi lempeni ensi kerran.

Ei. Hän ei ollut kuusivuotiaana keksimäni naiskauneuden huipentuma, Metelisen Aino, joka kyllä vielä vaikutti perheessämme, vaan hän oli Hallenbergin perheen lapsilauman leikkitoveri ja siinä sivussa vähän kaitsijakin, Pitkäsen Hilja.

Hän oli yhtä kaunis, ellei vielä pari piirua kauniimpikin kuin Aino Metelinen, mutta viitisen vuotta nuorempi. Minua vain vähän vanhempi.

Siellä siis, Saarelan järven rannalla, ”sai neitonen Karjalan lempeni leimuamaan”. Tämä tapahtui kesällä 1904 ja antoi romanttista hohdetta viimeiselle Saarelan kesälle. Se oli kruunu ja kukka kaikkien Saarelan kesien ihanuuksille.

Millä tavoin tämä leimuava lempi sitten ilmeni käytännössä?

Ei millään. Ei kerrassaan millään. Se oli vain syvää tunnetta. Samassa soutuveneessä oli ihan vaikea olla.

Saarelan vieraita ja lapsuuteni paras setä

Kun Saarela sijaitsi vain vajaan kymmenen kilometrin päässä Viipurista, sieltä pääsi meille helposti, ja paljon kävikin vieraita: Rosa Hurmalainen¹³, Hilma Turunen, Jussi Hurmalainen, J. H. Erkko, Jallu¹⁴ ja Vallu Suhonen jne. Ja tietysti Mummo ja Vaija, mutta hehän eivät olleet vieraita.

¹³⁾ Rosa Hurmalainen (s. 1869), Viipurin Keskuskansakoulun johtajatar, Emmi Pesosen luokkatoveri Viipurin suomalaisessa tyttökoulussa.

¹⁴⁾ Hjalmar Suhonen, Keskuskansakoulun johtaja vuodesta 1911; perusti Kelkkalan nuorisoseuran ja sekakuoron; Aamurusko-lehden alkuvuosien esimies.

J. H. Erkkö oli alun perin ollut Mummon ystävä. Nuorena opettajana hän oli ollut Vilkkeen koulun johtajana Viipurissa ja silloin tutustunut Mummon perheeseen. Mummo, tämä tarmokas ”naisarkkitehti”, rakasti nuorten ihmisten seuraa, ja mm. Emil Sivori oli hänkin nuorena ollut Mummon suuri suosikki.

Juuri Erkkö se sitten yllytti Mummon ja Vaijan ilmoittamaan tyttärensä suunniteltuun Viipurin suomalaiseen tyttökouluun. Ja kun sisäänpääsykelpoisuuden laita olisi ollut vähän niin ja näin, oli Äitimuori käynyt – nukke palttoon taskussa – yksityisen ”valmistavan koulun” Erkon luona. Erkköä saamme myös kiittää värssystä, joka on jäänyt perheessämme elämään paljon viljellynä hyvänyön toivotuksena: ”Nuku makeasti. Näe unta sakeasti.” Nämä kuolemattomat sanat runoilija lausui silmänsä ummistettuaan ja hetken mietittyään, kun sisareni Laila¹⁵, joka vähäisen ikänsä takia lähetettiin nukku- maan ennen muita, tuli sanomaan hänelle hyvää yötä.

Mutta nyt kerron Vallu-sedästä eli Vallu Suhosesta¹⁶. Hän oli koko lapsuusaikani paras setä, aina valmis peuhaamaan kanssamme. Hän oli myös nähnyt maailmalla yhtä ja toista, mutta oli kujeistaan ja kolttosistaan huolimatta hyvä ihminen.

Vallu ja hänen veljensä Jallu olivat puoliorpoja, heidän isänsä oli kuollut varhain. Minun pikkupoikavuosinani Jallu oli kansakoulunopettaja Kelkka- lassa, Vallu taas luutnantti Venäjän armeijassa. Miten he olivat meidän per- heemme tuttavuuteen joutuneet, sitä en tiedä, sillä he kuuluivat jo kaikkein varhaisimman lapsuuteni maailmankuvaan. Ja Saarelassa he vierailivat usein. Ei vain pullakahveilla vaan aina taloon majoittuen.

Vallu-sedän käynnit olivat juhlapäiviä. Pysyttelin koko ajan hänen kinte- reillään.

Hän oli paitsi hyvä juttujen kertoja myös kujeilija. Kerrankin kun istuim- me lampunvalossa Kivipytingin yläverannalla illallisella, kiljaisi joku nais- kansalaisista ja tuijotti säikähtyneenä ikkunaan. Kaikki me säpsähdimme enem- män tai vähemmän, sillä pimeästä ikkunasta – huomaa, toisen kerroksen kor- keudessa – katsoi sisään lampunvalon kelmeäksi valaisema irvistävä naama.

Sekunnin kuluttua tuli suuri nauru, sillä sehän oli – Vallu-setä! Hän oli saa- punut myöhällä, ja nähtyään yläkerrasta valoa ja sopivat tikapuut hän heti oi- valsi, että nyt voitaisiin suorittaa vaikuttava sisääntulo.

¹⁵) Laila Järvinen (1895-1969), taiteilija ja suomentaja (maalannut mm. sodassa tuhoutuneen Äyräpään kirkon alttaritaulun ja kääntänyt esim. useimmat Tove Janssonin Muumi-kirjat ja Astrid Lindgrenin Peppi Pitkätossut).

¹⁶) Ernst Vilhelm Valfrid Suhonen, s. 1871 Kivennavalla, kävi Viipurin klassillista lyseota 1880-89; suo- ritti upseerintutkinnon Odessan junkerikoulussa, erosi armeijasta luutnanttina 1899, mutta kutsuttiin vielä Japanin sotaan (1904-05); tuli ylioppilaaksi Viipurin suomalaisesta reaaliylyseosta 1900 ja suorit- ti ylemmän hallintotutkinnon. Toimi Viipurin lääninhallituksessa mm. hoitaen maaherran virkaa 1917- 18 ja oli Turun ja Porin läänin maaherrana 1921-22.

Kerran Vallu-setä tiedusteli, saisiko hän tuoda meille puolalaisen luutnantti sen ja sen, jonka kanssa hän oli Puolassa palvellessaan ystäväystynyt. Luutnantti oli kuulemma kunnon poika, ja halusi nyt tehdä jalkamatkan Suomesa. Aikomuksena oli kävellä Viipurista Imatralle, ja he suunnittelivat tulevansa ensin Saarelaan, kävelevänsä sieltä Juustilaan, sitten kanavan vartta Rättijärvelle ja sieltä Imatralle.

Tästä ”ankarasta” marssiretkestä puhuttiin jo ennakolta paljon ja pitkään ja mahdollisuuksia sen onnistumiselle puntaroitiin hartaasti. Niinpä he sitten eräänä päivänä saapuivatkin pölyisinä ja uupuneina – marssittuaan vajaat 10 kilometriä!

Tämän reippaan alun jälkeen he lepäsivät kokonaisen päivän laakereillaan Saarelassa, jossa heitä ihmeteltiin ja ruokittiin. Aamulla pantiin mukaan tukevat eväät, ja niin urhot lähtivät jatkamaan matkaansa.

Yhden tarinan mukaan retki olisi jatkunut aina Rättijärvelle saakka, mutta paljon on niitäkin, jotka väittivät marssin päättyneen jo Juustilassa.

Molemmissa paikoissa oli siihen aikaan täysillä oikeuksilla varustetut hotellit!

Imatralle he olivat joka tapauksessa saapuneet ”hevosdilisanssilla”, jollainen matkustusväline siihen aikaan kulki Rättijärven ja Imatran väliä.

Miten viipurilaisesta Vallu Suhosesta sitten oli tullut venäläinen luutnantti?

Hänen koulupoikana ollessaan toimi Viipurin Klassillisen Lyseon rehtorina Ukko Valle¹⁷, erinomainen rehtori ja poikien kovasti kunnioittama mutta tiukka kuin Sepeteus-kanttori.

Eräänä päivänä hän oli kutsunut Vallun ja pari muuta poikaa koulun kansliaan ja ilmoittanut kuivasti, että herrojen olisi syytä vaihtaa opinahjoa. Muuten hän erottaa koko roikan.

Siihen aikaan lyseon yläluokkalaiset elivät suurten herrojen tavoin ja istuskelivat krouveissa. Ukko Valle oli päässyt näiden tapojen jäljille ja halusi likvidoida koulustaan pahimmat pukarit.

Mikäpä siinä auttoi.

Pojat päättivät lähteä jatkamaan opintojaan Kuopion Lyseoon. Mutta pahaksi onneksi he saapuivat tähän kuuluun kaupunkiin liian aikaisin ja he maajoituivat – Seurahuoneelle.

Kuopiolaisia koulupoikia oli myös jo kotiutunut kesälaitumilta, ja huhu kulki nopeasti kaupungissa, että uusia lupaavia nuorukaisia oli saapunut Viipurista. Niin alettiin Seurahuoneen antimia nautiskellen solmia tuttavuus- ja ys-

¹⁷⁾ Georg Vilhelm Valle (1853-1909), vuodesta 1888 Viipurin klassillisen lyseon rehtori.

tävyys-suhteita. Olihan tärkeää päästä ennakolta selville uuden koulun olo-suhteista.

Kun herrat sitten saapuivat ilmoittautumaan kouluun, totesi rehtori, jonka korviin viipurilaistulokkaiden maine oli jo kantautunut, etteivät herrat olleetkaan tervetulleita.

Mikä oli edessä?

Junkkarikoulu Pietarissa. Ja sitten sijoitus johonkin Puolassa palvelevaan rykmenttiin.

Pienenä välivaiheena oli vielä paluu Kuopiosta, jossa matkarahat olivat loppuneet.

Satamassa he olivat löytäneet Konkordia-laivan, jonka kapteenin joku pojista oli tuntenut. Tämä hyväntahtoinen merikarhu, joka kenties muisteli omaa merille joutumistaan, oli ottanut pojat laivaansa ja tuonut heidät Viipuriin, ei vapaamatkustajina etukannella pressun alla vaan hyvin kestittyinä vieraina.

Aikansa luutnanttina hikoiltuaan Vallu-setä sitten havaitsi, ettei sotilaselämä, joka aluksi oli tuntunut niin hauskalta, pitemmän päälle häntä enää miellyttänytkään. Kun vielä suhteetkin itään päin alkoivat Bobrikovin vuosina kiristyä, kaivoi Vallu aikamiehenä esille kielipit, sanakirjat ja logaritmitaulut ja suoritti sisukkaasti ylioppilastutkinnon sekä pikavauhdilla ylemmän hallintotutkinnon, tuli Viipurin lääninhallitukseen ja syksyllä 1917 jopa v.t. kuvernööriksi.

Miten Vallu-setä kolmesti muutti elämäni suuntaa.

Myöhemmissä vaiheissani joutui Vallu-setä kolme eri kertaa vaikuttamaan ratkaisevalla tavalla elämääni.

Ensimmäisen kerran se tapahtui, kun hänen neuvostaan muutin Keisarillisessa Aleksanterin Yliopistossa Helsingissä lainopilliseen tiedekuntaan. Ylioppilaaksitulokesänä 1910 hän Rantalan verannalla istuessamme kyseli suunnitelmistani, ja huomattessaan, että olin hyvinkin epävarma, hän sanoi:

”Mene lainopilliseen tiedekuntaan! Tuomari kelpaa melkein mihin tahansa.”

Tämä neuvo, jota noudatin, oli hyvä, vaikken silloin voinut aavistaakaan, että tuomari kelpaa valtakunnan paloylitarkastajaksi ja Helsingin palopäällyköksikin. Toinen neuvo, aivan ohimennen annettu, oli vielä ratkaisevampi.

Olin sanomalehdestä lukenut, että Helsingissä pidettiin 1910 niin ja niin mones yleinen palokuntalaiskokous, ja siinä monenmoisia Vallu-sedän kanssa tarinoidessamme kysäisin, että kannattaisikohan sinne mennä. Meillä oli nimittäin Nuoraalla jo kaksi vuotta toiminut Nuoraa-Alasommeen V.P.K., jon-

ka perustajana ja ”asiantuntijana” olin esiintynyt. Itse en oikein uskonut, että näin nuorten ja aloittelevien miesten kannattaisi yleisiin, koko maata koskeviin kokouksiin osallistua.

Mutta Vallu-setä sanoi heti, että mene pois vain. Kun ihminen jotakin puuhaa, on siitä otettava niin tarkka selko kuin mahdollista. Niin siis menin.

Ei tuo kokous sen kummempi ollut, vaikka istuttiinkin itse eduskunnan penkeillä. Oli näet Palokunnantalo silloisen eduskunnan huostassa, ja mahtava lakijalopeura miekkakouraisine tyttöineen seisoj puheenjohtajiston pöydän takana.

Mutta palokalustonäyttely antoi pistoksen. Huomasin, etteivät silloiset palokaluston valmistajat piitanneet maaseudun oloista ja tarpeista. Me olimme Nuoraalla seppä Häkkisen kanssa suunnitelleet niin käytännölliset palokallustorattaat, ettei sellaisia ollut koko suuressa näyttelyssä.

Silloin huomasin, että tällä alalla taisi olla tehtävää laajemmissakin puitteissa kuin Nuoraan kylässä.

Kolmas kerta oli sitten vakavampi.

Elettiin tammikuun loppupäiviä vuonna 1918. Venäjänsaaren retkikunta oli lähdössä kuuluisalle paluumarssilleen (jonka varrella sivumennen sanottuna vapaussotamme ensimmäiset taistelut taisteltiin varhaislapsuuteni leikki- mailla, Säiniöllä ja Kämärällä). Viipurin suojeluskuntalaisille oli, taivas tietäköön kenen toimesta ja mistä syystä, annettu määräys, etteivät he saa poistua kaupungista. Kun tämäkin käsittämättömyys oli vain huhupuhetta, oli siis itse harkittava, mitä tehdä. Oliko toimittava terveen järjen mukaisesti, vai jättävä odottamaan ”määräyksiä”?

Vallu-setä oli silloin Viipurin läänin vt. kuvernöörinä ja menin häneltä kysymään. Hänen neuvonsa oli lyhyt ja selvä: ”Lähde heti! Niin kuin olisit jo! Täällä jäät vain ankkuriin etkä voi tehdä mitään. Minäkin olisin jo mennyt, ellen istuisi tässä kirodussa virassa, jota en voi jättää.”

Samaan tulokseen olimme ystäväni Viljo Pelkosen kanssa itsekin tulleet, kun kuljetettuamme eväskuorman Venäjänsaareen palailimme jään yli Viipuriin. Nyt Vallu-sedän varaukseton neuvo antoi vauhtia. Ilman sitä olisin todennäköisesti jatkanut aprikoimista ja – myöhästynyt. Ennätin lähteä viime- tingassa, Kämärän taistelua seuranneena päivänä.

Limonaatikesä Horttanassa, Pietarissa vesikauhua torjumassa ja sitten – oppikouluun!

Horttanan kesänä 1902, joka välivaiheena seurasi kolmatta Saarelan kesää, tapahtui että täytin ensimmäisen pyöreän vuoteni eli tasan kymmenen.

Torvisoittoa ja kansalaislähestystöjä ei ollut, mutta muuten päivä kyllä vietettiin arvokkain menoin. Syntymäpäivälahjakin oli päivän arvon mukainen. Sain uudenuutukaiseen veneeseeni Joutseneen ihan oikean purjeen.

Tuo Joutsen ei kylläkään ollut minun vaan ylimalkaan vain perheen, mutta sille kävi kuten myöhemmin Laila-siskon koiralle, Argokselle. Se itse omisti minut omistajakseen.

Joka ei usko, että vene voi näin tehdä, ei ymmärrä mistään mitään.

Joutsen oli kookas, kolmella poikkipenkillä ja peräosastaan myös sivupenkillä varustettu ”kymmenen hengen vene”. (Todellisuudessa oli sopiva kuorma viisi aikaihmistä.) Soutuveneeksi, etenkin pienen pojan soutuveneeksi, se oli liiankin kookas, tasaperäinen, Viipurin puolella käytettyä mallia.

Se ei ollut torilta ostettu, vaan teetetty ja maksoi, ellei muisti nyt vallan pahasti petä, 120 markkaa.

Pohja oli maalattu punaiseksi, laidat valkoisiksi. Yläreunassa kulki sininen juova. Nimi Joutsen oli keulassa samalla värillä kuin reunajuova. Sisus oli ”ootrattu” harmaankeltaiseksi.

Peräsin oli. Poikkitankoineen ja naruineen. Tullisia ja airoja oli kahdet. Keulassa oli rengas ja siinä pitkäkö ketju.

Hengenpelastuskalustoa ei ollut, mutta pidin korkkipussia keskipenkin alla. Ankkurista on jo kerrottu.

Semmoinen oli siis Joutsen.

Mutta purjetta siinä ei ollut, joten aluksi täytyi käyttää tuulen voimaa hyväksi – sateenvarjon avulla.

Se tapahtui siten, että ensin soutaa junnasin suurella vaivalla vastatuuleen. Sitten käännyin ja ”levitin purjeet”, toisin sanoen avasin sateenvarjon. Toisella kädellä sateenvarjoa pidellen ja toisella alusta ohjaten purjehdin sitten myötätuuleen. Toisinaan kuului keulasta jopa ihan veden ”kohinaakin”.

Peräsinnarut olin tietysti jatkanut keskipenkille ulottuviksi ja hoitelin niitä yhdellä kädellä kuten hevosen ohjaksia.

Näissä valitettavan puutteellisissa nautillisissa olosuhteissa oli tietysti oikean purjeen saaminen mitä suotavinta, ja olin siitä tehnyt useita toivomusaloitteita. Harvoin, jos milloinkaan, voidaan jollekin vuosia täyttävälle ansioituneelle kansalaiselle sen osuvampaa lahjaa antaa, kuin mitä tuona ensimmäisenä pyöreänä merkkipäivänäni sain.

Laitatuuleen, laitavastaisesta puhumattakaan, en voinut purjehtia. Mutta syrinyötäiseen mentiin reilusti.

Näin ollen tapahtuivat merioperaatiot seuraavasti:

Ensin nousin suoraan vastatuuleen ja sitten ”luovin” mahdollisimman loivia ja pitkiä mutkia tehden – myötätuuleen.

Sateenvarjo-aikakauden suora myötäinen oli taaksejäänyttä historiaa.

”Lehmänkäännökset” olivat kuitenkin valitettavasti välttämättömät. Vastaisen kautta ei vene kääntynyt. Mutta purjeen peräti varovaisesta mitoituksesta johtui, etteivät lehmänkäännökset uhanneet turvallisuutta, ainoastaan kunniaa. Tiesinhän myötäisen kautta kääntymisen loukkaavan purjehduksen pyhimpiä periaatteita. Mutta mikäpä auttoi. Vielä häpeällisempää olisi ollut kääntää vastatuuleen airojen avulla.

Tälle tasolle siis pääsin kymmenvuotiskesänäni.

Joutsenen ansiosta join sinä kesänä limonaatia enemmän kuin koko jäljellä olevan elämäni aikana.

Asianlaita oli nimittäin niin, että tämä Horttanan kesä oli kuten Kämäränkin, kolhoosikesä. Meitä asui kaksi perhettä samassa huvilassa. Ero Kämärään verrattuna oli kuitenkin se, että huvila oli kaksikerroksinen ja iso, ”Lirvi” nimeltään, ja kummallakin perheellä oli omat elintilansa ja oma taloutensa.

Mutta limonaatit olivat yhteiset.

Toinen osakkaista oli nimittäin Alosos Kaljunen, jolla oli Viipurissa limonaatitehdas mutta ei venettä. Olimme tehneet sellaisen sopimuksen, että Joutsen on myös Kaljusten käytössä, mutta sen vuokraksi he hoitelevat kolhoosin limonaatit.

Kesä oli poikkeuksellisen kuuma, mikä sen ajan kesistä puheen ollen sanoo paljon. Täysi hevoskuormallinen limonaatia saapui tuon tuostakin, ja korit kannettiin jääkellariin, jonne koko lapsilauma sekä Metelisen Helmi (Kämärän Metelisen Ainon sisko) vaeli pitkässä jonossa palaten kukin pullo punaista tai muun väristä limonaatia kourassaan.

Korkki pamautettiin ilmaan.

Juominen tapahtui pullon suusta.

Ja korkkia kiinnipitäneistä rautalangoista väännettiin ”silmälasit”.

Kun limonaatia myytiin vähittäiskaupoissa 25 penniä pullo, niin ei aine voinut tehtaan omakustannushinnoissa monta penniä maksaa. Mutta kyllä siitä silti 120 markan veneelle reilu ”vuokra” tuli. Siitä asiasta voin minä, sen kesäinen limonaatijuoppo, mennä takuuseen.

Pari kertaa kesän aikana tein meriretken Aino- tai Lippo-laivalla Horttana kaupunkiin, sieltä takaisin tullessa ajoin Horttanan ohi aina Rauha-lahteen saakka, ja vasta sieltä palatessa jäin kotilaituriin.

Näillä retkillä, jotka maksoivat edestakaisin 50 penniä, tutustuin reittiin, laivan ohjaukseen ja sen koneisiin ja varusteisiin, sekä varsinkin ”rossin” heittämisen tekniikkaan.

Täten saavutettua merenkulikutietoutta käytin tietysti hyväkseni omassa laivaliikenteessäni sekä sinä kesänä että myöhemmin Saarelan järvellä. Ja sitä on riittänyt aina näihin päiviin saakka, jolloin on pitänyt tehdä totta yli 50 vuotta turhaan puhutusta ruiskuveneestä Helsingin kaupungille.

Toinenkin merkittävä tietojeni ja taitojeni avartuminen tapahtui Horttanan kesänä.

Opin kovaäänisesti viheltämään tyhjiin kouriini. Oppimestarina oli liikkeemme juoksupoika Toivo Hukkanen, joka toisinaan tuli pyhiksi Horttanaan.

Vihellystä tarvittiin laivaliikenteessäni, mutta on tämä taito ollut muutenkin hyvä. Esim. palopäälylystökoulussa ei johtaja tarvinnut vihellyspilliä. Ja vielä nytkin tämä vihellys on perheessämme yleisenä kutsumerkkinä sekä tervetulo- ja onneamatkalletoivotuksena.

- - -

Horttanan kesä päättyi surullisesti.

Kohta kaupunkiin palattuamme kuoli nuorin veljeni Pauli. Tauti oli ollut jotakin kuumasta kesästä johtuvaa suolistotautia. Sitä nimitettiin ”kotimaiseksi koleraksi”.

Hän oli kolmivuotias, joten olin noin kolme kertaa vanhempi. Hän leikki vielä nukella, mikä yksistään jo teki sen, ettei meillä voinut syntyä mitään läheisempiä suhteita.

Nukella leikkimisestä huolimatta Pauli oli reipas miehenalku, ja uskon, että hänestä olisi piankin tullut oikein hyvä kaveri. Laivapoikaa olisinkin kiipeästi kaivannut, sillä veneasiat eivät kiinnostaneet Laila-siskoa ollenkaan.

Muuten Laila oli hyvin reipas ja vilkas tyttö, joka kiireessä huusi ”hei pojat!” lukien itsensäkin poikien joukkoon. Köydellä kiipeämisessä hän pienuudestaan huolimatta voitti minut, jota Anna Mälkiä¹⁸ pilkkasi kysyen: ”Mikäs lehmän puuhun nostais!”

- - -

Horttanan kesän päättyessä siirryin Viipurin yhteiskouluun, Polénin kouluun.

Sinne olin keväällä päässyt melkein sananmukaisesti ”kuin koira veräjäs-tä”, nimittäin – koiran puremasta. Luultiin, että koira kenties oli vesikauhui-nen, ja vaikka purema olikin aivan kuvaannollinen, niin varmuuden vuoksi ei muuta kuin mars Pietariin, Pasteur-laitokseen. Juuri vähän ennen sisään-

¹⁸⁾ Anna Mälkiä, Emmi Pesosen serkku.

pääsyttökintoa. Joten pääsin oppikouluun vain valmistavan koulun todistuksen ja Otto Rosendalin¹⁹ suosituksen perusteella.

Siihen aikaan ei vielä ollut nykyistä kovaa taistelua oppikoulupaikoista, mutta kyllä tuntui suurelta helpotukselta, ettei tutkintoon tarvinnut osallistua. ”Aluksista” ja ”maineista” enempää kuin ”nimennöistä” ja ”omannoista-kaan” en olisi tiennyt mitään, jos niitä olisi kyselty.

Pasteur-laitoksessa olo oli yhtä kuvaannollista kuin puremakin. Asuin venäjänkieltä taitavan Alina Niskasen kanssa kaupungilla hotelli Eremitages- ja ajoin raitiovaunulla kerran päivässä saamaan ruiskeen kupeeseeni. Raitiovaunut kulkivat kiskoilla, mutta hevoset vetivät niitä.

Aikaa oli siis kaupungin katseluun. Käytiin katsomassa Pietari-Paavalin linnoituksen kellarina olleet vankiluolatkkin. Ja kun junayhteydet olivat vilkkaat, niin saatoipa käydä Viipurissakin. Matkoja tehtiin niin usein, että opin ulkoa kaikki Pietarin ja Viipurin väliset asemat.

Merkillisin elämys tältä ajalta oli Ranskan presidentti Loubet’n vierailu Pietarissa. Näin hotellin ruokasalin ikkunasta Loubet’n ja ”Nikun” ohiajon. Se tapahtui seuraavasti:

Katua reunusti tiheä sotamieskuja. Edessä tuli kevyttä laukkaa kujan levyinen kasakkaosasto keihäät etunojassa. Sitten tuli muutamat parivaljakon vetämät vaunut, sitten juhlavaunut, joita veti muistaakseni neljä hevosta, vau- nuissa Loubet ja ”Niku”. Kansa hurrasi ja lapset heiluttivat paperisia Ranskan lippuja. Sitten seurasi vielä pari tavallista valjakkoa, ja lopussa taas kasakoita kujan täydeltä.

Kun huomioni oli kiinnittynyt kasakoihin, jäi mieleen hyvin hämärä kuva kulkueen päähenkilöistä. Mutta sen muistan hyvin, että kulkue oli aivan lyhyt ja meni ohi kovaa vauhtia. Sarajevon tempuille ei ollut suuriakaan mahdollisuuksia. Loubet ja ”Niku” menivät lähimain palokuntalaukkaa ohi pistimistä tehtyyn ”silinteriin” sovitettun kahden ”kasakkamännän” välissä.

En tiennyt minä eikä moni muukaan, että tuo vierailu oli yksi pienempi jyvänen siinä ruutivuoressa, jota siihen aikaan alettiin kasailla, ja joka sytettiin 12 vuotta myöhemmin.

Oltiinhan vasta vuodessa 1902.

Hevosia ja aaseja Tammenpäässä

Kun syksyllä 1904 saavuttiin Saarelasta kaupunkiin, siellä odotti tyrmä- vä yllätys. Vanha puupytinkimme oli purettu ja miehet kaivoivat sen kohdal- le kuoppaa.

¹⁹Otto Rosendal, oppikouluopettaja, joka yhdessä Uno Saxenin kanssa perusti Viipurin valmistavan koulun vuonna 1896, oli myös Viipurin uuden yhteiskoulun perustaja ja ensimmäinen johtaja.

Isäukko, joka rakasti yllätyksiä, oli päättänyt rakennuttaa kivitalon ja antanut panna työt alulle kenenkään kotona tietämättä. Väliaikainen asunto oli vuokrattu Brahenkadulta puutalosta, jossa oli oikein Puu-See, eli tiiviskantinen laatikko sisäeteisen komerossa. Sitä vastoin sähköä ei vielä täälläkään ollut. Sähkövalot ja WC:t tulivat vasta kivitaloon.

Oli se aika yllättävä paukku. Äitimuori suuttui. Hän oli tunneihminen ja olisi halunnut hyvästellä kodin, johon hänet toistakymmentä vuotta sitten melkein lapsena oli Säiniöltä tuotu suuren perheen emännäksi tahi oikeammin sanottuna ”äidiksi”.

Isäukko oli syvimmältä sisikunnaltaan rakentaja eikä liikemies. Kauppa oli vain ammatti, jolla koottiin rahoja, joilla voi rakentaa. Vanhan ja matalan puotirakennuksen, jonka pilareista olin opetellut tavailemaan ”silliä”, ”suolaa”, ”tupakkaa”, ”nuoraa” ym. hän oli jo uusinnut rakennuttamalla sen tilalle uuden hirsisen, mutta niin komean puotirakennuksen, että maalaisukot ottivat aluksi hatun päästään kuten apteekissa. Ja tontin rajalla olevaan palosolaan hän oli jo rakennuttanut pienehkön kivirakennuksen, jonka pohjaa paalutettaessa olin oppinut junttamiesten tahtilaulun: ”Hei juu – junttan poo – heijari ylös – ja laskeka joo”.

Mutta nyt tulisi iso viisikerroksinen talo, ja sen pohja paalutettaisiin oikein höyryjuntalla. Jätämme sen ja Isäukon muut lukuisat rakennuspuuhut ja menemme Tammenpäähän.

Nuoraan kylästä Viipurin pitäjältä oli Isäukko vuokrannut Ukko Muuroselta 50 vuodeksi isohkon ja erinomaisen kauniin metsäisen niemen, johon vanha puurakennuksemme kaupungista tuotiin ja siellä jälleen pystytettiin, mutta niin uusittuna, että sitä olisi tuskin entiseksi tuntenut.

Isäukko halusi kovasti ostaa Tammenpään, mutta Ukko Muuronen, joka oli viisas kuin mikä, ei myynyt, ei rahalla eikä hyvillä puheilla. Sanoi, ettei myy mutta vuokraa kyllä, ja 50 vuodeksi eli silloin ajatellen määrättömän pitkäksi ajaksi se vuokrattiin.

Nyt olisi vuokra-aika ummessa, ja kyllä olisi nyt Tammenpäällä hintaa. Ukko Muuronen oli viisas mies.

No niin. Siellä vietin sitten koulupoikakesät aivan yläluokille saakka, jolloin Isäukko alkoi ratokseen ja urheilukseen mullistaa omaa maatilaansa Rantalaa.

Tammenpään niemi oli melko kookas, mutta kookkaalta silti näytti osittain kaksikerroksinen kaupunkitalomme, vaikkei sen mittoja oltukaan lisätty muuten kuin väljällä katetulla verannalla pitkin kahta sivua. Niemen koko laki siitä täyttyi.

Maanpuoleisella rajalla oli kahden hevosen talli ja ajokaluvaja ym. Hevos-
pelillä Isäukko aina liikkui, ja toinen pilttuu oli vieraiden hevosta varten. Ran-
nan puoleisella sivulla oli kolmihuoneinen iso sauna, jossa olisi voinut kyl-
peä kerrallaan melkoinen porukka. Niemen kärkeen Isäukko rakennutti pit-
kän laiturin, jonka toisessa reunassa oli laivalaituri ja toisessa reunassa iso
uimahuone portaineen ja ajan tapaan kuuluvine veteenmenoverhoineen. Ja
kaivo tehtiin niin syvä, että lopuksi vesi tuli kivikostakin.

Hiekoitettuja pihoja tehtiin tavallaan kaksi. Toinen oli rakennuksen ympä-
rillä ja toinen portin luona tallin ja saunan välillä. Viimemainitun reunaan teh-
tiin myöhemmin jopa tenniskentän tapainen. Leveähköt hiekoitetut käytä-
vät yhdistivät pihoja, laituria jne. toisiinsa. Tammenpää oli – tai oikeastaan
siitä nopeasti tuli – tyypillinen vuosisadan vaihteen kaupunkilaiskesähuvi-
la, joka havainnollisesti ilmaisi, että omistajan asiat alkoivat olla voittopuolel-
la.

Taivaan kiitos, maaperä oli niin karu, ettei siihen edes Isäukon innolla voi-
tu perustaa minkäänlaista mainittavaa ”puutarhaa”. Hevosella vedettiin sen
verran multaa, että muutama kukkapenkki aikaansaatiin, mutta niistä ei ollut
paljon vastusta. Kesät olivat vapaat, ei ainoastaan ehtojen lukemisesta, vaan
myöskin puutarhavaivoista.

Mitä siis tein?

Enpä nytkään mitään sellaista, mitä voitaisiin ”tekemiseksi” nimittää. Kuu-
mina päivinä esimerkiksi makailin huvilan loivalla peltikatolla ja katselin pit-
källä putkikiikarilla Viipuriin meneviä tai sieltä tulevia laivoja, ja kuten ei
Saarelan kesinä, ei tullut nytkään aika pitkäksi.

Vaikka puuhien laatu oli huomattavassa määrin samanlainen kuin Saare-
lassa, muutamia muutoksiakin oli.

Joutsen sai nyt kaverikseen laatokkalaismallisen veneen. Täällä tarvittiin
venettä usein, kun tavarat ja vieraat tulivat laivalla Petäjäsaareen, jonne oli
noin kymmenen minuutin soutumatka.

Puolittain purjeveneeksi muutettu Joutsen oli ollut raskassoutuinen, mut-
ta nyt saatiin oikea soutuvene, kevyt ja nopea. Kun siinä pantiin peliin kah-
det aivot, niin menttiin. Yhä vieläkin olen sitä mieltä, että laatokkalaismalli-
set soutuveneet ovat lajissaan maailman parhaat. Savolaiskiuluja ei voi nii-
hin verratakaan.

Tätä uutta venettä ei teetetty eikä torilta ostettu, vaan se oli alkuaan kuulu-
nut liikeapulaisellemme Tuomas Paajaselle, joka piti venettään Tammenpäässä
kalastustarkoitusta varten.

Varsinaisia kesälomia ei siihen aikaan ollut, ei Ukolla itsellään eikä henki-
lökunnalla, mutta aina kun joku näytti huonokuntoiselta, toi Isäukko hänet
iltaisin Tammenpäähän virkistymään. Jo Saarelan ajalta muistan, että meil-

lä oleskeli liikkeen miehiä viikonkin yhteen menoon ympärivuorokautisesti "laitumella". Toiset taas kävivät aika ajoin, jotkut useinkin.

Uudelle veneelle ei heti annettu nimeä, vaan senkin jälkeen kun Isäukko oli sen ostanut, sitä nimitettiin edelleen "Paajasen veneeksi". Kunnes se lopulta oikein juhlallisesti ristittiin alkuperäisen omistajansa kaimaksi eli Tuomaaksi. Tuomas Paajasesta tuli sittemmin erinomaisesti menestyvä tukkukauppias.

Myös hevosille oli Tammenpään aikana vuokrattu oma "kesähuvi" eli hakamaa, johon viisi työhevosta tuotiin kaupungista lauantai-iltaisina viikonloppua viettämään. Pois ne haettiin varhain maanantaiaamuna.

Saarelassa oli hevosilla oma uimalaitoskin eli pitkänpitkä matala laitur, jonka ympäri hevoset uivat miehen kävellessä laiturilla. Siellä kävivät meidänkin kaupunkihevosemme muutaman kerran kesässä uimassa. Havin rannassa oli sitten oikein kaupungin uimalaituri hevosille.

Tammenpäässä hevosten viikonloppupuisto sijaitsi lahden toisella eli kaupunginpuoleisella rannalla, paikalla, joka myöhemmin tuli kuulumaan Isäukkonin maatilaan, Rantalaan.

Hevoset tulivat sinne siten, että yksi hevonen oli valjaissa ja toiset seurasivat kiinnisidottuina rattaisiin. Aluksi jotkut olivat olleet irrallaan, kunnes poliisi oli puuttunut asiaan ja vaatinut, että niiden on oltava kiinni.

Tässä oli siis tarjolla vapaita hevosten selkiä ratsastukseen, ja vaikkei apua ni suinkaan tarvittu, matkustin usein lauantain iltapäiväläivällä kaupunkiin ollakseni tuossa karavaanikulkueessa mukana.

Loimi vain jonkun kiltin hevosen selkään, poika loimelle istumaan ja sillä selvä. Perille tultiin taatusti.

Poliisijärjestys ei tietenkään vaatinut, että "ratsuhevonenkin" olisi kiinnisidottu. Kuten ei tietysti ollutkaan. Kuka nyt olisi uhrannut 25 penniä laivalippuun ja nähnyt matkustamisen vaivan pomppiakseen kiinnisidotun hevosen selässä!

Tällä tavalla opin ratsastamaan, kuten luullakseni ihan oikeaankin ratsastuskoulutukseen kuuluu, aluksi ilman satulaa.

Viisas hevoseni Sirkka

Tammenpään aikana sain sitten jo ikioman hevosen. Hevosen nimi oli Sirkka, ja se oli jokseenkin nuori, muistaakseni alle nelivuotias, kun se ostettiin. Se oli hyvin pieni ja siivoluontoinen. Mistä lie Isäukon silmä sen keksinyt. Väriltään se oli vaaleanruskea ja sillä oli valkoinen liinaharja. Tämä väritys oli P.J.P:n hevosten mieliväri.

Kesällä minulla oli omat kaksipyöräiset kiesikärrit ja talvella reki, ja ratsastamista varten oli satula. Tietenkin minulla oli myös kannukset. Sirkkan valjaat eivät olleet niin kuin työhevosilla luokkivaljaat, vaan ne olivat sirot silavaljaat, tappisilat, melkein samanlaiset kuin palokunnalla. Ne olivat sukelat ja helpot valjastaa, ja itse minä valjastin ja riisin Sirkkan, kesällä myös syötin, juotin ja harjasin.

Sirkka oli kouluvuosieni aikana hyvin suuri tekijä. Se opetti itseluottamukseen ja neuvokkuuteen, siitä puhumattakaan, miten hyvää ratsastaminen teki vähän vönniäismäiselle pojanklopille, jolla oli taipumus istua paikallaan nenä kirjassa kiinni – ei läpsykirjassa vaan kaikenlaisissa seikkailu- ym. hauskoissa kirjoissa.

Hieman laiskansutjakka Sirkka-hevonen oli. Se oli viisas hevonen ja huomasi isäntänsä heikohkoksi, joten usein se tahtoi pitää oman päänsä. Poispäin kotoa se kulki hyvin vastahakoisesti, mutta kotiinpäin tultiin vaikka täyttä laukkaa.

Kerran päätin tehdä kepposen ja ratsastin parin kolmen penikulman kierroksen siten ettei takaisin päin käännytty laisinkaan.

Luuletteko, että Sirkka antoi pettää itseään?

Ehei.

Kun oli päästy kierroksen ”pohjaan”, huomasi Sirkka heti kepposen ja alkoi lisätä vauhtia ja juoksun intoa aivan samalla tavalla kuin jos olisin ratsastanut suoraan ja kääntynyt siitä sitten takaisin kotiin.

Ja kuitenkin reitti oli sille taatusti ennestään tuntematon!

Tyhmä Sirkka ei siis ollut. Päinvastoin. Isäntäänsä verrattuna liiankin viisas.

Samana Tammenpään kesänä, jolloin minä sain Sirkkan, sai sisareni Laila kolme aasia.

Kyllä, aivan oikein. AASEJA! KOKONAISTA KOLME KAPPALETTA!

Japanin sotaa käytiin parhaillaan, ja konekivääri eli ”kuularuisku” teki juuri varsinaista tuloaan sotaikäyttämölle. Ja koska sota on keksintöjen äiti, niin oli jossakin instanssissa keksitty, että pannaanpa aasit kantamaan konekiväärin osia ja ammusvöitä. Niin oli Viipuriinkin majoitettu venäläinen rykmentti saanut aasit.

Mutta sitten oli jossakin taas huomattu, etteivät aasit tähän työhön oikein sovi, ja niin aasit myytiin huutokaupalla. Isäukko meni huutokauppaan ja – tukkukauppias kun oli – osti niitä kolme kappaletta eli kokonaisen aasiperheen, johon kuului isäaasi, äitiaasi ja lapsiaasi. Isäaasi maksoi 10 markkaa, äitiaasi 5 markkaa ja lapsiaasi 3 markkaa.

Suurta iloa ajokkeina ei aaseista ollut, sillä ne olivat kovasti itsepintaisia, kuten aasien sukukunta on, ja lisäksi ne olivat kaiketi Venäjän armeijassa saaneet huonoa kohtelua ja tulleet vielä omaa sukuaankin itsepintaisemmiksi. Laila-siskoni on muistellut erästä palmusunnuntaita, jolloin hän lähti aasilla virpomaan Vallu-setää. Vallu-setä asui pienessä puutalossa, jonka pihaan joh- ti kaksi porttia, iso ja pieni. Laila yritti ohjata ajoneuvonsa isosta portista si- sään, mutta aasi halusi ehdottomasti mennä pienestä portista. Ja vaikka Lai- la kuinka ohjasi ja yritti hallita ajokkia, aasi piti päänsä ja meni sisään pik- ku portista sillä seurauksella, että rattaat ja Laila jäivät portin ulkopuolelle ja aasi rattaisiin juuttuneena sisäpuolelle. Ei siinä muu auttanut, kuin että Laila nousi kärrystään ja riisui aasin valjaista.

Tammenpäässä Sirkka ja aasit sijoitettiin samalle laitumelle, johon kau- punkihevoset tuotiin lauantaisin jalottelemaan. Ja tapahtui niin, että Sirkka ja aasit olivat päässeet hakaan jo alkuvuikosta ja oppineet pitämään hakaan omanaan, kun sinne saman viikon lauantaia saapui viisi isoa ja vahvaa työ- hevosta.

Kuvitelkaa näiden veteraanien hämmästyä ja närkästyä, kun ne havait- sivat, että HEIDÄN laillisella laitumellaan oleskelee hevosenmuotoinen, mut- ta kokonsa puolesta tuskin hevoseksi, ei ainakaan arvokkaaksi, tunnustetta- va tuntematon juippi ja lisäksi kolme tuikituntematonta outoa otusta, har- maakarvaista ja pitkäkorvaista.

Siitä tuli suuri ja verinen tappelu.

Isot hevoset hyökkäsivät aasien päälle ja tahtoivat potkia ne kuoliaiksi, mut- ta Sirkka puolusti aaseja, ja vaikka se oli pieni, se oli nuori ja notkea ja an- toi isoille hevosille niin pahoja potkuja, että nämä alkoivat vähitellen väis- tellä aaseja, jotka saivat jäädä rauhaan. Mutta sotatilaa kesti aina sunnuntai- hin saakka, kunnes läheisestä maitotalostamme tuli Tammenpäähän vene ko- valla kiireellä tuoden sanaa, että hevossaassa on hirveä tappelu.

Kun riennettiin katsomaan, olivat varsinaiset sotatoimet jo päättyneet ja oli päästy jonkinlaiselle aselepokannalle. Kaupunkihevosilla oli oma alueensa, ja Sirkka ja aasit taas olivat omassa osassaan laidunta. Molemmat taistelevat puolet söivät ahkerasti, sillä sota oli tehnyt nälkäiseksi. Vain Sirkka oli syö- mättä vartiossa.

Se kiersi valppaana pitkin ”demarkaatiolinjaa”, jonka takana aasit aterioi- vat. Juuri kun saavuimme hakaan, sattui, että eräs kaupunkihevonen erehtyi syödessään lähenemään tätä linjaa. Silloin Sirkka hieman laajensi vartio- kierrosta ja potkaisi tätä itseään kaksi kertaa kookkaampaa heimonveljeään niin, että leukapielissä kuului oikein ilkeä rusahdus. Iso Tähti-niminen he-

vonen piti potkun hyvänään, yritti näyttää hajamieliseltä ja siirsi suuremmilta eleiltä syömäalueensa hieman kauemmaksi.

Aselepoon päätyneen sodan tuimuutta kuvannee parhaiten se, ettei kaupunkihevosissa ollut ainuttakaan täysin ehyttä, ja että pari niistä, samoin kuin Sirkka, täytyi käyttää eläinlääkäriissä haavoja paikkauttamassa.

Ainoastaan aasit olivat täysin ehyet ja terveet.

P.J.P:n hevoset

Isäukkoni kunniaksi mainittakoon, ettei taloon ostettua hevosta enää myyty, vaan se sai palvella vanhaksi asti. Kun se alkoi tulla iäkkääksi ja kömpelöksi, se annettiin johonkin hyvään ja tunnettuun taloon ikään kuin eläkkeelle sillä ehdolla, ettei sitä saanut myydä. Kun se ei enää jaksaisi tehdä keveitä kotitöitä, se olisi ammuttava.

Hevosemme olivat kaikki vahvoja ja hyväkuntoisia. Samoin olivat ajopelit aina kunnossa, hyvin maalatut ja kaikki samannäköisiä.

Erikaisen kätevät olivat vaihdettavat erilaiset lavat ja laidat. Samaa kärryä ja rekeä saattoi käyttää sakkien ja laatikoiden kuljettamiseen korkeilla tai matalilla laidoilla varustettuna, sekä tynnyrien kuljettamiseen ilman lavoja ja laitoja siten, että tynnyrit vieritettiin ajopelin kehykselle poikittain. Tynnyreiden vierittämistä varten oli rattaissa koukulla varustetut pitkät puut, joita pitkin tynnyri helposti nousi rattaille. Ja lavat taas oli varustettu narukoukuilla kuorman kiinnittämistä varten.

Valjaat olivat luokkivaljaat, joissa hevonen oli lujasti ja samalla joustavasti, ja jotka hyvin sopivat juuri raskaan kuorman kuljettamiseen.

Illalla työn päätyttyä ajopelit piti aina asettaa suoraan riviin, aiset lähtösuuntaan käännettyinä. Ja hevosia piti hoitaa, harjata ja ruokkia hyvin. Usein kävin P.J:n kanssa illalla tallissa katsomassa, miten hevosia syötettiin ja harjattiin.

Tunsin tietysti jokaisen hevosen tarkoin, ja nekin tunsivat minut, sillä heti kun vartuin niin isoksi että uskalsin, aloin antaa niille leipää ja sokeria, josta ne pitivät kuin lapset namuista. Siksi ne aina käänsivätkin päätään, kun kävelin sivu, ja odottivat saavansa jotakin.

Mutta kerran sattui, että hevonen potkaisi Isäukkoa.

Tuon tempun teki Tähti, joka oli silloin vielä jokseenkin uusi ja josta piti tulla ajohevonen vanhan Pijun jälkeen. Isäukko oli mennyt Tähten pilttuuseen luultavasti letittääkseen sen harjan kauniiksi, mutta Tähti oli juuri ehtinyt saada kaura-annoksen syötäväkseen ja luuli varmaan, että P.J. tuli ottamaan sitä pois. Ja juuri kun P.J. oli sen takana, se äännähti ja potkaisi, ei onneksi ihan täyslaukausta, mutta sentään niin kovasti, että P.J. sinkoutui ulos pilttuusta ja jalassa polven alapuolella oli kavion jäljiltä verinen haava.

Olin sinä iltana P.J:n mukana tallissa ja muistan, miten kauhealta tuo tapaus pienestä pojasta tuntui. Siinä oli vaaran paikat, sillä potku olisi voinut helposti osua polveen, jolloin seurauksena olisi ollut elinikäinen raajarikkoisuus. Siinä iltana opin pysyvästi, että hevosen taakse ei ole menemistä.

Pekka, Piiju, Tähti ja Heila olivat sekä työ- että ajohevosia. Keskenään ne olivat erilaisia. Pekka oli uljas ja vahva, Piiju kiltti ja iloinen, mutta Heila oli niistä kaikista paras, luja, vireä, nopea ja hyväluontoinen.

Mutta sitten alkoivat P.J:n asiat olla niin hyvissä kantimissa, että hän ryhtyi suunnittelemaan oikein vasituisen ajohevosen pitämistä. Ja koska työhevoksetkin olivat erinomaisia, niin tämän piti sitten ollakin aivan erityisen hieno. P.J. haaveili samalla kilpa-ajoihin osallistumisesta.

Niinpä hän osti Kuopion maanviljelysnäyttelystä Into-nimisen hevosen. Sen näkö oli komea ja karva kaunis, ja kalliskin se oli, mutta siihen sen hyvät ominaisuudet loppuivatkin. Laiska se oli eikä sillä mitään kilpa-ajovauhtia ollut. Ja pian sen tilalle ostettiin uusi uljas ori, Siro-niminen. Se oli hiukan parempi menijä kuin Into ja ottihan se osaa joihinkin kilpailuihinkin, mutta ilman mainittavaa menestystä. Mutta komea se oli katsoa, kun se harvakseltaan ja arvokkaasti juosta jolkkasi kevyitten kiesien edessä P.J:n ajellessa iltaisin maalle.

Se aika, jolloin liikkeemme, Suomen Kauppaosakeyhtiö, sai ensimmäisen kuorma-autonsa, oli vielä kaukana edessäpäin.

- - -

Yksi asia oli, joka hieman häiritsi kahden Tammenpään kesän joutilasta aivoa: kasvienkeruu. Ei, ei, ei! Ei niitä ostettu. Kyllä minä ne itse keräsin. Tietysti kovasti napisten ja muristen. Mutta olihan minulla tässä työssä moraalisenä tukena ensin Pekka Muje ja sitten Aleksanteri Kinnunen.

Pekka Muje oli yhtä laiska kuin minäkin ja hänen tukensa riitti täsmälleen 50 kasvin keräämiseen. Ei ainuttakaan heinänkortta päälle sen, mikä sinä vuonna vaadittiin. Mutta Aleksanteri Kinnunen oli ahkera ylioppilas ja työmyyrä, oikein puskurityyppi. Hänen kesänään koottiin vastaanhangotteluitani huolimatta ei vain sen kesän, vaan vieläpä seuraavankin kesän kasvit. Sen jälkeen sain siis olla siitä asiasta huoleti.

Mikä olikin erinomainen asia, sillä sitä seuraavana kesänä minulla oli jo Sirkka, joten aikaa tuskin olisi ollutkaan niin kerta kaikkiaan joutavaan touhuun kuin kasvien keräämiseen, jonka tarpeellisuutta en vieläkään käsitä.

Nikulaisen saunapalo

Eräänä iltapäivänä istuimme Tammenpään verannalla, kun joku kysäisi, mikä savu Nikulaiselta nousee. Kun tarkemmin tähystelimme savua, niin ei-

kös vain alkanut näkyä liekkejäkin rannalla olevasta saunasta.

Nikulaisen huvila sijaitsi vajaan kilometrin päässä olevalla seuraavalla niemellä, ja avuksi lähdettiin sekä veneellä että hevosella.

Palon aikana Ukko Nikulainen ehdotti minulle – hyvällekin paloasiantuntijalle – parikin kertaa, että kutsuttaisiin Viipurin palokunta avuksi. Mutta ”arvioin tilanteen” ja sanoin, ettei palokunta tähän tulipaloon enää ehdi, olihan matkaa yli 10 kilometriä eikä paloautoja vielä siihen aikaan ollut.

Niinpä sauna Nuoraan ukkojen avulla purettiin hirsi hirreltä ja sammutettiin vesisangoilla ja puutarhan kastelukannuilla.

Tämä oli ensimmäinen tulipalo, johon minä – kyteviä hirsiiä kastelemalla – aktiivisesti osallistuin. Tämä tapahtui ennen kuuluisaa vuotta 1908, jolloin Nuoraa-Alasommeen ikimuistettava ja maineikas V.P.K. perustettiin. Olin tuolloin 16-vuotias ja innokkaasti hankkeessa mukana.

Kyllähän Nikulaisen saunan palon aikana ja vielä sen jälkeenkin pidettiin kovaa porua siitä, että oli synty ja häpeä ettei Nuoraalla ollut palokuntaa. Mutta kun, kiitos tyynen sään, tuli saatiin suurin ponnistuksin rajoitetuksi saunarakennukseen, ja kun tämän arvo oli verrattain vähäpätöinen, unohtui tulen tilapäinen isännyys piankin mielistä. Nikulaisella oli pian uusi ja entistä ehompi saunarakennus pystyssä ja – niin elettiin taas entisellään.

Nikulaisen saunapalokesänä meillä oli virolainen poika Paul Jakobsson muka kielitaitoani verryttämässä.. Tulos oli tietenkin se, että hän oppi suomea, mutta minä pysyin yhtä kankeakielisenä kuin siihenkin saakka ja – senkin jälkeen.

Tämä Paul Jakobssonin episodi mainittakoon vain näytteenä Äitimuorin uutterista pyrkimyksistä esikoispoikansa kaikinpuoliseen sivistämiseen. Jo Saarelassa meillä oli viimeisenä kesänä ollut samassa tarkoituksessa Leo Salzberg, jota erotukseksi minusta sanottiin Isoksi Leoksi, mutta jonka ruoka ja majoitus menivät samalla tavalla hukkaan.

Äitimuorin hukkaan menneistä pyrkimyksistä muistuu vielä mieleen, että 7-vuotiaana kävin tanssikoulunkin.

Ne rahat menivät kaikkein hukimpaan. Sitä vastoin ”vinterkan” opin ihan itsestäni. Sitä tarvittiin tulossa olevissa liikeapulaisemme Emil Mälkiän ja hänen morsiamensa Anna Ahokkaan häissä, jotka vietettiin Viipurin V.P.K:n talolla.

Yläluokilla oli sitten pakko opetella kaikki sen ajan tanssit, sillä meillä oli, kuten yhteiskouluissa usein, suuri ylivoima tyttöjen puolella. Suhde oli noin 3:1. Siinä ei vastaanhangottelu auttanut, kun normaali tanssittajien määrä olisi ollut päinvastainen.

Vaikka eipä tuo tanssiminen silloin enää aivan vastenmielistä ollutkaan.

Lyhdynsytyttäjiä, poliiseja ja hautajaiskulkueita

Kaikkein varhaisimmassa lapsuudessani, aikana jolloin kunnianhimoni ei vielä ollut kohonnut veturinkuljettajan ammatin huimaavalle tasolle – merikapteenista nyt puhumattakaan – päätin, että isona minusta tulee lyhdynsytyttäjä.

Kun ilta hämärtyi, aloin ikkunan ääressä innokkaasti odottaa, että lyhdynsytyttäjä saapuisi sytyttämään kotimme edustalla olevan kaasulyhdyn. Vihdoin hän tuli, ja mukanaan hänellä oli tikapuut, jotka hän vikkellästi pystytti lyhtypylväässä olevaa poikkitankoa vasten. Sitten hän kiipesi ketterästi ylös, väänsi hanan auki, tuikkasi lyhtyyn lepattavan tulen ja jatkoi matkaansa puolijuoksua tehden.

Sitä oli äärettömän hauskaa katsella. Leikin itsekseni tuota ammattia pienen tikapuineni, ja hiukan isommaksi kasvettuani varasin itseni iltaisin ulos kadulle katsomaan, miten tuo sytyttäminen oikein kävi. Ja väitänpä saavuttaneeni melkoisen pätevyyden siihen virkaan. Mutta valitettavasti sellaista tointa ei enää ole.

Aluksi jätettiin pois käytännöstä tikapuut, ja lyhdynsytyttäjä saapui sytyttämään lyhdyn pitkävartinen haka kourassaan. Sillä hakasella hän veti hanan auki, ja liekki syttyi itsestään ikuisesti palavan pienen sytytysliekin aloitteesta. Vanhan lepattavan kaasuliekin sijaan oli myös tullut paikallaan palaava mutta kirkas sukka, jollaisia me pojat – voin sen nyt tunnustaa, kun rikos on vanhentunut – lyhtytolppaa vasten kovasti juoksemalla särjimme, kunnes kaasulaitos julisti maksavansa muistaakseni 100 kultamarkan suuruisen palkkion sille, joka todisteellisesti voi ilmoittaa sukkien särkijät. Kun meidän päättämme – tai oikeammin sanottuna takapuolestamme – luvattiin noin suuri palkinto, säikähdimme kovasti ja leikki lakkasi. Niin. Ja sitten tulivat painetta lisäämällä itsestään syttyvät lamput. Ja sitten sähkövalo.

Lyhdynsytyttäjästä muistuu mieleeni toinenkin ihailemani julkinen viranomainen: poliisi. Elettiin näet vielä sitä viatonta aikaa jolloin poliisi oli kaikkien pahojen peloke eikä itse pahuuden palvelija, kuten myöhemmin ”Poprikohvin” aikoina.

Meillä pikkupojilla oli oikein juhlanäytäntö seurata sellaista jännittävää toimitusta kuin humalaisen putkaan viemistä. Ja tuollainen huvi meille jokseenkin usein suotiinkin, kiitos ”Pömilän” ja ”Pirunkirkon”, joissa sai halvalla ryy-pätä päänsä täyteen.

Katselimme kiinnostuneina, kun poliisi talutti kadulla heipperehtivää päih-tyntä kansalaista pahnoille. Enimmäkseen tämä seurasikin sovinnolla, jos-

kin horjahtelevin askelin. Mutta usein tapahtui niinkin, että humalainen oli riitaisalla tuulella ja alkoi tapella vastaan.

Nyt seurasimme henkeä pidättäen tapahtumien kulkua: Poliisi vihelsi pillillä, ja pianpa saapui lähin virkaveli juoksujalkaa apuun pitkää sapeliaan kädellään kannatellen, jottei se sotkeutuisi haarojen väliin. Lähin issikka oli kyytiä uumoillen saapunut paikalle, ja hurjasti huitova ja kiivaasti kiroileva kaveri pantiin poikittain ajurin rattaiden pohjalle jalat ja pää kahta puolta roikkuen. Kahden miehen painolla esivalta miekkoineen istahti päälle ja niin sitä lähdettiin.

Mutta pian päättyi jakamaton ilo näistä näytöksistä. Alkoivat ”Poprikohvin” ajat, eikä kunniallisten kansalaisten – sellaisina me koulupojat kaikki itseämme pidimme – myötätunto enää ollut poliisin puolella. Aloimme arvostella poliisin käytöstä humalaista kohtaan ja pidimme sitä nyt raakana. Siitäpä se sitten alkoi, poliisin arvostuksen alamäki, jota jatkui kautta sortovuosien, ja se – ja sen ohessa kieltolaki – ovat jättäneet ehkä parin miespolven ajaksi korjaamattoman vamman yhteiskuntaruumiiseemme.

Hautajaiset tai tarkkaan sanoen hautajaiskulkueet olivat lapsuudessani melkein jokapäiväisiä näytelmiä, sillä kotini editse pitkin Pietarinkatua kulki tie Ristimäkeen, jossa oli suomalainen, ruotsalainen ja venäläinen hautausmaa.

Milloin meni ohi vaatimaton kulkue, tavalliset rattaat ja saattoväki jalan kulkien. Milloin yhden hevosen vetämät ruumisvaunut ja saattoväki osaksi ajaen, osaksi jalkaisin. Milloin kahden hevosen vetämät komeat ruomisvaunut perässään issikalla ajavaa saattoväkeä, joukossa jotkut hienot yksityisajoneuvotkin. Milloin taas oikein loistovaunut monine hevosineen, joiden yllä oli hienot viitat.

Laskimme aina tarkkaan ”montako hevosta”. Mutta jos oli kyseessä oikein isot maahanpaniaiset, silloin ei näin yksinkertainen laskutapa riittänyt. Silloin laskettiin yhteisvoimin: a) montako parihevosta, b) montako hevosta, c) montako seppelettä ja d) montako ”silkkistormia”. Kulkueessa oli sekä pontta että pituutta, milloin Viipurissa oikein pomomiestä vietiin.

Muistan tuolta ajalta myös yhdet ns. hiljaiset hautajaiset. Silloin kuopattiin itsemurhan tehnyt vainaja johonkin hautausmaan nurkkaan. Saattuetta en muista, lieneekö sellaista ollutkaan, mutta sitä elävämmin muistan voimakkaan järkytyksen, jonka nuo vainajaa häpäisevät hautajaiset ihmisiin tekivät pienessä ja mieleltään iloisessa kaupungissa.

Hautajaisnäytelmiin kuuluivat myös monen asteiset sotilashautajaiset. Toisinaan meni ohi joku oikein isokin kiho kunniamerkkityynyineen ja tykkilavetillä makaavan arkun perästä talutettavine ratsuineen, joka – niin uskoimme – ammuttiin haudalla.

Maalliset arvoerotukset seuraavat ihmistä viimeiseen saakka.

Mutta mahtaneeko tuolla toisellakaan puolella tasa-arvo vallita. Ainakin se tuntuisi melko suurelta vääryydeltä. Ehkäpä luokitus onkin toisenlainen kuin täällä maan päällä.

Mikä ja minkälainen sitten lienee?

Aika harvinainen juhlanäytös oli palokunnan ohiajo, vaikka yksi kolmesta ”palokuurista” oli aivan lähellä ja tavallisin ajoreitti meni porttimme ohitse. Palokuurit, joiksi siihen aikaan paloasemia nimitettiin, olivat vaatimattomia pieniä puurakennuksia, ja Viipurissa niitä oli kaksi.

Kun palotorvi törähti, oli portille pinkaistava ihan lennossa, sillä palokunta tuli täyttä laukkaa, eikä kuhnimiseen ollut aikaa, jos tahtoi ennättää jotakin näkemään.

Ensimmäisen tulipaloni näin alle kouluikäisenä. Meitä oli iso joukko huoletonta varhaisnuorisoa kaupungilla jaloittelemassa, kun näimme poliisin kii-vaasti juoksevan huutaen ”tuli irti” ja häviävän apteekin ovesta sisään. Samassa näimme torin toisella puolella olevan talon pihasta savu- ja liekkipatsaan kohoavan. Joukossa oli kaksi naskalia, toinen tietenkin allekirjoittanut, jotka heti oivalsimme, että tässä olisi meille otollista nähtävää, ja katraasta karaten me juosta kipaisimme paikalle.

Erään puutalon seinuksella palaa roihusi iso halkopino täyttä päätä. Ihailimme portinpielessä seisten hartaasti tuota näkyä, mutta pitkäksi ei juhlamme tullut. Palokunta, jonka poliisi oli apteekin puhelimella hälyttänyt, saapui heti täyttä laukkaa palopaikalle, ja meille tuli äkkilähtö. Juoksimme neuvokkaasti talon nurjalle puolelle, sillä halusimme nähdä, mitä nyt tapahtuisi, mutta siellä purki jo ”paraatplaatin palokuurin” miehistö tavaroitaan ja selvitti-
li letkujaan, ja meidät ajettiin sieltäkin pois.

Kaverini²⁰ sai kotiin tultuaan selkäänsä. Siihen sammuiivat hänen paloharrastuksensa. Hänestä tuli kemian tohtori. Minun paloharrastuksiani ei tukahdutettu alkuunsa näin kivuliaalla tavalla. Selvisin asiasta ankaralla varoituk-
sella. Ja niinpä jäi kipinä kytemään.

Sortovuodet pienen koulupojan horisontista

En ollut vielä ehtinyt aloittaa koulunkäyntiäni, kun helmikuun manifesti nostatti ukkospilven, joka on siitä lähtien muodossa tai toisessa ahdistanut. Vain harvoin ja hetkeksi on vähän hellittänyt, mutta pian ovat pilvet taas ti-

²⁰Väinö Sihvonen (1889-1939), Teknillisen Korkeakoulun lehtori ja professori 1923-1939, kuoli Hel-singissä talvisodan ensimmäisessä ilmapommituksessa. Hänen vanhempansa Frans ja Alma Sihvonen olivat Kelkkalan koulun ja vuodesta 1897 Keskuskansakoulun opettajia.

hentyneet ja on alkanut uudestaan sataa – kuten nyt viimeksi aivan sanamukaisesti – salamoida ja jyristä. (Nämä muistelmat on kirjoitettu syksyllä 1941, toimittajan huomautus.)

Aikuiset erehtyvät perusteellisesti, jos omassa itsetyytyväisessä typeryydessään kuvittelevat ”etteivät lapset ymmärrä”. Kyllä ne peijoonit ymmärtävät, ehkä liikaakin. Muistelkaa omaa lapsuuttanne ja nuoruuttanne.

Omasta puolestani muistan elävästi postimanifestin, joka oli ensimmäinen ukkosenjyrähdys. Muistan mustat surumerkit. Muistan vihatut uudet merkit. Ja muistan emaljoidut, vanhanmalliset muistopostimerkit, joita pidettiin, kuka kellonperissä, kuka missäkin. Minullakin oli sellainen, entistä 20 pennin merkkiä kuvaava.

Ja sitten seurasi oikein iso jyrähdys: *Helmikuun manifesti!*

Muistan kuin eilisen päivän sen ahdistuksen ilmapiirin, jonka se aiheutti. Että *keisari* oli syönyt sanansa, se tuntui mahdottomalta käsittää. Se tuntui maailmanlopun enteeltä. Mitä se olikin – ainakin keisarille itselleen.

Ja sitten se alkoi:

Sotaväen hajotus. Laittomat kutsunnat. Sanomalehtien lakkautukset. Maastakarkoitukset. Poliisien uudet, venäläismalliset univormut. Santarmiurkkijat. Isku seurasi iskua salamasodan vauhdilla.

Kaikkea tätä pohdittiin meilläkin ahkerasti ja, kuten olen jo edellä kertonut, ”Poprikohvi” ja ”Niku” saivat kaunistelematta kuulla, mitä lajia miehiä olivat.

Uskon, että nuo ajat elettiin Viipurissa voimakkaammin ja jakamattomammin kuin monella muulla paikkakunnalla. Esimerkiksi suurlakkoon – tarkoitetaan sitä oikeaa suurlakkoa Japanin sodan aikana – ottivat Viipurissa kaikki, niin porvarit kuin työväkikin, yhteisesti osaa. Enkä usko muualla Suomessa niin yksituumaisesti kieleen ja puolueisiin katsomatta vietetyn Helmikuun manifestin päivää ”pimeänä” päivänä, tai Runebergin päivänä niin yksituumaisesti ja voimallisesti juhlaa laistun kuin Viipurissa noina merkillisinä vuosina.

Isäukko käytännöllisenä ja järkevänä miehenä ymmärsi, etteivät asiat päivittelemisestä parane, ja ettei tyhjää suunsoittokaan niissä olosuhteissa aivan vaaratonta ollut, ja hän koetti hillitä väkensä liian kirkeitä mielenilmaisuja, muutaman kerran, kuten muistan, hyvin jyrkästikin. Mutta mikään suometarelainen hän ei suinkaan ollut. Sitä vastoin Äitimuori, kuten useimmat tuntemistani naiskansalaisista, otti toimestaasti osaa sen ajan ”vastarintaliikkeeseen” eli passiiviseen vastarintaan. Niinpä hän mm. keräsi talosta taloon kulmien nimiä Suureen Adressiin. Kaupunki oli nimien keräämistä varten jaettu pieniin alueisiin, ja Äitimuori keräsi nimiä siitä kaupunginosasta, missä asuimme. Ja kun meillä siihen aikaan oli talonväkeä kaikkiaan kolmatta-

kymmentä, niin olipa siinä varsin juhlallinen tilaisuus, kun oman talon nimet kirjoitettiin.

Isän huoneessa tämä vakava toimitus tapahtui, ja olin tietysti sitä katso-massa.

Jauhoiset hevos- ja makasiinimiehet olivat nyt pukeutuneet mustiin pyhä-vaatteisiinsa, ja kaikki olivat koolla yhtä aikaa, niin konttoriväki kuin ulkosalla toimivatkin. ”Kiihoituspuheita” ei pidetty, äiti vain lyhyesti selosti adressin tarkoituksen, ja jokaista varoitettiin toimimaan tuntosensa mukaan. Sitten kukin vuoron perään, iän ja arvon mukaan, meni pöydän ääreen ja piirsi vakain ilmein ja hartaasti nimensä. Sehän oli kirje itselleen keisarille. Ja minkälainen kirje! Sanamuodoltaan vaatimaton, mutta todellisuudessa voimakkaampi kuin monet suurellet sapelinkalistelut, mahtipontiset uhkapuheet ja ponsilauseet. Se oli kolmemiljoonaisen kansan vaatimus 150-miljoonaiselle aseistetulle kansalle pitää sormensa erillään. Eikä se ollut pelkkää sanahelinää. Kun se ei vienyt tulokseen, niin pieni kolmemiljoonainen kansa veti rohkeat johtopäätökset ja aloitti sodan, tosin aseettoman, mutta silti raskaita uhreja vaatineen. Sortovuosien aseetonta taistelua ei pidä väheksyä, vaikka nyt elämme tankkien, lentokoneitten ja myrkkyykaasujen aikakautta. Ilman tuota aseetonta taistelua emme olisi olleet hereillä, kun hetki koitti.

Vain nykyaikaista prokuristia tai apulaisjohtajaa vastaava ”konttoristi”, jonka olisi pitänyt kirjoittaa nimensä adressiin arvonsa mukaisesti ensimmäisenä, jättäytyi jonon hännille kuultuaan erään kaverin tokaisun: ”Kyllä nyt päätet suuraa päätä Siperiaan!” Tämä konttoristi oli luonteeltaan hyvin varovainen, ja lisäksi hänen isänsä oli kotipitäjässä poliisi. Ei ollut kaukana ajatus, että isäukolle voisi olla ikäviä seurauksia, jos pojan nimi esiintyy tällaisessa paperissa.

Kaikki siis kirjoittivat nimensä paitsi eräs hevosmies, joka sanoi, ettei ollut meidän asiamme arvostella keisaria.

En tiedä, oliko santarmilaitos jo ehtinyt järjestää omat solunsa työpaikkoihin, mutta näin jälkeen päin ajatellen en pidä sitä mahdottomana, sillä miehen puhe oli ilmeisesti jostakin ulkoapäin opetettua.

Kun ei niin ei.

Ei häntä kukaan mitenkään painostanut, ei silloin eikä myöhemminkään, mutta itse hän pian siirtyi pois talosta aloittaen oman ajuriliikkeen. Ajurina hän ryhtyi pian ns. yöajuriksi. Kuulin tästä, kun hän kävi entisille työtovereilleen ja – komea mies kun oli, myös talon kukoistavalle keittäjättärelle – näyttämässä tilikirjaansa ja kehumassa erinomaisia tulojaan. Viattomuudes-

sani kysyin, eikö yöajurin virka ole paljon rasittavampi kuin päiväajurin. Hän nauroi toisille silmää iskien ja sanoi: ”Herrat maksavat yöllä reilummin.”

Aavistin, että jotakin mätää tuossa jutussa oli, vaikka en käsittänytkaan minkälaisista ”kyydityksistä” oli kysymys. Päättelin mielessäni, että herrat maksavat yöllä liikaa, koska ovat humalassa. Ja humalaisethan minä tunsin hyvin, kun olin niin monta putkaanviemisnäytöstä kaupungilla seurannut.

Myöhemmin – olisi hauska muistaa, tapahtuiko tämä vasta kurssin muuttua eli suurlakon jälkeen – tämä ajuri hävisi Amerikkaan.

Toisen voimakkaasti vaikuttaneen tilanteen muistan, kun ”Apostolin²¹ soitto-kunta” eli hajotetun Vanhan Kaartin soitto-kunta kävi antamassa jäähyväis-konsertin Viipurissa.

Soitto-kunta oli erinomaisuudestaan kuuluisa, ja väkevä musikaalinen mielenosoitus alkoi ohjelman jälkipuoliskolla, jolloin soitto-kunta esitti kaikkien suomalaisten pataljoonien kunniamarssit. Lopuksi tuli Porilaisten marssi.

Kun ajateltiin, että tuota ja tuota pataljoonaa ei enää ole, ja että sitä mukaa kun sävelet sammuvat, sitä marssia ei kenties enää koskaan saada kuulla, nousi mieliala marssi marssilta. Ja kun lopuksi tuli Porilaisten marssi, oltiin kiehumapisteessä. Väki oli niin hurjana, että se sillä hetkellä olisi ollut valmis melkein mihin tahansa. Suosionosoituksista ei tahtonut tulla loppua. Porilaisten marssi soitettiin uudestaan ja, siltä tuntui, yhä voimakkaammin. Eikä yleisö hellittänyt, ennen kuin se soitettiin kolmannenkin kerran.

Lopuksi soitettiin hartaasti Maamme ja Isänmaan virsi. En ole koskaan ollut missään kokouksessa, jossa olisi vallinnut sellainen, suorastaan haltioitunut, henki, vaikka ei – pitäisi oikeammin sanoa *koska* ei – mitään puheita pidetty. Jokainen tiesi, mistä oli kysymys, ja uskoi, ettei noita vanhoja, kunnia-kkaita pataljoonia enää koskaan olisi olemassa. Ja jokainen mietti, minkälainen tulee olemaan isänmaamme kohtalo.

Kukapa silloin osasi aavistaa, että uusi tuleessa koeteltu Suomen armeija jo vuonna 1918 marssisi pääkaupunkiin. . .

Että jokaista ”Vapaiden Sanojen” numeroa luettiin ahmimalla, on itsestään selvää. Muistan senkin aivan elävästi, että osasin jopa *arvostella* niitä, vaikka tietenkin hyväksyinkin hengen. Niissähän oli heppoisiakin vuodatuksia, eikä niiden uutisaineisto ollut suinkaan kultavaa alla punnittua. Toisinaan tuumin, tämän muistan varsin selvästi, että mahtaakohan tuo tai tuo olla totta.

²¹⁾ Alexei Apostol (1866-1927), sotilasmuusikko, mm. puolustusvoimain ylikapellimestari v:sta 1919.

Sitten eräänä kauniina kesäaamuna Tammenpäässä pitkää siimaa nostaessamme sain suurena salaisuutena kuulla, että Bobrikov oli eilen ammuttu.

Tietysti olin tyytyväinen mutta en riemastunut, sillä lapsen tarkkanäköisyydellä aavistin, ettei tuo laukaus ollut viimeinen. Tunnelma oli kauniista säästä huolimatta painostava.

Samana kesänä huomasin, että läheisessä Petäjäsaarella asuva nuori ylioppilas, Artturi Salovaara, jonka tiesin ”aktivistiksi”, harjoitteli browning-pistoolilla maaliin ampumista. Hän näytteli uudenmallista, rullarevolvereihin verrattuna ihmeellistä asettaan minulle ja antoi sillä vähän ampuakin. Ei hän eikä kukaan muukaan virkkanut, mitä varten hän harjoitteli, mutta ilman sanojakin käsitin sen.

Sitten hän hävisi, ja kuulin, että hän oli mennyt Amerikkaan. Jälkeenpäin sain kuulla, että hän oli suorittanut yhden siihen aikaan muotiin tulleista attentaateista, tosin vain jotakin pikkuviskaalia vastaan, jonka nimestä en enää ole varma. Olisiko ollut Dietvitsh tai Kamarenko ?

Vastarintamieheksi tiesin hänet siitä, että hän oli käynyt meillä kotona Viipurissa tuomassa ”Vapaita Sanoja”.

Kerran, kun ketään aikuista ei ollut kotona, hän antoi minulle pienen nipun ja käski viedä niihin ja niihin taloihin. Olin siihen aikaan noin kymmenvuotias ja hyvin tärkeänä tein työtä käskettyä. Jännittäväähän se pienen pojan mielestä oli. Tuntui siltä, että vastaantuleva poliisi olisi ihan selvästi arvannut, millä asioilla liikuin.

Luulen, vaikei siitä mitään puhuttu, että Isäukko kajosi tähän juttuun, sillä pyyntöä ei enää uusittu. Isäukko pelkäsi, varsin järkevästi, että voisin joutua kovakouraisten pakotteiden kohteeksi, jos joutuisin poliisien tai santarmien kanssa tekemisiin, ja nämä tahtoisivat tietää, keneltä ja mistä lehdet olivat peräisin. Tämän suuntaista hän puhui kieltäessään huvilalla veljeilyn tuon Petäjäsaaren ammuskelijan kanssa, jonka puuhat hän ilmeisesti arvasi.

Hengessä olin kuitenkin kaikessa kovasti mukana, ja ikävuosien vähäisyys harmitti. Ja kun suurlakko sitten alkoi ja – häpeällisyyden huippu! – minut toimitettiin lasten mukana maaseudulle, ei kiukullani ollut rajoja.

Räjähdys tapahtui, kun hulinan mentyä ohi ja maalta palattuani eräs tahditon aikuinen alkoi leukailla: ”Nythän ne pelkurit palaavat, kun kaikki on ohi.” Siinä silmänräpäyksessä hän sai niin kovan korvatillikan kuin ikinä jaksoin antaa. Se oli elämäni ensimmäinen ja ainoa, sillä en ole sen lajin argumentteja harrastanut.

Asiasta tuli tietysti jälkitutkinto, mutta ”lieventävät asianhaarat” olivat niin ilmeiset, ettei siitä muuta seurannut kuin hyvin muodollinen anteeksipyyntö kiivastumisesta.

Onhan tuolta ajalta hauskojakin muistoja, mm. erään tuttavaperheemme sedän ja tädin keskustelu tilanteesta yleensä ja erityisesti ”kansalaiskatkismuksesta”.

Moniko nykypolvesta tietää, mikä tuo ”kansalaiskatkismus” olikaan? Se oli punakantinen kirja, joka sisälsi sanoja seulomattoman ja hyvin räikeän boikotteeraus-ohjelman suomettarelaisia vastaan, joilta haluttiin kerrassaan kieltää kaikki kansalaiskunnia.

Setä oli tulikiukkuinen kiivas suomettarelainen ja täti vielä ylenintoisempi nuorsuomalainen. Arvata saattaa, millainen ”keskustelu” heidän välillään syntyi, kun siihen aikaan aivan maltillisetkin ihmiset tahtoivat näistä asioista puheen ollen tuohtua. Setä karjui ja heristeli nyrkkejään. Täti sätti ja kiljui – lopuksi itkeä vollotti. Vähältä piti, etteivät tarttuneet toistensa partaan ja hiuksiin. Minua harmitti kovasti, kun myöhästyin ja ehdin nähdä vain karjuvan ja kyynelehtivän loppukohtauksen.

Siis etteivätkö ”lapset ymmärrä”?

Pikemminkin olisin taipuvainen sanomaan, etteivät aikuiset ymmärrä.

Senhän näemme hyvin selvästi, jos vähänkin ympärillemme katselemme, omista puuhistamme puhumattakaan. Yksinpä suuren maailman viisaat ja mahdavatkin ovat muistelmissaan todistaneet toinen toisensa – hölmöläisiksi!

Mikä muuten, kun heidän aikaansaannoksiaan katselee, tuskin todistelua kaipaa.

Olavinlinnan kylpylaitoksella

Eräänä Tammenpään kesänä vietin Äitimuorini kanssa kuusi viikkoa Savonlinnassa Olavinlinnan kylpylaitoksella. Tämä tapahtui vuonna 1906.

Rautatietä ei Savonlinnaan siihen aikaan ollut, mutta uuden uutukainen pikahöyry ”Savonlinna” ajoi, vain Puumalassa hetkeksi pysähtyen, Lappeenrannan ja Savonlinnan väliä.

Se oli Saimaan vesien ”Queen Mary” ja ajoi tuon välin joka päivä edestakaisin. Laiva lähti Lappeenrannasta heti Helsingin yöjunan matkustajien saavuttua ja toi taas Viipurin matkustajat niin ajoissa, että ehtivät Simolassa yöjunaan.

Pikahöyry Savonlinnalla siis tultiin Savonlinnaan, niin että aivan sananmukaisesti ”hiukset lensivät”, sillä tuuli vei lakkini mennessään. Kapteeni vain nauroi ja viittasi hyvästiksi kädellään.

Parisen viikkoa myöhemmin oli eräs toinen matkustaja vastaavassa tapauksessa itse pysäyttänyt laivan! Kapteeni oli ollut poissa näkyvistä, ja tämä setä oli itse vetänyt komentolennättimen viisarin näyttämään ”pakkia”. Konehuoneessa oli tietenkin tehty, mitä lennättimen viisari näytti.

Olisin halunnut olla näkemässä kapteenin ilmeen ja kuulemassa hänen sananviljelyään.

Kun pyhyiden pilkka oli kuitenkin jo tapahtunut tosiasia, kapteeni oli alistunut siihen, tehty mikä tehty. Hän oli manöveerannut laivansa Saimaan aalloilla kelluvan hatun luo ja ongituttanut sen keksin kärjellä laivaan.

No niin. Olimme siis Savonlinnassa, ostettiin uusi lippalakki, käytiin taloksi ja alettiin ”hoitaa terveyttä”.

Vuonna 1906 ei maailmassa enää ollut täysrauhallista. Niinpä sattui mm. Viaporin kapina Savonlinnassa ollessamme. Mutta ensimmäiseen maailmansotaan oli kuitenkin vielä kahdeksan vuotta, ja vanha maailma, joskin kovasti kolhittuna, oli jäljellä.

Yleisö oli kansainvälistä, suurelta osalta pietarilaista. Torvisoittokunta soitteli kasinon edessä olevassa katolisessa pyörykässä kolme kertaa päivässä. Oli myös konsertteja, ja kerran viikossa järjestettiin tanssiaiset. Aino Acktélla oli Olavinlinnan pihassa ensimmäiset oopperapäivänsä, joista piti tulla joka vuosi toistuva perimätapa. Viikoittain tehtiin jokin yhteinen huviretki. Unikeon päivänä oli varhaiskahvit, ja jokaista, joka saapui seitsemän jälkeen, pommitettiin takiaisilla. Tässä puuhassa olin hyvin innokas, kunnes eräs tatti-ihminen, joka ei tiennyt mitään koko touhusta, suuttui kuin tupakka. Laitoksen ”intendenttinä” oli syntyperäinen hyvin touhukas engelsmanni Mr. Campbell, jota sanottiin ”Kempeleeksi”.

Valitettavasti en ollut vielä siinä iässä, että olisin ymmärtänyt kaikesta täysin nauttia, ja esim. ravintolapuolen ”täydet oikeudet” jäivät kokonaan käyttämättä. ”Täysistä oikeuksista” huolimatta en nähnyt Savonlinnan viikkojen aikana Kylpylaitoksen kasinolla enkä puistossa ainuttakaan humalaista. Sellainen yleisö, joka olisi voinut humalaan hairahtua, kuunteli soittokunnan esityksiä kaukaa. Kylpylävieraille ei humaltuminen sopinut.

Kylpylävieraista puheenollen mainittakoon, että tuleva appiukkon²² oli siellä samaan aikaan ”terveyttä hoitamassa”. Tuttavuuden rakentaminen jäi kuitenkin sillä kertaa tuonnemmaksi. Ja samapa tuo olikin, sillä tuleva vaimoni ei ollut tuolloin vielä syntynytkään. Se tapahtui vasta kolme vuotta myöhemmin.

Savonlinnan retki päättyi loistokkaasti matkalla Kuopion maanviljelys-näyttelyyn. Matka tapahtui Osmo-laivalla, jonka joukko viipurilaisia tutta-

²²⁾ Metsänhoitaja Einari Mäntyvaara (1879-1953), toimi aluemetsänhoitajana mm. Suojärvellä ja Haapajärvellä.

viamme oli vuokrannut. Leppävirran reittiä mentiin ja Heinäveden tietä tul-
tiin.

Kuopion hevosnäyttely oli suuri ja komea, 720 hevosta oli näytteillä. Se lie-
nee ollut loistohevosten viimeinen suurkatselmus, sillä autojen aikakausi te-
ki tuloaan. Saarelassa oli jo ensimmäinen auto nähtykin, kun se ankarasti
syksyttäen ja ”huimaa vauhtia” ajoi ohi.

Paluumatkalla sain tunnustuksen, joka on jäänyt lähtemättömästi mieleeni.

Meitä oli Osmo-laivalla iso joukko lapsia, sillä monet viipurilaisystäväm-
me olivat lähteneet liikkeelle koko perheen voimalla. Meille oli katettu oma
illallispöytäimme, jossa vallitsi suuri melu ja pauhu.

En totisesti jaksa muistaa, millä tavalla tulin tuossa yleisessä hulinassa eri-
tyisemmin ”esiintyneeksi”, mutta sen muistan, että hauskaa meillä oli. Kun
nousimme pöydästä, katsahti luokkatoverini Eeva Lallukka, Ukko-Lallukan
sukulaistyttö, minua yllättyneenä ja laushti: ”Sinähän osaat olla oikein iloi-
nen! Ja minä kun olen aina pitänyt sinua jörönä.”

Tämä tunnustus lämmittää mieltäni vieläkin, ei vain ainokaisuutensa vuok-
si vaan ennen kaikkea sen vuoksi, että lausuja oli hienoin tyttö, jonka olen
elämässäni koskaan tavannut. Vahinko, että hän maalaistyttonä oli niin pal-
jon vanhempi ja kehittyneempi, että me oman luokan pojat olimme ihan lap-
sia hänen silmissään ja rinnallaan.

Hienoudella en tarkoita mitään ulkonaista vaan, kulunutta sanaa käyttääk-
seni, sielukkuutta. Eikä sekään näkynyt päältäpäin. Ei runojen lausumisena,
laulamisena tai muuna ”taiteellisuutena”. Ei hänessä myöskään ollut mitään
harsohuntuista ”eteerisyyttä”, vaan hän oli aivan tavallinen tyttö. Mutta hä-
nessä oli sellaista perisuomalaisen naisen hiljaista henkevyyttä, jonka juuret
ulottuvat aavistamattoman kauas menneisyyteen, aina Kalevalan aikaan saak-
ka.

Kerran Eeva Lallukka piti luokalle esitelmän H.C. Andersenin sadusta ”Ru-
ma ankanpoika”.

Kun eleittä ja vähin äänin pidetty esitelmä oli lopussa, istui koko luokka
hiljaa kuin kirkossa. Hetken hiljaisuuden jälkeen Pappa Tyrni²³ sanoi:

Kai me annamme tästä esitelmästä täyden kympin.

Sitten Tyrni mietti hetken ja lisäsi:

- Eiköhän kirjoiteta kymmenen plus.

²³ Juho Kustaa Tyrni, s. 1873, v:sta 1904 Viipurin Suomalaisen Yhteiskoulun uskonnon ja äidinkielen
opettaja. Erosi papin virasta 1907.

Rantalan kesäkodin pitkä laituri.

Rantala

Eräänä päivänä Tammenpäässä Isäukko yllätti perheen sillä tiedolla, että hän oli ostanut maatilan Nuoraalta, 7 kilometrin päästä Viipurista.

Tämä oli melkoisessa rappiokunnossa oleva Antti Roiskon tila, johon kuului ulkopalstana mm. se hevoshaka, jonka olimme Tammenpäässä vuokranneet hevostemme ”kesähuvilaksi”. Joki kiersi emätilaa laajahkon mutkan tehden, minkä vuoksi tilaa kutsuttiin Niemeläksi. Alue ulottui meren rantaan saakka ja maksoi – 12 000 markkaa.

Siitä oli myyty varsinainen merenranta, kappale metsää sekä pari niittyä tullinhoitaja Vikmanille, joka oli rakennuttanut lahden pohjaan huvilan sekä oikean kivinavetan ym. maatalousrakennuksia, aivan kuten ”maanviljelijälle” kuului. Vaikkei peltomaata ollut kuin nimeksi. Nämä Isäukko myös osti 36 000 markan hinnasta. Tämä puolikas oli ”Rantala”. Tänne muutettiin ja täällä vietettiin Rantalan kesät.

Kaupat tehtiin vuonna 1907, ja vuonna 1908 oltiin jo Rantalassa.

Viimeiset koulupoikakesäni, kesät 1908 ja -09, olivat puuhiensa puolesta edellä kuvattujen kesien jatkoa. Uutta oli vain Argos, Otto-enon purjevene ja Rikkolan hovin palo.

Laila-siskon aasilaumasta olen jo kertonut. Monen yrityksen jälkeen tulimme mekin samaan tulokseen kuin Venäjän korkeat sotaviranomaiset, toisin sanoen, ettei aaseista ollut mihinkään, ja ne myytiin. Tilalle ostettiin iso bernhardilaiskoira nimeltä Argos.

Se oli siis sisareni Lailan koira, mutta Argos valitsi – tarkoin asiaa harkittuaan – itse isäntänsä.

Tutkiskeltuaan aikansa perheen jäseniä, itsekutakin erikseen ja kaikkia yhteisesti, se tuli siihen tulokseen, että minä olin ainoa Hänen Ylhäisyytensä arvolle sopiva. Muut perheenjäsenet, omistaja mukaan luettuna, olivat vain suvaittuja, mutta minun persoonani oli suosittu.

Sillä ehdolla että pysyin kotona. Mitään matkustelemista Argos ei suvainnut.

Joka kerta kun matkalaukut otettiin esiin, oli suosio lopussa. Jos yritin sen jälkeen mennä silittelemään, Argos murisi ja näytti hampaitaan.

Sama oli matkalta palattua.

Ei mitään tervetuloilmauksia. Päinvastoin. Kaksi, kolme päivää lepäsi epäsuosion synkkä pilvi ylläni ja kuului vain murinaa, jos yritin lähennellä. Mutta sitten Argos ei enää jaksanut jatkaa, vaan yhtäkkiä tapahtui laukeaminen. Se juoksi edes takaisin ja hyppi päälleni hurjan riemun vallassa, niin että oli pystyssä pysyttelemistä. Muut perheenjäsenet saivat tulla ja mennä mielen-sä mukaan. He olivat Argokselle yhdentekeviä tapauksia.

Sellaisia rahvaanomaisia huvituksia kuin uiminen Argos ei harrastanut. Sitä vastoin juominen tapahtui siten, että Argos kahlasi veteen niin pitkälle, ettei tarvinnut kumartua vaan vesi nousi leuan tasalle. Siitä hän sitten arvokkaasti latki tarpeellisen määrän nestettä suuhunsa.

Myöhemmin meillä oli toinenkin koira, nimeltään Purri. Se oli kulkukoira, joka oli itse valinnut Mummon ja Vaijan ”Lepolan” kodikseen ja jäänyt heille. Kun Mummo kuoli ja Vaija muutti aluksi meille, Purri seurasi mukana.

Purri oli pieni, ruskea sekarotuinen villakoira, takkukarvainen ja kiltti kuin mikä.

Argoksen ja Purrin väliset suhteet olivat seuraavat:

Ei tapahtunut koskaan, että Purri olisi aloittanut syömisen, ennen kuin Argos oli käynyt Purrin kupilla katsomassa, olisiko siellä mitään huomionarvoista. Tavallisesti ei ollut. Ei mitään, mitä ei olisi ollut myös Argoksen kupissa, sillä molemmat saivat samanlaista ruokaa. Mutta jos oli, niin Argos otti tyynesti herkkupalan itselleen, ja Purri katseli päältä.

Suhde oli siis täsmälleen kuten valtioiden välillä.

Jos joskus, tietenkin vain erehdyksessä, sattui poikkeus tästä terveisiin voimasuhteisiin pohjautuvasta järjestelmästä, ei Argoksen tarvinnut muuta kuin vähän ärähtää, kun Purri oli jo selällään käpälät pystyssä.

Muuten he elivät erinomaisessa sovussa ja – arvokkuuden sallimassa määrin – myös ystävytydessä.

- - -

Sitten on kerrottava Otto-enon purjeveneestä.

Otto-eno, Äitimuorin veli, asui Säiniöllä Honkaniemessä, jonne hän oli rakennuttanut – hänkin omien piirustustensa mukaan – talon kaikkine rakennuksineen. Mutta siellä oli vain Näykinjärvi, jossa ei voinut pitkälle purjehdita. Kun hän siis teetti itselleen purjeveneen, hän sijoitti sen Rantalaan, jossa vene oli minun hoidossani vapaata purjehdusoikeutta vastaan.

Vene oli puolikannellinen ja laskukölillä varustettu. Se oli säkkijärveläistä mallia ja iso.

Vaikka Joutseneen oli tehty monia parannuksia, joiden ansiosta sillä saattoi ainakin kuvitella ”luovivansa”, Otto-enon vene oli sen rinnalla loistoloukan jahti. Hyvällä mielikuvituksella saattoi jopa nähdä, että siinä oli ”kajuuttakin”, nimittäin puoli venettä kattavan kannen alainen tyhjä tila, jonne juuri ja juuri mahtui ryörimään.

Tällä veneellä me teimme hienoja matkoja, pari kertaa oltiin ihan yökunnissa. Väliaikoina ajelin sillä kotilahdella ja joskus ihan Viipuriin saakka.

- - -

Rikkolan kartanon tulipalolla, joka keväällä 1908 poltti maan tasalle seitsemän rakennusta eli koko kartanon päärakennuksineen kaikkineen, oli käännteentekevä merkitys.

Siitä oli seurauksena Nuoraa-Alasommeen W.P.K:n perustaminen. Siitä minun aktiivinen paloasioihin puuttumiseni. Siitä valtion palosääntökomitean puheenjohtajaksi tuleminen kymmenen vuotta myöhemmin. Siitä Palosuojeluyhdistyksen perustaminen, kun virkavalta uhkasi panna paperikoriin komitean erinomaisen mietinnön. Siitä sitkeä tappelu palolakiasiaassa, joka päättyi K.J. Ståhlbergin avuksi kutsumiseen ja voitokkaaseen eduskunta-aloitteeseen. Siitä ensin valtion paloylitarkastajaksi ja sitten Helsingin palopäälliköksi tuleminen. Siitä Fenno-Vent, joka on kolmanneksi tärkein keksintö, mitä paloalalla koskaan on tehty.

Vaihe seurasi toistaan. Ja tässä nyt ollaan.

Ilman Rikkolan tulipaloa olisin nyt jonkin tuomiokunnan tuomari. Tai – todennäköisemmin – jonkin kaupungin johtaja.

Ei ihminen tiedä, mihin häntä heittelee. Ja mikä häntä heittelee.

Hyvähän on, että heitellään. Ettei paikoilleen hometu.
Ja onhan tässä heiteltykin. Onpa vain!

Itse Rantalan paikka ei ollut *aivan* Tammenpään veroinen, mutta yksi erinomainen etu sillä oli. Se sijaitsi lahden pohjassa, ja lahden suulla meni aurinko mailleen. Huvila oli jyrkän mäen rinteessä, niin että alakerta ja veranta meren puolella olivat jo toisen kerroksen korkeudessa. Edessä oli vielä samassa rinteessä kellari, jonka katto oli pengerretty ja kivillä koristettu.

Veranta oli siis noin kolmen kerroksen korkeudella rannasta, ja siinä syötiin, juotiin kahvit ja oleskeltiin yhdessä.

Ne juhluvaihtelut, joita iltaisin sai Rantalan verannalta ihailla, olivat niin vaihtelevia ja värikkäitä, että kalpeilta tuntuivat niiden rinnalla kaikki ilotulitukset.

Nuoraan kartanon historiaa

Nuoraan kartanon alkujuuret ulottuvat kauas keskiaikaan. Niistä tiedetään, että Viipurin kuuluisa linnanherra Eerikki Akselinpoika (Tott) oli ostanut Nuoraan eräältä rääveliläiseltä porvarilta. Hän kuoli lapsettomana maaliskuussa v. 1481. Kuukautta ennen kuolemaansa hän ja hänen puolisonsa Elin Kustaantytär (Sture) lahjoittivat Nuoraan Viipurin Harmaidenveljesten luostarille ehdolla, että siellä kolmasti viikossa pidettäisiin messuja kaikkien kristittyjen sielujen puolesta tarkan kaavan mukaan ikuisesti. Kun sitten uskonpuhdistus v. 1535 paikkeilla lopetti luostarit, joutui Nuoraa jälleen yksityisomistukseen valtaneuvos Erik Flemingille. Hänen puolisonsa Hebba Siggentytär (Sparre) sai miehensä kuoltua vahvistuksen miehensä läänityksiin v. 1549, mutta kauan ei Nuoraa ollut hänellä, koska se v. 1556 siirtyi läänityksenä Klaus Kristerinpoika Hornille, joka silloin oli Viipurin käskynhaltija. Tultuaan valtaneuvokseksi hän vaihtoi Nuoraan Vartsalin ja Moision tiloihin, ja niin palautui Nuoraa jälleen kruunulle.

Viipurin linna sai pitää Nuoraata vv. 1563-1577, minkä jälkeen "mestari" Pietari Jönsinpoika sai lahjakirjan siihen. Sitten sai Viipurin pormestari Matti Antinpoika v. 1591 tämän kartanon palkkioksi siitä, että hän oli tarmokkaasti edistänyt Sarvilinnoituksen muurien rakentamista.

Seuraavalla vuosisadalla läänitettiin Nuoraa eversti Eskert Linderinpojalle, joka sai siihen säterioikeuden. Hänen isännyytensä kesti v. 1620 asti, minkä jälkeen tila siirtyi Hannu Holländer Ridderille, kirjanpiti-

jälle. Hänen kuoltuaan peri Nuoraan hänen poikansa Peter, jolta reduktio otti tilan 1680-luvulla. Nuoraa joutui silloin ylläpitämään sota-
väkeä.

Tähän loppui Nuoraan ruotsinvallan aikainen historia. Syttyi Suuri Pohjansota, tsaari Pietari valloitti Karjalan. Nuoraan kohtalot venäjänvallan aikana on täytynyt jättää tutkimatta. Sen verran on kuitenkin säilynyt tiedossa, että v. 1765 jälkeen tuli Nuoraan omistajaksi Aatami Yrjönpoika Vasara. Tilan koko oli silloin n. 100 ha. Hänen kuoltuaan tila periytyi hänen pojilleen Petterille ja Aatamille, jotka v. 1831 kuolivat koleraan. Näiden kummankin n. 50 ha:n suuruiset osat siirtyivät sitten heidän vävyilleen Mikko Jukaraiselle ja Juho Hupposelle sekä näiltä puoliksi pantuina osina tukkukauppias P.J. Pesoselle.

Pesosen aikana pidettiin Nuoraata mallitilana. Hän toimeenpani siellä Nuoraankylän ensimmäiset salaojitukset ja kunnosti kartanon kaikin puolin.²⁴

Rantalan juhannus

Kirjassa Nuoraa – kylä Viipurin maalaiskunnassa kerrotaan Rantalan juhannuksen vietosta seuraavasti:

Kauppias Pesonen järjesti jokaisena juhannusaattona kyläläisille kokouhlat huvilallaan. Oli tarjoilua ja myöhemmin kokon palettua oli juhannustanssit navetan vintillä. Vintti oli puhtaaksi lakaistu ja seinän vierillä nätit heinäkasat lepäämistä ja ehkä myös lempimistä varten. Jokaiseen mökkiin tuli kutsukortti.²⁵

Rantalan ja Petäjäsaaren välinen veneliikenne

Kesällä 1911 lakitieteen ylioppilas Leo Pesonen laati seuraavan Rantalan ja Petäjäsaaren välistä veneliikennettä koskevan sopimuksen. Vieraat ja tavaralähetykset Rantalaan saapuivat usein laivalla, joka laski maihin läheisessä Petäjäsaassa. Sieltä ihmiset ja tavarat tuotiin Rantalaan soutuveineellä. Koulupoikavuosinaan Leo Pesonen oli itseoikeutettu soutaja, mutta kun hän ylioppilaaksi tultuaan ei enää voinut viettää huvilalla täysiä kolmen kuukauden kesiä, sai pikkusisko Laila vuorostaan tarttua airoihin. Sopimuksen tarkoitus oli varmistaa, ettei palvelun taso pääsisi laskemaan.

²⁴ Otto I. Meurman, Viipurin pitäjän historia III, julk. Viipurin maalaiskuntalaisten pitäjäseura ry. Viipurin pitäjäsäätiö, 1985.

²⁵ Nuoraa – kylä Viipurin maalaiskunnassa. Saarijärvi 1980.

Sopimus

kauppias P.J. Pesosen ja koululaisen Laila Pesosen välillä, koskeva henkilö- ja tavarakuljetusta Rantalan ja Petäjäsaaren välillä.

1 § Koululainen Laila Pesonen sitoutuu kuljettamaan veneellä kaikki ne henkilöt ja tavarapaketit, kirjeet, ilmoitukset y.m. Petäjäsaaren ja Rantalan välillä, jotka mahdollisesti kuljetettavaksi joutuvat kesä-, heinä- ja elokuun aikana v. 1911 tällä linjalla ja maksaa kauppias P.J. Pesonen hänelle 30 penniä matkasta katsomatta kuljetuksen laatuun.

2 § Koululainen Laila Pesonen sitoutuu pitämään hyvässä kunnossa ylioppilas L. Pesosen valvonnassa olevan veneen, Tuomaan, jota sanottu Laila Pesonen on oikeutettu yllämainitulla ehdolla maksuttomasti 1 § mainittuun tarkoitukseen käyttämään.

3 § Tapaukset, jolloin Laila Pesonen on oikeutettu kieltäytymään matkasta ovat seuraavat: a) jos tuuli katsotaan niin voimakkaaksi, että on syytä pelätä jonkun vaaran uhkaavan hänen henkeään tai terveyttään; muist. asiantuntijana käytettävä ylioppilas L. Pesosta; b) jos kuljetettavana on työmiehiä t.m.s. c) jos Laila Pesonen on jonkun muun pätevän syyn takia estetty lähtemästä matkaan; tällaisia syitä ovat sairaus, matkat, harvinaiset vieraat t.m.s.

4 § Kaikissa 3 § mainituissa tapauksissa on Laila Pesosen pidettävä huoli, että joku toinen henkilö lähtee hänen sijastaan, eikä Laila Pesonen myöskään saa maksua niistä kerroista, jos hänen sijaisensa on sellainen, ettei hän vaadi matkasta maksua, päinvastaisessa tapauksessa on Laila Pesonen oikeutettu nostamaan maksun matkasta aina 30 penniin saakka, mutta yli sen maksakoon omastansa.

5 § Niistä kerroista, jolloin Petäjäsaaresta tulevien henkilöiden on odotettava venettä enemmän kuin 1 minuutti, älköön Laila Pesonen maksua saako, sama olkoon asianlaita, jos tavara on seisonut laiturilla yli 10 minuuttia, jos tulevien henkilöiden on täytynyt odottaa yli 5 minuuttia tai turvautua vieraseen veneeseen tai tavara saanut seistä laiturilla yli puolen tunnin tai laivalle pyrkivät ihmiset myöhästyneet laivasta, menettäköön Laila Pesonen toimensa. Jos erittäin lieventäviä tai odottamattomia asianhaaroja on olemassa menettäköön ainoastaan 3 matkan palkkion.

6 § Maksun tehdyistä matkoista on Laila Pesonen oikeutettu nostamaan milloin tahansa siitä ilmoitettua kauppias P.J. Pesoselle. Ellei hänellä ole rahoja saatavissa, myönnettäköön kuitenkin 3 päivää niiden hankkimiseen.

7 § Riitatapauksissa on asianomaisten käännättävä lakitieteen ylioppilaan L. Pesosen puoleen, joka myöskin antaa tätä sopimusta koskevia selityksiä. Hän säilyttää huostassaan myöskin tämän sopimuskirjan, jonka alle molemmat asianosaiset hyväksymisensä merkiksi nimensä kirjoittavat.

8 § Jos jompikumpi asianosainen rikkoo tämän sopimuksen ja laiminlyö velvollisuutensa, maksakoon sakkoa 3 matkan palkkiota vastaavan määrän ja korvatkoon vahingon.

9 § Lisäyksiä ja muutoksia näihin määräyksiin voidaan tehdä molempien asianosaisten suostumuksella ja ovat niitä koskevat asiakirjat jätettävä yllämainitun lakit. yliopp. L. Pesosen säilytettäväksi.

Rantalassa 29 p. toukokuuta 1911.

Laila Pesonen

P.J. Pesonen

Koulunkäyntiä ja ylioppilaaksi tulo

Syksyllä 1899, helmikuun manifestivuonna, olin aloittanut koulunkäynnin Viipurin Valmistavassa koulussa, joka oli oikeastaan leikkikoulu. Koulumatkalla minulla oli alkuun saattaja. Myös Juho Hallenbergin Hilja-tytär aloitti Valmistavan koulun samana syksynä, ja aamuisin poikkesimme ensin Hallenbergeille hakemaan Hiljaa. Näin perheet tulivat toimeen yhdellä yhteisellä saattajalla. Hilja istui usein potalla, kun saavuimme häntä noutamaan, ja seisoskelin kohteliaasti oven suussa odottamassa, että hän saisi asiansa toimitettua. Taisi olla niitä aikoja, kun Ukko Hallenberg alkoi kutsua minua ”pikku vävyksi”.

Oppikoulun kävin Viipurin Vanhassa Yhteiskoulussa eli ”Polénin koulussa”. Kuri ja järjestys tässä koulussa olivat erinomaiset ja opettajat yleensä hyviä, muutamat, kuten esim. Solmu ja Helena Nyström, Uno Saxen ja August Alli, suorastaan erinomaisia. Hyviä olivat myös koulun johtaja ja johtajatar, Kaarlo Polén ja Viola Relander, ja luokkatoverit todella mukavia, niin tytöt kuin pojatkin. Luokkahengestä kertoo jotakin se, että yhä vielä tapaamme toisiamme.

Ei siis ollut koulun eikä opettajien syytä, että koulun anti jäi laihaksi enkä erityisemmin siellä viihtynyt. Syy oli sekahedelmäsoppaa muistuttavassa opetusohjelmassa ja – ehkäpä myös ja kenties eniten – asianomaisessa opiskelijassa itsessään. Olin laiska lapsi, joka mieluummin kuin ikäviä läksyjä luki Välskärin kertomuksia ja Jules Vernen tai Conan Doyleen juttuja. Läksyjä hoitelin vain ”viran puolesta” ja sen verran reilusti, ettei ehtoja tullut – pilaamaan kesälomaa. Sillä oppikouluvuosinani ehdottomasti parasta olivat – kesälomat! Sen sijaan kieliopin sääntöjen, elukoiden hammaskaavojen ja muun vastaavan pönttääminen tuntui minusta turhaakin turhemmalta touhulta. Matematiikka oli toki toista. Siinä tarvittiin järkeä eikä muistia. Mutta ei hän sekään nyt mitään *hauskaa* ollut.

Kieliä ei suuresta vaivannäöstä huolimatta opittu, koska niitä opetettiin kaikkia yhtäkaaa: ruotsia, venäjää, saksaa, ranskaa ja englantia. Ja jos eläinopin elukoista olisi, kotieläimiä lukuunottamatta, vastaan kävellyt mikä tahansa, niin milläs keinolla olisit tuon vastaantulijan saanut aukaisemaan suunsa ja näyttämään hampaansa – ellei kenties puraistakseen, jolloin ”jälleentunte- misesta” ei olisi ollut suurtakaan iloa.

Kun tarkkaan punnitsen, pari arvokasta opetusta on koulun tilille silti merkittävä.

Rehtori Polén, joka opetti historiaa, vaati, että asioista on esitettävä aina kaksi syytä: *näennäinen* ja *todellinen*. Se, joka historiasta tietää, että asioilla on paitsi tekosyy myös todellinen syy, on siitä aineesta koulussa aika paljon oppinut.

Tyrnin pappa taas opetti ainekirjoituksessa esittämään asiat lyhyesti ja selvästi. Ja kun sanottavat on sanottu, on pantava piste.

Keväällä 1910 marssimme viimeistä kertaa rukouksiin. Anni Siitonen soitti, senkin kehveli, jonkin vieraan virren eikä ”Jo joutui armas aika”, jota kau- nista virttä olimme seitsemänä muuna keväänä erinomaisella hartaudella vei- sanneet. Poleeni piti tavanmukaisen, vaivalla rakennetun mutta muotokauniin ja sisältörikkaan puheensa. Kävimme noutamassa todistuksemme ja purista- massa Pollen kättä. Kahdeksan vuoden taival oli onnellisesti lopussa.

Mutta ylioppilaita ei vielä oltu. Se arvo saatiin vasta Helsingissä.

YLIOPISTOSSA!

Niin kokoontuivat asemalle Viipurin kaikkien koulujen toiveikkaat yliop- pilaskokelaat sekä Tauno Relander Sortavalasta. Saattajia oli asemasilta pul- lollaan. Oli luokkamme valvojakin, Helena Nyström. Astuttiin omaan meil- le varta vasten varattuun vaunuun.

Ja sitten lähdettiin.

Se oli hauska matka. Paljon ovat nykypolvet menettäneet, kun tämä aka- teeminen perinne on rationalisoitu. Ja tilalle ovat tulleet itkua ja hammasten kiristystä aiheuttavat numerus clausus-tutkinnot.

Viikon päivät meitä Helsingissä ”tutkittiin”, mutta seremoniaahan se kaik- ki oli. Ei kukaan saanut reppuja. Helsinki sitä vastoin katsottiin tarkkaan. En ole sitä sen koomin niin tarkasti syynännytään. Korkeasaaret, Seurasaaret, Tähtitornin mäet, Kaivopuistot, kaikki katsottiin.

Voiton siitä kierroksesta vei vain Äitimuorin johdolla tehty koko perheen Helsingin matka pääsiäisenä 1907. Silloin katsottiin ihan kaikki, myös Ate-

neum, eläin-, kasvi- ja historialliset museot, Säätytalo, Ritarihuone ja jopa Senaatin istuntosalikin. Teatterissakin nähtiin yhteen menoon kaksi kappaletta: Jeppe Niilonpoika iltapäivänäytäntönä ja Porvari aatelismiehenä illalla.

Ylioppilaiksi siis tultiin, koko sakki. Yliopiston rehtorin²⁶ kättä käytiin puristamassa, ja nimi kirjoitettiin omakätisesti isoon kirjaan. Virkapukuinen ylivahtimestari kuivasi mustetta, käänsi kirjan lehtiä ja kastoi kynää mustepullossa uusien akateemisten kansalaisten sillä nimensä kultareunaiseen isoon kirjaan ikuistaa.

Juhlallista se oli. Ei rehtorin kädenpuristus, vaan ylivahtimestari!

Ylioppilaaksitulon loppukekkerit vietettiin Alppilassa, jossa viisi vuotta myöhemmin pidettiin tuomarintutkintojuhlat, ja jossa myös 30- ja 40-vuotisluokkakokoukset on juhlittu.

Kotiin tulin – ensi kerran elämässäni – auringon ollessa jo ylhäällä, kello viiden tienoilla.

Ylioppilas Leo Pesonen v. 1910

Tällä matkalla ajoin myös ensi kertaa elämässäni henkilöautolla.

Helsingissä oli siihen aikaan jo kymmenkunta pirssiautoa Kauppatorilla. Siitä me, kolme poikaa, hassasimme yhteisvoimin itsellemme puolen tunnin ajelun, jonka aikana kierrettiin Kaivopuistot ja Eläintarhat ja huristeltiin pitkin ja poikin kaupunkia.

Vaikka taksamittaria ei ollut, niin että hiljainen ajo olisi ollut kuljettajan kannalta taloudellisempaa, tämä lasketteli koko ajan lusikka pohjassa. Hän teki työtä täyden rahan edestä.

Kokonaan uutta ei autolla ajaminen minulle enää ollut, sillä olinhan jo Viipurissa ajanut kuorma-autolla. Suomen Kauppaosakeyhtiölle, jolla nimellä Isäukkoni firma yhteen aikaan toimi, oli ostettu iso 4 tonnin kuorma-auto, Sohlbergin pakettiautoa lukuun ottamatta ensimmäinen laatuaan Viipurissa.

²⁶ Kielitieteilijä Ivar Heikel (1861-1952), Helsingin yliopiston rehtori 1907-11 ja 1920-22.

Sillä olin tietenkin ajanut, kun vietiin kuormia asemalle ja rantaan tai tavaroita sieltä tuotiin. Olin ollut mukana niin paljon kuin aika suinkin myöten antoi. Mutta nyt siis ajettiin herroiksi henkilöautolla.

Autoilla me ylioppilaat ajoimme myös Alppilaan.

Helsingin matkalla pukeutui kiinnostukseni vastakkaiseen sukupuoleen, nyt jo oikean ikäkauden kohteeseen, ensi kerran konkreettiseen muotoon. Olihan jo Viipurissakin käyty kävelyillä ja saatoilla ja tehty sellaisiakin kierroksia kuin Rautatiesillan yli Papulaan, sieltä laivalla kaupungin rantaan ja sieltä valleja pitkin Aleksanterinkadun päähän ja kotiin.

Mutta edes kahvikuppia en ollut vielä uskaltanut tytölleni tarjota. Helsingin matkalla sitten rohkaisin luontoni ja lahjoitin Hänelle – kultaisen lyyran.

Se olikin lyhytaikaisen romanssini huippukohta.

Paluu Viipuriin tapahtui Södern-laivalla, joka siihen aikaan ja vielä monia vuosia sen jälkeenkin matkasi Helsingin ja Viipurin väliä kaupungista kaupunkiin kulkien. Pysähdyttiin Loviisassa, Kotkassa ja Haminassa. Viipuriin tultiin illalla, kuten olisi tultu päiväjunallakin. Laivan lähtö Helsingistä vain tapahtui jo kello yksi yöllä.

Tähän laivamatkaan osallistuivat ainoastaan Heikki Lundin (nyk. KOP:n haarakonttorien tarkastaja, pankinjohtaja Lähimaa) ja oma Äitimuorini ja Isäukkoni, jotka olivat saapuneet omin silmin näkemään mainehikkaan poikansa ylioppilaaksi tulemist.

Samana kesänä tein vielä toisenkin matkan Helsinkiin eli siihen edelläkerrottuun palokuntalaiskokoukseen. Sieltäkin palasin laivalla, kuten olen aina tehnyt, jos vain laivavuoro on vähänkään sopinut.

Viimeksi ajoin laivalla Helsinkiin Raili-muorini²⁷ kanssa vuonna 1934.

Kesän 1910 lepäsin ihan sananmukaisesti ”laakereillani” ja kokoilin voimia akateemisen arvon saamiseksi vaadittavaa kamppailua varten.

²⁷⁾ Leo Pesosen puoliso vuodesta 1932, syntyjään Raili Amanda Emilia Mäntyvaara (s. 1909).

Luokkakokous

Wiipurissa 2.p. kesäk. 1915

Toveri!

Ensi Juhannusaattona piti meidän V:nnellä luokalla tekemämme uljaan päätöksen mukaan kokoontua Punkaharjulle viettääksemme siellä hetkisen rauhassa tutussa toveriseurassa ja uudistaaksemme entisiä koulumuistojamme. Mutta tarvitseeko meidän tämän vuoksi matkustaa aina vieraaseen maakuntaan saakka? Silloin kun me tuon päätöksen teimme eivät sellaiset seikat kuin aika ja paikka paljon merkinneet. Minkä etemmäs koulukaupungistamme kokouspaikan määräisimme, sen hauskempaa ja vapaampaa uskoimme kokouksessamme tulevan. Mutta nyt kun jo olemme ”vapaita”, ei meillä enää olekaan samaa halua matkustaa niin kauas kuin mahdollista tavataksemme vanhoja tovereitamme, vaan päinvastoin.

Toissa perjantai-iltana oli aika joukko ”meikäläisiä” kokoontunut Papulanmäelle pohtimaan luokkakokouksemme viettoa. Ilmoitus kokouksesta oli koetettu antaa kaikille paikkakunnalla oleskeleville meikäläisille, ja olivatkin Ida Corner, Siiri Fredrikson, Henri Lund, Sylvi Manner, Rosa Peusa, Siviä Vainio, Tyyni Tammela sekä allekirjoittanut saapuneet mäelle mieskohtaisesti sekä olivat Eeva Erikkilä (Lallukka), Toini Lallukka, Hanna Myllys ja Reino Pietinen keskustelleet kukin asiasta jonkun läsnäolleen kanssa ja jättäneet tälle tehtäväksi edustaa heitäkin. Ja jokaikinen oli sitä mieltä, että Punkaharju on ihan sopimaton paikka luokkakokouksemme viettämistä varten. Monikaan ei viitsisi uhrata aikaansa ja varojansa niin pitkän matkan tekemiseen, ja joskin sinne muutamia tulisikin, ei toverikokouksemme siellä luokkakokous- ja matkailijatulvan keskellä mitenkään voisi saada sitä kotoista, toverillista sävyä, mikä tällaisella toveriyhdyksellä tulisi olla. Samoin olivat kaikki yksimielisiä siitä, että määrätty aika oli myöskin sopimaton, sillä Juhannusaattohan on yksi niitä suuria juhlapyyhiä, jolloin ihmiset eivät mielellään jätä kotejaan ja omaisiaan.

Niinpä päätettiin, jottei luokkakokouksemme jäisi kokonaan pitämättä tai ainakin epäonnistuisi, muuttaa kokouksen aika sekä paikka. Päätettiin että toverikokouksemme pidettäisiin heinäkuun 24. ja 25. päivänä vanhassa tutussa Wiipurissamme, jolla entisenä koulukaupunkinamme on suurimmat edellytykset olla hauskana kokoontumispaikkanamme. Suunnittelimme, että kokoontuisimme lauantaina 24. päivän iltana kello 7 entisen koulutalomme rappusille, josta niin monta kertaa vaikean tunnin alkaessa ahdistunein mielin ylösastuskelimme, katselisimme hetkisen tuttua, nykyään hieman iloiseman näköiseksi maalattua koulurakennustamme ja siirtyisimme esim. Papulanmäelle viettämään hauskaa toveri-iltaa. Täällä voisimme myös päättää yk-

sityiskohtaisemmin seuraavan päivän ohjelmasta. Ja luulenpa, ettei tekemämme omavaltainen muutos ole toverikokouksellemme vahingoksi vaan päinvastoin.

Siis toveri! Ellei voittamattomia esteitä satu, astuskelet Sinä koreasti ensi heinäkuun 24. päivän iltana hieman ennen kello 7 Vanhalle Yhteiskoululle. Ei murheellisella mielellä niin kuin olisit jättänyt läksysi lukematta, vaan reilusti niin kuin lähdetäisiin potattiretkelle. Laillisen esteen sattuessa on pois-saolotodistus ajoissa lähetettävä.

Terveix! Koulun rappusilla tavataan.

Leo Pesonen,

jonka tehtäväksi Papulan päätöksen tiedoksisaattaminen jätettiin ja joka asustelee kesällä Wiipurin pitäjän Nuoraan kylässä.

Siltä varalta, että joku näistä ilmoituksista ei osuisi perille osoitteen puutteellisuuden tai muun syyn takia, niin tee tämän sisältö tiettäväksi jokaiselle tapaamallesi ”meikäläiselle” ja voitthan vaikka kirjoittaakin jollekin hyvälle kaverillesi.

Anomus

Luokkakokouksen järjestäminen vuonna 1915 ei ollut aivan yksinkertaista. Koska maassa vallitsi sotatila, joutui Leo Pesonen, samana vuonna leivottu hovioikeuden auskultantti, anomaan kokouslupaa Wiipurin Poliisikamarilta. Kaupungin poliisimestarina toimi Vilho Pekonen, Helsingistä tullut mies, joka oli nimitetty virkaansa venäläisten tahdosta. Pekonen hoiti virkaansa tavalla, joka toi hänelle isänmaallisten kansalaisten syvän halveksunnan. Hän mm. erotti lainkuuliaisia virkamiehiä ja otti tilalle omia suosikkejaan.

Wiipurin kaupungin Poliisikamarille

Wiitaten niihin julistuksiin, jotka ovat annetut kokouksien pidosta sotatilan aikana, pyydän lupaa toverikokouksen pitämiseen Wiipurin Suomalaisessa Yhteiskoulussa lukuvuonna 1906-1907 V:llä luokalla opiskelleiden tovereiden kesken 24.-25. päivinä heinäkuuta 1915 Wiipurin kaupungissa.

Wiipurissa 21. pnä heinäk. 1915.

Leo Pesonen

hovioik. auskultantti

Wiipurin Poliisiviraston violetilla leimalla varustetulla paperiarkilla poliisimestari Vilho Pekonen ilmoittaa kaksi päivää myöhemmin ”Herra Komendantin” päätöksen: Luokkakokouksen saa pitää, mutta sillä ehdolla, että läsnä on poliisimies.

Luokkakokousta seuranneena vuonna 1916 Pekonen kuoli, Viipurin kaupungin historian mukaan ”stressiin”.

Saumat ratkeavat

Suurlakkoon 1905 oli päättynyt sortovuosien ensimmäinen vaihe. Mutta mitä seurasi?

Olisi luullut ihmisten jotakin oppineen. Patoutunut viha ja kiukku suometarlaisten ja nuorsuomalaisten välillä pääsi vasta – paineen höllättyä – oikein valloilleen.

Vuoden 1918 ns. kellarikansalaisia vastaavat, vaaran aikana melko hiljaa pysytelleet ”isänmaan ystävät” päästivät nyt suuren uljuutensa täyteen kuokistukseen hillittömästi haukkumalla suometarlaisia, ja nämä taas jonkinlaisen syvälle sieluun latautuneen alemmuuskompleksin riivaamina antoivat takaisin täysillä panoksilla, korvaten haukkumasanojen paljoudella sen mitä sanarieskan sisällyksestä puuttui.

Muistan selvästi eräänkin suometarlaisessa Viipuri-lehdessä julkaistun kirjoituksen, jossa jankutettiin yhtä mittaa ja usein vielä perättäin toistellen ”puristus-, päristys-, kuristuslailliset”, tarkoittaen näillä kunnianimillä tietenkin perustuslaillisia, joiden aivan vakinainen nimitys oli ”puolsuomalaiset”, mikä tietenkin tarkoitti nuorsuomalaisia. Suomalaisuus oli se pelastusrengas, johon tarrauduttiin.

Tähän vanhojen poliittisten puolueiden korviakoskevaan pasuunanpuhalukseen ja rummun räminään liittyivät kimeinä pillipiipareina uudet luokkapuolueet, joista etenkin senaikaiset sosialistit eivät sanapaukkuja säästelleet. Ja yksityisyrittäjinä taistelukentällä esiintyivät sellaiset maailmanparantajat kuin Matti Kurikka ”totuudentorvineen” ja niin edelleen, aina anarkisteja myöten.

Mieltä ylentäviä eivät myöskään olleet uuden yksikamarisen eduskuntamme ensimmäiset vuodet.

Toisaalta rullasi juhlavasanainen adressikoneisto yksitoikkoisessa, mitään vaikuttamattomassa tyhjyydessään, ja toisaalta taas laskettiin lentoon sekaavia aloitteita aivan kaikesta mitä vain maan ja taivaankannen väliltä löytyy, ja mitä kekseliäs ihmismieli sen lisäksi vielä esille loihtia saattaa.

Ja niin sitten eräänä kauniina päivänä – kesken suunsoiton ja kinastelun – Bobrikovin paikalla istui uusi ja edeltäjänsä verrattomasti taitavampi tyyppi, kenraalikuvernööri Seyn, joka aloitti monta kymmentä kertaa tehokkaamman hiljaisen kuristuspolitiikan ajanjakson, jota kansa ei enää, vuosi-

kausia aatteellisesti ja sanallisesti riehuttuaan, jaksanut edes elävästi huomata, saati sitten kipeästi tuntea.

Kuten lumisade hiutale hiutaleelta peittää maan, kinoksia yhä korkeammalle kohottaen, samoin sateli hiutale hiutaleelta kuoleman lunta Suomeniemelle.

Sota alkaa

Sitten eräänä heinäkuun päivänä 1914 kajahtivat Sarajevon laukaukset.

Diplomaatit heräsivät kesähorroksestaan ja alkoivat kylpylaitoksista virkoihinsa palattuaan vaihtaa nootteja. Siihen aikaan vielä näyttämön etualalla esiintyvät keisarit ryhtyivät vilkkaasti elehtimään lähettelemällä sähkösanomia toinen toiselleen. Sotilaat alkoivat pakata kamppeitaan. Kunnes sitten elokuun alussa sodanjulistukset (jollaisia kohteliaisuuksia siihen aikaan vielä, muistona ritariajalta, pidettiin tapana vaihtaa) alkoivat sinkoilla maasta toiseen.

Vuosikymmenien kuluessa viimeiseen saakka trimmatut loistavat armeijat ja laivastot lähtivät liikkeelle. Liput liehuivat ja soittokunnat soittivat, kun vanhat armeijat marssivat viimeiseen taisteluunsa, joka oli lyhyt ja verinen.

Keihäsratsumiesten hurraa-hyökkäykset päättyivät joka suunnalla konekiväärien asiallisen kuivaan rätinään, ja pistinhyökkäykset sammuiivat ruumiskasoihin. Armeijat painuivat maan alle lokaan ja liejuun. Tappamisen valtava lihamylly alkoi hiljaisen mutta hellittämättömän jauhamisensa tuhansien kilometrien pituisilla rintamilla. Vanhan ritariajan auringonlasku oli verisen punainen. Kun se päättyi, vietiin kolmen keisarin ja kymmenkunnan kuninkaan kruunut museoon. Keisarit katosivat kaikki. Kuninkaista jäi vain rippeet.

Sinä päivänä, jona teurastus alkoi, meillä oli maalla käymässä vanha kunnon Ukko Thuneberg²⁸, joka oli minua pikkupoikana ollessani vakiokeinoiltaan, risiiniöljyllä, kylmillä kääreillä ja etenkin naurattamalla monesti parannellut. Ukko Thuneberg oli siis ammatiltaan lääkäri ja oikein vanhaviisas sellainen, mutta vielä sitäkin viisaampi ja herttaisempi hän oli ihmisenä.

Hänen kanssaan juttelimme, olinhan silloin jo neljännen vuoden ylioppilas, ylen syvällisesti maailmanmenosta ja menestyksestä ja yksimielisesti manasimme sotahullut sinne, mihin ne kuuluivat.

²⁸⁾ Paul Alexander Thuneberg (1865-1923), viipurilainen yksityislääkäri ja tilanomistaja, kansanedustajana 1919-21.

Samalla toivotimme heille kaikille hyvin tasapuolisesti, ei vain itseämme vaan yksin tein myös tanskalaisia, puolalaisia, buureja, elsass-lothringilaisia muistaen, sellaisen tulevaisuuden, että pieksäisivät nyt isoiset toinen toisen-
sa niin perusteellisesti, että pienetkin saisivat vähän hengittää.

Tämä nykykielellä sanottuna ”toiveajattelu” toteutuikin aavistamattoman tehokkaasti. Uusia valtakuntia syntyi sodan päätyttyä kuin sieniä sateella.

Sitävastoin suuret mahtivaltiot olivat – niin voitettut kuin voittajat – aivan läähätyksissään. Voittajavallat eivät saaneet edes perusteellisesti lyötyä Turk-
kia tottelemaan itseään. Kemal Atatürk viittasi kintaallaan kaikille heidän rau-
hanehdoilleen ja laivastopakoitteilleen ja lähetti voittajien kanssa neuvotte-
lemaan kuuron miehen, joka kuuli vain mitä parhaaksi katsoi, eikä muuta. Mutta sinä aikana Kemal-pasha teki mitä tahtoi ja perusti uuden Turkin, nyt
joka taholta kovasti kositud.

Kemal-pasha oli uuden aikakauden ”johtaja”-tyypin uranuurtaja. Häntä seu-
rasivat nopeassa tahdissa toiset, ja niin saatiin taas nähdä uusi näytös van-
hasta näytelmästä, jonka kaavan jo Marcus Aurelius tunsu pari tuhatta vuot-
ta sitten sanoessaan: *kaikki muuttuu – tullakseen samaksi jälleen.*

- - -

Ukko Thunebergin lähdettyä kiipesin Rantalalan yläkertaan, jossa minulla
sillä kertaa oli Laila-siskon poissa ollessa tavallisesti hänen hallussaan oleva
merenpuoleinen huone.

Siinä ikkunan ääressä istuessani näin, miten koko idänpuoleinen taivas me-
ni paksuun pilveen, jonka kärjessä aivan selvästi kaksipäinen kotka levisi le-
viämistään peittäen lopulta koko itäisen taivaan.

Aloin oikein tarkkailla pilveä ja jännittää, että peittääkö se vähitellen koko
taivaan. Mutta niin ei käynyt. Läntinen taivas pysyi kirkkaana. Ja vähitellen
haihtuivat pilvet myös itäpuolelta.

Tuollaisina käännapäivinä ihminen on taikauskoinen ja tarkkailee kaiken-
laista. Niin kävi minullekin. Katsoin pilven ikään kuin enteeksi. Ja niin myös
tapahtui, olipa se enne tai ei. Ja tietenkään se ei ollut. Oli vain pilvimuodos-
telmia, joista herkkä mielikuviutus loihtii esiin kaikenlaista.

- - -

Kun syksyllä saavuin Helsinkiin, kävi kaupungissa kova kohina. Puhuttiin,
että ”nykyaikaisilla aseilla” sotaa ei voida pitkään jatkaa. Väki loppuu al-
kuunsa. Jouluun mennessä kaikki on selvää. Kiirettä on pidettävä, jos aikoo
ehdiä loppuselvitykseen mukaan.

Tähän käsitykseen en voinut yhtyä. En kylläkään jaksanut käsittää, että so-
dasta tulisi *niin* pitkäaikainen. Mutta joka tapauksessa arvelin, että lopputut-
kinnot, jotka jo olivat alkaneet, ehti vielä suorittaa.

Ja niin annoin maailman mellastella ja jatkoin lopputenttejäni.

Eräässä osakunnan kokouksessa kuraattori lainaten jonkun, en enää muista kenen, lausumaa totesi:

”Elämme suurten tapahtumien aikaa ja – vielä suurempien kynnyksellä.”

Niin oli todellakin. Vaikkei kukaan, *ei kukaan*, aavistanut *miten* suurten tapahtumien kynnyksellä elettiin.

Ei kukaan tiennyt, että nyt painuu mailleen Kokonainen Aikakausi. Maailma, jossa oli vielä vähäisiä rippeitä jäljellä Wienin tanssivasta kongressista 100 vuotta sitten.

Samana päivänä, jolloin me Ukko Thunebergin kanssa Rantalan pihamaalla maailmanmenoa pohdiskelimme, päivänä jolloin eri maiden esikunnissa lkp-nappeja paineltiin, sinä päivänä ”vanhan maailman” saumat alkoivat ratkeilla.

Kun tykkien jyrinä neljän vuoden kuluttua vihdoinkin hiljeni, oli maailma ”uusi” ja Eurooppa vain – ”entinen”.

Yliopistossa ja käräjillä

Olen kertonut, miten kouluvuosieni anti jäi kaiken kaikkiaan laihanlaiseksi. Yhtä vähän sain, jos suoraan sanon, yliopistosta.

En ole kuullut, että kukaan ystävästäniäkään olisi siltä suunnalta mitään erinomaisempaa hengenravintoa ammentanut. Ja kuinka se olisi voinut olla mahdollistakaan, kun laitos oli kasvanut eri alojen ammattimiesten tehdasmaiseksi tuotantolaitokseksi.

Kukin professori kannatteli vain omaa ”tutkintorimaansa” pitäen sitä sen verran korkealla, että kohtuullinen prosenttimäärä opetuslapsista jaksoi, tiukalla ”treenauksella” omin päin valmistauduttuaan, ”hypätä riman yli”. Siinä kaikki.

Käytännöllistä ja kenties välttämätöntä. Mutta ei muuta.

Se mikä ylioppilasaikana, lukuun ottamatta nuoruutta, vapautta ja avaraa tulevaisuutta, on arvokasta ja mikä tekee entisistä koulupojista ”akateemisia kansalaisia”, saattaisi olla osakuntaelämä ja siihen liittyvät tilaisuudet omien voimien koettelemiseen. Mutta vuonna 1910 elettiin osakunnissa jonkinlaisesta aallonpohjaa. Sortovuosien voimakkaat ajat olivat takana ja jääkäriaika vielä edessä. Osuin putoamaan tähän kuoppaan.

Osakunnassa veivattiin vanhoja levyjä: kotiseutututkimusta ja kansanvalistusta. Valistettavat olivat jo kuitenkin valistajiaan viisaampia, ja kotiseu-

tututkimuksen mikroskooppi oli suunnattu menneisyyteen aikana, jolloin tulevaisuus kiihotti mieltäni.

En ollut kiinnostunut. Ja niin meni sekin aika ohi. Jälkiä jättämättä.

Ehkä tähän vaikutti myös nuori ikä ja ryypäämättömyys. Siihen aikaan näet vihittyjen piiri ”istui” ahkerasti. Virallisissa kokouksissa haukoteltiin.

Vasta kolmas opiskeluvaihe eli kärkeäaika oli *jotakin*. Se olikin jo tarpeen, sillä muuten olisin jäänyt nk. elämää varten kovin heppoisille eväille.

Oikeustutkinnon suoritin kevättälvella 1915. Sinä keväänä olin jo Kuolemanjärven ja Uudenkirkon käräjillä, mutta omia käräjiä saisin Ukko Zittingin²⁹ tuomiokunnassa Jääskessä.

Siihen aikaan otettiin ”käräjien istuminen” ihan tosissaan. Tasan kaksi vuotta minäkin siihen Jääsken tuomiokunnassa uhrasin, tuomarin kodissa Imatralla asuen ja yksinomaan talon töitä paiskien, ensin vuosi ruokapalkalla, toisesta sain jo 150 markan kuukausipalkan..

Ukkotuomari, senaattori Zitting oli läpikotaisin hyvä mies, jonka väkevin sana oli ”juukeli”. Hän oli vanhan kansan tuomareita, koko virkauran senaattiin saakka uskollisesti ja tunnollisesti palvellut, ammattinsa läpikotaisin tunteva ja vain juttujensa kimpussa elävä. Tuohon aikaan hän oli 55-vuotias, mutta jo harmaa ja minun silmissäni vanha mies. ”Sedäksi” häntä kutsuimme. Suuri perhe ”Sedällä” oli, ja ruokapöydässä istui aina pari kolme ”nuorta tuomaria”. Muusta hän ei puhunut kuin käräjäjutuista ja sodasta. Toisinaan hän pelasi skruuvia.

Oikeutta jakaessaan hän oli perinpohjainen ja tarkka, ja erinomaista koulutusta se oli. Itse hän istui vain Jääsken pienet käräjät ja antoi meidän nuorempien miesten, Boehmin, Asikanuksen ja minun, sekä minuakin nuorempien Laukkasen ja Österbergin hoitaa suuret Antrean, Kirvun ja Ruokolahden käräjät sekä Jääsken kokoiset Joutsenon käräjät.

Kun Ukko istui rakkaita Jääsken käräjiään, siinä karisivat nuorelta mieheltä liiat luulot pois.

”Asiahan on selvä”, väitin suuressa tietoviisaudessani.

”Tuumitaan vielä”, sanoi Ukko.

Ja kun sitä tuumittiin ja yhä vain tuumittiin, niin kas pehkuna! Ei se aivan niin selvä ollutkaan. Saattoipa asia olla ihan päinvastoin.

Mutta entäpä kun nuori mies sai vuoden harjoiteltuaan lähteä käräjille yksinään ja joutui omalla vastuullaan ja voimatta kenenkään vanhemman mie-

²⁹) August Johannes Zitting (1860-1922).

hen kanssa edes neuvotella ihmisten asioita, suuria, monimutkaisia ja arka-
luontoisia, omin päin ratkomaan. Siinä tottui ottamaan selvää asioista, tottui
uskaltamaan ja myös – vastaamaan.

Antrean ja Kirvun käräjät, joita kumpiakin istuin kahdet, olivat suuria, vai-
keajuttuisia ja moniviikkoisia. Niissä otettiin miehestä irti kaikki, mitä lähti.
Se oli parasta koulutusta, mitä olla saattaa.

Merkuljeff vastaan Pugin ja Pugin vastaan Merkuljeff

Lopuksi istuin vielä Ukon sairastuttua kaupantekijäisiksi yhdet hänen pie-
net nimikkokäräjänsä Jääskessä.

Näille käräjille lähtiessäni Ukko pyysi, että koettaisin tehdä selvää Mer-
kuljeffin ja Puginin vanhoista ja sotkuisista jutuista, jotka olivat jo pitkään
painaneet Ukon mieltä.

Tunsin näiden juttujen syntyhistorian ja lupasin: ”Setä hyvä, näitä juttuja ei
enää ensi käräjillä ole!”

Merkuljeffin ja Puginin juttu oli kehittynyt seuraavasti:

Riitapukareista toinen, sanokaamme vaikka Merkuljeff, oli aikonut raken-
nuttaa huvilaansa uudet portaat, koska vanhat olivat lahonneet. Jotta ne eivät
toista kertaa lahoaisi, hän päätti tehdä portaat kivistä ja hakkautti jo sitä var-
ten askelmakivet.

Mutta sitten hän keksi, että ”jos lapsi lankeaa portaissa, se satuttaa itsensä
pahasti”, ja niin hän, helläsydäminen kun oli, purki päätöksensä ja teettikin
uudet portaat ”pehmeämmästä” aineesta eli puusta.

Nyt olivat kuitenkin jo kivet valmiina. Mihin hän ne panisi? No, naapuri
Puginin tontilla, aivan rajalla, oli tyhjää tilaa, ja niin Merkuljeff kysyi Pu-
ginilta, saako hän panna kivet sinne, naapurin puolelle.

”Pane, veli hyvä, mainiosti ne sinne mahtuvat”, sanoi Pugin. Niin tehtiin,
ja kummaltakin puolelta unohdettiin koko asia.

Sitten sattui, että Puginin hevonen meni Merkuljeffin puutarhaan ja sotki
muutamia kukkapenkkejä. Merkuljeff suuttui ja vaati suutuspäissään ylen suur-
ta vahingonkorvausta. Tästä taas Pugin suuttui, syntyi sananvaihto, ja kum-
pikin matkusti Viipuriin asianajajan puheille.

Nämä tietysti antoivat sellaiset neuvot kuin näkivät asiakkaiden tahtovan,
ja niin syntyi Merkuljeff – Pugin –juttu n:o 1.

Mutta sitten alkoi Pugin vaatia Merkuljeffilta 10 vuoden vuokraa noiden
kivien säilyttämisestä hänen tontillaan ja esitti siitä siivottoman laskun. Taas
menivät molemmat advokaattiansa luo. Ja niin syntyi Merkuljeff – Pugin
-juttu n:o 2.

Siitä se lähti vyörymään.

Jos koira haukahti naapurin puolella, nostettiin juttu vihaisen elukan irralaan pitämisestä. Jos naapurukset tapasivat tiellä toisensa eivätkä malttaneet olla toinen toistaan vähän nälväisemättä, seurasi kunnianloukkausjuttu ja parikin sellaista. Kerran heristi toinen heistä keppiään, josta nousi julma syytelyjuttu ”murhayrityksestä”. Ellen väärin muista, oli vireillä jo ”väärävalajuttukin”.

Viipurilaiset advokaatit riemuitsivat ja yllyttivät, hyväkkäät, kumpaaakin yksinkertaista mutta äveriästä naapurusta sekä saapuivat Jääsken käräjille salkut pullollaan Merkuljefin ja Puginin sekavia papereita.

Ja setä Zitting, tunnollinen tuomari kun oli, käsitteli näitä sekasotkuja aivan niin kuin ne olisivat olleet tosijuttuja. Arvaa sen, että tuskaa siinä oli.

No niin.

Olin luvannut tehdä jutuista selvän. Niinpä aina kun esille tuli Merkuljefin juttu Puginia vastaan tai päinvastoin, päätökseni oli järkähtämättömästi sama: kanne kumoon ja kulut kuittiin! Mitään lykkäystä ei yhdessäkään jutussa millään syyllä annettu.

Ja niin jutut loppuivat. Siihen pisteeseen. Muutoksenhakuja ei ihme kyllä tullut.

Ilmeisesti asianomaiset itsekin huokasivat helpotuksesta, sillä kalliiksihan nämä jutut jo olivat kasvaneet, mutta periksi ei kummaltakaan puolelta voitu antaa. Eivätkä advokaatitkaan minua elävältä syöneet. Hekin olivat jo alkaneet väsyä.

Ja omatunto toki heilläkin on. Vaikkeivät maallikot sitä aina usko.

Mikä oli sitten Ukko Zittingin koulun arvokkain anti?

Se, ettei kuvia saanut kumartaa. Ei suoralta kädeltä uskoa ketään, olipa hän miten maineikas ”asiantuntija” tahansa, ja niitähän riitti. Piti vain tutkia ja tuumia. Varsinkin tuumia.

Ukolle ei myöskään ”virka” ollut sama asia kuin määrätty määrä työtunteja. Kuten ei olekaan.

Virka tarkoittaa määrätyn julkisen tehtävän hoitamista ja siihen eläytymistä kelloa katsomatta. Se on otettava ”omaksi asiaksi”. Jotta tämä olisi mahdollista toimeentulohuolilla huomiota hajottamatta, siitä on maksettava aseman mukaista elintasoa vastaava palkka. Mutta ei mitään ”ylityökorvauksia”. Viranhaltija ei yksinkertaisesti voi tehdä ”ylityötä”. Hän ei ole tunti- vaan urakkatyöläinen.

Tämän siis opin käräjistäni ja Setä Zittingistä.

Häntä muistelllessani on lisättävä vielä, että yhden asian opin myös yliopistossa.

Professori Granfelt³⁰ juurrutti mieleen päätösten tekemisessä käytettävän ajattelukaavan niin perusteellisesti, että siitä on ollut apua juridiikan ulkopuolellakin. Ja häneltä jäi mieleeni myös tuomarin tavoite: *strävan till materiell sanning eli pyrkimys asialliseen totuuteen*.

Ihmisen piirustukset

Kun olen luokkakokouksissa 10 – 25 – 30 – 40 – 50 vuoden perästä katsellut tovereitani, niin ihmettelen, miten vähän Yliopisto ja Elämä ovat ihmistä muokanneet, ja miten paljon syntymä, lapsuus ja koulu. Kaikki, jok’ikinen, ovat täsmälleen samanlaisia kuin koulun alaluokilla jo olivat. Kukaan ei ole mainittavasti miksikään muuttunut. Ei muuta kuin istuttaa pulpettiin, niin siinä olisi vanha luokka – monine tyhjine paikkoineen.

Vai pitäisikö ihmisen mennä vielä kauemmaksi menneisyyteen ja alkaa kaivella esi-isiä ja -äitejä haudoistaan?

Minulla on esimerkiksi isoisästä taaksepäin lähtien kolme sukupolvea herastuomareita oman vaivaisen varatuomariuteni pohjana. Ja on lasinpuhaltaja- ja kaskenpolttajaesi-isiä, jotka ovat parempia tulen tuttavina kuin prankarit.

Herastuomariesi-isät ovat nuorina talonisäntinä varmaankin valinneet vai- moikseen punakoita ja pyöreämuotoisia toimeliaita tyttöjä, samanlaisia kuin Metelisen Aino ja Pitkäsen Hilja. Ja jossain suuren perheen isossa pirtissä on kenties myös joku Eeva Lallukan kaltainen hiljainen naisihminen liekuttellut lasta ja hyräillyt jotakin ”Tuonen kehdon” tapaista. Omalaatuisessa hiljaisessa mutta vilkkaassa toimeliaisuudessaan oli oma Äitimuorinikin vähän tätä mallia.

Ruotusotamies Tapper, Mummon isä, on maannut haudassaan toista sataa vuotta, ja kuka tietää, mitä jälkeä ovat monet Suomessa käydyt sodat jättäneet, mutta jollain tavoin ihmeellisen *tutulta* kaikki tuntui, kun sotatoimiin talvella 1918 joutui. Tuon tuostakin tuntui ihan selvästi, että tällaista on ennenkin ollut. Vaikka se *aivan varmasti* oli ”uutta”.

Ja kun lopuksi – vanhoilla päivilläni – jouduin 300-miehisen värvätyn pioneerin eli ”palokuntapataljoonan” komentajaksi, niin univormu tuntui ihan

³⁰⁾ Otto Hjalmar Granfelt (1874-1957); Helsingin yliopiston prosessioikeuden professori vuodesta 1909.

Viipurin Suomalaisen Yhteiskoulun I luokka keväällä 1903. Leo Pesonen toiseksi viimeisen rivin kolmas poika oikealta.

Ylioppilaaksitulon 50-vuotisloukkakokous 1960. Leo Pesonen keppi kädessä toinen oikealta.

kuin kotitakilta, eikä kurinpidossa tai miesten käsittelyssä ollut mitään uutta tai outoa.

On ollut esi-isillä talvisin aikaa myös aivoitella noissa suurissa hirsipirteissä, kun lumi on peittänyt metsät ja maat. Sekä Isäukon veli Likka-setä että Äidin veli Otto-eno olivat kumpikin mietiskelijöitä. Ja mielellänihän minäkin senkun vain istun, polttelen ja fundeeraan.

Mutta kylvö- ja korjuuaikana on pantu toimeksi. Oma Isäukkoni kuuluu tähän ihmislajiin. Ja osaanhan minäkin panna töpinäksi kun hälytyskello soi, tai jos jokin asia on täysin päin mäntyä eikä hyvällä sanalla tai asiallisella esityksellä korjaannu.

On ollut esiäitien joukossa myös Mummon tapaisia puuhaihmissiä, jotka hoi televat talouden ja lapset ja – siinä sivussa – myös Ukon. Niitä on varmasti ollut paljon, sillä naisväellä ei ole ollut kesää eikä talvea, ei yötä eikä päivää, vaan yhtä menoa aina vaan. Ja huolta kaikesta.

Siitä kaikesti johtunee taipumukseni reippaiden ja toimeenpanevien naiskansalaisten ihailuun. Jollainen sivumennen sanoen oma Eukkomuorinikin on.

Ihmisen tekotarpeet ovat ehkä vanhoja. Loppusilauksen antavat lapsuuden vaikutelmat ja koulu. Ja sitten on ihminen valmis.

Viipuri – erilainen kaupunki

Isäni jälkeensäjääneiden papereiden joukossa on päiväämätön puhe, jonka hän on todennäköisesti pitänyt Viipurilaisen osakunnan senioritilaisuudessa vuonna 1935, ja jonka hän on otsikoinut ”Lapsuudenmuistoja vanhasta Viipurista”. Päätän muistelusten ensimmäisen osan kolmeen katkelmaan tuosta varsin pitkästä puheesta. Ensimmäinen katkelma on puheen alusta, toinen loppupuoletta ja kolmas lopusta.

Me viipurilaiset elämme täällä Helsingissä vähän niin kuin Israelin lapset Baabelin vankeudessa. Eipä silti että meillä täällä *paha* olisi olla. Joskaan emme nyt *ihan kaikki* presidenttejä, kenraaleita, pankkitarkastajia ja sensemoisia isoja viskaaleja olekaan, niin kaikkihan me kuitenkin jonkinlaisina päällysmiehinä puuhailemme. En tarkoita Baabelin vankeudella elämän huonoutta vaan – *vierautta*. Toinen henki on näissä helsinkiläisissä kuin meissä viipurilaisissa.

Otan vain yhden, tuoreutensa johdosta ensiksi mieleenjohtuvan esimerkin: valtakunnan viestin saapumisen Petsamosta Kalevalan juhliille.

Jos viesti yli tuhannen kilometrin päästä monien kymmenien reippaiden partioiden yötä päivää hiihtämänä halki salojen ja nietosten olisi saapunut Viipuriin, niin korkeat kunniaportit sille olisi laitettu ja kilometrien pituiset kansanjoukkojen muodostamat kujat viimeinen partio olisi saanut perille saapuessaan kulkea. Ja perillä kunniaportin alla olisi soittokunta torvet suorina puhaltanut ”Kaunista Karjalaa”. Ja kaupunginjohtaja Tuurna, joka, kuten useimmat muutkin viipurilaiset, on muualla syntynyt mutta muuttunut aito-viipurilaiseksi, olisi silkkipytty päässä ollut vastassa ja lennokkaain sanoin toivottanut viestipartion kaupunkiinsa tervetulleeksi. Ja kansa olisi hurrannut huikeasti.

Mutta miten suoritettiin sama seremonia Helsingissä?

Messuhallin edustalla seisoo iso väkijoukko kellot kourissa ja uteliaina. He eivät ole alkuasukkaita vaan täällä asuvia muukalaisia, joita moiset lapsellisuudet vielä viehättävät. Poliisit kävelevät tärkeännäköisinä, mutta kukaan heistä ei tiedä, mistäpäin odotettu viesti saapuu. Minkäänlaista vastaanottokomiteaa ei paikalla näy. Aavistin, että nyt taas on – kuten niin usein Helsingissä – jotakin takaperoisesti, ja varmuuden vuoksi siirryin rakennuksen nurjalle puolelle. Ja katso: oikein olin arvannut. Sieltähän se viesti saapui – takapuolelta, eikä kokoontunut kansa nähnyt siitä vilautakaan. ”Vastaanottamassa” oli vain parikymmentä paikalle erehdyksessä eksynyttä ihmistä, joista yksi ainoa – eli allekirjoittanut – hoksasi huutaa huikkaista hurraata. Ja kiireen vilkkaa, ikään kuin pahantekijät, sujautettiin viestintuojat Messuhallin pihaovesta sisään.

Muistan, miten me pikkupoikina ihmettelimme pihasta pihaan kiertävää soittoniekkaa. Hän soitti harmonikkaa, mutta selässä hänellä oli iso patarumpu, jota hän paukutteli kyynärvarteensa sidotulla nuijalla. Patarummun päällä oli lautashelistin, jota hän soitti kantapäähän sidotulla narulla jalallaan tahtia polkien. Ja kaiken kukkuraksi tällä musiikkimestarilla oli päässään kulkusilla runsaasti koristeltu kiiltävä kypärä, jota hän helisti päätään ankarasti ravistamalla. Siinä oli samassa persoonassa kokonainen orkesteri.

Jonkin verran ontuen tämä vertaus kuvastaa vanhaa ja ehkä nykyistäkin Viipuria.

Tässä Suomen tosiasiallisesti vanhimmassa ja valppaimmin nykyaikaisessa kaupungissa elää eri heimoja ja jopa eri kansoja innokkaasti touhuten ja joskus kiivaastikin kinastellen, mutta sittenkin loppujen lopuksi kaikki yksinä viipurilaisina. Kuvaavaa on, että kun teatteritalo vihittiin – kerron nyt mitä olen muilta kuullut enkä omia muistojani – ohjelma oli pääasiallisesti –

saksankielinen. Kun teatteri korjausten jälkeen juhlallisesti avattiin, oli ohjelma ruotsinkielinen. Kun sitä viimeisten korjausten jälkeen juhlittiin, oli ohjelma suomenkielinen. Niin kuin tuo soittonieikka oli kokonainen orkesteri, on Viipuri pienoismittakaavassa kokonainen maailma. Sen alkuasukkaat ovat eläviä ihmisiä. Ja kaikki, jotka kaupunkiin vähäksikin aikaa asettuvat, muuttuvat lyhyessä tuokiossa pienoismittakaavassa maailmankansalaisiksi, siis todellisiksi eläviksi ihmisiksi, kuitenkin – ja juuri sen vuoksi – aina säilyen, kuten tuleekin, väärentämättöminä viipurilaisina.

Vielä tekisi mieleni kuvailla Vanhaa Viipuria ulkoapäin katsottuna, kun sitä lähestytään eri puolilta. Tuo vanha kaupunki näet valloittaa tulijan heti ensi näkemältä. Miltä näyttikään Vanha Viipuri, kun sitä pienenä poikana reki-kyydissä talvi-iltana lähestyi kodikkaiden öljylamppujen tuikkiessa Kelkkalan ja Tiiliruukin mökkien ikkunoista ja melkein häikäistessä talvisen metsän pimeyteen tottuneet pikkupojan uniset silmät! Entä miltä näytti Viipuri, kun sen vanhoja harmaita vallejia meren puolitse purje- tai soutuveneellä lähestyi kauniina kesäiltana tai kaupungin tulien syyspimeällä heijastuessa mustana välkkyvään satamaveteen. Mutta nämä muistot tuovat mieleen myös sen, miten vihamieliseltä kaupunki rauhallisine valoineen näytti, kun sitä lähestyi lumista jääkenttää pitkin Venäjänsaaresta tammikuussa 1918, ja miltä näytti Viipuri, kun sitä katseli Tienhaarasta käsin tykkien jyristessä ja tulipalon loimujen valaistessa huhtikuista yötaivasta saman vuoden keväänä. Mutta jääkööt ne asiat.

Muistellaan sen sijaan, miltä näyttää Vanha, meille kaikille rakas Viipurimme sisäpuolelta katsottuna Punaisenlähteen toreineen, puistoineen, Päs-sinlinnoineen, Huusniemineen ja Papuloineen. - - - Muistellaan, miltä näytti valaistu lumenen Torkkelinkatu tai miltä näyttivät vanhat Viipurin rantaval-lit, kun me koulupoikina ensi kertaa saattelimme luistinradalta tai toverikun-tajuhlasta kotiin ”ihanneolennotartamme”.

Muistelkaamme tänä iltana sitä Viipuria, joka meidät kaikki ”vanhoiksi vii-purilaisiksi” tekee, vanhaa rakasta koulupoikavuosiemme Viipuria.

II. Huomioita ja muistelmia Karjalasta vuodelta 1918

Vapaussota – veljessota

Helmikuun manifestista lähtien sitä oltiin odoteltu. Oli nähty Suomen sotaväen hajotukset. Oli nähty maastakarkoitukset ja sanomalehtien lakkautukset. Eugen Schaumanin pistoolin kahvassa oli hengessä ollut melkein koko Suomen kansa. Oli hengähdetty hiukan Japanin sodan jälkeen. Mutta sitten oli kaikki alkanut uudestaan. Tuhat kertaa taitavammin.

Oli kuultu Purishkevitshin huudahtavan yhdenvertaisuuslakikäsittelyn jälkeen Venäjän duumassa: *Finis Finlandiae*. Oli luettu maailmansodan alkuvuikkoina venäläisen komitean mietintö siitä, mitä kaikkea tulisi kuulumaan ”yleisvaltakunnallisiin” asioihin. Toisin sanoen *kaikki*.

Sillä välin oli Suomen kansa mennyt niin pahasti hajalle, että perustuslailisten ja suomettarelaiden riitaisuudet Bobrikovin aikoina olivat olleet sen rinnalla vain lapsen leikkiä. Kumpikin puoli tarkoitti silloin samaa, vaikka eri keinoin. Mutta nyt tarkoitettiin eri *asioita*.

Yksityisiä oman edun valvojia oli aina ollut. Olivatpa kokonaiset puolueetkin, ensin ruotsalaiset ja sitten suomalaiset, käyttäneet ”Pietarin polkuja” ahkerammin kuin terveellistä olisi ollut. Mutta nyt veljeili puolet Suomen kansasta uskonveljien kanssa rajan takana tavalla, joka ei voinut tuoda mukanaan muuta kuin onnettomuutta.

Ja kun SE sitten alkoi, niin vapaussota olikin – suurelta osalta – veljessotaa. Veljessotaa hetkellä, jota oli ainakin sata vuotta odotettu, ja jonka hyväksikäyttämiseen yhdistetyt voimatkin olivat olemattoman vähäiset.

Kokemus oli tyrmäävä. Ihan uskomaton.

Sodan alkunäytös

Sanonpa tahallani alkunäytös, sillä silloin, kun sota Karjalassa alkoi, istuin – Viipurin teatterissa.

Olihan siitä tohinaa kuulunut. Oli ollut monenmoista supatusta. Svaboda oli näyttänyt Suomen pitkämieliselle kansalle tempun toisensa jälkeen. Oli nähty lakot jos minkänimiset. Oli ollut kaikenkarvaista mellastelua, sekä suurempaa että vähäisempää. Olihan jo hieman niin kuin hankkeissa oltu järjestysoimankin aikaansaamiseksi. Oli käyty voimistelusuavoilla äkseeraamassa. Oli saatu vaatimaton annos mystillistä viisautta ryhmistä ja joukkueista ja

ryhmäkaarroista. Ja olipa kerran – kohtuullisen välimatkan päästä – katseltu vanhaa berdaania.

Oli nähty vakavampaakin. Oli nähty kotkalaisia kiväärimiehiä pitämässä ”kotitarkastuksia”. Oli sattunut vangitsemisia. Olipa tapahtunut joitakin murhiakin.

Mutta kuitenkin: Luottamukseni Suomen kansan vanhaan viisauteen oli kaikesta huolimatta liian suuri, jotta olisin voinut vakavasti käsittää vaaran kaameuden. Kun kotkalainen kiväärimies, intomielisen näköinen nuorukainen, suurlakon aikana kuljetti minua vangittuna työväentalolle, juteltiin matkalla kaikenlaista. Nauroin miehen vuorenvahvaa uskoa porvarien aseistautumisesta työväkeä vastaan ja erotessa vakuutin, että kun tässä kohta ruvetaan ryysyä poisajamaan, niin yhdessä tapellaan. Ja siinä uskossa taisi nuorukainenkin erotessamme sisimmässään olla. Sitä vastoin eräs vanhempi kaartilainen sanoi, ”takavarikoitua” mauseria katsellen, että ”suuttuu se ryssäkin, jos sitä tällaisella täräyttää”.

Luottamukseni Suomen kansan suureen viisauteen ja jopa sen eri ryhmäkuntien hyvään tahtoonkin on noista päivin saanut monta pahaa kolausta, mutta silloin ajattelin toisin. Silloin pidin sovinnollista ratkaisua vielä mahdollisena ja myöskin omia varustuksiamme niin alkeellisina, että aseellinen ratkaisu näytti niissä oloissa ihan mielettömältä.

Puuttuvasta sotilaskoulutuksesta huolimatta tiesin, etteivät voimistelusatavat ole tehokkaita taisteluvälineitä, mitään määräyksiä ei silloin eikä myöhemminkään meille Viipurin suojeluskuntalaisille tullut, ja koska teatterissa oli ensi-ilta ja vuositilaisuus voimassa, niin menin, vaikka huhuja sotatoimien alkamisesta kuuluikin.

Näyteltiin Tuhkimoa. Yleisöä oli teatterissa kohtalaisesti. Lienevät olleet sekä näyttelijät että katsojat hieman hajamielisiä, mutta loppuun saakka kapale pelattiin. Eräällä väliajalla ilmestyi oville aseellisia venäläisiä sotamiehiä, ja sanottiin, että teatteri on piiritetty, mutta yleisö vain naureskeli. Olihan jo saatu tottua jos mihin, niin että jonkinlainen hirtehuumori alkoi päästä valtaan. Tykinlaukaus – se oli hälytysmerkinä venäläiselle varusväelle – pani näyttämöpuolen ravistuneet ikkunalasit heläjämään, mutta näyttelijät lausuilivat vuorosanojaan häiritsemättömän hartaina.

Vuotta myöhemmin, kun Berliinissä ollessani sattui spartakistikapina, luin eräästä Berliinin porvarislehdestä syvää paheksumista uhkuvan valittelun sen johdosta, että hallituksen joukot järjestivät hyökkäysliikkeensä juuri samaksi ajaksi, kun yleisö palasi teattereista, ja siten aiheuttivat häiriötä rauhalliselle yleisölle. Jos teatteriharrastus taistelun aikana osoittaa hyviä hermoja, ovat viipurilaiset siinä saksalaisten veroisia. Jos se taas on todistus suurkaupungin huolettomuudesta, osoittautuu kunnan kaupunkini maailmankaupungin kaltaiseksi.

Heti teatterista ulos tultua kajahti ensimmäinen vapaussodassa kuulemani kiväärin laukaus, joka lieenee ollut venäläisen sotamiehen harhalaukaus. Aleksanterinkatu oli sotamiesten eristämä, ja vain hetken neuvottelun jälkeen sallittiin teatterista palaavan yleisön kulkea kadun poikki. Sotamiesten innokkaasta viittilöimisestä ja posmittamisesta huomasi, että jotakin erikoista oli tekeillä.

Lähempänä kotia alkoi tavata tuttaviam, jotka viipurilaisille ominaiseen vilkkaaseen tapaansa kertoivat suunnattoman suuresta suojeluskunta-armeijasta – puhuttiin kuudesta tuhannesta miehestä – joka oli marssinut kaupunkiin. Erittäinkin tuntuivat joukon selkäreput tehneen valtavan vaikutuksen kunnan kaupunkilaisiini. Tunsin kokemuksestani viipurilaisten omien varustusten keskeneräisyyden ja epäilin hyvin suuresti, mutta yhä useamman silminnäkijän varma vakuuttelu sai lopuksi väkisinkin siihen uskoon, että kaupunkiin oli todellakin saapunut huomattavia suojeluskuntajoukkoja.

Keveämmällä mielellä kuin pitkään aikaan meni sinä iltana moni viipurilainen – niin myös minä – makuulle, herätäkseen kauniista unennäöistä aamulla kylmään, voin vakuuttaa, hyvinkin kylmään todellisuuteen.

Sotanäyttämön kulissimiehenä

Puhutaan vertauskuvallisesti ”sotanäyttämöstä”.

Tämä vertaus on monellakin katsannolla osuva. Tuolla ”näyttämöllä” riehuvat ihmisluonnon alkuvoimat, hyvät ja huonot, itkettävät ja naurettavat, pelkistettyinä, liioiteltuina, väristeltyinä, valeverhottuina tai alastomaksi riisuttuina kuten oikeallakin teatterilavalla.

Tällaiseen ”näytelmään” jouduin vapaussodassa osallistumaan, ei lavalla näyttelijänä eikä edes statistina, vaan näyttämön takana liioittelematta hiki hatussa häärivänä kulissimiehenä.

Kerron siitä muutamia pieniä palasia, kaikki itse kokemiani ja näkemiäni, ei muilta kuultuja.

Sotaan lähtö

Kuten olen jo aiemmin kertonut, päättäminen sotaanlähdestä ei ollut helppoa.

Sodasta oli pakosta muodostuva myös veljessota. Sitä ei enää voitu välttää. Aseita ei ollut. Armeijaa ei ollut. Sotakoulutusta ei ollut.

Olen myös aikaisemmassa yhteydessä kertonut, miten lähtöpäätös tuli tehdyksi, kun ystäväni Viljo Pelkosen³¹ kanssa tammikuun lopussa palasimme

³¹⁾ Viljo Pelkonen (1887-1929), fil.maisteri, pankinjohtaja.

muonanvientimatkalta Venäjänsaaresta. Sen puolituntisen aikana, minkä matka kesti, me kertakaikkiaan ja niin lahjomattomasti kuin vain nuori ja elämänsä käännteessä oleva ihminen voi tehdä, selvitimme ”koko tilanteen”, aina ulkovaltoja myöten, ja tulokseksi tuli lähtöpäätös, sanokoot viipurilaiset kokoussedät mitä tahansa, ja olkoon, että vastapuolella varmasti tulee olemaan omien johtajiensa eksyttämää kunnon väkeäkin. Sitä ei nyt valitettavasti voinut auttaa.

Mitään ”innostusta” meillä ei kummallakaan ollut. Ei myöskään mitään hahkuvitelmia, ei varsinkaan esim. Ruotsin apuuntulosta, jolla ajatuksella monet Viipurissa itseään ruokkivat. Emme suoraan sanoen nähneet valonpilkahdustakaan mistään päin, mutta tiesimme tai paremminkin sanoen tunsimme, että nyt tai ei koskaan.

Loppupisteenä lähtöpäätökselle oli ensimmäisen asejunan saapuminen Pietarista. Puheitten aika oli lopullisesti ohi. Samana päivänä, jolloin venäjänsaarelaiset murtautuivat Kämärällä radan yli pohjoiseen, lähdin Jääskeen.

Ensimmäisen kosketuksen syntymässä olevaan Suomen uuteen armeijaan olin saanut Venäjänsaaren retkillä. Olin tuntenut ensimmäisen tuulahduksen siitä hengestä, jonka voimalla, melkein yksinomaan sillä, sota voitettiin. Kun kuukausikaupalla oli saanut nähdä lähinnä sokeaa leikkittelyä vakavilla asioilla, se oli ollut kuin henkiinherättävä happiannos myrkkyykaasujen tainnuttamalle ihmiselle.

Seuraavan kosketuksen Suomen armeijaan sain alussa kertomani rekimatkan jälkeen Jääsken sillalla, jossa sarkatakkiset, viime vuosisadan aikaisilla berdaaneilla aseistetut vakaiset maalaismiehet pysäyttivät kulkumme.

”Seis! Mistä matka?”

Musta virta vierä sulana sillan alla ja veti synkän, mutta varman rajan valkoisen ja punaisen Suomen välille. Vakavat kiväärimiehet, tumma totinen virta näyttivät ikään kuin yhtenä sanovan: Tänne ehkä, mutta ei tästä yli!

”Viipurista tullaan ja meikäläisiä ollaan”, vastasimme reippaasti, ja se riitti. Kerroimme lyhyet Viipurin kuulumiset ja ajoimme eteenpäin tutulle kärkejapaikalle, joka nyt oli sotaleirinä.

Sihvo

Muutaman päivän oleskelu Antreassa riitti vakuuttamaan, että asema oli miltei epätoivoinen. Se mahtava, suurin tykistöin varustettu armeija, jota viipurilaiset poliittiset johtajatkin jäivät tunteja ja päiviä laskien odottelemaan, hupeni läheltä katsoen muutaman sadan miehen suuruiseksi, vielä järjestämättömäksi miesjoukoksi, jolla ei ollut kunnon aseita, ei koulutusta, ei pääl-

liköitä, ei varusteita sotilaspuvuista puhumattakaan. Tykkejä oli 4 kpl, jotka oli Vuoksenniskalta vallattu, mutta niihin ei ollut miehistöä, eivätkä ne, laivatykkejä kun olivat, kelvanneet ilman muuta maasotaan, joten ne oli lähetetty konepajoihin rekialustalle asetettaviksi. Konekivääreitä oli 6 kpl, mutta niillekään ei vielä ollut käyttäjiä. Kenttäsairaaloita ei ollut. ”Sotilassairaalaan” oli varattu – kuusi sairaspaikkaa. Paareja ja sidetarpeita ei ollut. Sihvo ei ollut vielä saapunut, ja ”esikunnan” muodosti joukko epäilemättä hyvää tarkoittavia ja parastaan koettavia kunnon miehiä, mutta miehiä, jotka eivät tunteneet karjalaista sielua, eivät puhuneet suomen kieltä ja tuskinpa myöskään tajusivat alkavan sodan mittasuhteita.

Ensimmäiset vapaaehtoiset olivat lähteneet, niin kuin heille oli ilmoitettu, ”muutaman päivän retkelle”, he olivat ilman vaatteita, kotona oli asiat järjestämättä. Näille oli pakko antaa lomia. Mitään reservijoukkoja ei ollut. Aseiden saannista ei ollut tietoja. Huhut jääkärien maihinnoususta osoittautuivat kerta toisensa jälkeen pelkiksi huhuiksi. Ensi alussa innostunut mieliala laimeni, ja yksi ja toinen alkoi jo hiljaisuudessa raapia korvallistaan: kuinkahan tässä käy?

Tarvittiin vain pieni sysäys, jotta kaikki olisi ollut vaarassa luhistua. Tämä sysäys tuli silloin, kun etujoukkomme kärsivät tappion Kavantsaarella. Silloin horjui alokasasteella olevan pienoisarmeijan voitonusko, ja kun silloinen esikunta pakoa lähentelevän nopeasti muutti Hiitolaan ja huhu tästä levisi miehistön keskuuteen, silloin oli kaikki ikään kuin veitsenterällä. Miten kävisi?

Jos harjaantumattomien vapaaehtoisten joukkojen täytyisi peräytyä, se merkitsisi hajaannusta ja sekasortoa, uusien vapaaehtoisten tulon keskeytymistä ja epäjärjestystä selkäpuolella, jossa monissa paikoin olot olivat vielä vaikkein kiinnuttamatta, sanalla sanoen: pakokauhua ja ehkä häviötä.

Silloin esiintyi mies, joka nuorekkaan innostuneesti tarttui asioiden kulkuun, mies, jolla oli johtajan ominaisuudet ja johon sotilailla oli rajaton luottamus.

Vain pari päivää sitä ennen rintamalle saapunut silloinen jääkärikapteeni Sihvo³², maakunnan poika, jonka seikkailuista kaskut kiersivät, otti käsiinsä Vuoksen rintamalla olevien Hallituksen joukkojen päällikkyyden.

Samana päivänä, kun Sihvo tarttui ohjaksiin, kasvoi Karjalan pienoisarmeijan voima viisinkertaiseksi. Hän oli sotajoukonjohtaja Jumalan armosta. Tarkka psykologinen silmä, nopea huomio- ja päättämiskyky, sytyttävä esiin-

³²⁾ Aarne Sihvo (1889–1963), sittemmin jalkaväenkenraali, toimi Vuoksen rintaman komentajana 1918; myöhemmin hän oli mm. sotaväen päällikkönä 1926–33 ja 1946–53 uudestaan puolustusvoimien komentajana.

tymistapa ja sotapäällikölle välttämätön ”kuudes aisti”, vaistonomainen tilanteen tajuamiskyky, siinä ne ominaisuudet, jotka tekivät Sihvosta sotapäällikön. Miehet luottivat Sihvoon rajattomasti, ja koko epäröivä, masentunut mieliala oli kuin poispuhallettu.

Kerron erään kuvaavan jutun Sihvon neuvokkuudesta.

Hälytyksiä ja avunpyyntöjä tuli joka taholta, ja nuoren päällikön hermot joutuivat kovalle koetukselle, kun vähäisiä voimia ei voinut hajoittaa liian moneen paikkaan. Rintama ulottui Saimaasta Laatokkaan, ja aukkopaikat olivat alussa ammottavat, penikulmaiset.

Mutta lopulta tuli tosihälytys Pölläkkälästä, jossa ei ollut mitään puolustusvoimia. Mitä tehdä? Yhtään joukkuetta ei ollut lähetettävänä!

Silloin Sihvo lähetti kuormallisen aseita ja päällikön, joka kiireesti aseisti paikalliset asujaimet ja järjesti väijytyksen, ja pahaa aavistamaton vihollinen yllätettiin niin perusteellisesti, ettei siltä taholta moneen viikkoon kuulunut mitään.

Kaksi ”ylipäällikköä”

Vielä sodan loppupuolellakin, jolloin asiat olivat jo aivan toisella kannalla kuin synkkinä alkupäivinä ja –viikkoina, meillä oli Vuoksella kolme pataljoonaakin, joissa komentajana oli – siviilimies! Komppanianpäälliköt, joukkueenjohtajat, ryhmänjohtajista puhumattakaan, olivat kaikki siviilimiehiä, kuka mistäkin askareesta sotatoimiin temmattuja, vain terveen järkensä avulla toimivia. Siitä voi päätellä, millaista oli ensiviikkoina, ja ettei sellainen ”suuruus” kuin yksi hovioikeuden auskultantti niinä viikkoina kiväärimieheksi joutanut. Niinpä jouduinkin alussa toimimaan – nykyaikaista sanaa käyttäkseni – esikuntaupseerin tehtävissä.

Se oli rajua menoa sekin. Eikä jännittäviäkään tilanteita puuttunut.

Mitä sanotte esim. sellaisesta, että keskellä sotaa meillä Karjalassa on yhtäkkiä kaksi ”ylipäällikköä”, jotka ovat keskenään niin huonoissa väleissä, etteivät kättä toisilleen anna.

Tämän uhkaavan kriisin aikana, joka kesti pari kolme päivää, sain luoda kärkeäaikojeni paljon pitemmälle pohjaavan syväsilmäyksen ihmismieliin, ja samalla sain nähdä Mannerheimin ihmisten käsittelytaitoa. Hienotunteisen tahdikkaasti, melkein pä hellävaraisesti mutta samalla teräksenlujasti hän kesken raskaiden huoliensa tämänkin selkkauksen selvitti.

Kuitenkaan hän ei varmaankaan henkilökohtaisesti tuntenut kumpakaan ”ylipäällikköään”, vaan hänen oli vain arvaamalla tai paremminkin sanoen ihmistyyppien tuntijana pääteltävä, mitä kummallekin oli sähkötettävä, kirjoitettava ja kenties myös, sitä en tiedä, puhelimitse sanottava.

Suojeluskuntain ohjesääntö ja Pääesikunnan tietotoimisto

Entäpä se päivä, jonka kuluessa kirjoitin Hiitolan osuuskaupan ullakolla yli 50 pykälää käsittävän ohjesäännön Ukko Pekan sähkösanomalla hallituksen joukoiksi julistettuja suojeluskuntia varten. Tämä ohjesääntö vastasi niissä oloissa asetusta sota-ajan hallinnosta, mutta ainoa ”sotilaallinen asiantuntija” oli läheisen harjoitusleirin harjoitusmestari, silloinen aliupseeri, voimistelunopettaja Erkki Villa, joka oli saanut Vimpelissä kaksi viikkoa alkeiskoulutusta. Ohjesääntömme tuli voimaan Karjalassa heti – ja muutaman viikon kuluttua koko maassa.

Edellä mainitun ohjesäännön laatimisen oli saanut tehtäväkseen laitos, joka oli ristitty ”Pääesikunnan tietotoimistoksi”. Tämä laitos lienee ainutlaatuinen sotahistoriassa, ellei ehkä nimeltään niin ainakin laadultaan. Se ei ollut sotilaallinen vakoilukeskus vaan sanomalehden toimitusta muistuttava laitos, ja sen synty juontaa juurensa aina ”suurlakon” päivistä, jolloin meitä oli Viipurissa pieni ryhmä nuoria miehiä, jotka urheilimme ”ankkojen metsästyksellä”. Toisin sanoen otimme järjestelmällisesti selkoa kaikkien ”varmalta taholta” kuultujen juttujen todenperäisyydestä. Voitte uskoa, että se urheilu maksoi vaivan! Oli huikeata, millaisia pöyristyttäviä juttuja – aivan perättömiä tavallisesti – kunnan kansalaiset noina muutoinkin kaameina päivinä keksivät ja asianmukaisesti lisältyinä kertoivat toinen toiselleen. Silloin ei tehty vain karpasista härkäsiä, vaan itikan poikasista isoja mummuttieläimiä.

Rintamalle tultuaan tarjoutui ystäväni Viljo Pelkonen, entinen ”ankanmetsästäjä”, perustamaan esikunnalle toimiston, joka toimisi samaan suuntaan, ja ankanmetsästäjänä jouduin minäkin tähän toimistoon.

Olen ammatissani tottunut tarvittaessa hyvinkin vikkellään toimintaan, mutta se ilmiömäinen nopeus, jota Tietotoimisto osoitti tarttuessaan asioihin, löi kaikki ennätykset.

Parissa päivässä oli yli koko Karjalan maan järjestetty tiedonantoverkko, jota pitkin kunkin pitäjän kuulumiset saapuivat rintamalle miltei silmänräpäyksessä. Sotauutiset taas soitettiin rintamalta puhelimella määrääikoina pari kertaa päivässä muistaakseni viiteen keskuspaikkaan, joista ne, samoin puhelimitse, toimitettiin eri pitäjiin. Näin oli saatu aikaan sodan johdosta katkennut yhteys maakunnan ja sen silloisen keskuksen Antrean välille.

Katkennut postinkulku järjestettiin kuntoon. Kenttäposti pantiin alkuun, huolestuneet kodit alkoivat taas saada tietoja pojistaan, ja rintamalla olijat kotoaan eväs-, sukka- ja lapaspaketteja.

Sanomalehti, Pääesikunnan Tiedonantolehti, alkoi ilmestyä jo helmikuun alkupäivinä. Ensimmäinen numero ilmestyi muistaakseni 4. helmikuuta, noin

kuukautta aikaisemmin kuin vastaava julkaisu Pohjanmaalla. Lehden merkitys oli silloisissa oloissa hyvin suuri. Se toi maakuntaan luotettavat tiedot sotatoimien kulusta ja esti siten perättömien huhujen levittämiset. Se sisälsi kaikki sotilasviranomaisten käskyt ja määräykset, jotka piti tiedottaa yleisesti noudatettaviksi ja se sisälsi kirjoituksia, joissa selvitettiin sekavaa asemaa.

Meitä työskenteli tässä merkillisessä toimistossa pari koulumaisteria, yksi kirjakauppias, yksi sanomalehtimies ja allekirjoittanut, hovioikeuden auskultantti. Ja uskonpa, että loppujen lopuksi toimistomme varsinainen merkitys oli siinä, että se oli tuon aiemmin mainitun ensimmäisen esikunnan laitoksista ainoa, jonka jäsenillä oli silloisissa oloissa täysin korvaamaton suomen kielen taito. En halua sanoa, että muutkaan olisivat olleet aivan ummikoita, mutta niissä oloissa piti osata ajatella ja tuntea suomeksi. Ja tämä tärkeä taito oli Tietotoimistolla.

Siitä johtui, että Tietotoimisto joutui antamaan apuaan sellaisissakin asioissa, jotka eivät sille oikein kuuluneetkaan. Esim. uusien vapaaehtoisten liikkeelle saamiseen ja yleensä supisuomalaisten suojeluskuntien asioiden ajamiseen oli Tietotoimisto esikunnan osastoista ainoa mahdollinen. Niin muodostui päivä päivältä nopeassa tahdissa tuo alun perin sanomalehtitoimiston tapaiseksi ajateltu laitos kaikkien Karjalan suojeluskuntien keskuksiksi.

Tarinaa kuuluu vielä, että Mannerheim teki Viljo Pelkosesta, porukkamme ”pomosta”, ei heti mutta myöhemmin, sotilaspiiripäällikön ja majurin, mikä oli suoraa päätä koulumaisterista melkoinen korotus. Ei siis liene, tuo ikimuistoinen ”Tietotoimistomme”, aivan huono putiikki ollut.

Kutsunnat

Entä asekutsunnat. Oli sekin melkoista menoa.

Käsky oli käynyt päämajasta, että niin ja niin monta jääkäriyrykmenttiä ja -pataljoonaa oli miehitettävä, ja Vaasan senaatti oli päättänyt sitä varten saattaa voimaan laittomasti kumotun asevelvollisuuslain. Mutta se oli helpommin sanottu kuin tehty.

Laki oli ollut lepotilassa 17 vuotta. Mitään kutsuntakoneistoa ei ollut. Ei mitään luetteloita. Ei tottunutta väkeä. Eikä aikaa voitu mitata kuukausissa, kuten tuossa laissa, vaan päivissä ja melkeinpä tunneissa. Ei ollut liioin puhettakaan vain yhdestä ikäluokasta kuten kutsunnoissa, vaan koko nostoväen liikekannallepanosta eli siis 20 ikäluokasta samalla kertaa.

Itse senaatti oli siinä kiireessä mennyt vähän sekaisin, sillä sen päätöksensä puhuttiin ”vakinaisesta väestä” ja ”reservistä”, mikä tarkoitti vain 3-5 ikä-

luokkaa, mutta nyt oli nimenomaan puhe 20 ikäluokasta eli siis nostoväestä.

Pulmat piti oman talonpoikaisjärjen mukaan selvittää, sillä aikaa kyselyihin ei ollut. Niinpä annoin – piiripäällikön, kunnon Ukko Wärnhjelmin³³, luvalla tietenkin – itse keksimäni määräykset siitä, missä järjestyksessä nostoväkimiehet oli Karjalassa palvelukseen kutsuttava.

Määräsin, siihen aikaan piiripäällikön esikunnan apulaistarkastajana Sortavalassa, ettei palvelukseen kutsuta ikäluokittain, vaan että ensin oli lääkärin hyväksymät perheettömät miehet kirjoitettava luetteloon ikäjärjestyksessä. Sen jälkeen ikäjärjestyksessä ne, joilla oli vaimo mutta ei lapsia. Sitten edelleen ikäjärjestyksessä yksilapsiset jne. Tämä luettelo oli kutsuntaviranomaisten nimikirjoituksella vahvistettava, eikä sitä saanut enää jäljestäpäin muuttaa. Siitä sitten otettiin alkupäästä lukien niin monta miestä kuin mistäkin pitäjistä käskettiin.

Myöhemmin olen kuullut, että japanilaiset käyttivät samantapaista moniin ikäluokkiin yhtä aikaa kohdistuvaa apuharvennusta poimiessaan miehiä pitkäaikaiseen Kiinan sotaansa, ja olen – sellainen on ihminen – hiljaisessa mielessäni hiukan ylpeillytkin tuosta omalaatuisesta tilanteesta äkkiä keksimästäni järjestelmästä, joka oli sekä oikeudenmukainen että käytännöllinen.

Jos kuitenkin tarkkaan ajatellaan, niin perimmäinen ansio tässäkin asiassa oli juuri tuoreeltaan päättäneellä kärkeä koulutuksellani. Ilman sitä en olisi pystynyt silloin tarvittavalla nopeudella kiteyttämään ajatuksia selviksi käskyiksi. Ja vaikka olisinkin, niin uskallus olisi puuttunut ajattelinta itse mielessäni mitä tahansa.

- - -

Kutsuntapuuhun yhteydessä tein noin 300 kilometrin pituisen tarkastusmatkan rajapitäjiin: Suistamolalle, Suojärvelle, Soanlahdelle ja Korpiselkään. Se oli tervetullut ja ihana lepotauko. Sää oli mitä leppoisin ja Valamon luostarin pitkä heinillä täytetty reki oli kerrassaan mukava kulkuneuvo. Puhtaat lakeat jääkentät, lumiset hiljaiset metsät, kaikkialla vallitseva syvä rauha muodostivat jyrkän vastakohdan sille liikajännittyneelle menolle, jota oli kestänyt jo nelisen viikkoa yhtä painoa.

Kuvaavana sen ajan oloille mainittakoon, että puhelinlanka loppui 60 kilometrin päässä Suojärveltä, jonne pian rauhan tultua saatiin rautatiekin. Yhtä alkuperäisellä kannalla oli vielä moni muukin asia.

Totesin, että isojen metsien ja pitkien välimatkojen erottamisessa kyläsaarekkeissa olivat niihin alkuaan muuttaneiden ihmisten perinnölliset ominaisuudet, joita ilmeisesti oman kylän kesken solmitut avioliitot olivat vahvistaneet, ai-

³³⁾ Herman Wärnhjelm (s.1858), tsaarin armeijan eversti, Viipurin sotilaspiirin päällikkö.

kaansaaneet melkein rotueroja. Joistakin kylistä tulevat miehet olivat kaikki kuin kaartin krenatöörejä, kun taas toisista tuli pelkästään rääpyksiä.

Pitkäpartainen piirilääkäri, joka oli ilmeisesti tehnyt saman havainnon, ilmaisi sen karhealla lääkärisukkeluudella. Kun erästä kylästä oli tullut ”syynättäväksi” mitättömyys toisensa jälkeen, joita ei täyttä sekuntiakaan tarvinnut ”tarkastaa”, ja lopuksi laahusti sisään aivan muotopuoli miehenkuvatus, tohtori taputti häntä ystävällisesti olalle ja sanoi: ”Tämä jätetään kotiin sukua jatkamaan”.

Sodan – tarkoitan sotia yleensä – irvokkuus pelkistyy tuohon karheaan sukkeluuteen. Parhaat valitaan. Ja heistä vuorostaan kuulat ”valitsevat” parhaat.

Kirottua ja kirotuttavaa puuhaa on kaikki sota.

Karjalaisen sodankäynnin erikoisuuksia

Sodankäynti sai Karjalassa monestakin syystä erikoisen luonteen. Karjalainen kansanluonne lienee ollut tärkein tekijä, mutta hyvin suurena syynä oli myös Karjalan erillinen, kuten usein tuntui, syrjäytetty asema. Siinä oli se suuri etu, että omat miehet saivat aivan toisenlaisen otteen asioiden johdossa, ja niin pysyi sodankäynti siellä puhtaana niistä vieraista aineksista, jotka muualla vaikuttivat niin voimakkaasti ja usein häiritsevästi.

Niin oli ja pysyi Karjalan sotaanäyttämö omalaatuisenaan, puhtaasti suomalaisena ja ennen kaikkea karjalaisena. Se tuli näkyviin monessa kohdassa: omintakeisessa hallintojärjestelmässä, sitkeässä vastarinnassa palkka-joukkojen käyttämisestä vastaan, siinä suurenmoisessa uhrautuvaisuudessa, jota puutetta kärsivä väestö osoitti sotajoukolle, vapaaehtoisten rintamajoukkojen suuressa lukumäärässä, siinä nopeudessa, miten toiminta sovellettiin sota-ajan olosuhteisiin, ja monessa muussa kohdassa. Tärkeimpänä tuntu-merkkinä kuitenkin pitäisin sitä voimakasta aatteellista pohjaa, millä noina vaativina talvikuukausina toimittiin. Siinä ei ollut varsinaista kirkollis-uskonnollista leimaa, mutta kuitenkin oli toiminnan henki enemmän kuin uskonnollista sanan tavallisessa merkityksessä. Se oli *harrasta ja uhrimielistä*. Hurjaa puukko- ja puntarimielialaa ei havainnut juuri missään. Syvä vakavuus oli pohjasävelenä, mutta kuitenkin jokainen täytti tehtävänsä niin, ettei sitä olisi vanhojen hokkapeliittojenkaan tarvinnut hävetä. Rautu, Ahvola ja Naulasaari ovat sellaisia suorituksia, että minkä maan valiojoukot tahansa pitäisivät niitä kunnianaan. Ja ne suoritettiin *harjaantumattomilla joukoilla*.

Kerronpa nyt lyhyesti erästä karjalaisen sodankäynnin erikoisuudesta, nimittäin sotilaiden huoltotoimesta.

Ensi alussa olojen pakosta, sittemmin yhä määrätietoisemmin aiemmin mainitsemani Tietotoimisto työskenteli sotilaiden huoltotoimen hyväksi, ja jo verraten nopeasti ala laajeni niin, että se tarvitsi oman elimensä, joka sijaitsi Sortavalassa, mutta jonka toiminta ulottui aivan etummaisille linjoille saakka.

Huoltotoimi käsitti kaikki niissä oloissa mahdolliset toimintamuodot, jotka saattoivat jollakin tavalla sotilaiden kärsimyksiä vähentää ja tuottaa heille iloa ja virkistystä sodan vaikeissa oloissa. Alkaen sukista, lapasista, villapaidoista ym., joita huoltotoimen asiamiehet keräsivät kautta maakunnan ja rintamalähetit jakelivat, ulottui toiminta muonitus- ja majoitusolojen parannuspuuhien, sotilaskirjastojen ja laulukirjojen tietä aina laajasuuntaiseen valistustoimintaan puhein ja lauluin vietettyine vaatimattomine juhlatilaisuuksineen. Oli onni, että toimihenkilöiksi saatiin niin runsas määrä kansanopistoväkeä ja sivistyneitä naisia, sillä tämäntapainen vapaa huoltotyöhän on niin kokonaan asianomaisen tekijän henkilöstä riippuvaista. Se työ, minkä karjalaisissa joukko-osastoissa rintamalähetteinä toimivat reippaat ja useimmiten sivistyneet naiset sota-aikana jo yksin keittiössä suorittivat, oli suorastaan valtava. Heidän läsnäolonsa rintamalla oli myös omansa suuressa määrin vähentämään sotaan liittyvää tapojen raaistumista ja varmasti tärkeänä tekijänä siinä, että sodankäynti sai Karjalassa inhimillisemmän luonteen kuin olosuhteet huomioon ottaen oli pelättävää.

Konekiväärinkoulutusta Antreassa. (Sota-arkiston kuva)

Huoltotoimi ulottui monella tapaa myös maakuntaan ja vaikutti siten välillisesti vapaaehtoiselle työlle perin tärkeään yleiseen mielialaan. Harjoitusteleireissä toimeenpannut pikku juhlatilaisuudet, etenkin silloin kun uusia joukkoja lähti rintamalle, olivat vaikuttavia isänmaallisia juhlahetkiä, ja kirjojen, lapasten ym. keräys antoi itsekunkin kylän väelle tilaisuuden tehdä työtä rintamalla olevien rakkaittensa hyväksi ja ylläpiti siten yhteyttä kotien ja sotajoukon välillä.

Onhan selvää, että kun oli kolmessa kuukaudessa ikään kuin maasta polkaisten loihdittava armeija, samaan aikaan käytävä ankaraa taistelua ja tämä kaikki tehtävä maallikkovoimin, ei huoltotyöhön voitu uhrata niin paljon väkeä ja voimaa kuin olisi tarvis ja halu ollut, mutta se seikka, että tällaista toimintaa sota-ajan epätoivoisissa oloissakin ehdittiin ajatella, eikä vain ajatella vaan myös pontevasti ja tuloksellisesti toteuttaa, on epäilemättä katsottava suureksi saavutukseksi.

Niistä kolmesta vaatimattomasta juhlahetkestä – yksi Sortavalassa, kaksi Antreassa – joissa sain olla saapuvilla, jäi kaunis, lähtemätön muisto. Ne olivat ikään kuin merkkeinä siitä, että karjalainen heimo sodan ankarinakin aikoina ja sotaista kuntoaan kadottamatta voi säilyttää itsessään jotakin muinaisten kanteleensoittajien ja tietäjien suuresta ja syvästä ihmisyydestä.

Pataljoonan adjutanttina

Kun sotakoneisto oli alkanut pyöriä, ei meitä nuoria miehiä enää tupatöissä tarvittu. Niin tuli minustakin 11. pataljoonan adjutantti.

11. pataljoona, viimeinen Sihvon maallikkjoukoista, muodostettiin Antrean rintamalla muutamista sinne äsken tulleista komppanioista. Siitä tuli nopeasti yhtenäinen ja hyvähenkinen kokonaisuus, johon kuului neljä kiväärikomppaniaa, yksi konekiväärikomppania, pioneoriosasto, viestiporukka eli puhelinmonttööri miehineen sekä kaksi pataljoonalle alistettua tykkiä ja 10-15 ratsumiestä käsittävä osasto. En ole tämän alan asiantuntija mutta uskon, ettei pataljoonan kokoonpanolle, etenkin siivilimiesten hommaksi, ole syytä kovin makeasti myhäillä. Ellen erehdy, tulivat tämän suuntaisesti kokoonpannut jalkaväkiosastot virallisesti käyttöön vasta vuosien kuluttua.

Tietysti meillä oli myös ambulanssi, kuormasto jne., ja oli myös toimisto-, viesti- ja muonituslotat, vaikkei heitä sillä nimellä kutsuttukaan. Kaikkeaa meillä oli, jopa muonaakin, sillä talouspäällikkönä oli ilmielävä maalaiskauppias, joka oli tottunut ”hankkimaan” vaikka tyhjästä.

Ainoastaan univormut, soittokunta ja upseerit puuttuivat. Pataljoonan komentajana eli, kuten silloin sanottiin, päällikkönä oli lääkäriksi lukeva voimistelunopettaja Aarne Pelkonen³⁴.

Pataljoonamme ”urotöitä” ei kannata ylistää, sillä tulimme mukaan vasta sitten, kun pahin oli jo ohi. Mihinkään tosikovaan paikkaan emme joutuneet, kuten esim. 10. pataljoona Ahvolassa ja Naulavaarassa. Viitisen viikkoa kuitenkin hoitelimme 18 kilometrin levyistä rintamaosaa Oralta Heinjoelle. Torjuimme parisen melko vakavaa hyökkäystä, joista toinen, Heinjoelle suunnattu, oli vaarallinen. Jos se olisi onnistunut, se olisi viivytttänyt loppuoperaatioita. Omat partiomme toimivat vilkkaasti, ja kaukopartiot tekivät 3-4 onnistunutta häirintätarvetta Karjalan ja Pietarin rautateille.

Kerran meiltä unohtui ambulanssi, mutta se tulla marri mukana omasta aloitteestaan. Lääkäri vain irvisteli, etteikö heitä muka enää tarvitaakaan.

Touhu oli siis tuollaista puolilituttavallista, jokaisen itsensä omatoimisuuteen ja ”hoksaavaisuuteen” pohjautuvaa mutta silti järjestettyä. Kuri oli koko ajan erinomainen. Mitään vakavaa ei sattunut paria sormensa ampujaa lukuunottamatta, jotka pantiin – sormi hyvin käärittynä – sen suuremmitta puheitta takaisin palvelukseen.

”Kuormasto” oli kokoonpantu tavallisista talonpoikaisista ajoneuvoista, mutta niillä oli käytännössä koeteltu liikkumakelpoisuus huonoillakin teillä – ja mikä parasta, hevonen, valjaat, reki ja mies olivat kaikki samasta talosta. Valjaat sopivat varmasti, ja mies hoiti hevosensa hyvin. ”Tallimestarilla”, johon arvoon (en tiedä onko sellaista oikealla pataljoonalla) eräs viipurilainen ammattiajuri oli korotettu, ei ollut suuriakaan valvontavaivoja.

Koko juoni oli siinä, että kukin siviiliammattimies määrättiin juuri hänelle sopivaan toimeen, ja ihmeteltävän hyvin jokainen suoriutui. Neuvoja ei – haukkumisista puhumattakaan – paljon tarvittu.

Ystäväni Eero Turunen

Ennen kuin astuin uuteen toimeeni pataljoonan adjutanttina tein pienen ”opin-
tomatkan” naapuripataljooniin, Hannilaan ja Ahvolaan.

Hannilassa olin yötä entisen leikkitoiverini, jääkäri Hassisen eli Hämmäläisen luona. Hän hoiteli 6. pataljoonan kanssa itse rataa ja asusti esikuntineen asemarakennuksessa.

Juna saapui perille iltahämärissä. Katselin uteliaana ympärilleni, mutta ei-
hän siinä sen kummempia katseltavia ollut. Hiljaista ja autiota oli. Ratapi-
halla seisoi kotitekoinen panssarijuna, ja jokunen vahtisotilas oli näkyvissä,
mutta mistään ei voinut päätellä, että lainalainen valtakunta loppui parin ki-
lometrin päässä ja että asema-alue oli jo vihollisen tulivaikutuksen piirissä.
Vasta kun kohta takaisin lähtevään junaan asemamakasiinista alettiin lastata

³⁴⁾ Aarne Pelkonen (1891-1949), kirurgi, Helsingin Marian sairaalan ylilääkäri.

kaatuneita ja näki, miten välinpitämättömästi miehet noita jäätyneitä ihmisiä jäännöksiä käsittelivät, huomasi, että kyllä täällä eletään kuoleman varjossa ja ollaan siihen jo totuttu.

Kuudes pataljoona oli muodostettu Hämmäläisen lentävistä, jotka olivat suureksi osaksi viipurilaisia poikia. Niinpä tapasin pataljoonan esikunnassakin sekä toimimiehinä että asiakkaina tuttuja miehiä, ja loppuilla kuluikin huipaisesti. Sinne osui myös toinen lapsuudenaikainen leikkitoveri, Eero Turunen, ja kolmisin pakisimme lyhyen tuokion ja ihmettelimme outoa yhteensattumistamme – viimeistä, sillä muutaman päivän perästä Eero Turunen kaatui.

Aamulla kävin katsomassa etuvarustuksia.

Kyllä niitä oli, sotakertomusten ansiosta ehkä, suurenmoisemmiksi luullut. Lumivalleja vain ja siellä täällä jokin valkoinen paperimassapaali lisäsuojuksena. Miesten asumukset, tavalliset kohdalle osuneet talot, olivat aivan alttiina vihollisen tulelle. Ja kun katseli valkoisella lumella vieri vieressä olevia mustia multaläiskiiä, jotka osoittivat räjähtäneiden tykinammusten paikkoja, ja kun näki ikään kuin rajumyrskyn runteleman metsän, niin huomasi pa, ettei tuo kulunut ”tuli”-sana ollut vain tyhjä puheenparsi, vaan että täällä olivat kuoleman urut soineet tuon tuostakin. Vähäisiltä näyttivät joukot, ja lyhyeen loppuivat ”ketjut”, pitkät olivat aukkopaikat pataljoonien välillä.

Tuumailin, millaista täällä on mahtanutkaan olla alussa, kun nytkään, jolloin Sihvolla on yksitoista pataljoonaa, vain näin vähän väkeä liikenee näin tärkeälle paikalle! Ja samat joukot olivat jatkuvasti tuleissa, koska reserviksi väkeä ei riittänyt. Jos rintama murtuisi, aukkoon ei saisi väkeä muualta kuin joltakin toiselta rintamanosalta.

Sellaista oli vielä silloin – maaliskuun lopulla.

Illalla olin Viljo Pelkosen kanssa Ahvolassa.

Täällä oli hieman vilkkaampaa. Kävellessämme lumipuvuissa pitkin ketjua, paukahteli silloin tällöin. Niin kuin raporttitermi kuului: ”hiljaista laukausten vaihtoa”. Lumipukuiset levollisennäköiset talonpoikaiset miehet makailivat kuka kiven, kuka minkin suojuksen takana, ammuskelivat harvakseltaan, ja vihollisen puolelta kuului harvaa porinaa, ikään kuin olisi puuropata ollut hiljaisella tulella. Täällä olivat vihollisketjut lähempänä toisiaan ja pystyivät tuottamaan toinen toiselleen kaikenlaisia äkkiyllätyksiä. Kulkiessamme näimme hämmätyvässä illassa polun vieressä muutamia tummia möhkäleitä. ”Vihollisen kaatuneita”, sanoi opas lyhyesti ja selitti, että vihollinen oli pari yötä sitten murtautunut yllättäen läpi ja nämä

olivat kaatuneet siinä kahakassa, eikä ruumiita oltu vielä ehditty korjata pois.

Illalla kävimme ennen maatamenoa kuulostamassa, mitä kuuluu ”rintamalta”, joksi täällä nimitettiin vain itse tulilinjaa.

Pimeässä yössä pamahteli epätasaisesti, mutta kuitenkin niin, että pamaukset muodostivat yhtenäisen, katkeamattoman musiikkinsa. Kauempaa kuului hiljempään mutta tiheämpänä viholliskiväärien epätasainen porina. Oli kuulemma hyvin hiljainen päivä.

Siinä kävellessämme johtui mieleen ajankulku, ja niinpä huomasimme, että oli pitkäperjantain aattoilta. Niin oli ajan kulku työn touhussa mennyt sekaisin, että vasta nyt sen huomasimme.

Oli kulunut jo lähes yhdeksäntoista vuosisataa siitä, kun ihmisrakkauden suuren opin saarnaaja oli ihmiskunnan hyväksi itsensä uhrannut, mutta vielä eivät ihmiset noudattaneet hänen oppiaan.

Noilla kukkuloilla vihasivat ja surmasivat toisiaan ihmiset, veljet, suomalaiset. Miksi? Oliko tämä tolkuton sota sittenkään ollut aivan välttämätön? Olisiko sittenkin ollut jokin keino, jolla sen olisi voinut estää?

Ja sama viha, sama vaino, sama surmaaminen raivosi satapenikulmaisilla rintamilla Euroopassa. Minkä vuoksi? Niin, minkä vuoksi?

Kuolleiden kammiossa

Sanoma ystäväni Eero Turusen kaatumisesta tuli yllätyksenä. Olin pitänyt häntä ikään kuin haavoittumattomana, ehkäpä hänen hurjapäisyytensä takia. Kun tapasimme Hannilassa, hän puuhasi tykkinsä muuttamista pois jonnekin etelämmäs. Kun olin matkaamassa takaisin pataljoonaamme Antrean kirkolle, oli Eero ajanut valkoinen lumipaita yllään vastaan ja sivuuttaessaan huutanut menevänsäkin Imatralle. Ja sitten, muutaman päivän kuluttua – valmis.

Astun hiljaa kuolleiden kammioon. Kymmenkunta nuorta miestä, miehiä kaikkein kukkeimmassa iässä, makaa tilapäisillä lavoillaan hiljaa. Annan katseeni kulkea pitkin nukkuvien riviä. Kaikki lepäävät kasvoillaan rauhallinen, juhlallinen, ikään kuin kirkastunut ilme. He nukkuvat niin elävän näköisinä, että tuntuu kuin he voisivat vähäisimmästäkin kolahduksesta herätä.

Katseeni osuu ystävääni. Hän lepää niin kuin toisetkin levollisena ja kirkastuneena, ilmeessä jotakin ihmettelevää, kysyvää. Näinkö tässä kävikin? Tällaistako tämä onkin?

Nuoko nukkuvat – ”lahtareita”?

Sodan tolkuttomuus piirtyy taas uutena kuvana mieleen.

Näin kaatuvat kummaltakin puolelta parhaat. Heidän selkänsä takana hii-viskelevät toisella puolen vankilasta päästetyt murhamiehet ja ryöstäjät sekä komissaarit ja muut kansan ”onnellistuttajat”, toisella puolen odottelevat aikaansa puoluepukarit ja politikoitsijat päästäkseen omalla tavallaan ”yhteiskuntaa” ylläpitämään. Sanotaan, että ”parhaat hallitkoot”, mutta eivätkö parhaita ole ne, jotka uhraavat *kaikkensa*? Jos heidän uhrimielensä olisi ollut asioista päättämässä, niin tokkopa tässä nyt seisoisimme aseissa toinen toistamme vastaan saman kansan miehet. He ovat uhranneet *kaikkensa*, eivätkö muut olisi voineet uhrata jotakin vähäpätöistä suuren onnettomuuden välttämiseksi? Tai kukapa sen tietää. Ehkä suuri uhri on helpompi suorittaa kuin pieni. Ehkäpä on helpompi kuolla kuin elää jonkin suuren asian hyväksi. Kuka tietnee.

Kirje rintamalta

Seuraavan 7. huhtikuuta 1918 päivätyn kirjeen Leo Pesonen lähetti rintamalta kotiväelleen Viipuriin.

Kotiväki

Nyt alkaa jo vaaka kääntyä meidän puolellemme ja loppusuorituksen alku olla käsissä. Minkälainen se tulee ja paljonko uhreja se vaatii, riippuu vastapuolen johtajista. Rohkenevatko he myöntää menettäneensä pelin ja alistua seurauksiin, vai jatkavatko he joukkojensa teurastuttamista suojaten ja koettaen poisvetää oman nahkansa pinteestä. Siitä riippuu, miten kalliisti heidän laumansa saavat maksaa johtajiensa keinottelusta. Mikäli entisyydestä voi päättää, tulee rohkeutta puuttumaan ja teurastusta jatkumaan – elleivät joukot itse huomaa tulleet nensä vedetyiksi ja lue lyhyttä lakia johtajiensa kanssa. Ratkaisun lopputuloksesta ei enää voi olla eri mieltä – ellei aivan erikoista kummaa satu. – Kummasti on asiamme mennyt. Maassa, missä pari kuukautta sitten ei ollut yhtään eduskuntaa ja hallitusta tottelevaa aseimestä, ei edes pahanpäiväistä poliisia, missä ihmiset sortovuosien vainoissa olivat tottuneet varomaan yksin seiniäkin, missä revolverin pitämistä itsepuolustukseksi pidettiin miltei rikoksena, missä mikä huligaanisakki tahansa teki mitä tahansa, tämmöisessä maassa on meillä nyt vajaan kolmen kuukauden kuluttua armeija, tulella karaistu, luotettava sotajoukko kaikkine vehkeineen ja kampeineen kuin sääntöjenmukaiseen teurastukseen kuuluu. Tulos on suurenmoinen ja aiheuttaa uskomaan jotain Suomen tulevaisuudesta, niin surkea kuin sen ensimmäinen voimannäyte itsessään onkin. Mutta siitä käy sen-

tään selville, että meissä on uhrautuvaisuutta, joustavuutta ja järjestysvaistoa ainakin jossain, eikä aivan vähäisessä määrässä, ja se on paljon. – Ikävä vaan, että tämä voimannäyte käy niin tavattoman kalliiksi. Miehiä, hyviä miehiä menee tuon tuostakin ja vieläpä etupäässä hyviä miehiä. Nyt on käynyt viimeksi niin perin hullusti, että Turusen Ierikka on ottanut ja kaatunut. Onhan itsekunkin vaellus täällä maan päällä kohtalon kourissa ja kaipa kaikki kulkee niin kuin kulettava on, mutta tässä tapauksessa on sentään erinäisiä painavia argumentteja, etupäässä Turusen mamman kohta. Siinä voi olla pahanlainen loppusuoritus, – pahempi kuin itse tapaus, – aivan niin kuin koko tässä surkeassa sodassa yleensä. Mutta minkä teet. Pitää koettaa tallustella eteenpäin, tehdä minkä taitaa ja hyväksi harkitsee ja jättää loppu korkeamman ohjelmuxen huostaan. Jääkää terveix. Ise jaxan erinomaisesti. Leo.

Viimeinkin kohti Viipuria

Kun viipurilaisia sodan alussa saapui Antreaan, ei heillä tietenkään ollut mukanaan täydellisiä ”kauneudenhoitotarpeita”, partajauheita, -veitsiä ym. Jo viikon kuluttua miehet olivat aika villin näköisiä, ja parranajokysymys al-

Karjalan rintaman esikunta junanvaunussa. (Sota-arkiston kuva)

koi muuttua polttavaksi. Silloin tehtiin rutto päätös: kasvakoon! Ei tässä ole aikaa parranajosta huolehtimaan. Ajetaan sitten kun tullaan Viipuriin.

Siitä oli nyt kulunut kolme kuukautta, ja monella poikasella oli jo aikamoinen karvatukku leuan alla. Isommat miehet muistuttivat oikeita rosvo-päälliköitä.

No niin. Oltiin siis viimeinkin lähdössä partaa ajattamaan Viipuriin.

Jo toista viikkoa oli väkeä virrannut Heinjoelle, sekä maanteitse marssien että proomuilla vesitse. Minkä verran lieneekin kulkenut joukkoja Rahikkalan ja Kiviniemen kautta, mutta jo meidän näkemämme miesmäärät tuntuvat kerrassaan tavattomilta. Jotkut joukot yöpyivät Antreassa, niin että ehdimme niihin pikimmältä tutustua. Huomasimme, että ne, jotka tulivat suoraa päätä harjoituspaikoilta, syvästi ylenkatsoivat meitä maallikkoja, heillä nähkääs kun oli yhdenmukainen puku, kuormastot kunnolliset ja jääkäreitä ryhmänjohtajinakin. Meillä taas ei ollut kunnollisia tamineita, kuormastomme olivat yhtä kuin vapaaehtoista hevosasevelvollisuutta suorittavat talolliset hevosineen ja erimallisine ajoneuvoinen, eikä meillä ollut yhtään jääkäriä koko pataljoonassa, päällikkökin oli siviilimies, voimistelunopettaja Aarne Pelkonen. Ero oli siis suuri ja – silmiinpistävä. Eräs suoraa päätä harjoituspaikalta saapuva, uudenuutukainen nostoväkipataljoona, jolla oli oikein soittokuntakin mukanaan, luuli olevansa vakavassakin paikassa – 8 kilometriä meidän selkämme takana – asettui ylen sotaaisesti yöleiriin omine erikoisine tunnussanoineen ja vangitsi asioilla kulkevia meidän pataljoonamme miehiä, jotka tiesivät vain yleisen sen iltaisen tunnussanan. Mutta ne joukot, jotka olivat olleet mukana Tampereen valtauksessa, eivät tehneet eroa itsensä ja meidän välillä. Ne olivat jo ehtineet toimia yhdessä vapaaehtoisten joukkojen kanssa ja saaneet oppia yhtä ja toista.

Sitten eräänä iltana myöhään, kun olin juuri ehtinyt vuoteeseen, kuulin lähetin ratsastavan pihaan. Arvasin, että siinä se nyt on, lähtökäsky, ja niin olin.

Sinä yönä ei ehditty suuria nukkumaan eikä sanottavasti seuraavinakaan, niin nopeasti seurasivat siirrot toisiaan, kun vyöry kerran alkoi. Yöllä, juuri kun käskyjä eri komppanioille kirjoitettiin, tuotiin sisään kaksi vihollispuolen yliloikkaria. He osoittautuivat olevan todellisia pakko-ottolaisia, Viipurissa vangittuja ja rintamalle raahattuja valkoisia, jotka olivat käyttäneet hyväksseen vihollispuolella vallitsevaa sekasortoa ja pelastaneet nahkansa pakene-malla meidän puolellemme. Heidän kertomustensa mukaan vallitsi vihollisen leirissä täydellinen pakokauhu. Ja niinpä kävikin, että kun aamun sarastaessa pataljoonamme tahtoi ”kiinnittää vihollisen huomiota itseensä”, niin

kuin oli käsketty, jotta se saataisiin saarretuksi, vihollinen lähtikin erittäin vilkasta tahtia kohti Kavantsaarta, Juustilaa ja Viipuria ja pelastui suunnittelusta saarroksesta. Pienen Susisalmen puusillan olivat Pullilasta peräytyvät joukot sytyttäneet palamaan, mutta meikäläinen, Oralta etenevä komppania ehti parahiksi paikalle, hyökkäsi luotisateessa sillalle ja sammutti sen.

Sihvon joukot marssivat jäljestä eri teitä nopeaa tahtia, mutta vihollista ei näkynyt ei kuulunut. Pienen ratsuosaston nopeuden ansiosta saatiin Juustilan sulut pelastetuksi. Siinä oli kysymys vain minuuteista.

Sihvon joukkojen tehtävänä oli saartaa Viipuri länsipuolelta. Se oli tehtävä, johon liittyi suuri vaara ja niukalti kunniaa. Nuo suureksi osaksi viipurilaiset joukot eivät saaneet sitä tyydytystä, minkä osanotto kaupungin valtaukseseen olisi tuottanut ja mihin he seutuja tuntevina olisivat hyvin sopineet. Mutta jollei koko monikymmentuhantista vihollisen länsiarmeijaa olisi saatu pysäytetyksi Lahdessa, olisivat Sihvon joukot joutuneet kahden tulen väliin. Onneksi näin ei käynyt, ja Haminan tiellä Naulasaassa taisteli Sihvon 10. pataljoona yhden vapaussotamme kunniakkaimmista taisteluista ottaen vangiksi monituhatlukuisen epätoivon vimmalla kaupungista läpimurtoa yrittävän vihollisjoukon.

Vain yksi kaatunut

Pataljoonamme makaa ketjussa Tienhaaran edustalla ja odottelee hyökkäyksen aloittamista osoittavaa valomerkkiä.

On pimeä, kolkko yö. Korvissa kaikuu vielä äskeisen pommituksen kaa-me-soitto, mutta nyt on kaikki haudanhiljaista. Ei edes se yksinäinen tykki, joka iltayöstä ammuskeli vonkuvia teräsmöhkäleitään jonnekin kauas ylitsemme, ole enää pitkään aikaan virkkanut mitään. Vihollisen hajanainen kiväärituli on lakannut. Ties mistä syystä. Me puolestamme emme ole ampu-neet laukaustakaan, odotelleet vain aikaamme. Vain tulipalojen kajastus punaa edessämme olevaa taivaanrantaa ja osoittaa sodan tuhotyön jatkuvan.

Tässä värjöttelemme pimeässä, kevätkesteassa metsässä valmiina merkin saatuamme tappamaan ja tapettaviksi. Edessämme on oman maan miehiä ja tuolla taivaanrannalla palaa leimuten kotikaupunkimme, jonka itse olemme pommituksellamme sytyttäneet palamaan. Montakohan rauhallista kaupunkilaista, piirittäjien omaista ja ystävää, äskeinen hirmupommitus onkaan surmannut? Sodan suunnaton typeryyss tuntuu suuremmalta kuin koskaan ennen.

Johtui mieleeni, miten rauhanaikana palokunta tekee tavattomasti työtä pelastaakseen pienenkin mökkipahasen. Nyt olivat omassa kotikaupungissa hirtittävät tulipalot raivonneet kolmatta päivää, ja yhä uutta tulta ja surmaa olivat omat tykkimme syösseet sinne.

”Hyökkäys keskeytettävä. 11. pataljoona jättää yhden komppanian ketjuun ja marssii Hovinmaalle!” Jotakuinkin tähän tapaan kuului suullisesti tuotu rykmentinpäällikön käsky. Lähetti lisäsi omasta puolestaan, että vihollinen koettaa murtautua läpi. Oli alkamassa Naulasaaren taistelu, ja meidät hälytettiin reserviksi Hovinmaalle.

Kun pataljoona kokoontui, kantoivat erään komppanian sanitäärit paareilla kaatunutta sotilasta.

Jahah! Vain yksi kaatunut!

Kolmen päivän liikkeelläolo, yökylmä, pettymys, kun ei saatu ottaa osaa Viipurin valtaukseseen, epäily, että hälytys Hovinmaalle oli turha – kaikki tämä aiheutti ärtymystä. Kukaan ei kiinnittänyt huomiota kaatuneeseen. Vain yksi kaatunut. Eihän tämä ole mitään sotaa.

Olimmeko raaistuneet? Oliko sota muuttanut meidät jollakin tavalla? Kukaan tuskin muisti, että tuolla miespoloisella oli ehkä koti, oli omaiset, oli niitä jotka jännityksellä odottivat tietoja pojastaan, veljestään, sulhasestaan. Tapaus oli ikään kuin vain yksi vaivaa tuottava lisäharmi yön muiden vastoinkäymisten joukossa.

Emmekä me, tavalliset siviilimiehet, olleet sodassa olleet kuin vajaat kolme kuukautta. Ja meitä suorastaan hävetti, ettei meidän pataljoonaltamme mennyt kuin vain yksi ainoa kaatunut.

Sodan vaikutukset ihmissieluun ovat hirveät.

Ennen kuin pataljoona oli saatu kootuksi pimeästä metsästä, alkoi etelästä kuulua kiivasta ampumista. Vasta jälkeinpäin saimme kuulla ammunnan merkinneen yhtä Sihvon joukkojen suurinta saavutusta, Naulasaaren taistelua. Jo aikoja ennen kuin saavuimme Hovinmaalle, oli tuli lakannut.

Aamu valkeni vähitellen. Kirkas, kaunis kevätpäivän aamu. Kylmässä seisonet hevoset ravasivat mielellään lämpimikseen. Rivakka ratsastus lämmitti omiakin kohmettuneita jäseniäni. Luonnossa vallitsi koskematon rauha. Vain vaivoin jaksoi muistaa sotaa, veljessurmaa ja hävitystä.

Uhattu Hovinmaa lepäsi aamuyön levollisessa unessa kun saavuimme sinne. Siellä täällä joku uninen vahtisotilas, kuormasto-osastoja torkkuvine hevosineen talojen pihossa.

Menimme aseman lähellä olevaan huvilaan. Hovinmaan asemaa oli ilta-yöstä pommitettu, asukkaat olivat paenneet ja ovet olivat auki. Kävimme omin luvun taloksi. Löysimme valmiit vuoteet ja oikaisimme väsyneet raajamme suoriksi. Kenen lienee ollut huvila ja vuode, mutta hyvä oli nukkua. Kiitos tuntemattomalle isännälle!

Kotiin

Aamulla herätessämme saimme kuulla, että Viipuri oli vallattu.

Päivä meni komppanioita sijoiteltaessa uusiin asemiin. Osa jätettiin Hovinmaalle ja Tienhaaraan, osa Sorvaliin, ja vasta iltamyöhällä pääsimme Viipuriin, jonne pataljoonan esikunta majoittui.

Ratsastimme yli Linnansillan. Torkkelin linna, joka 208 vuotta oli ollut venäläisten hallussa, seisoi jyrkänä paikoillaan ja kohotti torniaan uljaasti kohti taivasta. Vanha kaupunki kapeine katuineen lepäsi rauhallisena ja hiljaisena. Sähkölamput, joihin silmämme eivät olleet pitkiin aikoihin tottuneet, valaisivat kirkkaasti typötyhjiä katuja. Katseeni etsi turhaan hävityksen jälkeä. Ikkunaruudutkin olivat eheinä. Tuntui kuin koko tuo helvetillinen meno ja räiske, johon korvamme olivat viime vuorokausina tottuneet, olisi ollut vain pahaa unta.

Tulemme Torkkelille. Yhä tyhjää ja eheää. Punaisenlähteen torilla on muutama tykki ja kiväärimies niitä vartioimassa. Muuten ei merkkiäkään sodasta.

Jännittyneenä katson pitkin kotikatua. Ei jälkeäkään hävityksestä. Ratsastamme pihaan. Hevoset jätetään tallimiehelle.

Vielä on edessä viimeinen elämys. Miten on kodin laita?

Jännittyneenä soitan ovikelloa. Kuuluu askeleita. Palvelijatar aukaisee oven ja toivottaa tervetulleeksi. Kaikki on ennallaan, ja kohta istumme teepöydässä ja syömme häthätää laitettua voileipäillallista, pitkästä aikaa kunnollisesti katetussa pöydässä.

Kolmen kuukauden kirjavat elämykset kiehuvat aivoissa hurjana sekamelskana. Venäjänsaaren leirikuvat, kuutamohanget, Jääsket, Antreat, Imatrat, Hiitolat, Sortavalat, Suojärven salot, Tietotoimistot, prijeemat³⁵, esikunnat, jääkärit, Hannilat, Kavantsaaret, Juustilat, Tienhaarat, kaikki tuikahtelevat vuoron perään silmänräpäyksellisen selvinä mieleen ja katoavat uusien esiin myllertävien muistikuvien tieltä.

Ei tuosta kaikesta jaksakaan mitään selvää saada, mutta tuntee, että on tapahtunut jotakin merkillistä, ja tuntee tyytyväisyyttä, kun on saanut olla siinä mukana.

Vasta aamuyöstä vaipuu läpiväsynyt matkamies levottomaan, sotakuvien sekoittamaan uneen.

Sodan jälkeen

Edellä kuvatusta on varmaan hyvin käynyt selväksi, että emme me nuoret vapaaehtoiset käyneet ”kansalaissotaa”. Tilanne, johon olimme omatta syytämme – ja luullakseni myös ilman useimpien vastapuolen miesten syytä –

³⁵⁾ Pestaus, tulee venäjän kielestä.

joutuneet, oli kuin painajainen. Mutta ei auttanut. Työ oli tehtävä. Ja se tehtiin. Hurraamatta. Mutta niin hyvin kuin osattiin.

Seuraavat mietteet Leo Pesonen kirjasi vuonna 1923, viisi vuotta sodan päättymisen jälkeen.

Voi voitettuja, voi voittajia!

Tähän olisi paras lopettaa muistelemisen, mutta se on mahdotonta. Niin läheisesti liittyvät sotaan sen loppuselvitykset, että ne aina palaavat mieleen, kun jotakin sotaa koskevaa muistelee.

Ei tekisi mieli enää kajota sodanjälkeisiin surkeihin kiistoihin ja mieltä järkyttäviin tapauksiin, enkä niihin perusteellisemmin puutukaan. Sanon vain aivan lyhyesti, että syvä oli se pettymyksen tunne, joka vapaaehtoiset suojeluskuntasoturit valtasi, kun sodan jälkisato alkoi tulla tunnetuksi. Isku iskulta karistettiin meistä se ihanteellinen käsitys vapaan Suomen oikeamielisyydestä, lainalaisuudesta ja muista hyvistä ominaisuuksista, joita kuvittelimme kuuman kiirastulen puhdistamalla uudella valtakunnallamme olevan. Olimme kovia kokeneet. Olisi luullut meidän jotakin oppineen.

Me olimme sodan ankarissa oloissakin noudattaneet sodankäynnin sääntöjä, ja nyt sodan loputtua, kun ns. kellariherrat ja muut – etupäässä sotaan osaaottamattomat – voimat pääsivät valloilleen, alkoi epäjärjestys ja mielivalta niin laajassa mittakaavassa, ettei sitä voi yksityisinä rikostekoina selittää. Me olimme luottaneet vanhaan suomalaiseen sananparteen ”sanasta miestä ja sarvesta härkää” ja katsoimme Vapaan Suomen kunnia-asiaksi, että sen ensimmäiseen valtiotekoon, itsenäisyysjulistukseen liittyvä yksimielinen, juhlallinen julkilausuma ei toki saa olla pelkkää paperia.

Eräs pataljoonamme vapaaehtoinen kansanmies sanoi kotiin lähtiessään: ”Punikkien herrat pettivät punikit, ja mejän herrat pettivät mejät”. Mitä tuollaiset, kymmenien tuhansien vapaaehtoisten kotiinsa viemät ”sotakokemukset” merkitsivät, sitä olisi politikoitsijoiden ja kirjanoppineiden sietänyt vähän enemmän ajatella.

Vuotta myöhemmin, kun suursodan rauhanehdot saneltiin, olin Saksassa, ja silloin muistui elävästi mieleeni vanha satu Rooman historiasta. Roomalaiset olivat joutuneet kerran tappiolle ja heidän lunnaksi lupaamaansa kulta punnitaan parhailaan. Eräs roomalainen huomauttaa, että vaaka on väärä, mutta voittajapäällikkö viskaa miekkansa lisäpunnukseksi ja huudahtaa: ”Voi voitettuja!” Ja roomalaiset saavat täyttää väärän vaakan lisäpunnuksineen kullalla tasapainoon. Johtuivat silloin mieleen monet maailmanhisto-

rian ”rauhansopimukset”, ja aina niissä tuntui olleen määräävänä tuo raakalaispäällikön ”voi voitettuja” –periaate.

Näin jos asioita katsoo, silloin eivät enää nuo vuoden 1918 onnettomat tapaukset näytä niin mahdottomilta, kuin ne silloin tuntuivat.

Huonoa on puolustaa itseään sillä, ”etteivät toiset ole sen parempia”, mutta ihminen ja ennen kaikkea ihmisjoukko, siis myös kansa, toimii määrättyjen lakien alaisena, joita emme voi olemattomiksi tehdä. Rikoslaisissa puhutaan ns. hätävarjelun liioittelusta. Henkilö, joka hyökkäyksen torjumiseksi käyttää enemmän väkivaltaa kuin välttämätöntä on, rangaistaan lievemmin tai jätetään rankaisematta, jos vaara oli niin uhkaava, ”ettei hän voinut mieltänsä maltaa”. Lainsäätäjä katsoo, ettei uhkaavan vaaran torjumiseksi hädän hetkellä käytettävää välttämätöntä väkivaltaa voida puntarin nokassa punnita.

Sodan loppuselvitys oli valitettava erehdys, mutta se ei tunnu enää niin katkeralta, kun katselee, miten vanhat, monisatavuotisen itsenäisen elämän aikana kouluuntuneet kansatkin voiton hetkellä ikään kuin huumaantuvat. Suomi on ihan vasta-alkajaksi selviytynyt ihmeteltävän nopeasti.

Kun nyt viiden vuoden kuluttua katselee välillä tapahtunutta kehitystä, niin ei voi olla huomaamatta yleistä tervehtymistä. Leppymättömältä näyttänyt viha on lauhtumistaan lauhtunut, sotavankileirit nopeasti tyhjentyneet, monet ensi kiivaudessa suunnitellut toimenpiteet saaneet hiljaisen hautauksen. Useita rauhallisissa oloissa suurtoiksi mainittavia parannuksia, kuten esim. torpparikysymyksen järjestäminen, on suoritettu, taloudellinen elpyminen on ollut nopeampaa kuin rohkeimmatkaan olivat jaksaneet uskoa. Rauha, järjestys ja turvallisuus ovat vallinneet jo viidettä vuotta. Voitetut nauttivat lain-suojaa ja laajempia ihmisoikeuksia kuin voittajaluokan jäsenet Venäjällä. Voidaan jo toki toivoa, että jonkin ajan kuluttua se kamala kuilu, joka talvella 1918 jakoi kansamme kahteen vihollisleiriin, kerran – ehkäpä nopeastikin – kasvaa umpeen.

Sovinnon hetki on kerran varmasti koittava. Aika arpeuttaa taistelun haavat, ja uudet tehtävät, uudet kiista-aiheet tulevat uusien ihmisten mieltä kiinnittämään. Tai voi sattua tapauksia, jotka kiirehtivät sovintoa. Silloin, kuka pa sen tietää, voi suuren vaaran hetkellä osoittautua eheytymistä helpottavaksi se, ettei kumpikaan puoli ole yksinomaan anteeksiantavana puolena. Niin voi vapaussodan surullinen loppuselvityskin löytää oman tarkoituksensa.

Rosa Hurmalainen

Lapsuuteni aikainen Viipuri 1870-1890 luvuilla

Viipurin linna ja sen liepeille syntynyt kaupunkini, olet rakkain kolkka minulle isänmaassani. Kun matkoilta palatessani joko meritse tai rautateitse näin tornisi, sykähti sydämeni siitä voimasta, joka sisimpääni kätkeyty on. Se oli kiitollisuutta ja rakkautta vuosisataiselle isänmaani vartijalle.

Olen karjalaisen heimon tytär ja aina alueluovutukseen asti useimmat suvustani tunnetusti asuivatkin omassa maakunnassaan. Aikaisempina aikoina oli sukuni elinkeinona maanviljelys, mutta perheiden laajentuessa ja hajotessa muuttivat toiset kaupunkiin, Viipuriin. Esi-isieni maahenki on säilynyt vielä, koska myöhemmässä polvessa on monia puutarhureita ja useilla erilaisiin elämänaloihin joutuneilla on innostusta puutarhan viljelyyn. Kaupunkiin muuttaneiden sukuni lapset pääsivät opin tielle ja heistä on tullut yhteiskuntamme jäseniä monille eri aloille: kansa- ja oppikoulujen opettajiksi, rehtoreiksi, kansanopiston ja kansalaisopiston johtajiksi, suur- sekä pien-teollisuuden palvelijoiksi, eteviksi ammattilaisiksi, tavallisiksi liikemiehiksi, pankinjohtajiksi ym.

Esitän nyt kuvauksen lapsuuteni aikaisesta Viipurista sikäli, kun jaksan sen muistaa. En saanut pelastetuksi mitään erikoisia numerotietoja, joita minulla kyllä oli.

Kaupunki

Olen syntynyt nk. vanhassa kaupunginosassa, mutta jo elämäni ensi vuotena tuli kodikseni talo Rikhardinkadun varrella Neitsytniemellä. Siellä asuimme omassa talossamme 7 vuotta ja siten muutettiin jälleen kaupunkiin. Neitsytniemi oli ihana pikku kaupunki, joskin se oli vain osa kokonaisesta Viipurista. Se oli säännöllisesti rakennettu, sen kauniilla rannoilla oli hyvin hoi-

dettuja, kauniita puutarhoja, joita omistivat edellisiltä vuosisadoilta sinne muuttaneet pääasiallisesti saksalaiset kauppiasperheet. Elämä oli hiljaisen onnellista ja turvallista. Palovartija kulki öisin kaupungin kaduilla ja lauloi joka tunnin kuluttua, paljonko kello oli lyönyt. Karmin huvilan ranta oli meidän lasten mieluisin uimapaikka. Neitsytniemen reunoilla oli venäläisiä sotilasrakennuksia, suuri sotilassairaala, virastotaloja ja joku kasarmi. Sotilassairaalan puistossa oli kreikkalaiskatolinen kirkko, johon me lapset mielellämme halusimme sen kullan ja valon loistoa ihailemaan.

Neitsytniemen erotti Viipurin kaupungista salmi, joka sen äärelle rakennetusta linnasta sai nimen Linnansalmi. Salmen yli kulki Turunsilta, saanut nimensä siitä, että kaikki liike ensimmäiseen pääkaupunkiimme kulki sitä myöten. Tuo vanha historiallinen silta tuli aikojen kuluessa korjatuksi ja sai laivojen kululle uudenaikaisen nostosillan, mutta kylliksi leveäksi ja sopivaksi sitä ei ennätetty saada ja kesän aikana oli aika tukalaa ja ahdasta siinä monien saaristolaislaivojen kulkuvuorojen vuoksi.

Lapsuuteni aikana oli kulkuyhteys Neitsytniemeltä kaupunkiin joko jalkapolku lähempänä rantaa valliporttien kautta tai pitkä hevostie vielä viime päiviin säilyneiden kahden uuniportin kautta. Noin 1870-luvulla rakennettiin sitten nk. uusi tie, joka johti Neitsytniemeltä suoraan vallihautojen ohitse Linnansillalle. Tämä teki matkan neitsytniemeläisille siis paljon mukavammaksi.

Paitsi uljasta Viipurin linnaa oli kaupungin turvaksi rakennettu vahvat muurivallit. Viipuri olikin ainoa maamme kaupungeista, joita ympäröi vallit. Jo ennen minun muistamistani oli osa niistä purettu ja saatu siitä maaperästä elinvoimaista multaa Viipurin niin kuuluisalle esplanaadille. Mutta vallejia oli vielä rannan puolella jäljellä ja ne olivat Viipurin historiallinen kaunistus. Kun Linnansillalta noustiin kaupunkiin, kuljettiin valliaukon kautta, jonka reunoilla kohosi kaksi valtavaa patsasta kuvaillen merenkulkua ja kauppaa. Heti vallien sisäpuolella aukeni vanha raatihuoneen tori, muinaisen Viipurin keskeisimpiä paikkoja, sittemmin Torkel Knutinpojan patsaan kunniakas olosija. Torin varrella oli jo lapsuuteni aikana venäläinen päävahtitalo ja myöhemmin järjestettiin yksi entinen komea kivitalo Viipurin museoksi. Linnansalmen eteläpuolella on pitkä niemi, Tervaniemi, jossa oli venäläisiä kasarmeja ja linnanpuoleisella rannalla suuria varastohuoneita. Niemellä oli kaunis puisto, jossa kaupunkilaiset saivat pitää kesäisiä juhlia. Muistissani on kelta-valkopukuiset palokuntalaiset, jotka suuren yleisöjoukon mukana juhlivat kesä- ja vuosijuhlaansa. Ensimmäisen maailmansodan aikana venäläiset asettivat puistoon Pietari Suuren patsaan voittojensa merkiksi. Sen sijalla oli kyllä Suomen vapauden leijonapatsas välillä, ja nyt kuuluu edellinen taas olevan asetettu paikalleen.

Viipurin linna oli lapsuuteni aikana tasakattoinen. Sen kupukatto oli palanut ilotulituksessa, joka pantiin toimeen keisari Aleksanteri II:n kruunajaisjuhlan ja Saimaan kanavan vihkimäjuhlan johdosta 1856. Ilotulituksessa käytettiin siihen aikaan pieniä savisia kuppeja (kissankuppeja), joissa oli palavaa öljyä. Muistissani on Aleksanteri II 25-vuotisen hallitusajan muistoksi vietetyssä juhlassa nämä palavat soihtukupit, jotka paloivat maaliskuun talvisessa säässä pitkin Katarinankatua (Linnankatua) käytävien vierellä.

Viipurin linna oli lapsuuteni aikana lääninvankila ja koulumatkallani sattui usein, että kyyneleisin silmin ja vapisevin sydämin sain nähdä vankien monilukuisina vetävän hirveän suurta vesitynnyriä linnaan. Hevosta ei ollut. - Koulutieni pääkatuna oli Katariinankatu, saanut nimensä keisarinna Katariinan Viipurin käynnin muistoksi. Sen varrella olivat uhkeimmat kauppapuodit. Katu jatkui sitten myöhemmin yhä kauemmaksi itäänpäin, sikäli kun kaupunki kasvoi, samoin myöhemmin syntynyt Torkkelinkatu. Karjaportinkadun varrella oli vanhoja merkillisiä taloja ja ihmeellisiä minusta olivat myös Mustain- ja Harmaidenveljesten kadut, Vahtitorninkatu ja Luostarinkatu, joka siihen aikaan oli nimeltään Keisarinkatu. Kaikkien näiden katujen varrella on liikkunut Viipurin vanha historia ja siellä ovat eläneet sen entisyyden etevimmät persoonallisuudet. Muistona muinaisuudesta oli vahtitorni kelloineen, ja sen lyönti oli rakas kaikille viipurilaisille. Kello kärsi vaurion talvisodassa, mutta Viipurin tultua välillä takaisin Suomelle, korjasivat sinne ensiksi saapuneet soturit kellon, ja kun se ensi kerran sitten löi, ei yksikään silmä ollut kuivana, kertoi eräs silloin läsnäolleista.

Pohjoissatamasta lähtivät laivat Saimaan kanavalle päin ja se satama oli pienempi, mutta eteläsatamaan tulivat suuret ulkomaalaiset laivat ja niitä oli meidän hauska valleilta katsella. Väylä varsinaiseen kaupunkiin oli siihen aikaan matala ja ahdas ja siksi puutavaramme lastattiinkin etupäässä Uuraassa, ulkosatamassa, jonne tervahöyryt ja lukemattomat lotjat kuljettivat niitä Saimaan kanavan ja Linnasalmen kautta. Pohjoissataman alueella oli vielä muistettava "pyykkiloota", veden päällä uiva iso rakennus monine huoneineen ja vesialtaineen, ja siellä kaupunkilaiset etupäässä talvella huuhtoivat pyykkinsä. Rakennus säilyi aina viime vuosikymmeniin asti, kunnes eräs kaupungin verontarkkaaja huomasi sen olevan aivan veroa maksamaton laitos ja se purettiin.

Jo aikaisemmin oli purettu vanha viipurilainen kauppatalo, jota vanhukset vieläkin muistelevat. Linnankadun idänpuolisessa päässä, jatkona myöhemmälle kaupungintalolle oli matalampi rakennus aivan paraatikentän vastapäätä ja sen kadunpuolisessa osassa oli katettu käytävä, arvokaarilla varustettu ja vapaa kaikkien käytettäväksi. Kaksi kauppaa, sekatavara- ja nahka-kauppa sijaitsivat käytävän sisäpuolella ja ne olivat monien viipurilaisten ostopaikkoja. Emme me lapset koskaan sivuuttaneet tätä katua, ettemme olisi

kulkeneet käytävän kautta. Käytävän kattoon oli kuvattu "jumalansilmä", joka mielestämme varoitti ja vartioi meitä. Kauppiaat olivat suomea puhuvia venäläisiä ja taloa yleensä kutsuttiin Gastinnyj dvoriksi.

Kauppa

Ei minun lapsuudessani ollut suomalaisia kauppiaita Viipurissa. Vähittäiskauppiaat olivat ja useampia sukupolvia kaupungissa asuneita venäläisiä, jotka osasivat maan kieltä ja muutenkin sopeutuivat hyvin suomalaisiin. Tukkukauppiaat taas olivat etupäässä saksalaisia, jotka polveutuivat aina Hansaliiton ajoilta. Vanhoja kauppiassukuja minun lapsuudessani olivat: Rickardt, Stunkel, Dippel, Vahl, Rosenius ja myöhemmältä ajalta Hackman, joka vieläkin on toimiva suurliike, noin 120-vuotias. Hackmanin kauppiassuku on paljon merkinnyt Viipurin kaupungin elämässä ja sen hienosti sivistyneet jäsenet ovat paljon vaikuttaneet kaupungin sivistyselämään. Kun Hackmanin kauppahuone täytti 100 vuotta, sai Viipurin kaupunki suuren rahalahjoituksen ammattikoulunsa pohjarahastoksi ja siitä kehittyikin yksi Pohjoismaiden suurimpia kouluja kaupungin ja valtion rahavaroilla. Suurimmat ja vanhimmat venäläiset liikkeet olivat: Aleneff, Kalugin, Schavoronkoff ja Sergejeff, joka viimeksimainittu oli vielä toimiva alueluovutuksiin saakka.

Katarinankadulla oli Albrechtin siirtomaatavarakauppa, jossa lapsena kävin monenlaista hyvää ostamassa. Torikauppa tapahtui kaikki ulkona ja kalat myytiin "kalarannassa", joka jo silloin oli Salakkalahden rannassa. Tuo Salakkalahti antoi silloiselle kaupungin isille paljon huolta ja päänsivua, se kun mataluutensa tähden oli epäterveellinen ja haitallinen. Niinpä päätettiin se täyttää, mutta tehtävä ei ollut niinkään helposti suoritettava. Se nieli kaupungin varoja mahdottomasti ja yleisö oli huolestunut. Sanomalehdissä kutsuttiin sitä "kultapohjaksi". Mutta myöhemmän ajan lapset näkivät salakkalahden viehättävänä puistona monine kauniine teineen ja se suojeli asemalle johtavaa Aleksanterinkatua, joka usein nousuveden aikana syksyisin joutui veden alle.

Rikhardinkadun merenpuolisessa päässä Neitsytniemellä alkoi rouva Sofia Zweyberg pitää pientä ompelutarpeiden ja pumpulikankaiden kauppaa. Tästä kehittyi sitten suurenmoinen Zweybergin tukkuliike, jonka tavarat, etupäässä Finlaysonin tehtaiden, kulkeutuivat kauas Karjalaan ja Savoan. Neitsytniemeltä siirryttiin ensin Pohjoisvallin seinän viereen kauppakojuihin, jotka olivat sekä maalaisten että kaupunkilaisten mieluisia kauppiaita. Kojuja oli monta ja niitä yhdisti pitkä, yhteinen porrasrivi. Päiväksi asetettiin kangaspakat ulkoportaille. Paitsi tehtaissa valmistettua, oli kaupan myös paljon käsinkudottuja kankaita, kotoisin Turun seuduilta. Zweybergin liike siirtyi sit-

ten myöhemmin torin kulmaan Karjaportinkadun päähän suureen kauppahuoneistoon. Kojut, joissa monella viipurilaisella oli kauppa, purettiin sittemmin ja paikalle rakennettiin komea ruokatavarahalli. Vielä on muistettava rihkamakaupat vallin seinämällä Linnansillan päässä ja Pässinlinnan ympärillä olleet leipä- ja kahvimyymälät. Tälle paikalle tulikin sitten torikahvila, nimeltä "Toripässi".

Suuremmat leipuriliikkeet olivat varsinaisessa kaupungissa ja sieltä hakivat vähittäiskauppiat pullat ja sokerileivät. Ei heillä ollut mitään varsinaista puotia, vaan pikku kodin akkunassa oli alin ruutu, pellillä päällystettynä, avattava ostajan tullessa. Ostaja naputti akkunaan ja sai siitä tarvitsemansa leivät. Lapsia varten oli akkunan alle asetettu koroke, jotta ulottuisivat naputtamaan. Neitsytniemellä oli venäläinen Kaluginin leipomo ja oikea leipäpuoti, josta sai ostaa paksua ja pitkää, erinomaisen hyvää sötsurleipää. Parhain ja kuuluisin Viipurin makealeivistä oli viipurinrinkeli, jonka maine oli levinnyt ulkomaillekin. Sen synty on tarun hämärään kätketty, ja kertomuksen mukaan olisi se peräisin luostariajoilta. Lapsena ollessani sai oikeita viipurinrinkeleitä Vaittisen leipomosta, jossa sen valmistus oli periytynyt sukupolvesta toiseen. Vaittisen leipomo sijaitsi Revonhännässä, ja talon tontista joutui osa uuden asematalon alueeksi.

Maitokauppoja ei siihen aikaan ollut, vaan kaupungin ympärillä olevat suurtilat lähettivät "maitomuijansa" hevosella kuljettamaan maitoa ja kermaa sitä haluaville heidän koteihinsa kaikkina viikonpäivinä, myöskin sunnuntaisin. Talonpoikaisemännät toivat kerran viikossa suurissa ja pienemmissä puuleileissä "hapanmaitoa" (lasku) taloihin. Maito oli kokoonpantu kolmesta eri maitolajista ja oli harvinaisen hyvää. Sinä oli tavallista piimää, josta viili oli kuorittu voita varten, vienossa uuninlämmössä paistettua piimää veitsellä kokkareiksi leikattuna ja vielä hyvää kurnupiimää päälle päätteeksi. Sellaista "hapanmaitoa" muistelee meikäläinen mielellään eikä sitä koskaan enää saa. Meijeriliikkeen kehittyessä lopettivat emännät tämän suuritöisen puuhan, kun leilit oli joka kerta hienolla hiekalla käytön jälkeen kuurattava, ja veivät maidon tuoreena kauppaan tai meijeriin.

Vihanneskauppa oli enimmäkseen venäläisten hallussa. Heillä oli suuria kaalimaita aivan kaupungin liepeillä. Lapsuudessani kuljetti kaksi venäläistä puutarhuria hevosella kaikenlaista ruokakasveihin kuuluvaa pitkin katuja Neitsytniemellä. Toisella oli valkea, toisella punainen hevonen ja me lapset mieluummin ostimme jälkimmäiseltä, sillä häneltä saimme viidellä pennillä enemmän herneitä ja porkkanoita. Suurempaa intomieltä herätti meissä jäätelö-ukko, joka pytty päänsä päällä kuljeskeli pitkin katuja ja lauloi: "marooschi harooschi". Kun ostaja lähestyi, avautui pytty j sieltä ilmestyi punaista ja valkoista jäätelöä ostajan halun mukaan.

Kun Helsingin-Pietarin rautatietä ei vielä ollut, kulki kalakauppa Pietariin Viipurin kautta. Suuriin pitkulaisiin vesitynnörihin, jotka talvisin olivat rekeen sijoitetut, oli elävinä pantu suuret määrät kiiskiä, jotka venäläisten erikoisherkkuna myytiin Pietarissa. Kalakauppiaat olivat kotoisin Viipuria ympäröivistä rajapitäjistä, Johanneksesta, Koivistolta ym. Tie itään päin kulki Pietarinkadun (myöhemmin Kannaksenkadun) kautta ja tähän katuun yhtyi Pukki- ja Kilikatu, jossa oli etupäässä käsityöläisten asuntoja. Pukkikatu alkoi Punaisenlähteen torilta ja siinä kulmassa oli vanha apteekki. Myöhempi asemakaava on hävittänyt nämä kadut ja sijaan on muodostunut Torkkelinkadun jatko ja Pellervonkatu.

Kirkot

Lapsuuteni aikainen kirkko oli nk. vanha kirkko, entinen luostarikirkko. Se oli yhteinen sekä maalais- että kaupunkiseurakunnalle aina 1880-1890 luvulle asti, jolloin seurakunnat erosivat kirkkoherra Mortimer Forsténin kuoltua. Hän eli vanhaksi eikä heikentyneen terveyden vuoksi voinut vuosikymmeniin virkaansa itse hoitaa. Muistan hänen aina juhannuksena, jolloin tytöt olivat ensi ehtoollisella, saarnanneen. Hänellä oli äärettömän miellyttävä ääni, joka jäi sointumaan lapsenkin mieleen. Hän oli kuuluisien musiikkienkilöiden Filip ja Anna Forsténin isä. Vanha kirkko oli kaunis ja juhlallinen. Urkuja ei siellä silloin ollut ja lukkari sai voimansa takaa laulua ohjata, joka karjalaiseen tapaan kyllä sujui.

Piispa Agricolan aikainen tuomiokirkko oli silloin venäläisten hallussa ja he pitivät sitä viljamakasiinina. Suomen saatua itsenäisyytensä sovittiin venäläisten kanssa tästä muistorikkaasta temppelistä ja suomalaiset saivat sen haltuunsa, ensiksi rykmentinkirkon ja sittemmin Agricolan kirkon nimellä. Pitkällisen seurakuntajaon odotuksessa ruvettiin jo ajattelemaan omaa kaupunkikirkkoa. Rahankeräys pantiin toimeen seurakuntapiirissä siten, että jokaisessa kirkollisessa juhlatilaisuudessa kotien keskuudessa kerättiin kolehti uuden kirkon rakennuksen hyväksi. Ei siinä tietysti kylliksi rahoja kertynyt, mutta lainojen ja lahjoitusten avulla päästiin niin pitkälle, että eräänä lauantai-iltana 1888 laskettiin juhlallisesti peruskivi tulevalle tuomiokirkolle, joka valmistui v. 1893. Siitä tuli mahtava temppeli, joka pilviä hipovine torneineen ja risteineen tuli seurakunnalle rakkaaksi. Siellä oli mahtavat urut ja äärettömän juhlalliset, kauas kuuluvat kellot, jotka levyille otettuina sielläkin soinnullaan lämmittävät ja lohduttavat viipurilaisten sydämiä. Kirkossa vietettiin monta isänmaallista kiitosjumalanpalvelusta ja monta yksityistä ilo- ja surujuhlatilaisuutta.

Muita protestanttisia kirkkoja oli saksalais-ruotsalainen kirkko puiston vierellä. Se periytyi jo aikaisemmalta ajalta, ja oli erittäin arvokas ja kaunis si-

sältä sekä ulkoa. Se säilyi viimeisessä myrskyssä paremmin kuin muut kirkot, jotka kokonaan tuhoutuivat. Venäläisillä oli useampia kirkkoja, suurin niistä katedraali uuden raatihuoneentorin äärellä ja toinen pienempi, nk. Eli-aankirkko lähellä rautatiesiltaa. Pienellä roomalaiskatolisella seurakunnalla oli pieni kirkko Vesiportinkadun varrella.

Seurakunnista puhuttaessa tulee muistaa myös hautausmaat, joita oli kaksi: Sorvalin ja Ristimäen hautausmaat. Edellinen oli vanhempi ja sijaitsi kaupungin länsipuolella. Siellä on monien, monien vanhojen viipurilaisten sukuhaudat. On monien merkkihenkilöiden, kuten Adolf Ivar Arvidsonin, Adam Wilken, Jaakko Judénin ym. haudat. Hautausmaat olivat yhteisiä eri seurakunnille. Matala kiviaita erotti ne vain toisistaan. Vanhoilla suvuilla oli muurattuja hautakappeleita, joissa pienistä ristikkoakkunoista arkut näkyivät. Ei niitä myöhempinä aikoina avattu, ja sodan pommit hajottivat maan tasalle viimeisen Ristimäen hautausmaalla. Ristimäen hautausmaa syntyi paljon myöhemmin kaupungin itäpuolelle ja muistan sen valkoiset koivut, kun korkeata mäkeä noustiin hautausmaalle. Mäki sinne tasoitettiin sittemmin ja kaupunki sai valtavasti hiekkaa siitä tarpeisiinsa. Tämä hautausmaa laajeni siten suuresti muodostaen monta eri hautausmaata Pietarintien toiselle puolelle. Ristimäen hautausmaalla oli eräs hauta, jota kävin usein katsomassa. Kun turkkilais-venäläisen sodan aikana 1877-78 Suomen kaarti palasi sodasta ja juna viipyi jonkin aikaa Viipurin asemalla, jonne viipurilaiset riensivät sotilasurhoja tervehtimään ja kestitsemään, kuoli eräs haavoittuneista kaartilaisista asemalla. Viipurilaiset hautasivat hänet Ristimäen hautausmaahan ja pysyttivät hänelle tummansiniseksi maalatun malmiristin, jossa oli kohokirjaimilla muistosanat: "Hän Turkkia vastaan taistellen/ sai voiton sankarmaineen./ vaan onni hänet levolle/ toi synnyinmaansa povehen. Viipurilaisilta" Viipurin kaupungin kasvaessa täytyi myöskin laajentaa hautausmaita ja niin syntyi myöhemmin Tammisto Karjalan radan varrelle.

Viipurin lääninsairaala sai turviinsa ottaa jopa satoja kuolevia pakolaisia, jotka suurien nälkävuosien 1868-69 aikana tulvivat Pohjois-Suomesta etelään. Vanhassa tullitalossa eteläsataman luona heitä ruokittiin, mutta monet kuolivat saadessaan voimakasta ruokaa. Viipurilaiset vanhukset muistelivat kauan jälkeenpäin näitä merkittäviä vuosia ja vielä lisäksi hullu susi sai kaupungin lähistöllä paljon onnettomuutta aikaan. Se saatiin sitten ammutuksi ja sitä näytettiin poliisikamarissa, jotta ihmiset pääsisivät pelosta.

Sairaalat

Verrattuna nykyaikaan olivat sairaalaolot Viipurissa siihen aikaan paljon jäljessä. Lääninsairaalassa oli kyllä useampia kivirakennuksia, mutta ei lä-

heskään kylliksi sairassijoja monenlaisiin eri tauteihin. Mieleeni muistuu eräänä jouluaattona käyntini sairasta tervehtimässä lääninsairaалassa, jossa suuressa huoneessa vallitsi pimeä, kun ainoastaan pieni valo lasissa olevasta nau-risöljylampusta valaisi huonetta. Verratkaamme tätä tilannetta nykyiseen sähköloistoon, joulukuuseen ja monenlaiseen muuhun huomaavaisuuteen.

Viipuriin jo aikaisin kristillisen hyväntekeväisyystahdon avulla syntynyt diakonissalaitos tarjosi sen ajan taidon ja saavutusten mukaista hoitoa viipurilaisille ja monta vapaata paikkaa siellä oli varakkaiden avulla järjestetty apua tarvitseville. Kunnallissairaalan yhteyteen oli vanhoina aikoina yhdistetty sangen vaatimaton köyhäinkoti (vaivaistalo tai pohatelli). Aasukkaat vieroivat tätä vanhuuden tyysijaa ja siltä ajalta on kai peräisin ihmisten haluttomuus lähteä nykyaikaiseen kunnalliskotiin, joka tarjoaa erinomaisen hoidon ja inhimillisen huolenpidon.

Koulut

Suomalaiset koulut olivat lapsipuolen asemassa siksi, kunnes varsinainen kansakoulu laitos syntyi. Yksityiset kansalaiset hoitivat siellä täällä lasten opetusta. Kirjailija Julius Krohnin äiti piti kaupungin tytöille koulua, jossa jaettiin tiedon alkeita ja opetettiin käsitöitä. Kansakoulun edelläkävijänä oli nk. rahvaankoulu, jonka opettaja J. Innanen jälkisäädöksessään määräsi apurahoja Viipurin opiskeleville nuorille. Minäkin sain seminaariaikana tällaisen apurahan.

Aleksanterinkadun varrelle puiston lähelle rakennettiin ensimmäinen kansakoulu, sittemmin kutsuttu "vanha talo". Sen ajan mielestä se oli koko muhkea, mutta tuli piakkoin aivan pieneksi, joten täytyi rakentaa samalle tontille puiston varrelle uusi ja suuri rakennus. Jälkimmäinen täyttikin vuosikymmenet keskikaupungin koulutarpeen ja sen juhlasali oli monet vuodet kaupungin ainoa suurempi konserttisali. Neitsytniemellä oli kauan aikaa alakan-sakoulu vuokratalossa, myöhemmin rakennettiin puinen koulutalo. Yläkouluun jouduttuaan kävivät oppilaat Keskuskoulussa jo alusta alkaen. Sittemmin Viipuri sai vielä kaksi komeaa koulutaloa, Repolan kansakoulun ja Papulan koulun.

Oppikoulut olivat vieraskielisiä. Perintönä aikaisemmilta ajoilta oli saksankielisiä kouluja tyttökoulu ja poikakoulu, jälkimmäinen nimeltään Boehmin koulu Papulan kaupunginosassa. Se oli aikoinaan sisäoppilaitos. Kun se lopetettiin, vuokrattiin rakennukset kaupunkilaisille. Oli siellä aikoinaan pari suomalaista kansakoululuokkaa. Sitten rakennuksista monet purettiin ja paikalle rakennettiin Suomen sotaväen kasarmi, nk. Karjalan kaartin kasarmi. Sehän oli välillä venäläisten sotilaiden hallussa ja vasta Suomen itsenäi-

syyden aikana tuli jälleen suomalaisille joukoille ja sai mainitun nimen. Ruotsalaisia oppikouluja oli tyttökoulu ja vanha gymnaasi, lyceum, joka oli ollut monivaiheisena eri kielillä.

Vanhimmat suomalaiset koulut syntyivät, klassillinen lyseo 1879 ja suomalainen tyttökoulu 1882. Molemmat saivat alussa työskennellä vuokrataloissa. Suomalainen lyseo aloitti toimintansa Aleksanterinkadulla Viklundin talossa kansakoulun vieressä. Tyttökoulu taas sai muuttaa monta kertaa, kunnes vihdoin sai oman talon koulun paisuttua jo aika suureksi. Klassillinen lyseo rakennettiin jo aikaisemmin. Alku oli kummallekin koululle hankalaa, kunnes valtio otti ne haltuunsa.

Paitsi näitä varsinaisia oppikouluja oli aikaisemmin lyhyempiaikainen Wilken koulu, jonka loputtua sen rahasto on kasvanut ja sen avulla piti syntyä joku käytännöllinen nuoriso-opisto, jonka paikasta oltiin eri mieltä. Sitten oli poikia varten nk. reaalikoulu, josta tulo monta viipurilaista käytännön miestä aikanaan. Koulu toimi vuosina 1874-1888. Sen läpikäyneet oikeutettiin jatkamaan opintojaan polyteknillisessä opistossa Helsingissä. Vuonna 1884 koulu muuttui alkeiskouluksi, jonka ensimmäinen luokka silloin alkoi toimintansa. Vuonna 1891 koulu muuttui viimein täysiluokkaiseksi reaalilyseoksi.

Tässä mainitut ovat siis vanhimmat suomalaiset koulut. Viipuri sai sitten myöhemmin monta koulua: suomalaisen lyseon, joka tähtää enemmän käytännöllistä elämää varten, kaksi yhteiskoulua, kauppakoulun, suuren ammatikoulun ja entisestä laajennetun merikoulun. Viipurin kehityksestä kertoo sekin, että kaikilla kouluilla oli omat komeat talot. Onpa vielä muistettava maanviljelyslyseokin toisten yhteydessä. Viipurissa asuvilla venäläisillä oli omat kansa- ja oppikoulunsa.

Lastenhuolto

Nyky aikaista lastenhuoltoa ei ollut, mutta varakkaiden kauppahuoneiden ja rouvasväenyhdistyksen rahavaroilla oli jo aikaisin perustettu tyttöjen orpokoti, jolla oli oma talo lähellä diakonissalaitosta. Sen hyväksi pidettiin joka vuosi tammikuun 7. päivänä arpajaiset ja myyjäiset raatihuoneen salissa ja kaupungin rouville oli niinä päivinä kädet täynnä touhua. Orpokodin tytöillä oli aina samanlainen ruskea, hienoilla valkojuovilla kudottu puku, valkoinen esiliina ja kesällä valkoinen pääliina. Talvella oli kaikilla harmaa palttoo ja mustapunaruutuinen pääliina. Kun nämä lapset vietiin kirkkoon, tiesivät kaikki, mistä he olivat. Myöhemmin aika teki heidän pukunsa vähemmän huomattavaksi ja toi enemmän iloa ja valoa heidän elämäänsä.

Varsinaisen ammattikoulun edeltäjänä oli nk. työkoulu entisessä työvankilan rakennuksessa. Kun työvankila muutettiin Lappeenrantaan, käytti kau-

punki sen rakennuksia moneen tarkoitukseen. Olipa siellä kansakoululuokkiakin monena vuonna ja ihan viimeisinä vuosina köyhäinhoidon "työkoti" naispuolisia vanhuksia varten. Työkouluun otettiin vähävaraisten kotien poikia, jotka varsinaisilta koulutunneiltaan päästyään tulivat sinne, saivat vankan aterian ja sitten ryhtyivät työskentelemään opettajan johdolla, etupäässä puutöissä. Vauraimmat pojat valmistivat jo huonekalujakin. Samaan vanhaan rakennukseen syntyi sitten oikea ammattikoulu ja sen laajetessa sai Viipurin melkein pohjoismaiden suurimman ammattikoulutalon. Siitä tuli viipurilaisen lempilapsi, ja juhlallinen oli se hetki, jolloin talousavain jätettiin sen johtajalle K. Sutiselle, joka oli ottanut elämäntyökseen poikien ammattikasvatuksen.

Huvit

Viipurin sivistyselämästä muistettakoon, että se kukoisti jo kauan ennen meidän aikaamme. Varakkaissa piireissä oli musiikin ja teatterin harrastus suuriarvoista, vaikka kyllä vieraskielistä. Paitsi varsinaisia kaupunkilaisia, kokoontuivat läheisten maakartanoiden (hovien) omistajat yhteisiin juhliin ja illanviettoihin, naamiaisiin ym.

Suomalainen näytelmätaide eli alkuaikaa minun lapsuudessani. Vieläkin on muistoissamme se ihastus ja hauskuus, kun pikkutyttönä pääsin oikeaan teatteriin näkemään sellaisia näytelmiä kuin Nummisuutarit ja Saimaan rannalla. Mitään iltamia ja yhdistyksiä ei silloin ollut, vaan perheissä kokoonnuttiin, varsinkin juhla-aikoina. Kyllä samaan ammattikuntaan kuuluvat vuokrasivat toisinaan jonkin talon johon kokoontuivat esim. joulupyhien aikana iloa pitämään. Vanhojen muistossa on vielä aikoja sitten hävinnyt "kesäsaatu", puisto, jossa oli hotelli, ja käytettiin sitä häiden pitopaikkana ja muihinkin juhliin. Hotelli paloi myöhemmin ja puisto joutui kai rautatien ratapihan alueeksi.

Laskiaisajot olivat myös hauskoja. Herrasväet ja muutkin antoivat palvelijoiden ja lasten ajella ympäri kaupunkia ja kotona sitten syötiin bliniä ja laskiaispullia.

Kesäisin tehtiin veneretkiä lähellä oleviin saariin, esim. Pitkään saareen ym., mutta Kilpisaareessa oli sotilaspattereita eikä sinne sopinut mennä. Toisinaan mentiin Uuraaseen juhliille ja se oli hauskaa, kun sai nähdä oikein suuria laivoja. Kesäiset saariretket olivat erittäin hauskoja, kun monet keskenään tuttavat perheet lapsineen kokoontuivat ja monta venettä hyvine eväineen lähti kauniina tyynenä kesäpäivänä ulapalle. Aamulla lähdettiin ja vasta illalla auringon aletessa palattiin.

Syksyllä tehtiin sieniretkiä. Lähdettiin hevosella kauemmas kaupungista, useimmin Näätälän kylään, joka oli tunnettu sienimaa. Pytyt otettiin mukaan

ja sienet suolattiin, sillä retki kesti usein pari päivää, jolloin yövyttiin kylässä. Saimaan kanavan ääriellä Kilpeenjoen ja Sydänmaan kylissä oli myöskin hyviä sienimaita.

Esikaupungit

Lapsuuteni aikainen Viipuri oli paljon pienempi kuin se kaupunki, jonka sodan jälkeen sain jättää. Pikku tyttöinä kävin leikkien keskellä marjassa Sorvalissa, joka jo silloin oli jonkinlainen esikaupunki. Siihen aikaan sen maine oli sangen huono. Siellä pesiytyivät monenlaiset huonon elämän viettäjät ja suorastaan rikolliset. Mutta tuli muutos. Sorvali kuului Monrepoon tilaan ja paroni Nicolay otti puhdistukseen sen. Kaikki paheellinen elämä saatiin lain kautta loppumaan ja kun sitten Sorvaliin perustettiin kristillinen työkeskus "Toukola" tuli Sorvalista parhaimpia Viipurin esikaupunkeja. Muita läntisiä esikaupunkeja oli Pikiruukki, Likolampi ja Hiekka, kaikki vauraita, myöhemmin hyvin rakennettuja ja ne säilyivätkin talvisodan ajalta melkein koskemattomina. Pikiruukissa oli varhaisimpina aikoina paljon kaupunkilaisten huviloita rannalla. Hiekassa oli suuret lautatarhat ja myöhempana aikana Vekrotniemen saha. Hiekasta joutui jo aikaa ennen sotia rantatienoo venäläisille, joten sieltä täytyi kaikki asuinrakennukset purkaa pois. Yhteyttä kaupungista Hiekkaan pidettiin vanhoina aikoina kesällä venesoutajien (perevossikoiden) avulla ja talvella pennisiltaa myöten, joka meren jäädyttyä asetettiin paikalleen ja sai nimensä siitä pienestä rahamäärästä, joka Hiekan puolella olevassa kojussa suoritettiin.

Myöhemmin suuriksi paisuneet itäiset esikaupungit Tiiliruukki, Kolikkoinmäki ja Kelkkala kuuluivat alussa maalaiskuntaan ja niiden maa-alueet olivat yksityisten hallussa. Kun niiden omistajat sittemmin rupesivat myymään tontteja niitä haluaville, alkoivat esikaupungit täällä syntyä. Kun rakennukset pystytettiin miten vain ilman asemakaavaa, monet niistä pieniä hökkeleitä, syntyi epäjärjestyneitä alueita. Pian kaupunki huomasi tämän epäkohdan ja päätti ostaa alueet kauppaneuvos J. Hallenbergiltä ja maanviljelijä Mansikalta. Tästä toimesta oli seurauksena hyvin rakennetut esikaupungit, ja oli ilahduttavaa nähdä juuri ennen sotia niiden pienet puutarhat ja hyvä järjestys. Niissä oli monia seurataloja ja juhlahuoneita, saipa Tiiliruukki oman esikaupunkikirkonkin. Sinne nimittäin siirrettiin Koiviston vanha puukirkko, kun seurakunta sai lahjaksi uuden keisari Aleksanteri III kesäretkeilyjen muistoksi näillä vesillä.

Lapsuuteni aikaisimpina vuosina oli Kolikkoinmäki metsäseutua ja siellä oli kaupunginpuolisessa päässä yksi ainoa talo, seppä Mäkeläisen talo. Sepä oli taitava hevosten kengittäjä ja kaupunkilaiset hevosen omistajat meni-

vät sinne pitkänkin matkan saadakseen hevosensa hyvin kengitetyksi. Seppä oli luonteeltaan humoristinen ja lapsista varsinkin oli hän mukava. Kun pikku tyttönä pääsin isän mukana tällaiselle kengitysretkelle, sanoi seppä: "Tulkaa vain lapset meille, meillä kasvaa nuppineuloja ja prenikoita." Vähitellen metsät Kolikkoinmäellä hävisivät ja mökki toisensa jälkeen syntyi sinne. Pelto- ja koneellinen puusepäntehtäminen oli ensimmäinen isompi rakennus Kolikkoinmäellä. Kaupungista kulki maantie Kolikkoinmäen kautta Koivistolle. Se oli paljon käytetty kauppatie, varsinkin syksyisin ja keväisin, kun laivaliikenne oli loppunut eikä jää vielä kestänyt. Kolikkoinmäen kautta kuljettiin myös parin, kolmen kilometrin päässä olevaan kirkkoherran pappilaan, jossa oli kirkkokonttori ja sinne oli monella asiaa. Matka oli asiakkaille aika hankala, kun ei ollut nykyajan liikeneuvoja. Kirkkokonttori siirrettiinkin myöhemmin kaupunkiin. Itäisten esikaupunkien kulkuyhteys parantui ilahduttavasti, kun raitiotiet ulotettiin kulkemaan ympäri, aina Kelkkalaan asti. Län-tisiin esikaupunkeihin ei vielä saati raitiotietä, kun Sorvali on oikeastaan saari ja sinne vievä silta ei ollut sellainen, että siihen soveltuisi raitiotie.

Monet ovat muistoni kotikaupungistani Viipurista ja kaipaus sinne suuri. Kirvelevin sydämin ne ottavat aina toisinaan minut valtaansa, mutta näin vanhana ei enää ole toivoa päästä sinne. Moni viipurilainen elättää yhä toivoa tulevaisuudesta, ja toteutukoon se tuleville polville.

Helsinki 2.10.1948

Rosa Hurmalainen

Toiminut 33 vuotta Viipurin Keskuskansakoulun opettajana ja siitä ajasta 24 vuotta johtajana.

Kalle Meurman

Miksi Kulikoff ei tullut hulluksi

Vanhempani hankkivat pianon 1920-luvun lopulla. Äidinäitini oli ollut pientenlasten soitonopettaja. Äiti soitti ja lauloi meille lapsille ja meidät pantiin ottamaan soittotunteja. Viipurin musiikkiopisto oli maankuulu. Sisareni pääsi neiti Sesemannin oppilaaksi, minut onnistuttiin saamaan peräti Sergei Kulikoffille, erittäin etevänä pidetylle pianopedagogille. Kuinka se onnistui, ei ole tiedossani. Mitään näyttöähän kyvyistäni ei ollut. Pianonsoitto ei kiinnostanut minua millään lailla ja musikaalisuus puuttui.

Viipurin musiikkiopisto toimi vuokratiloissa Osuusliikkeet talossa Kannaksenkatu 1. Opistolla oli käytettävissään kaksi kerrosta tästä suuresta kivitalosta Punaisenlähteentorin kulmassa. Kun kerran viikossa vaelsin nuottisalkku kainalossa torin halki, oli minulla aina yhtä huono omatunto. En taaskaan ollut harjoitellut lainkaan, tuskin oli nuottivihkoja edes avannut.

Sergei Kulikoff, joka otti nimekseen Kulanko Kalevalan riemuvuoden 1935 suuressa nimenmuuttoaallossa, oli mies parhaassa iässä, pitkä ja komea. Hän asui Massisen suuressa kerrostalossa vain muutaman korttelin päässä, hän oli naimisissa Massisen tyttären kanssa. Kerran jouduin menemään tunnille heidän upeaan kotiinsa.

Kulikoff oli aina erittäin huolitellusti pukeutunut. Räättälin tekemä puku oli muistini mukaan yleensä ruskea-harmaasävyinen. Asua täydensivät kaksiriviset harmaat liivit ja kiiltäviksi harjatut ruskeat puolikengät. Ei liene pitkään kestänyt ennenkuin hän havaitsi puuttuvan intoni ja täydellisen laiskuuteni. Siitä huolimatta hän yritti opettaa aina uudestaan ja uudestaan, enkä muista hänen koskaan sanoneen pahaa sanaa tai menettäneen malttiaan.

Soittotunti vakiintui vähitellen sellaiseksi, että Kulikoff ensin istuutui viereeni flyygelin äären opettamaan, meni sitten huoneen suuren erkkeri-ikkunan luokse minun jäädessäni tavailemaan nuotteja. Siellä hän seisoi kädet selän takana tarkkaillen torin ja Kannaksenkadun vilkasta liikennettä ja elämää.

Sergei Kulikoff

Arvattavasti se jossain märin lievitti soittoyritysteni hermoja raastavaa kuultavaa. Kerran tämän ystävällisen miehen pitkäksi venähtänyt "kärsivällisyyspussi" sitten kuitenkin repesi. Ääntään korottamatta yhä huoneeseen selin seisten Kulikoff sanoi:

- Jos kaikki minun oppilaani soittaisivat niinkuin sinä, minä tulisin hulluksi! Ja hänen hartiensa vavahtivat hiukan.

Ja sitten tunti jatkui niinkuin ennenkin.

En muista oliko suuri tämä kerta, mutta yleensä seisoi eteisessä jo vuoroaan odottamassa seuraava oppilas, hillitty herrasmies, Suomalaisen lyseon poika Martti Karvonen, myöhemmin etevä tiedemies ja puolustusvoimien ylilääkäri. Kor-

vat punaisina ulos tulevaa oppilasta hän tervehti hymyillen:

- Löikse sinnuu?

Ei lyönyt. Ei, vaikka aihetta olisi ollut. Ei lyönyt muitakaan, ei Karvosta, eikä Irma Ruuskasta, tulevaa pianotaiteilijaa. Näitä ahkeria ja monia muitakin tämän mainion opettajan oppilaita voitaneen kiittää siitä, ettei Kulikoff tietävästi tullut hulluksi. Hän jatkoi opettajana vielä Lahdessa, jonne opisto Viipurin menetyksen jälkeen siirtyi.

Päivi Linnala

Lasten Ystävät ry. Viipurissa

Yli kaksikymmentä vuotta äitini Salli Kivi-Koskisen kuoleman jälkeen löytyi eräitten vinttitavaroiden joukosta pieni muistelmakirjoitus. Se kertoo Lasten Ystävät ry:n viimeisestä kokouksesta Viipurissa syksyllä 1939. Kirjoitus herätti uteliaisuuteni ja halusin tietää enemmän tästä yhdistyksestä, josta hieman muistan itse ja jonka tiedän olleen äitini vakavaa harrastusta.

Sotaa edeltävältä ajalta en ole löytänyt ainoatakaan pöytäkirjaa, tilinpäätöstä tai tasetta yhdistyksestä. Tietoni perustuvat vähäisiin yhdistysrekisteritietoihin, sanomalehti Karjalan ilmoitussivuihin, sihteerin muistikirjaan vuosilta 1943-1962 ja eri henkilöiden muisteluihin. Heille olen syvästi kiitollinen.

Orpolasten huollosta

Lasten Ystävät ry:n perustamisen aikaan huutolaislapset ja ruotumummit olivat jo kaukaista historiaa. Vuoden 1918 jättämät vaikeat orpolapsiongelmatkin olivat saaneet jonkinlaisen ratkaisun. Lastenkoteja kuitenkin tarvittiin. Perheiden ja kotien tukemiseksi suunnitellut toimenpiteet eivät suinkaan aina riittäneet. Perheitä hajosi sairauksien, varsinkin keuhkotaudin ja alkoholismin, takia eikä sopivia sijaisperheitä aina ollut saatavissa.

Vuoden 1918 ns. huoltokomitea oli jo määritellyt lastenkotien valtion-apuehdot. Rakennuksia koskevat määräykset eivät olleet vielä kovin vaativia. henkilökunnalla ja lapsilla piti olla eri huoneet, kullakin lapsella oma vuode ja huoneissa terveysikkuna. Yli 7-vuotiaat tytöt ja pojat oli sijoitettava eri lastenkoteihin. Lastenkodin johtajan pätevyys määriteltiin. Hänen piti olla hyvämaineinen ja vakavamielinen, mielellään opettaja tai jonkin huolto-

tai kasvatuskurssin suorittanut nainen. Yhteen kotiin saisi sijoittaa korkeintaan 16-30 lasta. Tässä ei ehkä heti onnistuttu. Ainakin Raivolan orpokodissa oli vuonna 1920 vielä 200 lasta.

Lastensuojelun toimeenpanoon syntyi 1920-luvulla useita järjestöjä ja yhdistyksiä. Näistä huomattavimpia olivat Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja rouva Ester Ståhlbergin perustama Koteja Kodittomille Lapsille -yhdistys, joka sai erityistehtäväkseen Venäjältä palautettavien suomalaislasten huolehtimisen. Yhdistyksellä oli Muolaassa Karjalan Lastenkylä -niminen vastaanottokoti, jossa hoidettiin jopa sata lasta. Vuonna 1924 oli Suomessa tilastojen mukaan ainakin 82 yksityistä lastenkotia, joista 10 oli Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistyksen ylläpitämiä.

Lasten Ystävät ry. oli yksi lukuisista hyväntekeväisyystarkoituksiin perustetuista rouvasväen yhdistyksistä.

Viipurilaista hyväntekeväisyyttä

Lasten Ystävät ry. - Barnens vänner rf. on merkitty yhdistysrekisteriin 4.10.1924. Yhdistyksen tarkoituksena oli "hankkia hoitoa ja kasvatusta Viipurin ja sen esikaupunkien turvattomille lapsille". Tarkoituksensa toteuttamiseksi yhdistys keräisi varoja jäsenmaksuilla, lahjoituksilla ym. Johtokunnassa piti olla 15 jäsentä.

Ensimmäinen puheenjohtaja oli Miina Sikiö ja varapuheenjohtaja Signe Stenberg. Johtokunnan jäsenet olivat S. Pettersson, M. Mustonen, E. Leppänen, J. Leskinen, E. Schalien, S. Nordström, H. Hyvärinen, J. Ekroos, S. Relander, M. Hansen, E. Lindqvist, E. Kähönen ja Lundqvist. Yhdistysrekisteri ei kerro etunimiä. Perustajajäsenistä jälkipolvet tuntevat ainakin Signe Relanderin. Monet näistä rouvista olivat mukana yhdistyksen koko toiminta-ajan. Yhdistys oli alkuaan kaksikielinen. Sen kokonaisjäsenmäärä ei ole tiedossa. Itsestään selvää on, että varojen keräys oli tehokkainta sääntöjen "ym." -kohdan avulla.

Ensimmäinen löytämäni sanomalehti-ilmoitus oli vuodelta 1926. Lasten ystävien "LASTEN NÄYTÖS" kaupunginteatterilla käsitti kaksi näytelmää: Vuoden ajat, kirj. Aura Jurva ja Skyddsängeln, kirj. Z. Topelius. Näytös alkoi kello 1/2 6. Ilmoituksessa ei sanottu, esitetäänkö näytelmät yhtäaikaan vai peräjälkeen. Nämä esitykset, niinkuin myöhempienkin lastenjuhlien teatteriesitykset, olivat todennäköisesti ns. ostettuja näytöksiä.

Vuonna 1927 yhdistys keskitti hyväntekeväisyystilaisuutensa laskiais aikaan. Siitä tulikin sitten perinne, joka jatkui vuodesta toiseen. Ensimmäiset laskiaisjuhlat pidettiin Hotelli Andreassa ja niistä ilmoitettiin komeasti Karjalan etusivulla.

Hotelli ANDRÉA

"LASTEN YSTÄVIEN"

PAIVAN JOHDOSTA

Suuri Kahvikonsertti

Sunnuntaina helmikuuta 27 pöytä klo 1-3 ip.

ILLALLA

Suuri Laskiais-illallinen

Kahvikonsertin ja Laskiais-illallisen aikana esillä on:

ROLFIN SOVITUT TAITEILIJAT:

Signe Malmberg ja Hilmer Borgeling

sekä ANDRÉAN ERINOMAINEN ORKESTERI

Tilaisuus TANSSIINI

26.2.1927

Huom. "Lasten Ystäville" tulee ravintolasta 5 mk. jokaisesta kahvipöydästä ja 10 mk. jokaisesta illallisesta suostuvasta vierasta.

Hintoja ei ole korotettu.

Vuoden 1928 ilmoituksessa mainitaan ensimmäisen kerran sanat "lasten-kotinsa hyväksi". Oli ilmeisesti tehty päätös, että yhdistyksen tarkoituksen mukainen kasvatus ja hoito voitaisiin antaa vain lastenkodissa ja toiminta siellä oli alkanut. Lastenkodin myötä rahantarve kasvoi ja laskiaisen ohjelma oli jo valtava. Oli tanssiaisia, kahvitarjoilua, mannekiininäyttely, ja silloin alkoivat myös laskiaisajot koristetuilla ajoneuvoilla. Koristeiksi tarvittavien paperikukkien teko kesti sitten 10 vuotta. Niitä tehtiin ompeluseuroissa ja jäsenten perheissä. Lastenkodin lapsetkin tekivät niitä. Sen vuoden lastenjuhla oli vielä kaksikielinen. Suomeksi esitettiin eläinaiheinen satunäytelmä "Jukka-Pekan ihmeellinen matka" ja ruotsiksi "Dockornas nattliga eventyr". Vuotuiset arpajaiset, arvan hinta 1,-, alkoivat myös tänä vuonna. Voitot olivat komeita: pankkiosakkeita, ruokaserviisi, Helsingin matka, hopeita jne.

Vuonna 1929 laskiaisen vietto oli jo kolmepäiväistä. Lauantaina aloitettiin Hotelli Andreassa illallis-tanssiaisilla. Sunnuntaina lapset olivat laskiaisajoissa ja aikuisille oli kahvitarjoilua sekä Raatihuoneella että Pyöreässä Tornissa, jossa tohtorinrouva Schroderus esitti laulua tohtorinrouva Pasasen säestäessä. Oli sielläkin tanssia. Iltapäivällä oli Espilässä mannekiininäyttely, jonka järjesti Leninki-aitta. Ja illalla taas tanssittiin, nyt Seurahuoneella ja Raatihuoneensalissa.

Maanantaina oli sitten lastenjuhlan vuoro. Teatterissa esitettiin "Adalminnan helmi" tansseineen ja lauluineen. Arpoja myytiin ja ostettiin. Voitot olivat näytteillä Suomalaisen Kirjakaupan ikkunassa. Voittomatka suuntautui tänä vuonna Punkaharjulle.

Lastenkotiin tarvittiin rahaa ja yhdistyksen rouvat olivat pontevia. Laskiaisenvietto jatkui yhtä komeasti vuonna 1930. Espilässä oli ohjelmalliset karnevaalitanssiaiset, joissa Felix Krohn esitti pianosooloja ja Sven Hildén kupletteja. Laskiaisajojen aikana oli kahvikonsertteja peräti kolmessa paikassa. Raatihuoneella rouva Ljungberg lauloi neiti Sesemanin säestyksellä. Arvi Valkonen esitti pianosooloja ja rouva Frida Sergejeff lauloi neiti Falckin säestyksellä. Pyöreässä Tornissa esitti laulua rouva Ceder ja Espilässä lauloi Olavi Nyberg. Lastenjuhla oli taas maanantaina ja Viipurin näyttämö esitti "Prinsessa Ruususen". Väliajalla ongittiin. Markan arpajaiset jatkuivat.

Seuraavana vuonna laskiaista vietettiin hieman rauhallisemmin. Laskiaisajot tietenkin järjestettiin, mutta niiden aikana oli vain yksi kahvikonsertti. Raatihuoneella hotelli Andrean orkesteri soitti ja rouva Frida Sergejeff lauloi neiti Mielck säestäjänään. Lastenjuhlissa nähtiin Z. Topeliuksen "Tuhkimo". Väliajalla KTR 2:n soittokunta kapellimestari Malinin johdolla soitti, ja tietysti ongittiin.

Ohjelmallinen tanssi-iltama järjestettiin vasta viikkoa myöhemmin. Tämä saattoi johtua siitä, että sanomalehden mukaan laskiaislauantaina oli Viipurissa tanssiaisia melkein kaikissa sellaisissa paikoissa, missä yleensä tanssi voi. Kilpailu asiakkaita oli koventunut. Arpajaisia se ei tietenkään estänyt.

Vuonna 1933 oli tanssiaisista ja kahvikonserteista ilmeisesti luovuttu kokonaan. Laskiaisajot ja arpajaiset kuitenkin jatkuivat. Lastenjuhlissa esitettiin "Satukuvaelma 5:ssä osassa" ja se saavutti sellaisen menestyksen, että se esitettiin maaliskuussa uudestaan.

Vuoden 1934 laskiaisenvietto tapahtui samaan tapaan. Näytelmän nimi oli nyt "Nallen seikkailu". Laskiaisajot suoritettiin tällä kertaa sekä hevosilla että autoilla.

Vuonna 1935 yhdistyksessä tapahtui muutoksia. Laskiaisajot toki järjestettiin ja arpajaiset. Arpajaisten voittoluettelo julkaistiin sanomalehdessä.

Yhdistysrekisteriin ilmoitettiin 21.6.1935 seuraavat muutokset. Nimenkirjoittajista olivat eronneet Signe Stenberg, S. Pettersson, M. Mustonen, H. Hyvärinen, S. Relander, M. Hansen, E. Lindqvist ja Miina Sikiö. Heidän tilalleen oli valittu: Saara Tarkiainen puheenjohtajaksi, Salli Kivi-Koskinen sihteeriksi, sekä johtokunnan jäseniksi Helmi Klockars, Bertta Karjalainen, Selma Karkiainen, Elna Tarkiainen, Helmi Sarkko, Emma Wilska ja Toini Meurman. Samanaikaisesti yhdistyksen nimestä poistui ruotsinkielinen osa.

Toiminta jatkui muutosten jälkeenkin, mutta 1937 oli Karjalassa surullinen uutinen: Laskiaisajot peruutettiin rekikelin puutteessa. Ei ollut lunta! Lohdutukseksi luvattiin vapuksi karnevaaliajot. Arpoja kuitenkin myytiin.

Tänä vuonna Lasten Ystävien rouvat lähtivät aivan uusille teille. He avustajineen rupesivat itse näyttelemään. Karjalan ilmoituksessa sanottiin, että

joukko tunnettuja kaupunkilaisia esittää Kaupunginteatterissa lastenkodin hyväksi Maria Jotunin huvinäytelmän "Miehen kylkiluu". Joitakin kohtia tästä näytelmästä harjoiteltiin meilläkin kotona ja niitä saatoin vähän ovenraosta kuunnella. Olin teatterissakin mukana. Kaipa se oli hieno näytelmä, kun niin hirveästi taputettiin. Minusta oli vain noloa, kun äitikin muka rupesti näyttelijäksi.

Vuonna 1938 ei ollut ongelmaa lumesta. Laskiaisajot saatettiin taas järjestää. Nyt yhdistys oli niin paljon virallistunut, että vuosikokouksesta ilmoitettiin lehdessä. Jäsenmäärä oli ehkä kasvanut eikä jäseniä muuten voitu tavoittaa.

Näiltä ajoilta on tallessa pieni Espilässä otettu valokuva. Se on juhlista, joista ei löytynyt sanomalehti-ilmoitusta. Rouvat taisivat myydä lippuja vain käsikaupalla. Valokuvassa "joukko tunnettuja kaupunkilaisia" esittää jonkinlaista kuninkaallista kuvaelmaa. Kuvassa ovat Windsorin herttua ja herttuatar (oik.), joku egyptiläinen kuningaspari, Hollannin Juliana ja Bernhard sekä takana luultavasti kuningatar Wilhelmiina. Kotiompelijat olivat ommelleet vaatteet kuvalehtien kuvien mukaan. Vas. Salli Kivi-Koskinen, Toivo Tirkkonen, Anni Tirkkonen, tuntematon pari ja Karin Heilimo tuntemattoman kavaljeerin seurassa.

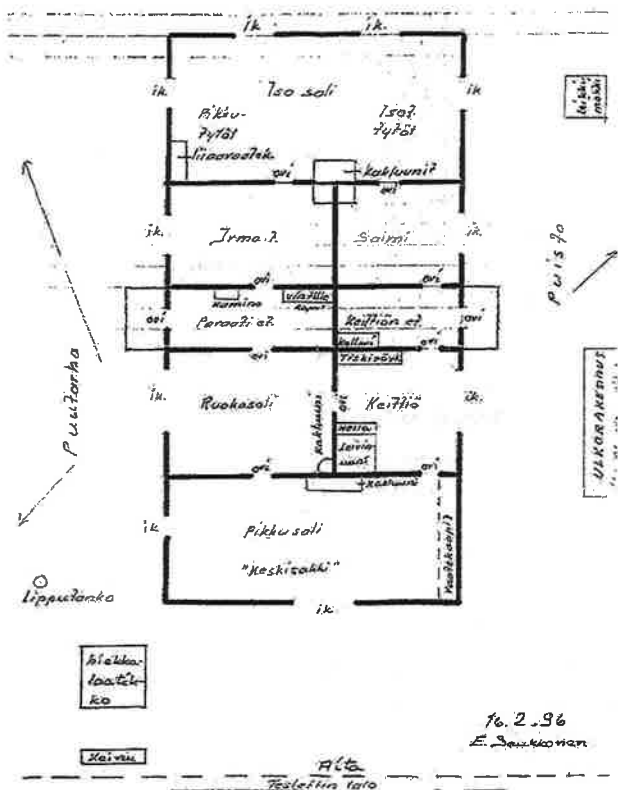
Keväällä 1939 myytiin taas arpoja ja maaliskuussa oli mannekiininäytös Espilässä. Puvut tulivat Her-Masta, hatut Suomalainen Hattuliike Oy:stä, kenkät Mattilalta, käsineet Suomen Lakkitehdas Oy:stä, turkikset Kupiaiselta.

Sanomalehti-ilmoitukset kertovat Lasten Ystävät ry:n varojenkeruutoiminnasta. Olihan näillä rouvilla toki paljon muutakin tekemistä yhdistyksessään. Lastenkodin hallintotoimet lankesivat kai lähinnä puheenjohtajalle. Talous ja kirjanpito aiheuttivat työtä siihen valituille henkilöille. Yhdistyksen eri jäsenet vastasivat monista huolto- ja hankintatoimista.

Yhdistyksen parissa toimi myös ompeluseura, joka valmisti osan arpajaisvoitoista. Mistäpä ne ihanat pitsilakanat, joita toinen pikkusisaristani niin itselleen toivoi vaikka ei saanut, olisivat muuten tulleet.

Lastenkoti

Lastenkodin rakennus, Kannaksenkatu 36, oli ennen ollut kaupunginpuutarhuri Sedoffin asuntalo. Sen omisti Viipurin kaupunki. Lasten Ystävät saivat sen käyttöönsä vuonna 1927 tai 1928. Mahdollisen vuokran suuruudesta ei ole tietoa.

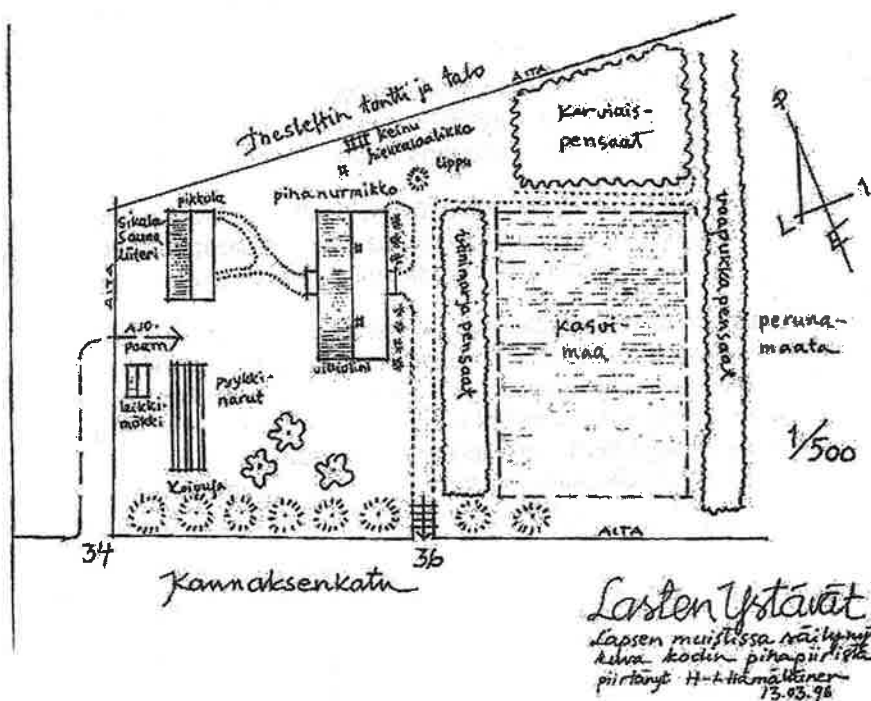

Se oli villiviinin peittämä puutalo, johon liittyi suuri tontti. Rakennuksessa oli uunilämmitys. Vesijohtoa tai viemäriä ei ollut. Sauna, liiteri, ulkokäymälä ja pieni sikolättikin olivat piharakennuksessa. Oheiset piirustukset on tehty täysin muistinvaraisesti. Periaatteessa ne ovat oikein, mutta mittasuhteissa voi olla virheitä. Yhtään valokuvaa tai piirustusta talosta en ole löytänyt.

Talossa oli välttämätön, vaatimaton kalustus. Oli pöytiä, tuoleja, kaappeja, vuoteita, kerrossänkyjä.

Tontille mahtui suuri puutarha. Oli peruna- ja kasvimaa, oli viinimarja-, karviais- ja vadelmapensaita. Kasvoilla siellä koivujakin.

Henkilökuntaa oli täsmälleen kaksi. He molemmat

asuivat talossa. Johtajana oli aikaisemmin Kirsti-täti, jonka sukunimi on unohnut, ja sittemmin Irma Verona, lapsille Irma-täti. Keittäjä-apulaiset vaihtuivat aika ajoin. Viimeisenä oli Saimi Vink.

Lapset, kaikki tyttöjä, tulivat joko suoraan särkyneistä ja vajaista perheistään tai Markovillan pienten lasten vastaanottokodista. Sijoituksista vastasivat kaupungin viranomaiset, ei kuitenkaan ilman lastenkodin johtajan ja johtokunnan hyväksymistä.

Lapset elivät yhdessä, mutta kuitenkin jaettuna kolmeen ryhmään: isot, pienet ja keskiryhmä. Uuden lapsen piti voida sijoittua näihin. Pienten lasten kohdalla ei ollut sijoittumisvaikeuksia, mutta jo kouluikäisten kohdalla saattoi olla sopeutumisvaikeuksia. Tällaisena tämä pieni lastenkoti melkein täyttäisi nykyaikaisen perheryhmäkodin vaatimukset. Puuttui vain isä ja kenties pikkuveli.

Tällaisessa tyttökodissa kasvatuksella pyrittiin kai ennenkaikkea siihen, että tytöistä tulisi ahkeria, työteliäitä, kelpo naisia. Päämääränä saattoi olla, että tytöt, kun heidän 18-vuotiaana oli jätettävä lastenkoti, voisivat sijoittua hyviin perheisiin kotiapulaisiksi. Se oli 1920 ja 1930-luvuilla järkevää ja turvallista. 18-vuotias ei silloisten lakien mukaan ollut edes täysi-ikäinen eikä asuntoja ja työpaikkoja suinkaan ollut kovin paljon tarjolla. Perheessä tyttö olisi saanut asunnon, ruuan ja onnellisessa tapauksessa myös perheenemännän tai vanhemman keittäjän tuen ja opastuksen. Ehkä se ei ollut nuorten tyt-

töjen unelmien ja toiveiden mukainen tulevaisuus enkä tiedä, toteutuiko se kenenkään kohdalla.

Kaikki kävivät tietenkin oppivelvollisuuskoulun, silloisen kansakoulun. Myöhemmin pyrittiin myös ammattikoulun käymiseen. Tyttökoulua Viipurissa kävi kaksi tyttöä. He olivat luultavasti ehtineet aloittaa koulun ennen lastenkotiin muuttamista.

Olivatpa kasvatustavoitteet mitkä hyvänsä, elämä tässä suuressa perheryhmässä kulki samaan tapaan kuin missä hyvänsä suuressa perheessä, Kodin aikuiset lienevät ahkerina ja iloisina olleet hyvänä esimerkkinä nuoremmille.

Kodin järjestyksestä huolehdittiin yhdessä. JOkaisella oli ikänsä mukaiset velvollisuutensa. Vuoteet oli sijattava aamuisin, eikä ihan miten hyvänsä, vaan kunnolla. Astianpesuvuorot vaihtuivat viikottain, samoin isompien tyttöjen keittiö- ja siivoustyöt. Puutarhatöitä tehtiin kovasti. Talossa oli hyvä kellari ja tämä jättiläisperhe oli puutarhatuotteiden suhteen jokseenkin omavarainen. Porsaskin Oskari - Osku - kasvatettiin vuosittain. Joulukinkku maistui kyllä hyvältä, mutta oman lemmikkieläimen teurastus joulukuun alkupäivinä oli kyllä kamala kokemus.

Näin suuressa lapsijoukossa täytyy jonkinlaista kuria ylläpitää. Rangaistuksiakin jaettiin. Nurkassa seistiin ja tunnusti eräs saaneensa vitsaakin. Vitsat piti itse hakea ulkoa, mutta enemmän kiljuttiin häpeästä kuin kivusta. Kesäaikana ankarin rangaistus oli se, että ei päässyt uimaan.

Jos oli velvollisuuksia, niin oli hyväkin puolია. Ruokaa riitti ja se oli hyvää kotiruokaa. Tosin ne johtokunnan kokouksiin leivotut herkut taisivat mennä lukkojen taakse. Ei niistä tainnut lapsille riittää. Vaatteista ei ollut pulaa. Ompelija kävi kaksi kertaa vuodessa niitä kunnostamassa ja ompelemassa lisää. Pieni harmittava muisto on jäänyt jollekin siitä, että kaikilla oli samanlaiset päällystakit. Koulussa niistä näki, että tultiin lastenkodista. Kadun toiselta puolelta jotkut ilkiöt sitten haukkuivat orvoiksi - haukkumasana sekin.

Lastenkodissa oli myös kirjasto ja vaihtelevaa kirjallisuutta eri ikäisille.

Kesälomien aikana tehtiin kauniilla ilmalla retkiä Viipurin ympäristön saariin. Siellä sai uida ja vielä vuosien jälkeen muistuvat mieleen ihanat eväät: lihapiirakat, silakkapihvit ja voileivät. Retket taisivat olla kesän parhaimmat ilot.

Talvella hiihrettiin ja luistinrata oli varsin lähellä ja ilmeisesti luistimiakin oli. Lastenkodin jouluista olen saanut kauniita kertomuksia. Tässä eräs:

Jouluista on minulla kauniit ja hauskat muistot. Veimme kaikki nukkemme eteisen pöydälle ennen joulua. Joulupukki haki ne sieltä. Jouluaattona, kun menimme suureen saliin, nuket olivat istumassa kuusen juurella putsattuina ja korjattuina kaulassaan joulupukin kirje. Tuli vähän nuhteita ja kiitoksia. Korsitelimme ruokasalin ja suuren salin lumihiutaleilla, jääpuikoilla, kukil-

la ym. Olkiukot ja akat ja Karjalan värit olivat ruokasalissa. Tunnelma oli todella aitoa. Ja jouluillallinen oli tosi herkullinen!

Itsellänikin on pieni joulunajan muisto lastenkodista. Siellä oli jonkinlainen juhla luultavasti johtokunnan rouville ja äidilläni oli tapana ottaa joku meistä mukaan. Minusta siellä oli hirveän hienoa ja siellä saattoi leikkiä sellaisia leikkejä, mihin kotona ei ollut tarpeeksi lapsia, vaikka meitäkin oli neljä. Oli sellainen leikki, jossa laulettiin *hura, hura heijaa, keisari seisoo palatsissa, musta kuin multa, valkea kuin varsa*, jne. Sinä vuonna kaikilla tyttöillä oli kuusenvihreät leningit, mutta vast myöhemmin tulin ajatelleeksi, että olivatko ne todella kaikki samanlaisia. Silloin se ei tuntunut kummalliselta. Meidänkin perheessä harrastettiin sisaruksilla samanlaisia leninkejä.

Tässä lastenkodissa laulettiin paljon - iltaisin ja varsinkin sunnuntaiaamuisin. Laulamisesta ja hyvistä tavoista kuulin liikuttavan tarinan. Lapset olivat jonkun johtokunnan rouvan syntymäpäivillä laulamassa ja kotona oli sitten neuvottu, että ei saa olla ahne, jos jotain tarjotaan. Siellä oli ihanaa suklaakakkua. Jokainen otti kerran, mutta ei ottanut lisää, vaikka kotiapulainen miten tarjosi. Sanottiin vain "ei kiitos", vaikka kuinka oli sylki suussa. Ei oltu ahneita!

Suuren ruokapöydän ympärillä tehtiin erilaisia talkootöitä. Laskiaisajoihin tehtiin paperikoristeita ja sodan alla istuttiin ja kudottiin sormikkaita sotilaille. Jo 11-12 vuotiaat osasivat kutoa.

Lastenkoti oli turvallinen paikka asua. Monille varmaan parempi kuin mitä oma koti olisi ollut. Näin pienellä henkilökunnalla ei varmaan kuitenkaan riittänyt "sylejä" kaikille pienille. Kaipa jokaisella oli omat unelmansa omasta äidistä ja jostakin muusta "omasta" ihmisestä. Ne henkilöt, jotka olen tavannut, ovat joka tapauksessa hyvin sijoittuneet yhteiskuntaan.

Ja sitten syttyi talvisota

Yhdistyksen varsinainen toiminta päättyi Viipurissa talvisodan syttyessä. Niin lastenkoti kuin rouvatkin lähtivät evakkoon. Lastenkoti evakuoitiin kaupungin lastenkotien kanssa Kankaanpään. Vuoden 1940 toukokuusta lähtien he olivat jälleen Lasten Ystävien hoivissa. Heille vuokrattiin Tampereelta Santalahdesta huoneisto. Osa isoista tytöistä oli jo lähtenyt "maailmalle". Kaksi koulutyttöä pääsi perhehoitoon. Yksi lähti kansanopistoon ja pieni Pirkko oli talvisodan aikana kuollut kurkkumätään. Johtaja Veronalle jäi vielä 10 tyttöä.

Yhdistys sai raha-apua Raha-automaattiyhdistykseltä ja sosiaaliministeriön ulkomaisista lahjoitusvaroista sekä koko joukon yksityisiä lahjoituksia. Joten kuten selvittiin sodan loppuun asti.

Sitten yhdistyksen rouvat yrittivät vielä kerran. Jo marraskuussa 1945 he järjestivät juhlat ravintola Fenniassa. Ohjelmaa oli niin kuin ennen Viipuris-

sa. Esiintyjinä oli jälleen Frida Sergejeff sekä Lempi Jääskeläinen. Tanssi-esityksistä vastasivat rouva Ahlström (siis Liisa Tuomi) ja herra Asikainen. Juontajana oli Ville Teivonen. Arpajaisvoitot olivat muuttuneet toisenlaisiksi. Oli piirakoita, rinkeleitä ja kakkuja - mistä ihmeestä he olivatkaan ne loih-
tineet vuonna 1945! Juhlan puhdas tuotto oli n. 12 000 mk. Oli vielä puheta laskiaisjuhlista, mutta voimat olivat ehtyneet. Lastenkoti ei voinut sada valtionapua. Siihen se oli liian pieni. Pelastakaa Lapset ry. sai vuonna 1947 haltuunsa sekä lapset, johtajan että lastenkodin irtaimiston.

Lasten Ystävien rouvat eivät kuitenkaan hyljänneet omia tyttöjään. Vuosittain lastenkodin entiselle johtajattarelle, neiti Veronalle, lähetettiin joulurahaa sekä myös rahaa "omien tyttöjen" joululahjoihin. Jokaiselle rippikoulun käyneelle lähetettiin Kalevala-koru. Tyttöjen elämää seurattiin ja jonkun opintoja tuettiin rahallisesti.

Yhdistyksen purkautumispäätös on ilmoitettu yhdistysrekisteriin vasta 5.5.1962. Viimeisen pöytäkirjan mukaan kaikki yhdistyksen jäsenet oli kutsuttu kirjeillä kokoukseen ravintola White Ladyyn. Jäljellä oli 12 jäsentä, jotka kaikki olivat läsnä. Yhdistyksellä ei näissä oloissa katsottu olevan mahdollista jatkaa toimintaansa. Yhdistyksen vähäiset jäljellä olevat varat päätettiin lahjoittaa Viipurilaiselle Osakunnalle vähävaraisten opiskelijoiden avustamiseksi.

Pöytäkirjan allekirjoituksena oli:

Saara Tarkiainen, puheenjohtaja, ent.
Salli Kivi-Koskinen, sihteeri, ent.

Viipurilaisen Osakunnan arkistosta löytyi merkintä:

Lasten Ystävät ry:n rahasto, 30.6.1964

Talletukset 1 832,16

Osakkeet 3 461,50

Obligaatiot 4 260,00

Yhteensä 9 553,66

Tämän rouvayhdistyksen ohjelmaan kuului lastenjuhlia, konsertteja, tanssiaisia, kaikenlaisia huvituksia. Ne eivät kuitenkaan olleet aivan turhia, sillä niiden avulla liki kaksikymmentä tyttöä sai turvallisen lapsuuden ja monenlaista tukea elämänsä varrelle. Kaikki kunnia rouvasväen yhdistykselle!

Salli Kivi-Koskinen

Muistellen menneitä

Kirjoitettu todennäköisesti yhdistyksen viimeiseen kokoukseen vuonna 1962

Raitiovaunun kello kilisee, mutta ohi ajoi. Ei tullut vielä ketään. Suurien riippakoivujen alla on vanha talo täysin valaistuna. Kahvipöytä on valmiina. Siinä on monenmoisia herkkuja. On iso rinkilä, marmorikakku, tavallinen maustekakku, pikkuleipiä: ässiä, Hanna-tädin kakkuja ym. oman keittiön tuotteita. Kodin johtajatar Irma Verona on touhunnut pikku apulaisineen koko päivän. Kaikki pitäisi nyt olla valmiina. Hän luo vielä viimeisen silmäyksen ympärilleen odottaessaan johtokunnan rouvia kokoukseen. Henni ja Teller-vo tuovat vielä jotain puuttuvaa pöytään. Toiset lapset siistittyinä odottavat tätien saapumista. Tämä on heille oikein juhlapäivä.

Nyt kilisee vanhanaikainen ovikello ja oven avautuessa kuuluu heti iloista puheensorinaa ja "aivan niin, aivan niin". Sieltä saapuvat yhdistyksen perustajat jäsenet: monivuotinen varapuheenjohtaja Jenny Leskinen, joka innolla ja uutteruudella on yhdistyksen alusta alkaen uhrannut sen hyväksi sekä aikaa että varoja.

Toinen perustava jäsen Irene Ekroos on vähän vanhanaikainen, hieno, tulusieluinen rouva, jolle vähäosaisten asia on ollut sydämen asiana. Samalla oven avauksella tulee lempeästi hymyillen hiljainen, mutta paljon aikaansaava, aina ystävällinen nimensä arvoinen Helmi Klockars. Hänen näppärät sormensa ovat vuosien kuluessa valmistaneet tuhansia laskiasvippoja.

Puuportaissa kuuluu taas kopinaa ja kello rämisee. Lapset juoksevat kilvan avaamaan: "Hyvää iltaa, hyvää iltaa" kuuluu puolin ja toisin. "Halot tulevat huomenna, mieheni sanoi, ettei tänään auto joutanut. Olemme ostaneet paljon uutta tavaraa: lautasia, lasia, kastrullia, mukia ym. ja saimme hyvin halvalla. Ystävä Matti lupasi vielä järjestää kankaita." Näin keskustelevat tullessaan innokkaat taloustoimikunnan jäsenet Bertta Karjalainen ja Elma Tar-

kiainen. Bertta Karjalaisen ansiosta ja hänen miehensä tukkukauppias Vihi Karjalaisen avuliaisuudesta olisi yhdistys saanut ikioman talon, jos kohtalo ei olisi toisin määrännyt. Elma Tarkiaiselle on uskottu monenmoisia tehtäviä. Liioittelematta ei tainnut olla yhtään toimikuntaa, ettei hänen pitänyt olla mukana, joko vakinaisena tai tilapäisenä auttajana. Olipa aamu tai ilta, aina hän oli valmiina lähtemään joko kerjuulle tai arpoja kauppaamaan.

Taas soi ovikello ja sisään sipsuttaa sirosti puheenjohtajanne Saara Tarkiaainen. Hänellä on tänään varattu paljon asioita kokouksen harkittavaksi, mutta hän ei puhu niistä vielä, vaan istuutuu hymyillen pöydän päähän. Hän on ollut yhdistyksemme A ja O, pääministeri, joka vaivojaan säästämättä on hoidellut yhdistyksen asioita. On ollut myös ulkoministeri, joka on hoidellut vaikeat neuvottelut hallitusherrojen ja muiden ulkopuolisten kanssa. Puheenjohtajan mukana tulee aina Tammisuolta asti Helmi Pyrhönen, jonka hyväntahtoinen nauru ja leikinlaskut kuuluvat jo kauas. Hän oli innokas auttaja kukkien valmistamisessa ja hevosien ja autojen koristelussa. Nousipa keran auton lavalle, joka oli laitettu laivaksi, mutta alastullessa tuli pulma eteen.

Lasten makuusalista kuuluu iloista puheen porinaa. Sieltä tulevat rahastonhoitajamme Signe Nordström ja entinen varapuheenjohtaja ja sihteeri Elna Käkönen. He ovat tulleet jo aikaisemmin kuin muut ja ovat ehtineet tehdä talossa täyden tarkastuksen. Rahastonhoitajan mielestä on joku ostos ollut liian kallis, mutta ei auta vaan täytyyhän lasku maksaa. Hän on aivan yhdistyksen alusta alkaen hoitanut taidolla ja huolella vaikeata varainhoitoa. Illoinnut silloin, kun pankkitilit ovat kasvaneet ja huolestuneena laskenut, jos menot ovat suurentuneet. Arpajaishommien aikana hän uhrasi kaikki vapaa-aikansa yhdistyksen hyväksi. Kiersi pitkin kaupunkia sekä pyytämässä että ostamassa. Voittojen piti aina olla hyviä eikä mitään rihkamaa. Maine ei saanut mennä, se oli Signe Nordströmin periaate. Elna Käkönen lempeänä seuraa ystävänsä hommia auttaen ja väliin varovasti oikaisten. Hän on yksi niitä hiljaisia hyvän työn tekijöitä, joita maailmassa on useita, mutta jotka usein unohdetaan.

Missähän viiptyvät Emma ja Elli? Lapset ovat jo monta kertaa juosseet ovelle kurkistamaan ja viimein kuuluu iloinen huudahdus: Jo tulevat! Emma Vils-kalla on ollut päivällisvieraita kotona eikä tahtonut millään ehtiä lähtemään. Hänellä on paljon uusia aatteita mielessään ja kotinsa on aina avoin sekä kokouksille että näytelmäharjoituksille, vaikka ei aina muistanut itse olla kotonakaan. Elli Leppäsellä on taas ollut polvi kipeänä, mutta lupaa sentään lähteä Sallin kanssa kiertämään kaupunkia ja myymään juhan pääsylippuja. Sinä hommassa hän on yliveto. Kun Sallin mielestä oli aivan turha tarjota jollekulle niin Elli vain puhui ja selitti leikillisesti hymyillen ja niin vaan kaupat tulivat tehtyä, vieläpä useampi lippu. Ja päälle päätteeksi lyötiin ilois-

ti kättä ja sanottiin "näkemiin juhlassa". Toinen tärkeä syy oli pakottanut Elin tulemaan kokoukseen. se oli lasten uudet puvut, jotka myös olivat aina hänen huolensa.

Ketähän sieltä nyt tulee, kun eivät osaa edes kelloa soittaa. No, piriseehän se vähän. Katri Sarkko ja Anni Tirkkonen tulevat ensikertalaisina. "Tervetuloa vaan", sanoo puheenjohtaja. Katri Sarkko näppäränä sormistaan olikin innokas ompeluseuran jäsen. "Minä en ole koskaan kuulunut ompeluseuraan, enkä osaa käsitöitä tehdä", huudahtaa Anni Tirkkonen, mutta kyllä kaunis tomuliiina valmistui. Ei sen tekoon mennyt vuotta pitempää aikaa. Sääli vain, että sekin jäi sodan jalkoihin.

Iloisesti nauraa saapuu Martta Sinkkonen. Hänellä on vielä hyvässä muistissa miten viimeisten arpajaisten aikana juoksi ympäri kaupunkia myymässä viimeisiä arpoja ja sitten väsyneenä istui Studen tupakkakaupan takahuoneessa voittoja jakamassa.

Mutta täytyyhän arkisen työn ohella olla mielen virkistystäkin. Siitä piti huolen Lasten Ystävät -yhdistyksen satakieli Aggi Rauramo, joka kokouksissa ja ompeluseuroissa ilahdutti meitä "robotteja" kauniilla laulullaan.

Paikkakunnalta muuton takia Toini Meurmanin toiminta supistui lyhyeen, mutta sillä lyhyellä ajalla, kun hän oli mukana, ennätti sentään ajoneuvojen koristeluun sijoittaa runsaasti arkkitehtuuria ja osoittaa, ettei hän laskiaisajoja järjestettäessä pelännyt kylmää eikä sadetta.

Nyt soi vielä ovikello hiljaa ja arkaillen. Sisään tuli kutsuttuna herttainen Anna Kannel. Hän on vasta hiljattain muuttanut kaupunkiimme, mutta me olimme jo ennättäneet tutustua häneen ja harkinneet hänet sopivaksi joukkoomme. Välittömällä sydämellisyydellään hän valloittikin meidät kaikki. Sääli vain, että yhteistyö loppui niin äkkiä.

Suurella työmaalla tarvitaan paljon erikoismestareita. Yhdistyksellämme oli ilo ja onni omata paljon sellaisia ja Greta Valvanteen näyttämölliset lahjat ja taipumukset tuottivat yhdistyksellemme paljon hyötyä ja iloa. Ikävä, ettei Lasten Ystävät yhdistys ole voinut järjestää mitään ansiomerkkejä, joita olisi voinut antaa kiitollisuudella pitkäaikaisesta työstä. Sellaisen olisivat ansainneet rouvat Björninen ja NUpponen, jotka taidolla ja uskollisuudella ovat toimineet tilintarkastajina pitkän ajan.

Herkut viimeisenä. Niistä on aina pitänyt huolen rouva Anna Toropainen, josta hänelle suuret kiitokset.

Taas kopisevat portaat ja johtokunnan jäsenet lähtevät hiljalleen koteihinsa. Talo jää riippakoivujen alle punertavan villiviinin ympäröimänä. Neiti Verona korjaa kahvipöytää ja sammuttelee valoja. Eipä kukaan silloin osannut arvata, että se olisi viimeinen kokous Viipurissa.

Kalevi Tilli

Viipurin koulut keskiajalla sekä Viipurin lukion synty 1641 ja sen jatko Porvoossa

Keskiajalla roomalaiskatolinen kirkko oli mahtitekijä yhteiskunnallisessa ja poliittisessa elämässä. Katolisen kirkon kylvämänä ja hoivaamana nousi Viipurissakin opillisen sivistyksen ensimmäinen oras. Tämä tuli siellä varsin näkyvästi esille, kun kaupungissa oli peräti kaksi luostaria, jotka Viipurin Kaupunkikoulun ohella harjoittivat opetustoimintaa. Uskonpuhdistuksen myötä luostarit joutuivat kuitenkin lopettamaan toimintansa ja opetustyö siirtyi protestanttisen hengen omaksuneiden koulujen huoleksi.

Viipurin luostarit keskiajalla

Missään muussa Suomen kaupungissa ei ollut sekä mustainveljesten (dominikaanien) että harmaittenveljesten (fransiskaanien) luostaria. Edellinen perustettiin vuonna 1352 ja jälkimäinen 1400-luvun alussa, mahdollisesti jo vuonna 1392. Ne sijaitsivat hevosenkengän muotoisen kaupunkiniemen molemmilla sivuilla.

Dominikaanien luostari oli nykyisen Etelävallin lähellä ja fransiskaanien luostari Pohjoisvallin äärellä. Dominikaaniluostari oli omistettu pyhälle Marialle ja kaikille enkeleille. Fransiskaaniluostaria suojeli pyhä Erasmus. Dominikaaniluostarin kirkko oli ennen talvisotaa Viipurin Maaseurakunnan kirkkona. Sodassa kirkko paloi, muta rakennuksen runko säilytti 1800-luvun alkupuolella uusitun perusrakennelmansa. Sen kellotorni oli entisen kaupunginmuurin Raatitorni, joka sekin vahingoittui talvisodassa. Se on nyt entisöity.

Viipurin maaseurakunnan kirkko, entinen dominikaaniluostarin kirkko, paloi jo Talvisodassa palopommien sytyttämänä.

Fransiskaani luostari sijaitsi nykyisen Karjaportinkadun ja Vesiportinkadun kulmauksen alapuolella vanhan Karjalaan vievän maantien ja rannan välisellä alueella. 1400-luvun alussa luostarin rakennelmat olivat ilmeisesti puusta, mutta novgorodilaisten polttamana se paloi maan tasalle vuosisadan toisella vuosikymmenellä.

Äyräpään kirkkoherra Henrikin tiedetään tehneen vuonna 1335 lahjoituksen fransiskaani luostarille toivoen, että luostarin guardiaani rakennuttaisi sillä entisen tuhotun tilalle uuden kivisen luostarin, jotta se säästyisi vastaisuudessa tuholta. Näin tapahtuikin vuosisadan lopulla. Luostarista ei ole kuitenkaan enää jäljellä muuta kuin joitakin maanalaisia kellariholveja.

Luostarikoulut keskiajalla

Viipurissa kerrotaan jo 1400-luvulla olleen sekä luostarikoulu että kaupunkikoulu *Schola Wiburgiana*. Asiakirjoista ilmenee siellä olleen jo tuolloin ainakin dominikaanien luostarikoulu, johon pääsi oppilaaksi muitakin kuin vain munkiksi aikovia. On luultavaa, että myös fransiskaaneilla oli jo silloin Vii-

purissa koulu, vaikka siitä ei ole olemassa kirjallisia lähdetietoja. Todennäköisesti he kuitenkin pitivät koulua vain omia noviisejaan eli munkkikokelaita varten. Opetusta ei liene annettu ulkopuolisille. Luostarikoulujen lehtorit olivat suuressa arvossa pidettyjä henkilöitä. Tallinnan dominikaanisen luostarikoulun johdossa ollut tanskalainen maisteri Klemetti tuli vuonna 1427 Viipuriin, mikä viittaa siihen, että koulut olivat tuolloin toistensa veroisia. Viipurissa oli myös lehtorina vuonna 1491 Henrik Lalle pyhien kirjojen opettajana. Hänelle oli uskottu almujen keräily mustainveljesten luostarin uudestaan rakentamista varten tulipalon tuhottua sen.

Viipurin kaupunkikoulu, Schola Wiburgiana, keskiajalla

Jo vuonna 1409 mainitaan kaupunkikoulun sijainneen Viipurissa aivan kirkon lähellä, missä se lienee toiminut jo 1300-luvun loppupuolella. Sen johtajana sanotaan olleen eräs Jop Jopinpoika. Vuonna 1485 sopi silloinen koulumestari Jaakko Bodebek kaupungin Pyhän Hengen killan kanssa siitä, että hän laulutaitoisten teinien kanssa pitäisi joka viikko killan puolesta messun sitä edeltävine vigilioineen. Yksityisesti teinit esiintyivät kaupungin ja kauppiaitten tilaisuuksissa jonkinlaisina trubaduureina leipänsä edestä.

Keskiaikaisessa *Piae cantiones* laulukokoelmassa on myös koululaisille seipitetty laulu, jonka sanoista käy ilmi millaista kouluelämä oli silloin. Seuraavassa allekirjoittaneen vapaasti kääntämä ote kyseisestä laulusta:

Lattian oljilla koulun elossa
kuulkaa siinä Herran pelossa,
mitä maisteri teille sanoo.
Menestystä et voi siltä estää,
joka koulun kolhut ja piiskat kestää
ja auliisti oppia janoo.
Mutt jos et opi latinaa,
et isona saa arvon patinaa.
Jos opissas oot heikko,
oot koko ikäs huuliveikko.

Laulu siis opettaa, että maisteria on kuultava, toteltava ja pelättävä. Latinaa on myös opittava, sillä muutoin käy elämässä huonosti. Didrik Pietarinpoika Rothan ansiosta nämä keskiaikaiset laulut, jotka niin elävästi kuvaavat silloisia kulttuurioloja, etenkin koulujen kohdalta, ovat pelastuneet jälki maailmalle. Rotha näet painatti Rostockissa ollessaan vuonna 1582 Greifswaldin kirjapainossa edellä mainitun *Piae Cantiones* kokoelman ja esiintyi itsinkin latinankielisenä runoilijana. Rotha oli kotoisin Porvoosta, mutta nimitys

Viburgensis yliopiston matrikkelissa hänen nimensä kohdalla viittaa siihen, että hän oli tullut Viipurin koulusta. Siellä hän oli kuullut noita lauluja, joita hän itsekin oli laulanut. Lauluissa koululaiset kertoivat ilonsa ja huolensa koulunkäynnistään.

On varsin vähän tietoa niistä pojista, jotka keskiajalla kävivät kaupunkikoulua Viipurissa. Tiedetään kuitenkin, että useita heistä jatkoi opintojaan Turun katedraalikoulussa ja jotkut jopa Euroopan mantereen yliopistoissa. Koska moni ylioppilas näiden yliopistojen matrikkeleihin on nimeensä liittänyt sanan *Wiburgensis*, on ilmeistä, että joidenkin oppilaiden oli suotu päästä Viipurin koulusta suoraan kyseisiin yliopistoihin.

Ensimmäinen tällainen *Wiburgensis* on Johan de Wyborg, joka vuonna 1394 otettiin Prahan yliopistoon, missä hän vuonna 1398 tuli maisteriksi. Vielä maisterinakin hän näkyy jatkaneen opintojaan Leipzigin yliopistossa, missä hän oli kirjoilla vuonna 1414.

Lisensiaatin arvon sai Upsalan yliopistossa vuonna 1483 Johannes Werth, joka oli käynyt koulun Viipurissa ja lähti vielä lisensiaattina Leipzigiin opintojaan jatkamaan. Viipurista oli myös Philippus de Wiborch, joka vuonna 1499 kirjoitettiin Greifswaldin yliopiston kirjoihin. Niin ikään Wittenbergin yliopistossa mainitaan käyneen vuonna 1533 erään Simon Viburgensis Sueduksen, joka tuli siellä maisteriksi vuonna 1541. Todettakoon vielä, että sekä Paavali Juusten että Mikael Agricola olivat aikanaan olleet Viipurin kaupunkikoulun oppilaita, jotka jatkoivat opiskeluaan Wittenbergissä.

Uskonpuhdistus toteutui hitaasti Itä-Suomessa

Viipurin koulun (Schola Wiburgiana) ensimmäinen luterilainen rehtori oli maisteri Juhana Laeistius, oppinut ja kyvykäs mies. Hän tuli tähän virkaan vuonna 1534.

Viipurin koulussa, jota epävirallisesti kutsuttiin *katedraalikouluksi*, opiskeli nuorukaisia, joista vain harvat havittelivat akateemisia opintoja. He ryhtyivät yleensä porvarillisiin ammatteihin tai nimitettiin Itä-Suomen seurakuntiin sielunpaimeniksi. Koulu toimi nyt omassa talossa Koulukadun (Uudenportinkadun) varrella.

Katolinen kirkko oli pitänyt kansaa henkisesti kahleissaan uskonpuhdistukseen saakka. Se vaikutti myös katolisen ajan kouluopetukseen. Tämä kuvastui siinäkin, ettei uskonpuhdistus poistanut heti ihmisistä saatanan pelkoa ja uskoa noituuteen. Erityisesti suomalaisia ja lappalaisia pidettiin noituuden ja taikuuden harjoittajina. Heiltä etsittiin apua mitä erilaatuisimmissa asioissa. Niinpä Viipurin pormestari P. Ruuth kävi vuonna 1648 erään lappalaisen noidan luona, jotta tämä neuvoisi hänelle häneltä varastettujen rahojen pai-

kan. Viipurin Siikaniemellä oli myös noita-akka, joka oli kuuluisa taidostaan löytää varastettuja tavaroita.

Jotta uskonpuhdistus saataisiin juurrutetuksi myös itäiseen Suomeen, perustettiin Viipuriin vuonna 1554 maan toinen piispanistuin Turun lisäksi. Sen ensimmäiseksi piispaksi nimitettiin Paavali Juusten.

Protestanttisuuden alkuaikoina Viipurin koulu toimi Juhana Laeistiuksen ja hänen lähimpien seuraajiensa aikana moitteettomasti luterilaisessa hengessä. Luterilaisuuden jatkuva ylläpitäminen koulun työssä tuotti kuitenkin vaikeuksia Juhana III:n aikana, kun ns. liturginen riita alkoi kirkon piirissä 1580-luvun keskipaikkeilla. Kuningas nimitti silloin Viipurin koulun opettajaksi Braunsbergin jesuiittaserminaarista kotiin palanneen Gregorios Clementiksen. Clementiksen toiminta Viipurin koulussa muodostui täydelliseksi skandaaliksi. Protestanttiset traditiot olivat nimittäin puolen vuosisadan sisällä jo niin juurtuneet aikuisten ja koulunuorisonkin mieleen. Luterilaisen alkuajan rehtorit Laeistius ja nuori Paavali Juusten olivat ennättäneet istuttaa uuden opin siemenet ihmisten mieleen siinä määrin, että heidän lapsensakaan eivät enää voineet sietää "jesuiitan" opetusta. Koulun oppilaat eivät voineet olla osoittamatta voimakasta vastenmielisyyttään tuota "papistia" kohtaan. Clementiksen asema kävi niin mahdottomaksi, että kuninkaan oli pakko erottaa virkaan nimittämänsä "jesuiitta".

Kun Viipurin kaupunkikoulu sijaitsi vuodesta 1554 lähtien piispankaupungissa, olisi sen pitänyt saada heti katedraalikoulun asema oikeudella kouluttaa pappeja. Kuitenkin vasta vuonna 1607 mainitaan kouluun saadun teologian lehtori pappiskoulutusta varten. Niinpä vasta tuosta lähtien voidaan Viipurin kaupunkikoulua virallisesti kutsua piispan valvomaksi katedraalikouluksi.

Viipurissa oli vuodesta 1554 lähtien vuoteen 1710 yhdeksän piispaa, joiden tehtävänä oli mm. valvoa ja kehittää opetustoimintaa. Heistä huomattavampia olivat Paavali Juusten, Petrus Bjugg ja Petrus Bång. Maallinen ja hengellinen esivalta tukivat silloin paljon toisiaan. Yhteistyö maaherran ja piispan välillä oli kohtalaisen hyvä. Tosin olosuhteista johtuen syntyi usein esim. koulu-uudistusta toteutettaessa kiistaa siitä, mitkä asiat kuuluivat raastuvan oikeudelle ja mitkä tuomiokapitulissa käsiteltäviksi. Etenkin Viipurin saksalainen porvaristo oli jatkuvasti tympeä Viipurin koulua kohtaan tehden maaherralle usein valituksia sen toiminnasta.

Viipurin lukio (Gymnasium Wiburgense) perustetaan 1641

Kustaa II Adolfin ja kuningatar Kristiinan aikana suoritettiin valtakunnassa suuria koulutus uudistuksia. Niinpä Suomen ensimmäinen lukio perustet-

tuun vuonna 1630 Turkuun ja toinen Viipuriin vuonna 1641. Viipurin protestanttisessa kaupunkikoulussa oppilaat opetettiin lukemaan ja kirjoittamaan, mutta myös oppimaan latinankielen kieliopin perusteet. Viipurista he hakeutuivat vielä tuolloin Turun katedraalikouluun ja sieltä eurooppalaisiin yliopistoihin.

Suomen kenraalikuvernööri Pietari Brahe, jonka esityksestä Viipurin lukio perustettiin vuonna 1641. Kuningatar Kristiina vahvisti lukion etuoikeudet ja oman tuomiovallan vuonna 1650.

1600-luvulla Suomen sivistysoloja kehittänyt ja maan kenraalikuvernööriksi nimitetty Pietari Brahe oli kiirehtinyt Viipurin lukion eli gymnaasin perustamista. Alaikäinen kuningatar Kristiina, joka silloin oli vain 14-vuotias, ei näihin asioihin puuttunut, vaan sai sivulta seurata, miten valtakunnan kouluasioitakin järjesteltiin. Viipurin lukiota vihittäessä juhlallisesti linnan kanuunanlaukausten säestämänä 10. päi-

vänä elokuuta vuonna 1641 Viipurissa oli noin 3 500 asukasta. Se oli valtakunnan viidenneksi suurin kaupunki. Suurempia olivat vain Tukholma, Göteborg, Norrköping ja Turku. Turussa oli tuolloin n. 4 000 asukasta. Lukio toimi sitten Viipurissa yhteensä 69 vuotta vuodesta 1641 aina vuoteen 1710, jolloin venäläiset valtasivat kaupungin.

Uudelle lukiolle hankittiin Viipurissa piispa Bjuggin toimesta oma kivitalo, joka sijaitsi Viipurin kaupunkikoulun (katedraalikoulun) naapurina Koulukadun varrella. Talo ostettiin edesmenneen Jakob Grelsinpojan perillisiltä 3 500 hopeataalerilla. Kun Viipurin lukio alkoi työnsä, sanottiin että se perustettuun "hävittämään barbaariset käytöstavat kaupungissa". Silti kaupungin raati, pormestari ja porvaristo eivät tunteneet sanottavaa luottamusta uutta oppilaitosta kohtaan. Syynä tähän nurjaan suhtautumiseen oli lukion oma tuomiovalta. Kaupungin raastuvalla ei ollut oikeutta puuttua lukiolaisten eikä koulun opettajien kaupungissa aiheuttamiin rikkomuksiin tai häiriöteki-
jöihin. Piispa Petrus Bjuggin vuonna 1654 laatimassa lukion järjestyssään-

nössä sanotaan kuitenkin, että opettajien tulee olla "Jumalaa pelkääviä oppineita, ahkeria, raittiita ja taitavia" niin kuin he pääsääntöisesti lienevät olleetkin. He eivät saaneet olla ylimielisiä eikä myöskään kurittaa oppilaita liian kovakouraisesti.

Petrus Bjugg vahvisti niin ikään lukion rehtorin tehtävät. Tämän oli alettava koulupäivä kello viisi aamulla ja luettava tuolloin sekä selitettävä yksi luku latinankielisestä raamatusta. Samantien oli luettava ja selitettävä luku ruotsinkielisestä raamatusta. Rehtorin oli myös lopetettava koulupäivä kello viisi iltapäivällä laululla ja rukouksella. Hänen tehtäviinsä kuuluivat myös kurinpidolliset toimenpiteet ja velvollisuus huolehtia lukion omaisuudesta sekä puolustaa lukion oikeuksia, mitkä kuningatar Kristiina oli vahvistanut vuonna 1650.

Piispa Petrus Bjuggin laatimat koulun järjestyssäännöt olivat varsin ankarat. Oppilaat eivät saaneet kirotta, valehdella, tehdä väärää valaa, harrastaa siivettömyyttä, noitua, rienata uskontoa tai juopotella, metelöidä kaduilla, kantaa miekkaa, tapella eivätkä myöskään laiminlyödä kirkossa käyntiä sunnuntaisin ja pyhäpäivinä. Rangaistukset olivat kovia: karsseri, ruumiillinen kuritus tai koulusta erottaminen olivat melko yleisiä. Rangaistuksista huolimatta lukiolaiset eivät totelleet sääntöjä, vaan tappelut ja riehumiset kaduilla kuuluivat päiväjärjestykseen. Oppilaslaumat kulkivat päissään rähisten läpi kaupungin, särkivät ikkunoita ja portteja ja pahoinpitelivät vastaan tulijoita. Ajan tapaan kuuluivat teinien tappelut viipurilaisten käsityöläisten kanssa. Niinpä he antoivat kelloseppä Trojanus Burchardille selkäsaunan kaupungin kellotornissa. He pieksivät myös vanhan Johan Teschen pahanpäiväisesti, kun tämä oli yrittänyt selvittää erästä teinitappelua. Kiinni jouduttuaan lukiolaiset saivat maksaa tekosensa selkänahallaan. Liian ahkerasta opiskelusta oluttuopin kanssa seurasi myös ankara selkäsauna.

Mutta opettajienkaan käyttäytyminen ei suinkaan aina ollut mallikelpoista. Niinpä vuonna 1670 Viipurin lukion lehtori Bartholdus Lacmannus löi kaupungin saksalaisten porvarien ylläpitämän yksityisen saksalaisen koulun koulumestarin veitsellä henkiiheveriin. 1600-luvun elämässä tuon tapainen väkivalta ei kuitenkaan ollut millään lailla ainutlaatuista. Minkähänlaisen rangaistuksen tuo hurjistunut lehtori lienee saanutkaan riehumisestaan?

Elämä Viipurissa oli tuolloin sentään muutakin kuin pelkkää kurjuutta ja riitelemistä. Lukio ylläpiti akateemisia perinteitä arvokkaine juhlineen, näytelmäkappalein ja puhein. Lukion piirissä harrastettiin innokkaasti näytelmien kirjoittamista ja näytelmäkappaleiden esittämistä. Niinpä 19. päivänä helmikuuta vuonna 1674 Viipurin linnassa esitettiin lukion lehtorien ja oppilaiden yhteisvoimin teologianlehtori Petrus Carsteniuksen kirjoittama näytelmäkappale. Siinä kuvattiin Aatamin ja Eevan syntiinlankeemusta, joka jou-

tui Jumalan tuomioistuimen (konsistorin) käsiteltäväksi. Tämän juridisen prosessin muodossa näytelmässä esitetään ihmisen surkeaa lankeemusta ja samalla parannuksen teon mahdollisuutta. Esityksessä tuomitsevan konsistorin jäseninä olivat allegorisina tuomareina mm. Oikeudenmukaisuus, Ankaruus, Pitkämielisyys ja Laupeus. Keskiaikaiset moraalikäsitteet olivat näin ollen Carsteniuksen esikuvina. Lukion näytelmää linnassa olivat seuraamassa piispa, maaherra, raadin jäseniä ja monia muita Viipurin arvohenkilöitä. Näytelmäkappale painettiin Tukholmassa. Henrik Gabriel Porthan julkaisi sen myöhemmin vuonna 1792 turkulaisessa lehdessä *Åbo Tidningar*, mitä kautta se on tullut laajalti tunnetuksi Suomessa. Puhujantaito kukoisti lukion juhlapuheissa. Monet koulun opettajista olivat myös ahkeria kirjoittajia. Heistä mainittakoon ennen kaikkea Arvid Alopaeus.

Lukion opettajien elämä ei ollut lainkaan huoletonta, koska palkat maksettiin epäsäännöllisesti. Niinpä syyskuussa vuonna 1674 he valittivat, etteivät olleet saaneet kuin puolet edellisen vuoden palkoista eikä kuluvalta vuodelta vielä äyriäkään.

Koulupojillakin oli suuria vaikeuksia. Niinpä monet varattomat viipurilaiset koulupojat asuivat loisina saunoissa. heidän opintojensa hitaus johtui myös ennen kaikkea kirjojen puutteesta ja taloudellisesta ahdingosta.

Arvostetuin lehtori oli teologian opettaja. Ensimmäinen teologian lehtori oli Jacobaeus Tolia. Lukiossa opetettiin myös kaunopuheisuutta, matematiikkaa ja latinan ohella myös kreikkaa. Historian lehtorin virka perustettiin 1696, ja jo sitä ennen toimivat lukiossa logiikan ja fysiikan lehtorit. Johannes Casparides Rachlitius oli muiden tehtäviensä ohella laulunopettajana (director cantus). Lukiossa harjoiteltiin ahkerasti laulutaitoa. Yhdessä laulettiin koraaleja ja latinankielisiä karminaaleja, mikä edisti samalla latinan oppimista. Lauluharjoituksissa tuli olla läsnä. Niistä poisjäämisistä rangastettiin.

Joskus lukiolaisia kutsuttiin rikkaiden porvarien järjestämiin kesteihin laulamaan, mistä he saivat jonkun lahjan ja ennen kaikkea he saivat kerrankin syödä itsensä kylläisiksi.

Viipurin lukio eli kymnaasi sai työskennellä sangen vaikeissa olosuhteissa huonossa kunnossa olevassa rakennuksessa. Pelättiin koulun katon sortuvan millä hetkellä hyvänsä, jolloin opettajat lähettivät tästä kuninkaalle kirjeen. Sinä pyydettiin 300 taaleria hopearahoina talon korjaamiseen. Raha lienee saatukin, koska 1670-luvulla oltiin jo uudessa rakennuksessa. Se paloi kuitenkin Viipurin suurpalon yhteydessä vuonna 1690 ja koulunkäyntiä jatkettiin Tuomiokirkossa väliaikaisesti. Uusi koulutalo valmistui varsin pian ja sitä pidettiin erittäin komeana. Olihan siinä jopa sali ja huone talon päädys-sä!

Fredrik I, jonka armollisella päätöksellä 30.9.1723 Viipurin piispanistuin ja Viipurin lukio siirrettiin Porvooseen.

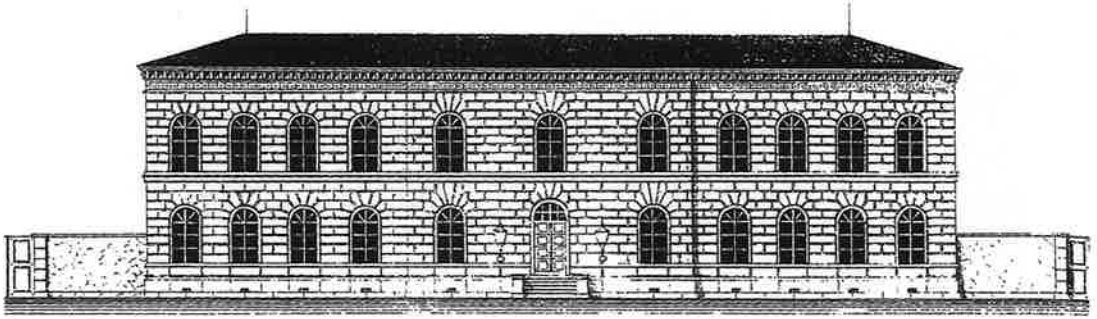
Piispa Petrus Bång arvosteli vuonna 1693 kaupungin raatia ja porvareita siitä, että "he pitivät tässä kaupungissa juoksupoikaa arvostetumpana kuin lukion oppineita". Lukiossahan oli seitsemän varsin oppinutta lehtoria, joista yksi vuosittain valittiin rehtoriksi. Rehtorin vaihdos tapahtui aina 15. päivänä elokuuta perinteellisin menoin. Piispa, lukion opettajat ja kutsuvieraat kokoontuivat silloin ensin akateemiseen jumalanpalvelukseen kirkkoon. Tämän jälkeen siirryttiin lukioon, missä eroa-

va rehtori piti puheen ja otti valan tulevalta rehtorilta luovuttaen tälle sitten rehtorin tunnusmerkit, ketjun ja lukion sinetin.

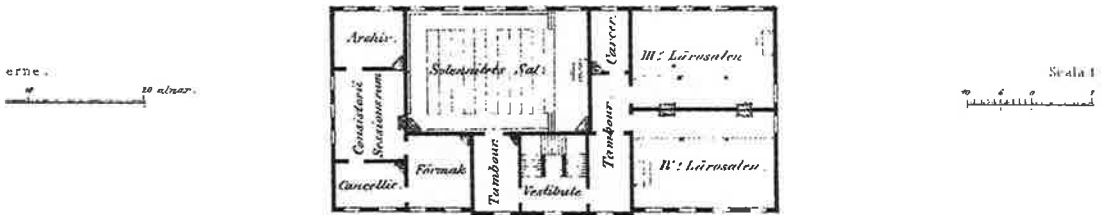
Rehtorien puheet painettiin usein Viipurin lukion omassa kirjapainossa. ne antavat mielenkiintoisia tietoja koulusta ja siellä annetusta opetuksesta. Ne ovat tutkijoille ainutlaatuista lähdeaineistoa noilta ajoilta. Piispojen tehtävänä oli tutkia vuosittain lukion rehtorin antama selonteko lukion toiminnasta. Jos piispalla oli jotain huomauttamista, rehtorin velvollisuutena oli merkitä huomautus "protokollaan" toimenpiteitä varten.

Piispa Petrus Bång perusti koulun yhteyteen vuonna 1688 kirjapainon, joka oli laatuaan kolmas koko Suomessa. Siinä painettiin kirjoja 21 vuoden ajan aina vuoteen 1710 saakka. Lehtori Arvid Alopaeus oli maamme ensimmäinen oppikirjojen kirjoittaja, jonka kirjoja painettiin lukion kirjapainossa. Niinpä hänet mainittiin "Jumalaa pelkääväksi, ahkeraksi ja taitavaksi henkilöksi ja kelpo opettajaksi". Kirjapainossa, josta Viipurissa oltiin ylpeitä, painettiin etupäässä uskonnollista kirjallisuutta ja oppikirjoja, yhteensä noin 85 kappaletta. Kuultiinpa kuitenkin myös valituksia kirjapainon toiminnasta. Niinpä piispa Laurbeccius pahoitteli vuonna 1697, että "nuorison onnea ja menestystä syrjittiin, sillä kirjapainossa ei ollut ilmestynyt kirjoja, jotka voisivat edistää nuorison kasvatusta". Viipurin lukio oli kuitenkin ainoa koulu, millä oli oma kirjapaino maassamme.

*Facade och Plan af Gymnasii-Huset i Borgå,
emot Finska Kyrko-Torget.*

Plan af öfra Wåningen

Plan af nedra Wåningen

Porvoon lukion nykyisen vuonna 1850 valmistuneen rakennuksen uusklassinen fa-
sadi arkkitehti Ernst Lohrmanin rakennepiirrosten mukaan. (Facade af Gymnasii-
Huset i Borgå)

Porvoon lukio nykyisin.

Venäläisten vallattua Viipurin vuonna 1710 koko Viipurin lääni liitettiin vuonna 1721 Uudenkaupungin rauhassa Venäjään. Mainittakoon, että koulun opettajat ja oppilaat ottivat urheasti osaa Viipurin puolustukseen vuonna 1710.

Vuonna 1723 syyskuun 30.päivänä Ruotsin kuningas Fredrik I päätti valtiopäivien ehdotuksesta lukion siirtämisestä Porvooseen. Hänen antamassaan dekreetissä piispanistuin siirretään venäläisille menetetystä Viipurista Porvooseen. Samassa päätöksessä hän määräsi, että Viipurin lukio jatkaa toimintaansa myös Porvoossa ja sille rakennetaan sinne koulutalo. Lukio alkoi vuodesta 1725 lähtien toimintansa nimellä Borgå gymnasium, ja ensimmäiset oppilaat kirjoittautuivat silloin tähän lukioon. Porvoon lukio jatkoi näin ollen sitä kouluperinnettä, mikä alkoi entisessä piispankaupungissa Viipurissa ja lukio toimii vielä tänäkin päivänä. Borgå gymnasiumin ensimmäinen rehtori oli maisteri Petrus Ignatius Helsingistä.

Porvoossa yritettiin useita kertoja 1700-luvulla aikaansaada lukioon oma kirjapaino, mutta siinä ei onnistuttu.

Tärkein esine, mikä Viipurin lukion kirjapainossa painetun kahdeksan kirjan ohella saatiin pelastetuksi Viipurista vuonna 1710 Porvoon lukioon, oli Viipurin lukion vanha hopeinen sinetti. Kirjoittamassaan Viipurin lukion his-

Viipurin lukion sinetti vuodelta 1641

toriassa Magnus Jacob Alopaeus mainitsee tuosta sinetistä seuraavaa:

"Tämä sinetti on hopeaa ja on kahdeksan Viipurin lukiossa painetun vielä jäljellä olevan kirjan ohella ainoa esine Porvoon lukiossa, mikä vielä on lähtöisin vanhasta Viipurin lukioista."

Ei ole mitään tietoa siitä, kuka toi tuon sinetin Porvooseen ja sai sen säilytetyksi jälki-maailmalle suorittaen siten arvokkaan kulttuuriteon. Viipurilainen kultaseppä Henrik Potthusen oli saanut vuonna 1641 tehtäväkseen valmistaa sinä vuonna perustetulle Viipurin lukiolle tuon hopeisen sinetin. Potthusen, joka oli yksi viidestä silloisesta viipurilaisesta kultasepästä, sai syksyllä vuonna 1641 työnsä valmiiksi. Hän käytti peräti kuusi luotia hopeaa sinetin valmistamiseen. Sinetti, jonka läpimitta on 44 mm, painaa 60 g. Siinä kuvataan avointa kirjaa, minkä lehdillä on latinankielinen teksti: Deus est in loco isto (Jumala on tällä paikalla). Keskellä sinettiä kuvatun kirjan yläpuolella lähempänä sinetin reunaa on kuvattuna tähti ja vuosiluku 1641. Sinetissä olevan tähden ja kirjan ympärillä on teksti: *Sigillum Gymnasii Wiburgensis* ja sinetin ulko-reunassa erottuu teksti:

Christina:G:SUE:GOT:WAN:REG:ET:PR:HE. Sinetti edustaa ja todistaa näin ollen osaltaan konkreettista historiallista yhteyttä Viipurin ja Porvoon lukion kesken.

Lähdekirjallisuutta:

Hultin, A.	Borgå gymnasii historia I-II.	1920-1924
Nyberg, Folke,	Borgå gymnasium från Viborg till Borgå.	1991
Ruuth, J.W. ym.	Viipurin kaupungin historia I-II.	1974 - 1982
Simolin, A.	Wiborgs stifts historia.	1909

Kalevi Tilli

Viipurin koulupojat talvisodan tulikasteessa

Sota on vaatinut kautta aikojen Viipuria puolustavilta pojiltaan paljon hi-
keä ja verta. Talvisodassa mukana olleiden viipurilaisten nuorten näkemyk-
set ja kuvaukset ovat tuleville polville säilyttämisen arvoisia, jotta ymmär-
rettäisiin, mistä lähteistä ylivoimaistenkin vaikeuksien keskellä kumpusi se
talvisodan henki, joka pelasti maan kaiken hävittävältä tuholta.

Talvisodan puhjetessa 30.11.1939 Viipurin suojeluskuntapojista koottu pa-
taljoona, mihin tämän kirjoittajakin kuului, muodostui neljästä komppanias-
ta. Pataljoona sai sodanaikaisessa organisaatiossa nimekseen I/SK-pataljoo-
na, joka koostui lähinnä koulupojista ja asevelvollisuudesta lykkäyksen saa-
neista nuorista opiskelijoista.

Sen tehtäviin kuului aluksi mm. puhelinlaitoksen, kaasulaitoksen ja sähkö-
laitoksen sekä monien muiden elintärkeiden kohteiden vartiointi. Vartio-
vuorojen välillä evakuoitiin elintärkeitä liikelaitoksia kuten myllylaitoksia ja
elintarvikevarastoja vietäväksi pois sotatoimialueelta varmempaan turvaan.

Ensimmäinen sotapäivä alkoi Viipurissa aamuvanhain ilmapommituksella.
Viholliskoneet lensivät ärsyttävän matalalla ja pudottivat pomminsa Kelkka-
laan, Maaskolan ratapihalle ja Kaupunginsairaalan taakse. Keskikaupungil-
le pommitus ei aiheuttanut sanottavia vaurioita.

Toisena sotapäivänä lentohyökkäykset olivatkin sitten tuhoisia keskikau-
pungilla. Sain silloin komppanianpäälliköltämme SK-väepeli Aatu Turusel-
ta luvan pistäytyä kotonani Eliaankadulla hoitamaan isäni Oskarin pikaista
poislähtämistä kaupungista. Tuskin olin tullut neljännessä kerroksessa si-
jainneeseen kotiimme Eliaankatu 3:ssa kun valtavat räjähdykset vavisuttivat
taloa. Lottana pataljoonassamme työskennellyt serkkuni Elsa oli juuri keit-
tänyt Oskarinpäivän kahvit nimipäiviään viettävälle isälleni, kun komensin
heidät kiirehtimään alas kellariimme kyhättyyn väestönsuojaan pommien vi-
heltäessä ja pudotessa koko ajan lähiympäristöön.

Suojassa tapasimme naapurimme kirjailija Kalle Väänäsen. Siinä samassa koko talo tuntui luhistuvan päällemme. Sähkövalot sammuiivat ja talon tärehdellessä sakea hiilipöly kellarin kivihiilivarastosta tunki suuhumme ja silmiimme. Silloin Väänänen, joka oli jumalankieltäjä, pyysi isääni rukoilemaan meidän kaikkien puolesta ja aloittamaan virren Jumala ompe linnamme. Niinpä veisasimme pommituksen rajuimmillaan ollessa tuon Martti Lutherin voimallisen virren, mihin kansamme oli niin monesti turvautunut hädän hetkellä ja saanut rohkeutta puolustaa kotiaan vainolaista vastaan.

Hyökkäyksen jälkeen totesimme naapuritalomme luhistuneen ja oman talomme päädyn vaurioituneen. Tuli riehui naapuritalon raunioissa ja kadulle oli jostain singonnut kuutisen metriä pitkä rautapalkki, joka oli iskeytynyt perä edellä katuun törröttäen siinä pystyssä kuin keihäs. Kalle Väänäseen tapaus teki syvän vaikutuksen ja hän ryhtyi uskoon kääntyneenä sodanaikaiseksi saarnamieheksi pistämällä raamatun selkäreppuunsa ja lähtemällä "korsukolportöörinä" puhumaan Jumalan Sanaa tulilinjoiden taistelijoille.

Vielä samana iltapäivänä lukuisten tulipalojen punertavan loimun heijastuessa tihkusateiselle taivaalle, sain isäni sijoitettua siviilihenkilöiden evakuointiautoon, joita lähti Repolan kansakoulun edestä Myllyaukion kentältä kohti tuntematonta päämäärää. Sydäntäni kouristi kun halusin ja hyvästelin rakasta isääni tietämättä tapaisimmeko enää koskaan.

Saman päivän pommituksessa Rautatientorin apteekin eteen putosi kadulle useita pommeja yhden tullessa viistoon läpi apteekin toisen kerroksen ikkunan ja räjähtäen talon sisällä. Apteekin proviisori rouva Ventjärvi oli juuri silloin huolestuneena katsonut ikkunasta asemalle päin, koska hänen miehensä oli reserviläisenä rautatieasemalla, jonka edusta oli tupaten täynnä kaupungista poislähteviä siviilejä ja sotilaita.

Pommin räjähtäessä sekä rouva Ventjärvi ja huoneessa ollut neiti Liisa Silver kuolivat heti. Apteekin kellarin varastossa sitä evakuoimassa ollut apteekkarin poika, pataljoonakaverini Torolf Hultin pelastui kuin ihmeen kautta. Vain hänen silmälasinsa menivät pirstaleiksi. Onneksi yksikään pommeista ei osunut väkeä täynnä olleeseen suureen asemahalliin.

Vielä samana iltana oltiin Ristimäen suunnalla osuman saaneessa ja tuleen syttyneessä myllylaitoksessa pelastamassa jauhoja tuhoutumasta. Tihkusateessa vehnäjauhosäkkejä kannettiin palavasta myllystä Kannaksenkadun päässä odottaviin raitiovaunuihin, joilla säkit vietiin turvaan ammattikoululle. Kun jauhosäkkisiirtoja tehtiin läpi yön, oltiin tihkusateen kastelemina sarkatakkinsina nuorina sotilaina aamulla kuin taikinan tahrimia.

Pataljoonamme oli majoitettuna koulukentän eteläpäässä olevaan Kauppa- ja Merenkulkuopistoon. Sen vieressä olevassa vallihaudassa täytimme tuhansia viinapulloja bensiinillä ja pistimme tappuraa korkin viereen sytyk-

keeksi. Siellä Viktor Janssonin, Risto Holopaisen ja Heikki Montosen kanssa olimme monien muiden pataljoonalaisten mukana vartiovuorojen välillä korkkaamassa polttopulloja. Näitä talvisodan panssaritorjunta-aseita eli Molotovin cocktaileja toimitimme autokuormittain rintamalle Kannakselle.

Joulukuun 19. päivänä Viipuri koki tosi voimakkaan pommituksen. Yhteensä 47 viholliskoneen laskettiin osallistuneen samalla kertaa hyökkäykseen. Levittäydyimme silloin Kauppaopistoa ympäröiville valleille ja kallioille sekä Torkkelin puistoon kaivettuihin aseisiin. Kivääritulella pyrimme pudottamaan matalalla lentäviä vihollisen pommikoneita siinä kuitenkaan onnistumatta. Samalla suomalaisten ja pommikoneita turvanneiden venäläisten hävittäjien kesken käytiin kiivaita ilmataisteluja kaupungin yllä. Ainakin yhden hävittäjän näimme palavana syöksyvän alas Havin suunnalla. Sitä hurrattiin, vaikka emme tietäneet edes, kumman osapuolen kone siinä tuhoutui.

Joulukuun 23. päivän päättyessä alkoivat mystiset räjähdykset vavisuttaa kaupunkia. Kello 00.04 - 2.45 välisenä aikana tapahtui kaikkiaan 45 voimakasta pamahdusta. Aluksi luultiin kyseessä olevan hyvin korkealta pudotetut lentopommit. Jotkut räjähdykset saattoivat sähkölaitoksella ja poliisiasemal-

SK-pataljoonan koulupojat yrittävät kivääritulella ampuu matalalla lentäviä vihollisen pommikoneita Torkkelin puistoon kaivetuissa sirpalesuojissa. (Kuva Viipurin arkistoyhdistyksen kokoelmista)

la, missä kaksi poliisia sai surmansa. Ilmahälytystä ei ehditty kaupungissa antaa kun pommit ilman vihellystä räjähtelivät eri puolilla Viipuria. Ilmavalvonta ei myöskään todennut kyseisenä aikana minkäänlaista lentotoimintaa, mikä olisi edellyttänyt ilmahälytystä.

Myöhemmin todettiin, että kuupunkia tulitettiin noin 40 km päästä Perkjärveltä. Ammukset lähtivät sieltä loivaa rataa, kunnes ne lähellä Viipuria saavuttivat huippukorkeuden ja putosivat sitten kaupungin kohdalla kohtisuoraa alas. Ensimmäisen ammutakerran sirpaletutkimusten mukaan kyseessä oli kuuden tuuman kanuuna. Kranaatin seinämä oli noin kuuden tuuman paksuinen. Ammuskuorien jätteestä löytyi myös ammuksen pohjakappale, jossa olleen merkinnän mukaan kyseessä oli pitkäputkinen meri- tai rannikkokanuuna. Tulirytmien mukaan ammutapaikalla piti olla vähintään kaksi pitkäputkista tykkiä. Pataljoonalaisemme alkoivatkin kutsua ajan oloon räjähdysten jatkuessa aavetykkiä "pitkäksi ryssäksi". Aavetykki jatkoi tulitustaan kuitenkin vain 6-10 kranaatilla päivittäin.

Jouluaattona kaupunginjohtaja Arno Tuurna kävi Kauppaopistolla toivotamassa meille hyvää joulua. Juuri hänen puhuessaan koko talo tärähti ja tuntui kaatuvan päällemme. Silloin ei vielä voitu aavistaa tuon aavetykin olevan syypää räjähdysksiin. Tuurna komensi meidät kaikki heti joulupöytien alle suojaan.

Istuessamme kerran aterian jälkeen Kauppaopiston rappusilla tykin ammus putosi aivan nenämme eteen Koulukentälle. Sirpaleet lensivät onneksi ylitsemme Kauppaopiston taakse ja Vanhan yhteiskoulun sekä Klassillisen ly-

Viipuria Perkjärveltä saakka talvisodassa tulittanut aavetykki, ns. "pitkä ryssä" valokuvattuna jatkosodan aikana. (SA-kuva)

seon suuntaan. Viipuriin ammuttiin helmikuun 18. päivään mennessä kaikkiaan 160 kaukotykin kranaattia. Tykit olivat mallia 180/57-NI ja alun perin Nikolajeffin meri- ja rannikkokanuunoita.

Helmikuussa ilmahyökkäykset muuttuivat taas puolestaan erittäin tuhoisiksi. Laajat tulipalot hävittivät kokonaisia kaupunkikortteleita. Havin öljyvarasto sai osuman ja öljysäiliön kattorakenteet lensivät riehuvasta tulimerestä kuin tykin ampumana kauas korkeuksiin leviten sitten laajana romusateena ympäristöön.

Kalakauppias Reposen ennustus Tuomiokirkon tuhosta alkoi myös toteutua lentopommin tuhotessa sen sakastin katon ja kattoholvauksen alttarin yläpuolella. Tuona päivänä oli järkyttävää nähdä, miten monen muun tuhon ohella raskas miinapommi lauettuaan sylkäisi Torkkelin varrella ison kivitalon sisukset taivaan tulliin. Vain talon kiviseinämät jäivät ikkuna-aukoin tuijottamaan tyhjyyttään.

Eräs pataljoonamme nuorimmista, komppanianpäällikkö Turusen "sotilaspalvelija" Esko Näykki oli yksi kaikkein rohkeimmista kaikessa nuoruuden yksinkertaisuudessaan. Kerran Pantsarlahden bastionin mäkeä ylös noustessa hän keräili sylin täydeltä "suutareita", räjähtämättömiä sirpale- ja palopommeja raivataksaan turvallista tietä perässään tuleville. Vakavana hän kerän mietiskeli raivoisan tuhopommituksen aikana:

Jos nii käis, ett Suomi häviäis,
ni kuiteskii myö taisteltais
ku esi-isät aikanais.

Tuolloin hän varmaan muisteli koulussa historian tunnilla kuulemaansa tapahtumaa Pietari Suuren joukkojen piirittämästä Viipurista vuonna 1710. Silloin piiritetystä kaupungista tehtiin väkivaltainen tiedustelu piirittäjien joukkoon Viipurin linna päällikön eversti Stiernstrählen johdolla. Kyseisen iskujoukon muodostivat 72 Viipurin lukion oppilasta, teiniä ja kirjanpainajaa, jotka kaikki olivat alaikäisiä nuoria poikia. Nyt Esko Näykki joutui talvisodan kovissa pommituksissa toimimaan kaupungin tuhojen torjumiseksi aivan samalla paikalla Pantsarlahden bastionin valleilla kuin 1700-luvun koulupojat, jotka hekin olivat silloin vapaaehtoisina puolustamassa rakasta kotikaupunkiaan. Näin viipurilaiset pojat ovat aina olleet historian saatossa puolustamassa ase kädessä kotikaupunkiaan maahan tunkeutujia vastaan.

Tilanne Kannaksen rintamalla muodostui kriittiseksi kun neuvostojoukot murtautuivat helmikuun 12. päivänä panssarivoimillaan läpi linjojemme Lähteen lohkolle Summassa. II armeijakunnan komentaja, kenraaliluutnantti Harald Öhquist oli käytännöllisesti katsoen ilman reservejä, kun kaikki olivat jo sitoutuneet paikkaamaan rintamaan syntyneitä aukkoja. Kun riittäviä reser-

vejä ei nopeasti ollut saatavissa sinne, Öhquist antoi käskyn lähettää Viipurin vartiopataljoonan alokkaat ja osan Viipurin I/SK- pataljoonasta Summan tulihelvettiin talvisodan kaikkein ratkaisevimpiin taisteluihin.

Viipurin suojeluskuntapiirin päällikkö, jääkärieverstiluutnantti Albert Puroma sai käskyn muodostaa taisteluyksiköitä alaisistaan suojeluskuntalaisista ja tuskin alokaskoulutuksen saaneista vartiopataljoonan miehistä. Puroma ymmärsi nuorten joutuvan ylivoimaisen tehtävän eteen ja joutuvan mukaan talvisodan kaikkein ratkaisevimpiin taisteluihin.

Helmikuun 14. päivänä 27 asteen pakkasessa Viipurin Suojeluskuntapataljoona alistettiin JR 14:lle ja sai nimekseen Osasto Timonen päällikkönsä mukaan. Lähellä Lähteen lohkoa olivat venäläiset tunkeutuneet 200 metrin leveydeltä suomalaisten linjoihin. Näin syntyneen pussin pohjan murtumisen estämiseksi Osasto Timosen oli tehtävä kaikki mahdollinen.

Varhain helmikuun 15. päivän aamuna venäläisten ilmavoimat pommittivat rajusti asemiamme. Kohta sen jälkeen vihollinen hyökkäsi lukuisten panssarivaunujen tukemana murskaten alleen kaiken allejäävän. Moni Viipurin suojeluskuntapojista tapasi siinä kohtalonsa. Viisitoista venäläistä hyökkäysvaunua tuhottiin tuossa hirvittävässä yhteenotossa, missä mukana oli Timosen 216 kiväärimiehen suuruinen yksikkö polttopulloineen ja vahvistuksena kahdeksan konekivääriä.

Mannerheim antoi 15. päivänä helmikuuta II armeijakunnalle luvan luopua Mannerheim-linjasta ja vetäytyä lähemmäksi Viipuria. Tämä sujuikin odotettua paremmin, mihin osaltaan vaikutti Summassa mukana olleen sotahis-

Viipurin SK-pataljoona Inkeröisissä keväällä 1940 vähän ennen kotiuttamista. (Kuva Kalevi Tillin kirjasta Muistoja kaipuuni kaupungista)

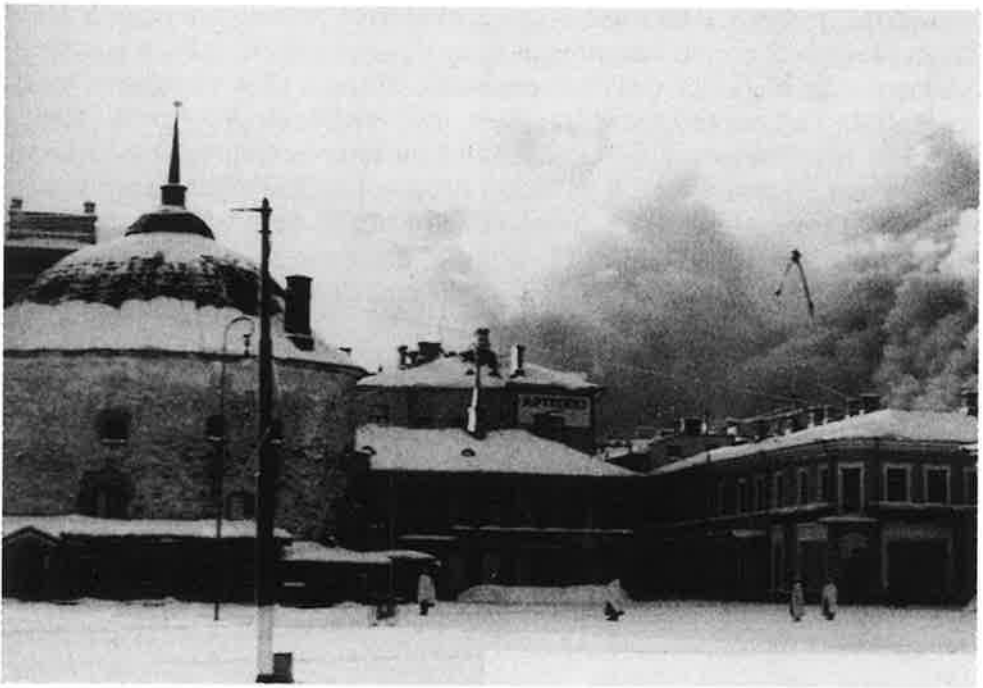
torioitsija, yleisesikuntaeversti Vilho Tervasmäen näkemys siitä, että venäläiset otaksuivat paljon suuremman suomalaisen reservin tulleen taisteluun mukaan. Hän sanookin, että siten pienoinen Viipurin I/SK-pataljoona omalta osaltaan vaikutti ratkaisevasti siihen, että venäläiset pysäyttivät yhdeksi päiväksi hyökkäyksensä talvisodan kaikkein ratkaisevimmassa taistelussa, mikä mahdollisti sen, ettei Kannaksen rintama joutunut täydelliseen kaaokseen helmikuussa vuonna 1940 eikä vihollinen päässyt jo silloin suoraa päätä Viipuriin.

Tervasmäki oli itsekin ollut silloin vänrikkinä Summan taisteluissa Osasto Timosen vasemmalla puolella ja taistellut 6/JR 14:n päällikkönä. SK-pataljoonan päällikön Timosen jouduttua haavoittuneena pois taistelusta, Tervasmäki itsekin haavoittuneena joutui ottamaan SK-pataljoonan jäljellä olevat kaksi joukkuetta alaisuuteensa reservin luutnantti Paul Jalon komenttoon. Hänen johdollaan helmikuun 15. päivän iltana joukko siirtyi Kuikkalammelle ja sieltä seuraavana päivänä Säiniölle. Viipurin SK-pojat haettiin sieltä helmikuun 18. päivänä Viipuriin.

Kun Kannaksen rintaman rannikkosiiven joukot oli saatu vedetyksi väliasemiin helmikuun 20. päivän tienoilla, venäläiset alkoivat käyttää hyväkseen ankan talven jäädyttämiä Suomenlahden jääkenttiä, jotka kannattivat raskaitakin hyökkäysvaunuja. Tuolloin Viipuriin palautetut SK-pataljoonan hengissä selvinneet pojat jouduttiin heittämään Viipurinlahdelle estämään sen saarien valtausta. Kun avoimella jäällä ei ollut mitään suojautumismahdollisuutta, moni nuori kohtasi siellä kohtalonsa.

Kun sotapäiväkirjojen pito noissa olosuhteissa oli miltei mahdotonta ja joukot joutuivat hajaantumaan erilleen toisistaan, ei kaatuneitten lukua tarkkaan tiedetä. Joka tapauksessa SK-pataljoonan menetykset olivat melkoiset Summan ja Viipurinlahden taisteluissa. Vartiotehtävissä Viipurissa kaatui vain kaksi pataljoonalaista pommitusten uhreina.

Viipurin tuhosunnuntai, 18. päivä helmikuuta, oli Talvisodan kaikkein tuhoisin. Samana päivänä alkoi vihollisen raskas kenttätykistö ampua kaupunkia. Silloin Viipurin ilmatilassa kävi myös lähes 500 pommikonetta. Tuolloin Viipuriin vartio- ja pelastustehtäviin jääneet nuoret SK-pataljoonalaiset määrättiin lähtemään kaupungista. Silloin myös Karjala-lehti ja Kansan Työ sekä Maakansa lakkasivat ilmestymästä. Kaupungin virastot ja väestönsuojelukeskus lopettivat toimintansa ja sähkövirta katkesi. Tuona kohtalokkaana päivänä pommeja tuli alas koko päivän taivaan täydeltä ja keskikaupunki kärsi suuria vaurioita. Vanhankaupungin kadut peittyivät sortuvista rakennuksista ja tulipaloja riehui kaikkialla. Vähäinen ilmatorjunta oli voimaton. Viimeiset siviilit lähtivät kaupungista ja tilalle tuli 3. divisioonan peräytyvät sotilaat Kannakselta. SK-pataljoonan poikien vartiot lopetettiin.

Tulipalot riehuvat pommitetussa Vanhassakaupungissa. (SA-kuva)

Pataljoonamme, minkä vahvuus oli enää vain 118 SK-poikaa ja 13 lottaa, poistui kaupungista läpi palavan ja raunioituneen Vanhankaupungin pakkaslukemien ollessa 40 asteen nurkilla.

Sinne taakse jäi rakas Viipuri, ennen niin elämäntäyteinen ja touhukas, henkisesti ja taloudellisesti rikas kotikaupunki. Kun linnansilta oli päivän pommituksissa saanut osuman ja palanut poikki, mentiin jäätä pitkin ohi linnan Tervaniemelle ja sieltä Pyhän Annan torille.

Sukset olalla SK-pataljoonan marssi aseineen ja varusteineen valliporttien läpi Saunalahden tielle jatkaen sitten hiihtäen kohti Lappeenrantaa. Sinne jäi rakas Viipuri häipyen vähitellen tulipalojen loimuun ja paksujen savupilvien sekaan lukuisten pommivälähdysten osoittaessa kaupungin pommituksen yhä jatkuvan.

Viipurin koulupoikien taistelusta talvisodassa on vain niukasti asiakirja-aineistoa. Kuitenkin kaikki veteraanijermut, jotka taistelivat näiden nuorten rinnalla, ovat yksimielisesti kiittäneet heidän uljuuttaan todeten: "Heille kuuluu kunniapaikka".

Aulis E. Hakkarainen

Mitä Viipurin Kaksoislyseon pojista tuli

Viipurin Kaksoislyseo, joka 1930-luvulla tunnettiin yleensä paremmin Suomalaisen Lyseon nimellä, juontaa alkunsa vuonna 1874 perustetusta 4-luokkaisesta, suomenkielisestä Viipurin Reaalikoulusta. Tämä koulu muutettiin vuonna 1884 5-luokkaiseksi Viipurin Alkeiskouluksi. Nämä koulut toimivat Pohjosivallin kadun varrella vastapäätä linnaa sijaitsevassa rakennuksessa. Alkeiskoulu laajenneettiin v. 1891 valtion ylläpitämäksi 8-luokkaiseksi Viipurin Suomalaiseksi Reaalilyseoksi. Reaalilyseo muutettiin v. 1914 linjajakoiseksi kouluksi, jonka nimeksi tuli Viipurin Suomalainen Lyseo. Tämä koostui viiden alimman luokan muodostamasta keskikoulusta ja kolmesta ylimmästä linjajakoisesta, ylioppilastutkintoon johtavasta luokasta. Ylimmät luokat jakautuivat klassilliseen linjaan ja reaalilinjaan. Vuosina 1930-40 koulu toimi Viipurin Kaksoislyseo nimisenä. Reaalilyseolle valmistui vuonna 1896 koulurakennus Possenkadun ja Luostarinkadun kulmatontille. Syksystä 1923 alkaen koulu toimi talvisotaan saakka Hovioikeudenkadun varrella olevassa entisen venäläisen reaalikoulun rakennuksessa.

Kaksoislyseo oli Viipurin suurin oppikoulu ja kuului maamme suurimpiin. Oppilasmäärä vaihteli 1930-luvulla vuosittain rajoissa 643-715. Keskikoulussa oli kolme rinnakkaisluokkaa ja yläluokilla kaksi. Seuraavassa rajoitutaan käsittelemään ylioppilastutkintoon johtaneiden koulujen, Viipurin Suomalaisen Reaalilyseon, Viipurin Suomalaisen Lyseon ja Viipurin Kaksoislyseon oppilaiden kohtaloita. Näissä kouluissa oli kaikkiaan runsaat 4 300 oppilasta. Talvisodan jälkeen osa oppilaista jatkoi opintojaan seuraajakouluissa Helsingissä, osa lopetti koulunkäynnin ja osa jatkoi muissa kouluissa. Käytetyistä lähteistä ei ole ollut saatavissa tietoa 273:n oppilaan jatko-opinnoista, joten nämä on seuraavassa jätetty pois.

Selvitys perustuu entisten oppilaiden toimesta vuonna 1955 julkaistuun oppilasmatrikkeliin. Sen perustiedoston muodostaa koulun nimikirja, joka pe-

lastettiin Viipurista talvisodan aikana. Matrikkelin tietoja on täydennetty eri ammattialojen matrikkeleista, Kuka Kukin On -kirjoista ja entisten oppilaiden haastatteluilla.

Vajaa kolmannes eli 31% oppilaista suoritti ylioppilastutkinnon ja neljännes päätti koulunsa keskikoulututkintoon. 6% oppilaista erosi lukioluokilta. Huomattava osa, eli 38% kaikista oppilaista, erosi koulusta keskikouluvaiheessa ennen viidettä luokkaa. Osa näistä on siirtynyt johonkin muuhun kouluun, mutta pääosa on jättänyt koulunsa kesken. Syy keskikoulun keskeyttämiseen saattaa löytyä oppilaiden kotitaustasta. Viljo Nissilän vuoden 1946 muistojulkaisussa esittämän selvityksen mukaan 31% oppilaiden vanhemmista oli käsityöläisiä, työnjohtajia, työmiehiä, torppareita ja maatyömiehiä. Maanviljelijöiden osuus oli 7%. Vanhempien halu kouluttaa lapsiaan oli suuri, mutta taloudelliset resurssit saattoivat loppua varsinkin ns. pulavuosina 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa. Kouluvaikeuksiin oli harvoin saatavissa apua kotoa. Vähävaraisten kotien lasten luokalle jääminen johtikin usein koulun keskeyttämiseen.

Ylioppilastutkinnon suorittaneiden jakautuminen eri ammattiryhmiin selviää seuraavasta asetelmasta. Ryhmittely on suoritettu ensimmäisen tutkinnon tai työpaikan mukaan.

Upseerit	12%
Dipl.ins. ja arkkit.	11%
Lakimiehet	9%
Metsänhoit. ja agron.	9%
Fil. ja valt.kand.	9%
Ekonomit	8%
Lääkärit	4%
Teologit	3%
Insin. ja merkon.	3%
Kansakoulunopett.	3%
Poliisi- posti- ja rautatievirk.	5%
Liike-elämän palvel.	6%
Kesken opintoja kuolleet	6%
Muut	4%
Tuntematon	8%

Yht.	100%
	1262 henkilöä

Kadettikoulusta tai vastaavasta valmistuneiden upseerien osuus oli suurin. Isänmaallisuuden ja maanpuolustuksen arvostus oli 1920- ja 1930-luvuilla oppilaiden keskuudessa korkealla ja sotien aikana kiinnostus upseeriuraa kohti kasvoi. Sotien jälkeen monet aktiiviupseerit siirtyivät muille aloille. Teknillisestä korkeakoulusta valmistuneiden, insinöörien ja arkkitehtien osuus on lähes samansuuruinen kuin upseerien. Lakimies-, metsänhoitaja- ja agronomi-, filosofian ja valtiotieteen kandidaatti- sekä ekonomitutkinto olivat seuraavaksi yleisimmät. Näiden tutkintojen osuudet olivat samansuuruiset, 8-9%. Metsänhoitajien ja agronomien ryhmässä metsänhoitajat ovat enemmistönä. Lääkärien ryhmässä ovat mukana myös hammas- ja eläinlääkärit. Ryhmään Muut sisältyvät mm. apteekkarit, sanomalehtimiehet ja taiteilijat. Yliopistossa, teknillisessä korkeakoulussa ja kauppakorkeakoulussa akateemisen loppututkinnon suorittaneiden osuus oli 53% kaikista ylioppilastutkinnon suorittaneista. Kesken opintoja kuolleet ovat lähinnä sodissa kaatuneita. Vapaussodassa kaatui 29 ja vuosien 1939-1945 sodissa 307 entistä oppilasta.

Keskikoulun suorittaneiden tulokset ovat vain suuntaa-antavia, sillä niiden osuus, joiden toiminnasta koulun jälkeen ei ole tietoa, oli 41%. Insinööri, merkonomi, rautatievirkamies, konttoristi ja rakennusmestari näyttäisivät olleen yleisimmät ammattinimikkeet.

Vuoden 1928 ylioppilaat, joiden luokanvalvoja oli O.J. Brummer, 60-vuotiskouksessaan v. 1988. Läsä 2 dipl.insinööriä, 2 teologia, 1 fil. maisteri, 1 lääkäri, 1 metsänhoitaja ja 1 varatuomari. (Kuva Studio-Eira)

Yksityiskohtainen tarkastelu osoittaa, että oppilaiden joukosta löytyy miestä "lähes joka lähtöön". Näkyvimmälle postille kohosi Lauri Kristian Relander, agronomi ja fil. toht., joka oli tasavallan presidenttinä vuosina 1925-30. Hän pääsi ylioppilaaksi vuonna 1901. Ministerin postia ovat hoitaneet Teuvo Aura, Lennart Heljas, Viljo Luukka, Penna Tervo, Paavo Widing ja Johannes Virolainen. Heljas ja valtioneuvos Virolainen ovat olleet myös eduskunnan puhemiehinä. Mainittakoon, että vuoden 1918 kansanvaltuuskunnan raha-asiaain valtuutettu, fil.kand. Jalo Kohonen oli koulun oppilaana vuosina 1895-1903. Hän hävisi sittemmin Stalinin puhdistuksissa. Oppilasluettelosta löytyy maaherra Väinö Meltin nimi.

Upseerit menestyivät urallaan hyvin. Kaksitoista kadettikoulun käynnyttä upseeria saavutti kenraalin arvon ja 29 everstin arvon. Kaksi kenraalia sai alkuopetuksensa tsaarin Venäjällä ja yksi keisarillisessa Saksassa. Kenraalit selviävät seuraavasta asetelmasta:

Helenius Ilmari, kenraalimajuri	koulussa	1891-1900
Helminen Frans, kenraaliluutnantti	"	1904-1912
Ilmola Paavo, kenr.luutn.	"	1924-1934
Junttila Paavo, kenr.luutn.	"	1934-1939
Leppälä Ilmari, kenr.luutn.	"	1927-1933
Lindeman Carl Olof, kenr.luutn.	"	1921-1922
Matikainen Unto, kenr.luutn.	"	1926-1936
Mielonen Unto, kenr.majuri	"	1925-1934
Miettinen Martti, kenr. luutn.	"	1915-1923
Oesch Lennart, kenr.luutn.	"	1904-1908
Pöyhönen Kauko, kenr.luutn.	"	1929-1938
Sarmanne Kai, kenr.luutn.	"	1930-1938
Saukkonen Tauno, kenr.majuri	"	1917-1923
Sihvo Aarno, kenr.luutn.	"	1935-1936
Viita Raimo, kenr.luutn.	"	1939-1940

Lääkintäkenraalimajuri Martti Karvonen oli puolustusvoimien ylilääkäriä ja lääkintäkommodori Ahti Poikolainen merivoimien ylilääkäriä.

Mannerheim-ristillä palkittiin sotien aikana neljä koulun entistä oppilasta: Lennart Oesch, Martti Miettinen, Leevi Moisander ja Ahti Vuorensola. Jääkäripataljoona 27 riveissä Saksassa oli 12 Suomalaisen Lyseon kasvattia. Eräät jääkärit kävivät myöhemmin ko. koulua yksityisoppilaina.

Vuoden 1936 ylioppilaat 25-vuotiskokouksessaan. Läsnnä 6 rautatievirkamiestä, 4 ekonomia, 4 upseeria, joista 1 kenraali ja 2 everstiä, 3 dipl. insinööriä ja arkkitehtiä, 2 insinööriä, 1 fil. tohtori, 1 lääkäri, 1 metsänhoitaja, 1 poliisivirkamies, 1 varatuomari, 1 voimistelunopettaja. Luokanvalvojana prof. Viljo Nissilä. (Kuvallaina Matti Kohvakalta)

Teologeista on mainittava piispa Erkki Kansanaho sekä kenttärövastit Erkki Hilke ja Rolf Tiivola. Rovasti Kustavi Lounasheimo teki pitkän päivätyön Vlipurin tuomiokirkkoseurakunnassa. Dipl.ins. Kaarlo Harteve (Haartman), joka oli Jehovan todistajain toimitusjohtaja, pääsi ylioppilaaksi vuonna 1901.

Valtionhallinnon johtopaikoilla toimivat pääjohtajat Lauri Kantee (maamittaushallitus), Kalevi Sassi (rakennushallitus) ja Erkki Sunila (elinkeinohallitus). Sunila toimi myös valtakunnansovittelijana. Oskari Aution ja Heikki Mälkin lakimiesura päättyi hovioikeuden presidentin virkaan. Useita koulun oppilaita toimi kihlakunnan tuomareina, korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden jäseninä sekä eri ministeriöiden hallitusneuvoksina. Martti Lintulahti ja nuorinta oppilaspolvea edustanut Joel Pekuri työskentelivät ulkoasianhallinnossa suurlähettiläinä.

Korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten professoreiden joukosta löytyy toistakymmentä koulun entistä oppilasta. Näistä on mainittava Teknillisen Korkeakoulun professorit Olli Kivinen, Uolevi Kontinen, Aarre Putkonen ja Väinö Sihvonen, joka sai surmansa talvisodan ensimmäisenä päivänä korkeakoulun pommituksessa. Professoreiden ryhmään kuuluvat maantieteilijä Leo Aario, nimistöntutkija, prof. Viljo Nissilä, geologi Kaarlo Neuvonen, lääkärit Toivo Salmi ja Väinö Seiro, liikuntafysiologi Esko Karvonen, metsätaloustieteilijä Vilho Pöntynen, ravitsemustieteilijä Toivo Rautavaara ja eläintieteilijä Kaarlo Valle.

Useat oppilaat tekivät elämäntyönsä koululaitoksen piirissä, oppikoulun tai kansakoulun opettajina. Koululaitoksen johtopaikoilla vaikuttivat kouluneuvokset Aarne Huuskonen, Esko Pennanen ja Aarno Salervo sekä kotiteollisuusneuvos Toivo Salervo.

Rautatielaitos oli monien entisten oppilaiden työpaikka. Tehtävät olivat monenlaisia, mutta tavallisin näyttää olleen ylioppilaiden ja keskikoulun käyneiden kohdalla punalakkisen asemapäällikön ja sähköttäjän vakanssi. Varatuomari Väinö Tervo oli rautatiehallituksen liikenneosaston johtaja ja laulajana tunnettu Erkki Tarvonen liikennetarkastaja. 1930-luvulla koulua käynyt Tapio Sormunen päätti työuransa Helsingin asemapäällikkönä.

Talouselämän vaikuttajien joukossa on ollut useita koulun entisiä oppilaita. Vuorineuvoksen arvonimellä on palkittu Tapio Koski, Viljo Luukka, Hugo Vasarla ja Paavo Viding. Koski oli Keskon pääjohtaja ja muut kolme SOK:n pääjohtajia. Professori Teivo Pentikäinen, joka ansioitui eläkejärjestelmämme luoja, oli eläkevakuutusyhtiö Ilmarisen toimitusjohtaja. Dipl.ins. Ilmari Koskinen johti aikoinaan Rauma-Raahe Oy:tä, josta myöhemmin tuli Rauma-Repola Oy. 1930-luvun lopulla koulunsa aloittaneista dipl.ins. Niilo Hakkarainen johti Yhtyneet Paperitehtaat Oy:tä, varatuomari Antti Pelkola rakennusosuuskunta Hakaa ja teollisuusneuvos, dipl.ins. Yrjö Toivola Vaisala Oy:ta. Varatuomari Teuvo Aura oli Postipankin pääjohtaja ja Penna Tervo Suomen Pankin johtokunnan jäsen. Kauppatiet. maist. Kalevi Tilli kuului Yhdyspankin johtokuntaan ja oli monien eri toiminimien johtoelimissä. Kauppaneuvos, metsänhoitaja Leo Jouhki kehitti Thomén Metsätoimistosta Venäjän kauppaan erikoistuneen Thomesto Oy:n. Metsäpäälliköt, metsäneuvokset Santeri Sauvo, Yrjö Simola ja Reino Valkama sekä metsäneuvos Ilmari Renko ja professori Antti Tanttui tekivät elämäntyönsä metsäalan johtotehtävissä. Kauppaneuvos, metsänhoitaja Leo Jouhki kehitti Thomén metsätoimistosta nimenomaan Venäjän kauppaan erikoistuneen Thomesto Oy:n. Allekirjoittanut vastasi metsätöitä ja niiden kehittämistä tutkivan Metsätehon toiminnasta. Ylimetsänhoitaja Rolf Arnkil, joka 1960-luvulla tunnettiin syvämietteisistä kirjoistaan, oli koulun oppilaana talvisodan syttyessä. Agonomi, maanviljelysneuvos Pavo Olkinuora johti Keskon koneryhmää ja agonomi Martti Kurki Viljavuuspalvelua.

Yksityisyrittäjistä on mainittava kauppaneuvokset Reino Lemmetty (vaatekauppa), Bertil Vahlgren (vaateteollisuus) ja Jorma Soiro (hotelli- ja ravintola-ala) sekä teollisuusneuvokset Olavi Häyrinen (rakennusala), Viktor Kuusakoski (metalliteollisuus) ja Lauri Viding (rakennusala). Kauppaneuvos Severi Saarinen johti Rautatiekirjakauppaa. Professori, dipl.ins. Leo Suurla ansioitui Oy Rastor Ab:ssa uusien liikkeenjohtomenetelmien kehittäjänä ja ylemmän johdon kouluttajana sekä liikkeenjohdon konsulttina.

Vaikka käytännön elämää palvelevilla reaaliaineilla oli opetuksessa keskeinen asema, taiteilijoiden joukosta löytyy useita entisiä oppilaita. Kuvataiteilijoista on tuotava esiin mm. prof. Aimo Kanerva, Onni Mansnerus, Olli Miettinen, Aarne Nopsanen, prof. Erkki Tanttu, Topi Wikstedt, ja nuorinta oppilaspolvea edustava prof. Erik Bruun. Prof. Olli Valkonen oli Ateneumin taidemuseon intendenttinä. Musiikin alalla niittivät mainetta säveltäjänä ja urkurina prof. Armas Maasalo sekä viulistina Heimo Haitto. Eläinlääkäri Yrjö Kokko ja Armas J. Pulla tunnetaan kirjailijoina. Kokon nimenomaan Lapin aiheiset kirjat olivat aikansa myyntimenestyksiä. Heimo Lepistö, Esko Mannermaa ja Heikki Savolainen ansaitsivat kannuksensa näyttämötaiteen piirissä. Agronomi Reino Tolvanen kunnostautui "Tuntemattoman sotilaan" ensimmäisen filmiversion alikersantti Rokkana. Taikuri Solmu Mäkelä oli koulussa vuosina 1934-1939. Veroeksperttinä tunnettu varatuomari Antti Riikonen esiintyi viipurilaisten juhlissa pianistina.

Todisteena koulun opetuksen tasosta voidaan pitää mm. sitä, että fil.maist. Eino Parikka, vuoden 1922 ylioppilas, oli suurta suosiota radiossa 1960- ja 1970-luvulla saavuttaneen Viisasten kerhon jäsen.

Urheilulla oli vankka asema koulussa ja oppilaiden vapaa-ajan harrastuksissa. Jalka-, jää- ja pesäpallo olivat suosituimpia lajeja. "Harmaiden susien" 1920-luvun legendaarisessa jääpalloukkueessa, samoin kuin 1930-luvun Suomi-Ruotsi jääpallomaaotteluissa, oli useita Suomalaisen lyseon ja Kaksoislyseon oppilaita. 1930-luvun palloilijoista on mainittava Samppa Lampu, Pentti Lappalainen, Heikki Loikkanen, Mauno Siren, Peti Turopainen ja Leo Tukiainen. Voimistelijat Jaakko Kunnas, Mauri Noroma (Nyberg) ja Einari Teräsvirta kuuluivat aikoinaan maamme olympiajoukkueeseen. Arkkitehti Einari Teräsvirta voitti koulupoikana pronssimitalin Los Angelesin olympialaisissa v. 1932.

Edellä on esimerkinomaisesti käsitelty Kaksoislyseon kasvattien koulun jälkeistä uraa. Se on jouduttu keskittämään lähinnä urallaan hyvin pärjänneisiin. Tietoa kaikkien oppilaiden vaiheista ei ole saatavissa eikä ole mahdollista saadaakaan. Voidaan kuitenkin todeta, että Viipurin Kaksoislyseon oppilaat ovat kukin omalla alallaan antaneet merkittävän panoksen maamme itsenäisyyden luomisessa ja turvaamisessa sekä sen kehittämisessä nykyiseksi hyvinvointiyhteiskunnaksi. Kiitos tästä lankeaa päteville ja asiantuntevalle - kylläkin vaativalle - opetukselle, joka antoi hyvät eväät myöhemmälle toiminnalle. Koulun opetus päättyi 30.11.1939 ja nuorimmatkin oppilaat ovat jo poistuneet työelämästä.

Lähdekirjallisuus

Viipurin Suomalainen Reaalilyseo, Suomalainen Lyseo, Kaksoislyseo 1891-1941. Muistojulkaisu. Helsinki 1946.

Viipurin Suomalainen Lyseo 1874-1940. Viipurin Realikot ry. Pieksämäki 1955.

Kuka Kukin On. Aikalaiskirja eri vuosilta.

Diplomi-insinöörit ja arkkitehdit. Matrikkeli eri vuosilta.

Ekonomimatrikkeli - Ekonommatrikel. Eri vuosilta.

Kadettiupseerit 1920-1985. Kajaani 1985.

Suomen lakimiehet - Finlands jurister. Matrikkeli eri vuosilta.

Suomen lääkärit - Finlands läkäre. Matrikkeli eri vuosilta.

Suomen metsänhoitajat - Finlands forstmästare. Matrikkeli eri vuosilta.

KOTINA VIIPURI

Matti Verhon Viipuriaiheisen
exlibriskokoelman pohjalta
kirjoitti Eero Helme

Meidän Viipurimme

Minkälaisin silmälasein katsommekaan tänään Viipuria, meille vanhaa suomalaista kaupunkia? Sitä, joka tänään on muille ehkä jotain muuta. Mennyt-tä katsomme kauas skarppaavin, vähän rusonpunaisin lasein.

Tässä monisärmäisessä kaupungissa asuneille Viipuri edelleen avautuu si-säisen katseen edessä kotina. Koska se oli nuoruutemme unelmien paikka. Koska se särjettiin. Ja koska se otettiin meiltä pois.

Exlibris kuvastaa meidän arkemme taivallusta, mutta myös meidän unel-miamme. Jos olemme sen sisällön itse päättäneet, niin sisintämme se kuvas-taa. Joillekin unelmat leviävät moniin suuntiin. Joillekin taas syvimmällä on kaipausta nuoruuden lempeisiin muistoihin. Ja viipurilaisella on aina pohjim-maltaan kotina Viipuri. Joskus loistavan taiteellinen, joskus hellyttävän yk-sinkertainen Viipuri-exlibris vie ajatukset nuoruutemme lämpimiin kesiin.

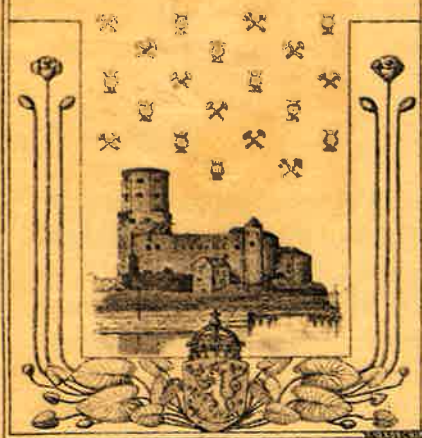
Meidän Viipurimme ex-libriksissä

Pitkäaikainen ex.libristen keräilijä Matti Verho on kokoelmistaan löytänyt 58 Viipuri-aiheista ex-libristä ja on niistä koonnut valikoiman tähän julkai-suun. ne edustavat eri aikakausia, erilaisia tekotapoja ja väriaiheita sekä myös eri aiheita viipurista. Valmistusajankohdiltaan ne ulottuvat 1880-luvulta aina 2000-luvun alkuun asti. Viipurilaisten ex-libristen ylivoimaisesti suosituin kuva-aihe on tietysti Viipurin linna, mutta muitakin aiheita esiintyy: kello-torni, Pyöreä torni, Torkkeli Knuutinpojan patsas, kaupungin vaakuna, Raa-titorni, Haminan portti, pilipuu sekä taidemuseo.

Matti Verhon lisäksi ovat teoksen valmistelutyöhön osallistuneet Eka Lai-nio, Ulla ja Pekka Virtanen ja Katriina Viitaniemi sekä Eero Helme, joka on kirjoittanut tekstiosan. Teoksessa on lueteltukaikkiaan 69 Viipuri-aiheista ex-libristä, siis muutama sellainenkin, joita ei Matti Verhon kokoelmaan sisäl-tynyt.

Suomen Exlibris-yhdistys ry

• Ex Libris •
• C. Alex. •
• von Weissenberg •

von Weissenberg, Carl Alexander, (Poppe), 1854 - 1916, insinööri, Helsinki – V. Desovsky (Venäjä) 1880-luvulla.
– Kivipaino (L)

C. Alexander von Weissenbergin (1854-1916) exlibris kuvaa linnaa ennen vuotta 1890, jolloin se vielä oli katottomana suuren ilotulituksen jäljiltä. Linna kärehti, kun Saimaan kanavaa juhlittiin 1856. Merkissä on Suomen vaakuna perheen entisen nimen (Witte) mukaan. Merkin omistaja toimi koneinsinöörinä Viipurissa ja Venäjällä. Hänen isänsä oli suuriruhtinaskunnan prokuraattori eli oikeuskansleri. Titteleistä puheenollen oli kovin tärkeitä aina käyttää titteleitä. Sen parempi, jos se oli aateline. Tämä oli tyypillinen ajan kuva muuten vapaamielisessä kaupungissa.

EX LIBRIS

TYRGILS ORDEN

har förärat sin ordensbroder detta ex libris

Bevara denna bok för kommande släktled

Tyrgils Orden, veljeskunta, Helsinki. Perustettu 1940-luvun lopulla.

P 1

Tyrgils "Knuutinpojan" patsas samannimisellä torilla on Viipurin tunteisiin vetoavimpia muistomerkkejä. Linnan perustajan patsaan edessä pidettiin juhlaparaati silloinkin, kun suomalaiset joukot marssivat kenraali Oeschin ohitse takaisin Viipuriin 1941. Laulukin jo sanoo, että

*Viipurinlinnan vieress seisoo
Nuutinpojan passas.
Viipurilaise rakkaus assuu
syvämess ja vassass.*

Tyrgils Orden on Viipurin perinteitä ylläpitävä yhdistys, joka perustettiin 1940-luvun lopulla. Tämä herraseura kokoontuu Helsingin ruotsinkielisissä ravintoloissa ja kuuntelee pari kertaa vuodessa esitelmiä vanhoista hyivistä ajoista. Viipurilaisuuden eri ikäpolvet ovat edustettuina.

EX·LIBRIS

Wibergs Stift

P. H. H. H. H.

EERO·HELMÉ

Viipurin linna sijaitsee saarella varsinaisen Viipurinlahden ja Suomenvedenpohjan välisessä salmessa. Se suojeli alunperin pientä muurein suojeltua kaupunkia, joka sittemmin Viipurin kaupunginosana sai nimen Linnoitus. Siellä ovat jo vanhastaankin antiikkiset kapeat kadut, keskiaikaiset tai empireajan matalat talot, kirkot ja varsinkin Pyöreä torni. Pääkatu, Linnankatu, alkaen linnansillasta kiipeää korkealle mäelle ja sieltä alas paraatikentälle. Linnan ohi kävi ja käy myös vilkas vesiliikenne, joten linnansilta on avattava.

Linnoituksen "vanhat ja aidot" puhuivat saksaa, sittemmin myös ruotsia. Eräs näistä vanhoista kuuluu sanoneen, että "saksalaisia emme enää ole, ruotsalaisiksi emme voi tulla, venäläisiksi emme halua tulla - olkaamme siis viipurilaisia". Muutenkin kaupungissa vallitsi kielten sekamelska. Kirjoittaja muistelee kotonaan kuulleensa jatkuvasti suomea, ruotsia, saksaa, venäjää ja wiborskaa. Tämä viimeksimainittu oli käypä sekakieli, jolla eri kieliryhmät juuri ja juuri pystyivät toisiaan ymmärtämään. Yksi alalaji oli vielä keittiösuomi. "I gamla Viborg taltes fyra språk" . Plus jiddish.

Kirjoittajan eno Bruno A. Kruskopf (ei siis 1800-luvun puolivälin tunnettu kirjankuvittaja) piirsi 1920-luvulla hiilipiirroksen linnasta, joka juuri oli saanut katolleen siniristilipun. Tästä syntyi sittemmin luontevasti ex-libris, jonka sommitteli Stig Kahlke. Kaksi paperin väriä ovat vain esteettinen oikku. Viipurikirjat ovat aina samanvärisiä. Siis haikeanvärisiä.

1911

Monet viipurilaiset menettivät kotinsa ja kaupunkinsa sotien yhteydessä kahteen kertaan. Jälkimmäisellä kerralla sinne ehdittiin takaisin raunioiden keskelle pariksi vuodeksi. kunnes kesäkuun 14. päivänä 1944 lasinsirpaleiden keskellä tuli viimeisin äkkilähtö räjähtelevästä, ikkunattomasta kaupungista.

Rauni Häyrisen ex-librikseen on liettualainen V. Jakstas vielä kuvannut linnan katolle Suomen lipun. Kuusi päivää joukkopaon jälkeen kaupunki oli jo vieraissa käsissä. Omankin maan katkerat kokemukset ovat tekijälle antaneet eläytymiskyvyn erotunnelmien vaikuttavaan kuvaamiseen.

Allekirjoittanut omisti tämän
kirjan Viipurissa ennen vuonna
1939 alkanutta talvisotaa ja sai
sen ryssien jäljiltä takaisin
Viipurin valtauksen jälkeen
syksyllä 1941.

Eino Nevalainen

Varatuomari, Viipuri.

Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen kaupunkiin alkoi saada takaisinmuuttolupia vuoden 1942 puolella. Harva löysi kotinsa pystyssä. Ainakin tavarat oli "yhteiskunnallistettu" . Viipurin kauniiseen mutta jo silloin ryvettyneeseen Alvar Aallon kirjastoon oli koottu kodeista löydettyjä kirjoja suuret määrät. Sieltä sai käydä ostamassa muutaman markan hintoihin mitä vain kirjoja halusi. Sama koski varastoihin koottuja huonekaluja.

Joku löysi - ehkä jopa kotoaan - jonkin omankin kirjansa sodan jäljiltä. Eino Nevalaisen sodanjälkeinen exlibris on vaikuttava dokumentti siitä riemusta, minkä oman kirjan löytäminen niissä tunnelmissa aiheutti. Henkilökohtaisen ja eräänlaisen super-exlibriksen vaikuttava välimuoto.

ex libris

Eka Lainio

Linnoituksen kaupunginosan unohtumattomiin torneihin kuuluu Kellotorni, joka on keskipisteenä melkein kaikissa Viipuri-piirroksissa. Vanha se on, mutta ikää ei tunneta. Tässä se kuitenkin on Eino K. Lainion näkemänä. Eka on hieno taiteilija ja mm. uskollinen Viipuri-kirjailija.

Kellotorni oli - tietysti - aikanaan myös palotornina. Eräässä tulipalossa se itse syttyi, mutta korjattiin uuteen uskoon.

Kauneimmillaan kellotorni on - tai siis oli - Vesiportinkadun alapäästä nähtynä. Tätä sanottiin aikanaan Suomen kauneimmaksi katunäkymäksi. Torni on edelleen, mutta empiretalot eivät. Kello oli todellisessa käytössä, koska se näkyi laajalti yli kaupungin. Eräskin pikkupoika yritti kilometrin päästä nähdä, paljonko kello oli. Kun ei silmä kantanut, niin poika silmälääkäriin. Lasit ovat nenällä edelleen.

EX LIBRIS

ARNE GRUNDT

“Talousskoulun käynyt Maalaistyttö hal. palveluspaikkaa.”

Näin alkoi Hellin Risun palvelus Karjala-lehdessä noin v. 1933 julkaistulla ilmoituksella. Viipuri oli ei vain torilla käyville maalaisille vaan myös palvelukseen hakeutuville kultainen kaupunki. Hellin tuntuu olleen tavallista paremmin varustautunut kotiapulaiseksi. Hän palveli 5 vuotta norjalaisen Arne Grundtin perheessä Linnankadulla. Siis vanhassa kaupungissa, siis vanhassa talossa, siis piti hänen mm. lämmittää 11 uunia. Talonmies tosin kantoi puut keittiöön. Aikaansa seuraavissa talouksissa alkoi kuitenkin jo olla sähkölevyjä ja senkaltaisia moderneja vehkeitä. Tyytyväinen oli Hellin-neiti paikkaansa. Hänen mukaansa koko ajan oli mukavaa ja elämä oli kuin satua. Hauskinta oli, kun konsulin 50-vuotispäivillä sai tarjoilla mustassa puvussa, pitsireunainen esiliina päällä ja hilkka päässä. Kun tyttö avioitui, ostettiin yhdessä konsulinnan laskuun komeat kapiot ja hopeiset ruokailuvälineet. Konsuli muutti sodan kynnyksellä takaisin Norjaan, missä Hellin miehineen kävi 1970-luvulla perhettä katsomassa. Miksikö tästä aiheesta näin paljon? No kun Arne Grundt oli kirjoittajan rakastettu kummisetä (siinä vanhassa merkityksessä). Kellotorni tässä tuntemattoman taiteilijan näkemänä.

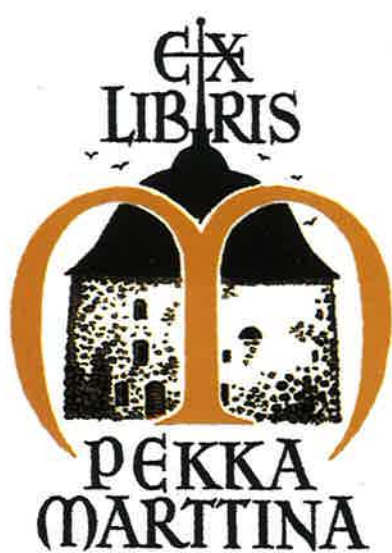
(Tarinassa lainauksia Terttu Sallisen teoksesta *Palvelusväkeä 1920- ja 30-luvun Viipurista*).

Vanha katukuva

Torsten Alfthanin exlibris on arkkitehti Marius af Schulténin hienoja etsauksia, joita hän on Viipuri-aiheista tehnyt useitakin. Raatitorni on Luostarinkadulla. Nimi kertoo tornin alkuperästä. Kaunis katon muoto on uudempaa perua kuin jyrävä alaosa. Tornia käytettiin viime aikoina ennen sotaa lähellä sijaitsevan Viipurin maaseurakunnan kirkon kellotornina.

Kadun matalat talot muodostivat yhtenäisen ja aikaansa hyvin kuvaavan katunäkymän. Vanhin osa kaupunkia oli matala ja rauhallinen. Tornit antoivat kaupunkikuvalle ryhtiä ja muistuttivat keskiaikaisesta perinteestä.

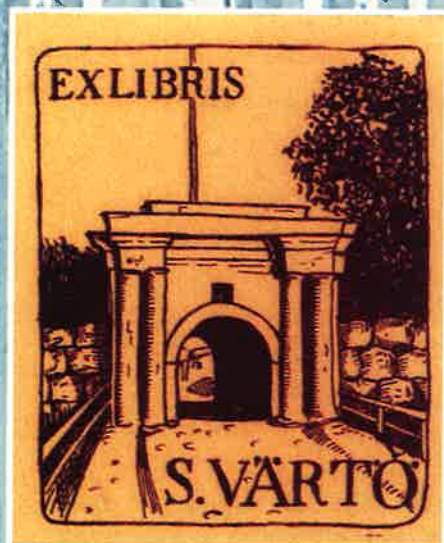

PEKKA
MARTTINA

Pyöreä torni

Ei montaa riviä Viipurista ilman Pyöreää tornia. Kaikista kaupungin puolustustorneista ei ole lukua, mutta Pyöreä torni on maankuulu ja mainitaan toki heti Linnan jälkeen. Torni oli osa puolustusjärjestelmää ja se rakennettiin 1500-luvulla tykkitorniksi. Samalla se suojasi muurissa olevaa Karjaporttia. Tornia kutsuttiin myös Pässinlinnaksi. Itsenäisyyden tultua tornista tehtiin suosittu historiallisenhenkinen ravintola. Ja puolet tornin charmista perustui vieressä sijaitsevaan kauppatoriin issvossikka-ajureineen ja maaseutumyyjien hevosriveineen. Ja siellähän vilkas kannakselainen puhe helisi. Törin kulmassa oli kauppahalli, aikanaan Pohjoismaiden suurin. Ja onpa se siellä jotenkin edelleenkin.

Pekka Marttinan exlibris kuvaa tornin tukevuutta ja kaunista muotoa Erkki Tantun pelkistettyyn tyyliin.

Tiet Viipurista

Viipurin vanhaa kaupunkia rakennettiin levottomina aikoina. Joskin linna pystyi kestäämään niiden aikojen hyökkäykset tarvitsi itse kaupunki tukevat suojamuurit ympärilleen: Viipurin tunnetut vallit. Kadut Pohjoisvalli ja Etelävalli kulkivat näillä nimillä vielä sotiin asti.

Haminanportti oli jäännös 1700-luvun linnoituksesta. Nimi kertoo tien suunnasta. Kyllähän Viipurista moneen matkaan pääsikin. Tiet kaupungista veivät viiteentoista suuntaan. Haminanportilta päästiin esimerkiksi laulujen kartanoon ja puistoon, Monrepos'iin.

Gustaf v. Numers teki Sulo Värtölle exlibriksen tälle tärkeästä paikasta, vaikkei Värtö kai vallan alkuperäisiä viipurilaisia ollutkaan.

Muurit

Alkaen 1500-luvulta Viipurin muureja rakennettiin ja purettiin. Sekä Länsi että Itä rakensivat, Itä purki. Vähältä piti, ettei myös Pyöreätä tornia olisi purettu 1900-luvun alussa. Muurien kuuluisimpana tapauksena kerrotaan suuresta Viipurin Pamauksesta, joka pelästytti taikauskoiset venäläist pakoon. Ja viime hetkellä, linnanpäälikkö Knut Possen miesten onneksi.

Nils Granbergin exlibris Lempi Jääskeläiselle sitoo kirjailijan historiallisen kynän vanhoihin aikoihin. Niitähän Lempi-rouva rakasti ja elävästi kuvasi. Muistamme Weckroothin suvun vaiheet romansseineen ja suruineen.

Pilipuu

Monia retkipaikkoja tarjosi Viipurin ympäristö. Meri purjehduksineen ja saarineen. Merenkulku oli kaupungin valtasuonia ja oli joka puolella lähellä. Yksi suosittu retkeilypaikka Monrepos'in ohella oli myös Papulan puisto ravintoloineen ja Pilipuineen. Pilipuun nimellä tunnettu näkötorni oli valmistunut 1905 vanhan 1887 rakennetun puisen tornin tilalle. Sen näköalatasanne kohosi 55 m:n korkeuteen merenpinnasta, joten se tarjosi komean näköalan yli kaupungin.

Merkin omistajan lapsuudenkoti sijaitsi Papulan vuoren ja Papulanlahden väliinjäävän Suksimäentien varrella, joten Pilipuusta tuli itsestään selvä muisto exlibrikseen. Torni sekä lähiasutus tuhoutuivat kaupungin takaisinvaltauksessa 1941.

Ex Libris

Pirkko Sandgren

Mitä puuttuu ?

Viipurin linna on nähnyt satojatuhansia auringonlaskuja. Niin kauniita kuin verenkarvaisiakin. Tällä kertaa se on rauhan linna. Pirkko Sandgrenin exlibrikseen on Jukka Törmikoski piirtänyt viheriöivän maiseman ja rauhan-
kyyhkyset. Kaupungissa on siis rauha. Mutta ei meidän ehdoillamme.

Monia käyttämättömiä viipurilaisia aiheita on vielä exlibristen tekijöidenkin harkittaviksi. Viipurin asema oli komea toisinto Eliel Saarisen Helsingin asemarakennuksesta. Toinen maailmankuulu viipurilainen arkkitehtuuriluomus on Alvar Aallon kirjasto, joka kuvaa loistavasti sodanedellisen Suomen tyyllisuuntauksia. Yhtä hyvin kuin Saarisen asema kuvaa vuosisadan alun tyyllisuuntaa jugend ja funkkis. Itsenäisyyden leijona katsoi ylväänä linnaan korkealta. Tänään se makaa Monrepos'in nurmikolla vaivaisena. Ja mikä olisi viipurilaisempaa kuin Punaisenlähteen tori markkinoineen. Ja tietysti vuosisadan alun jäätelökauppiaat kärryineen; "Harooshi marooshi!" Päivittäinen käynti kauppatorilla ja hallissa, missä jokainen viipurinkävijä edelleenkin käy. Tai upeat vallit ja Patterinmäki, jonne niin monen nuoren miehen hurme on valunut.

Ja sitten Torkkelin puisto. Kevät. Espilän suunnalta torvisoittoa. Ja kulta kainalossa.

Mutta eihän sellaista voi piirtää.

Uusimman merkin omistaja kertoo:

Sodan alkaessa olin ensimmäisellä luokalla Viipurin Suomalaisessa lyseossa, ja ilmahälytyksen keskeytettyä aamuisen oppitunnin seurasi melkoinen hämminki. Opettajat eivät olleet varautuneet tilanteeseen, joten hetken ihmettelyn jälkeen oppilaat lähetettiin kotiin. Kun kaupungilta kuului räjähdyksiä ja ammuntaa, menin uteliaana läheiselle näköalapaikalle eli Pantsarlahden bastionille, joka oli jäänyt jäljelle kaupungin vanhoista linnoitusrakenteista. Tältä korkealta paikalta olikin hyvät näkymät. Lentokoneita lenteli suuri määrä kaupungin päällä pommittaen ja ampuen, mutta onneksi eivät juuri sillä koh-
taa.

Bastionin päällä on – yhä vielä – mielestäni Viipurin kaunein moderni rakennus eli Uno Ullbergin suunnittelema Viipurin taidemuseo (jossa toimi myös piirustuskoulu). Kun samaan merkkiin oli helppo yhdistää tuo historiallinen hetki sekä ihailamani rakennus, niin tein valokuvan perusteella luonnoksen ja pyysin taiteilija Eka Lainota kehittämään siitä painokelpoisen merkin.

